

PÁZMÁNY

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Jog- és Államtudományi Kar

Tehetség PONT

‘RES IPSA LOQUITUR’

VÁLOGATOTT TANULMÁNYOK
JOGHALLGATÓK TOLLÁBÓL

Szerkesztette
KURUNCZI Gábor
– POGÁCSÁS Anett – VARGA Ádám

PÁZMÁNY PRESS

‘Res ipsa loquitur’
Válogatott tanulmányok joghallgatók tollából

A PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYI KARÁNAK
KÖNYVEI

TehetségPONT 14.

Sorozatszerkesztők: *Pogácsás Anett és Szilágyi Pál*

‘RES IPSA LOQUITUR’

VÁLOGATOTT TANULMÁNYOK JOGHALLGATÓK TOLLÁBÓL

Szerkesztette:

Kurunczi Gábor – Pogácsás Anett – Varga Ádám

PÁZMÁNY PRESS
Budapest 2026

Nemzeti Tehetség
Program

KULTURÁLIS ÉS INNOVÁCIÓS
MINISZTERIUM

A kötet a Pázmány Péter Katolikus Egyetem NTP-HHTDK-25-0044. számú
„PPKE JÁK TDK műhelyek ‘25 – a tehetségek kibontakozásáért”
projektje keretében jelent meg.

© Szerzők, Szerkesztő, 2026
© PPKE JÁK, 2026

ISSN 2064-1508
ISBN 978-963-308-543-1

Kiadja: a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kara
1088 Budapest, Szentkirályi u. 28–30. • www.jak.ppke.hu

Felelős kiadó: Dr. Komáromi László dékán

Szerkesztés, tördelés: Szakaliné Szedes Andrea

Készült a Prime Rate Kft nyomdájában
www.primerate.hu

TARTALOM

Előszó	7
Tóth Fruzsina Non solent autem lugeri... Gyászra érdemtelen férfiak és a gyászév alóli esetleges kivételek	9
Virág Sára Amikor a szülő átlépi a határt. Jogellenes gyermekelvitel az uniós, a német, az osztrák és a magyar jog tükrében. Fókuszban a prevenció	27
Bujdosó Doroti Az asszisztált reprodukció anonimitási modelljének válsága. Donor anonimitás a genetikai adatbázisok korában	45
Cserni András Idegen tollakkal ékeskedik. A mesterséges intelligencia jelentette etikai problémák a művészetekhez és a szerzői joghoz kapcsolódóan	61
Gál Diána A hibás teljesítés sajátosságai, különös tekintettel a gépjárművek adásvételére	77
Blatt Kamilla A szülők szólásszabadsága és a gyermekek magánszférája közötti konfliktus	109
Pintér R. Daniella Közszemlére téve, avagy a közéleti szereplők személyiségi jogait szabályozó normák revíziója	127
Deák Ferenc A startupvállalkozások jogi meghatározásának új irányai	145
Szentes Levente Máté A Whistleblowing irányelv harmonizációja a magyar munkajogban	161

Hérics Attila István	
Alkotmányos aszimmetria. Az őshonos nemzeti kisebbségek és a bevándorló közösségek összehasonlító jogi elemzése Németországban	183
Rigó Zsombor Márton	
Az alkotmányjogi panasz: alapjogvédelmi eszköz vagy jogorvoslat?	199
Pozsgai Péter	
Az igazságosság mint jogállami részkövetelmény dogmatikájáról	215
Ratkai Dániel	
A bírói döntéshozatal támogató automatizálása a magyar igazságszolgáltatásban. Kockázatelemzés a hatékony és következetes fejlesztés tükrében	235
Muraközy Balázs	
A sport kapuőrei. A sportszövetségek fölötti uniós jogi kontroll evolúciója	253
Rebek Réka	
Az előzetes döntéshozatali eljárás mint rendkívüli perorvoslati jog	269
Szegecs Attila	
A mesterséges intelligencia kettős arca: fejlődés és fenyegetés a kibertérben	285

ELŐSZÓ

A jelen kötet címe: *res ipsa loquitur*, vagyis „a dolog önmagáért beszél”. A cím találó módon ragadja meg azt az élményt, amelyet az olvasó ezekkel a tanulmányokkal találkozáskor átélhet. Az itt közölt írások nem szorítkoznak kizárólag jogi problémák elemzésére, hanem egyszersmind tanúbizonyságát is adják mindannak a kíváncsiságnak, igényességnek, elkötelezettségnek és nem utolsósorban értékrendnek, amelyet tehetséges hallgatók első tudományos lépései tükröznek.

A kötet a legutóbbi Országos Tudományos Diákköri Konferenciára készített dolgozatok javított, tovább gondolt változatait tartalmazza. A tanulmányok mögött komoly munka, elmélyült forráskutatás és számos esetben önálló álláspont kialakítására irányuló törekvés áll. Ugyanakkor fontos hangsúlyozni: az olvasó nem kész tudósok végleges műveit tartja kezében, hanem egy tudományos pálya kezdeti, formálódó állomásait. Éppen ez az „interim report” jelleg adja a kötet különleges értékét: az itt szereplő írások nem végleges kutatási eredmények, hanem nyitott kérdések, kísérletek, útkeresések. Hitelességük pedig éppen ebben rejlik.

A jogtudomány művelése többet jelent ismeretek pusztá elsajátításánál és közlésénél. Jelent egyúttal gondolkodásmódot, érzékenységet, értékrendet, valamint az ezek által meghatározott felelősséget is. A jelen kötet szerzői ezeknek az attitűdöknek egyaránt ígéretes jeleit mutatják: írásaikból kirajzolódik az a képesség, hogy a klasszikus dogmatikai keretek között is képesek új problémákat felismerni, illetve koruk társadalmának ezekkel a kérdésekkel összefüggő kihívásaira reflektálni.

Bízunk abban, hogy mindezek a „szárnypróbálgatások” nem maradnak csupán egyszeri alkalmak. Reméljük, hogy a kötet szerzői közül sokakkal találkozunk még a doktori képzésben, és közülük mind többen választják majd az oktatói-kutatói pályát. A tudományos utánpótlás nem pusztán intézményi kérdés, hanem közös felelősségünk és reményünk is.

Ha pedig a címben foglalt gondolatra visszatérünk: talán valóban nincs is szükség hosszabb ajánlásra. Ezek a tanulmányok önmagukért beszélnek.

Budapest, 2026 tavaszán

Dr. Erdődy János
habilitált egyetemi docens
TDT-elnök

NON SOLENT AUTEM LUGERI...

Gyászra érdemtelen férfiak és a gyászév alóli esetleges kivételek

Tóth Fruzsina

1. Bevezetés

Amikor az ókori Rómában valaki életét veszttette, rokonai gyászruhát öltöttek, és egy meghatározott időszakon keresztül gyászolták az elhunytat. A gyász kifejezésére gyakran nyilvánosan is sor került: az elhunyt emlékére grandiózus temetést rendeztek, tiszteletére tárgyi emlékeket állítottak és siratóasszonyokat fogadtak, akik hangosan zokogva, akár kárt is téve magukban siratták az elhunytat.¹

Ennek megfelelően a megözvegyült asszonyoknak is az előírt ideig gyászolniuk kellett elhalt férjüket annak elhunytát követően, annak megfelelően, amit egy nőnek férje halála kapcsán éreznie kellett. Az özvegyek esetében azonban a gyászidőszak többről szólt, mint egy szülő vagy gyermek elvesztése esetén: ez idő alatt az özvegy nő nem köthetett új házasságot, ellenkező esetben ugyanis *infamis personá*vá vált volna, viselve annak valamennyi jogkövetkezményét.

Ulp. D. 3, 2, 11, 3 (6 ad ed.)

„[...] *si quis ergo post huiusmodi exitum mariti nuptum se collocaverit, infamia notabitur.*”

---

¹ Ezen gyakorlatot kívánta eltörölni a XII táblás törvény is. Ld. XII tab. X.4.

Érdekes megjegyezni, hogy a férfiak esetében hasonló előírással nem találkozunk. Mi több, a Digesta egy fragmentuma kifejezetten leszögezi, hogy egy megözvegyült férfinak nem szükséges meggyászolnia elhunyt feleségét.²

Paulus D. 3, 2, 9, pr. (5 ad ed.)

„*Uxores viri lugere non compelluntur.*”

Azonban a gyászév mint elvárás meglehet az özvegy nők esetében sem volt mindig kőbe vésve. Voltak ugyanis olyan férfiak, akiket nem volt szokás („*non solent*”), illetve nem volt szükséges („*non oportet*”) meggyászolni a *mos* szabályai alapján.

Ennek nyomán felmerül a kérdés, vajon egy ilyen, a gyászra érdemtelen férfi özvegyének is meg kellett-e várnia a gyászév elteltét, vagy akár férje halála után azonnal újabb házasságra léphetett. E kérdés megválaszolásához elengedhetetlen egy ezt megelőző kérdésre választ adnunk: mégpedig arra, hogy mi volt a gyászév megtartásának indoka. Mi volt az az ok, ami miatt a nőknek meg kellett gyászolniuk elhalt házastársukat, míg a férfiak esetében feleségük gyászja legfeljebb opció volt? Miért kellett egyes férfiakat meggyászolni, miközben másokat nem volt szokás?

Jelen mű célja a fenti kérdések megválaszolása, továbbá, hogy a szerző ezáltal átfogó képet nyújtson az özvegy nők gyászának és újraházasodásának szabályairól az ókori Róma vonatkozásában.

2. Az elemzés során alkalmazott módszer

A római jogi kutatásmethodikának megfelelően a tanulmány elsődlegesen primér forrásokra hagyatkozik. Ennek alapján a vizsgálat elsősorban antik jogi források, különösen a Iustinianusi kodifikáció alapján határozza meg, hogy milyen konkrét szabályok voltak ismertek az elemzett témában. Az említett szövegek pontos megértéséhez pedig a különböző lexikonok és etimológiai szótárak is segítséget nyújtanak. Fontos emellett a vizsgált jogi rendelkezések keletkezési idejének a figyelembevétele is: ez alapján lehet megállapítani, mely korban milyen szabályok érvényesültek, milyen fejlődésen ment keresztül a gyászév jogi szabályozása.

² Ennek bizonyítékául szolgál az is, hogy a szenátus gyással kapcsolatos döntései csupán az özvegy nőkre vonatkoztak; ld. Liv. 22, 56, 5; Val. Max. 1, 1, 15.

A jogi rendelkezéseken túl azonban a szépirodalmi szerzők, köztük Livius és Vergilius művei, valamint a témában született szakirodalom is iránymutatót adnak az elemzés során. Eszerint, bár a tanulmány javarészt elsődleges forrásokra alapoz, a szerző az eltérő szakirodalmi álláspontokat is ismerteti és mérlegeli a pontos végkövetkeztetés érdekében.

3. A főszöveg ismertetése és kontextusa

A vizsgálat tárgyává tett kérdések eredője egy Ulpianusi Digesta-szöveg, amelyben megfogalmazásra kerül, hogy egyes férfiakat nem volt szokás, illetve nem volt szükséges meggyászolni.

Ulp. D. 3, 2, 11, pr. – 4 (6 ad ed.)³

„pr. Liberatorum autem et parentium luctus impedimento nuptiis non est.

1. Etsi talis sit maritus, quem more maiorum lugeri non oportet, non posse eam nuptum intra legitimum tempus collocari: praetor enim ad id tempus se rettulit, quo vir elugeretur: qui solet elugeri propter turbationem sanguinis.

2. Pomponius eam, quae intra legitimum tempus partum ediderit, putat statim posse nuptiis se collocare: quod verum puto.

3. Non solent autem lugeri, ut neratius ait, hostes vel perduellionis damnati nec suspendiosi nec qui manus sibi intulerunt non taedio vitae, sed mala conscientia: si quis ergo post huiusmodi exitum mariti nuptum se collocaverit, infamia notabitur.

4. Notatur etiam „qui eam duxit”, sed si sciens: ignorantia enim excusatur non iuris, sed facti. Excusatur qui iussu eius, in cuius potestate erat, duxerit, et ipse, qui passus est ducere, notatur, utrumque recte: nam et qui obtemperavit, venia dignus est et qui passus est ducere, notari ignominia.”

Az elemezni kívánt fragmentum a Digesta 3. könyv 2. titulusa alatt található, amely azt tárgyalja, kik és milyen esetben szenvedtek el *infamiát*. Köztudottan

³ Vö. Ulp. D. 3, 2, 1 (1 ad ed.); Vat. 320.

ezen személyek közé tartoztak azok a nők is, akik férjük halálát követően nem várták meg a gyászév elteltét, hanem már azt megelőzően új házasságot kötöttek. Az *infamia* a jog fejlődésével vált büntetéssé, amelynek értelmében az *infamis persona* elvesztette egyes közjogi jogait (választójog, hivatalviselés joga, szenátori rang), a perbeli képviselőre képtelenné vált, valamint bizonyos *infamis* személyek nem köthettek házasságot jó hírű *ingenuusszal* a *lex Iulia de maritandis ordinibus* alapján.⁴ Az *infamia* elszenvedésének két módja volt ismert: egyfelől a büntető bíróság ítélete vagy az illetővel szemben benyújtott infamáló *actio* közvetve eredményezte, másrészt az *infamia* valamilyen cselekedet folytán közvetlenül is beállhatott.⁵ Ez utóbbi esetkörbe tartoztak azok az özvegyek is, akik nem várták meg a gyászidőszak elteltét.

A gyászévre a szöveg a *legitimum tempus* kifejezést használja, amely az a törvényben meghatározott idő, amelynek elteltéig, illetve aminek épphogy elteltével lehetőség van valamely jogosultság megszerzésére. A vizsgált fragmentum esetében ezt úgy értelmezhetjük, hogy az özvegyek a *legitimum tempus*, azaz a gyászév leteltével köthettek új házasságot. Kiegészítésképp említendő, hogy az *Index Interpolatum* alapján a vizsgált forrás interpolált, és az eredeti szövegben minden bizonnyal *decem menses* állt.⁶ Ezt támasztja alá az is, hogy Paulus *Sententiarum libri* című munkájában a gyászév szabályozása kapcsán szintén tíz hónap szerepel a később bevezetett általános fogalom, a *legitimum tempus* helyett. A naptárreformok bevezetésére tekintettel azonban a gyászidőszakot a császárkorban (Kr. u. 381.) tizenkét hónapra hosszabbították, feltehetően éppen ezért vált célszerűbbé egy általános fogalom bevezetése.⁷ Másfelől a választást az is indokolhatta, hogy a hangsúly nem feltétlen a *tempus* célján, azaz a gyászon, hanem sokkal inkább annak törvényi jellegén volt. Ezáltal utalhattak arra, hogy a gyászév megtartása jogi eszközzel kikényszeríthető, valamint arra, hogy a törvényi határidő elteltével az özvegy szabadulhat a szankciók alól.

⁴ Ulp. 13,2; William Smith: *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*. London, John Murray, 1875. s. v. 'infamia'; Földi András – Hamza Gábor: *A római jog története és institúciói*. Tizennyolcadik, átdolgozott és bővített kiadás. Budapest, Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, 2013. 223–224.

⁵ Zlinszky János: *Római büntetőjog*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1997. 46–48.

⁶ Ernst Levy – Ernst Rabel: *Index interpolationum quae in Iustiniani Digestis inesse dicuntur*. Weimar, H. Böhlau, 1929. 32. <https://doi.org/10.7767/zrgra.1929.49.1.695b>

⁷ C. 5, 9, 2.

4. A gyászév szabályozása és meghatározásának okai

Ahhoz azonban, hogy megértsük, miért tarthattak egyeseket a gyászra érdemtelennek, elsőként azt kell megválaszolni, hogy mi volt a gyászév célja, mi indokolta annak megtartását. Az látszik, hogy a különböző korszakokban eltérő indok állt az újraházasodási tilalom mögött, valamint az is változott, pontosan mennyi időt ölelt fel az említett időszak. A mögöttes okok vizsgálata elengedhetetlen annak érdekében, hogy választ kapjunk arra, vajon létezettek-e a főszabály alól kivételek.

4.1. A klasszikus kor előtti szabályozás

Az archaikus korban (Kr. e. 753 – 450/451) elsősorban két ok húzódott meg a gyászév megtartásának hátterében: egyfelől a *fas*, másfelől a *mos* elvárása.

A vallás szabályaiban a gyászév akképpen jelent meg, hogy az archaikus korban azoknak a nőknek, akik ez időn belül újraházasodtak, állatáldozatot kellett bemutatniuk: egy vemhes tehenet kellett feláldozniuk.⁸ Ennek az oka abban állt, hogy tettükkel egy *nefasként* meghatározott szakrális bűncselekményt követtek el, és áldozatukkal tudták kiengesztelni az isteneket.⁹ Amennyiben azonban az asszony nem tett ennek eleget, *sacerré* vált.

Az archaikus kori okok közé sorolható továbbá az azzal kapcsolatos igény, hogy az özvegy addigi *agnatió*jának a tagja maradjon. Ezen elvárás azzal állhatott összefüggésben, hogy a család vallási és anyagi szempontból fennálló egysége töretlen legyen.¹⁰ Ha azonban az özvegy új, *manusos* házasságot kötött, kilépett korábbi *agnatió*jából, és egy új *pater familias* hatalma alá került.

Mindemellett a nők morális megfontolásból is tartották magukat a kötelező gyászévhez aszerint, amit egy szerető özvegynek férje halála után éreznie kellett, még akkor is, ha a házasságot nem hálták el.¹¹ Ebből fakadóan nem illett volna az özvegynek új esküvőt tartania, hiszen a meghatározott gyászév a

⁸ Plut. Numa 12; Percy E. Corbett: *The Roman Law of Marriage*. Oxford, Clarendon Press, 1930. 249.; Jane F. Gardner: *Women in Roman Law and Society*. Bloomington-Indianapolis, Indiana University Press, 1991. 51–56. <https://doi.org/10.2979/3344.0>

⁹ Piotr Kołodko – Piotr Niczypruk: Le Conseguenze Legali Del Divieto Di Nozze Per Una Vedova Nel Diritto Romano. *Zeszyty Prawnicze*, Vol. 18., No. 3. (2018) 153. <https://doi.org/10.21697/zp.2018.18.3.06>

¹⁰ Kołodko–Niczypruk i. m. 154.

¹¹ Ulp. D. 23, 2, 6 (35 ad Sab.); Gardner i. m. 54.

gyász és az elhalt férjre való emlékezés ideje volt. Ez idő alatt így nem lett volna helyénvaló egy új házasság megkötését ünnepelni.

Feltehetően az előzőekben említett okok miatt a préklasszikus korra kialakult egy, a *mos* szerinti általános társadalmi elvárás a gyászév megtartására vonatkozóan.¹² Ezt bizonyítja, hogy eredendően a *censornak*, a *mos* védelmezőjének feladata volt azokat szankcionálni, akik nem várták meg a gyászidőszak elteltét.¹³

Összegezve tehát a klasszikus kort megelőzően részben vallási, részben pedig morális okok indokolták a gyászév megtartását, melyek közül idővel a *mos* elvárása került előtérbe. Ezen időszak pedig az ősi hagyományokból fakadóan tízhónapot ölelt fel.¹⁴

4.2. Szabályozás a klasszikus kortól

A klasszikus kortól kezdve (Kr. u. I. – Kr. u. III. sz.) azonban a társadalmi konvenció mellett már praktikus megfontolás is húzódott a rendelkezés hátterében. A gyászév előírása nélkül ugyanis az özvegy férje halálát követően akár rövid időn belül új házasságra léphetett volna. Ebben az esetben pedig, ha meghatározott időn belül gyermeke született, megkérdőjelezhetővé válhatott, hogy ki a gyermek apja.¹⁵

Házasságban élő szülők esetén ugyanis az apasági vélelem alapján az anya férjét kellett a gyermek apjának tekinteni, ebben az esetben az özvegy új fér-

¹² Példaként említhető ennek kapcsán Oppianicus esete, aki másokat megbotránkoztatva egy alig öt hónapja megözvegyült nőt vett feleségül. Cic. pro Cluent. 35. Ezzel szemben található arra is példa, hogy a friss megözvegyülés ellenére szorgalmazták egy asszony házasságkötését. Plut. Antonius 31.

¹³ Theo Mayer-Maly: Trauerzeit und Wiederheirat. In: Heinrich Honsell – Dorothea Mayer-Maly (szerk.): *Recht – Gerechtigkeit – Rechtswissenschaft: Gesammelte Schriften von Theo Mayer-Maly*. Bécs, Verlag Österreich, 2019. 67. <https://doi.org/10.33196/9783704681737>. Ezt megelőzően a *pater familias* szankcionálhatta az özvegyet. Ld. Adela López Pedreira: Tempus lugendi y secundae nuptiae en Derecho Romano. *Revista Internacional de Derecho Romano*, Vol. 11. (2013) 341.

¹⁴ Ovid. Fasti 3, 121.: „*Annus erat decimum cum luna receperat orbem*”. Ld. még Gaál László (ford.): *Római naptár. Fasti*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1954.: „Egy év volt, ha a hold tízszer töltötte korongját”; Paul. 1, 21, 6, 13; Plut. Numa 12, 2; Földi–Hamza i. m. 223.

¹⁵ Természetesen a tízhónapos újránházassági tilalom sem tudta tökéletesen kiküszöbölni a *turbatio sanguinis* tekintettel a házasságon kívüli kapcsolatokra, azonban a törvényes apa megállapítását lehetővé tette. Valamint kérdéses, hogy a rómaiak egyáltalán mennyiben számoltak e tekintetben a házasságon kívüli kapcsolatokkal. Agnieszka Kacprzak: The Widow's Duty of Mourning and the Ancient Concept of Pregnancy. In: Evelyn Höbenreich (szerk.): *El Cisne. Derecho Romano, biologismo y algo más*. Lecce, 2010. 86.

jét. Azonban előfordulhatott olyan eset, amikor az új házasság még annyira friss volt, hogy biológiailag lehetetlen lett volna, hogy a gyermek az új férjtől származzon. Ilyenkor a fogantatási vélelmet alkalmazhatták az apasági vélelem megdöntésére, mivel a fogantatási vélelem meghatározta, hogy a gyermek fogantatásának a születésétől visszafelé számított 182. és 300. nap közé kellett esnie. Amennyiben tehát az új házasság 182 napnál frissebb volt, az apasági vélelem megdőlt.

A problémát azonban az olyan helyzetek jelenthették, amikor a fogantatási vélelem szerint mind az előző, mind az új férj lehetett volna a gyermek apja. A gyászév meghatározására és megtartására tehát az ebből fakadó viták elkerülése érdekében is szükség volt. A vitás helyzetek elkerülése pedig azt a célt szolgálta, hogy ne örökölhessen olyan gyermek az elhalt után, aki nem tőle származik. Fordítva pedig, hogy az új férjnek se lehessen a későbbiekben olyan örököse, aki valójában nem az ő *agnatió*jába tartozik.

Ezen megfontolás a korábbiakban sem volt ismeretlen a rómaiak számára. Ezt bizonyítja, hogy már a XII táblás törvény is tíz hónapban határozta meg a várandósság leghosszabb lehetséges időtartamát.¹⁶ Ezen túlmenően Pedreira felveti, hogy az archaikus korban előírt állatáldozatot is azért egy vemhes tehénnel kellett bemutatni, mert a gyász tíz hónapban való meghatározása már akkoriban is összefüggött a nők termékenységevel.¹⁷ Ez az érvelés pedig a XII táblás törvény alapján is helyesnek látszik.

A *turbatio sanguinis* figyelembevételé azonban a klasszikus kortól vált fontosabbá. Erre való tekintettel a *praetor* is elrendelte a gyászév megtartását, és a klasszikus kortól kezdve pedig már a kikényszerítéshez szükséges normatív eszköz, az *infamia*, is rendelkezésre állt.¹⁸ Tehát a *praetor* döntését követően feltehetően már a rosszhírű férfiak esetében is szükséges volt a gyászév megvárása annak érdekében, hogy ne legyen zűrzavar az apa személye körül.

Az azonban kérdéses, hogy esetükben a korábbiakban hasonló megfontolásból elvárták volna, hogy az özvegy nő megvárja a tíz hónapot az újraházasodásig, hiszen a klasszikus kort megelőzően a gyászév mint elvárás részben abból fakadt, hogy az özvegynek mit kéne éreznie (gyász, szomorúság stb.) férje halála kapcsán. A *hostes vel perduellionis damnati*, a *suspendiosi* és a bűntudatból

¹⁶ XII tab. IV.4.

¹⁷ Pedreira i. m. 339.

¹⁸ Fontos megjegyezni, hogy a gyászéven belül kötött házasságok tehát nem voltak érvénytelenek, csupán szankcionáltak.

öngyilkosok esetében azonban ez az elvárás minden bizonnyal nem állt fenn, tekintettel arra, hogy ők a közvélekedés szerint nem érdemelték meg a gyászt.

A fentiekből következik, hogy a klasszikus kortól kezdve a gyászév eredetileg tíz hónapban történő meghatározása immár praktikus célt is szolgált. A gyászév megtartásával ugyanis feltételezhetően kiküszöbölhető volt annak az esete, hogy az özvegy gyermeket szült, azonban nem volt biztos abban, ki a gyermek apja.¹⁹ Mai szemmel felmerülhet, vajon miért volt szükség ilyen hosszú várakozási időre. Itt azonban a tíz hónap megvárása azért volt indokolt, mert az ókori Rómában a várandósságot leghamarabb a hatodik hónapban tudták megállapítani, és még ekkor sem biztosan.²⁰ Emiatt az egyértelműség érdekében célszerűbb volt megvárni a terhesség teljes lefolyását. Az pedig, hogy a későbbiekben tizenkét hónapra változtatták a gyászév hosszát, lehetővé tette, hogy a túlhordott (42 hétnél, azaz tíz és fél hónapnál hosszabb ideig tartó) terhességek esetében is bizonyos legyen az apa személye.²¹

Az előbbiekből az látszik, hogy a klasszikus korban már inkább a *turbatio sanguinis* elkerülésére irányuló törekvés indokolta a gyászév megtartását. Ez arra enged következtetni, hogy e tekintetben a gyászra érdemtelen férfiak sem képeztek kivételt.

Fontos azonban megemlíteni, hogy a császárkortól kezdve az uralkodó engedélyével a gyászév letelte előtt is volt mód új házasságot kötni, korábban pedig hasonló jogkört feltehetően a szenátus gyakorolhatott.²² Ezzel magyarázható például, hogy Augustus testvére, Octavia és Antonius miképpen kaphattak engedélyt a házasságkötésükre, annak ellenére, hogy Octavia gyászidőszaka még nem telt el.²³ Ahogy azt az előbbi példa is mutatja, ez a lehetőség elsősorban kivételes esetekre, és esetlegesen kivételes személyek részére volt fenntartva. Ezt támasztja alá Gordianus rendelkezése (Kr. u. 240.) is.²⁴ Emellett azonban a császári engedély akár a gyászra érdemtelen férfiak özvegyei számára is egy jó lehetőség lehetett, hiszen az ő férjeik már kezdettől fogva a gyászra méltatlannak bizonyultak, így az említett özvegyeknek feltehetően nagyobb esélye volt, hogy megkapják az engedélyt.²⁵

¹⁹ Példa arra, hogy az özvegy férje halála után gyermeket szült: Ovid. *Fasti* 1,33–36.

²⁰ Kołodko–Niczyporuk i. m. 155.

²¹ C. 5, 9, 2. Vö. XII tab. IV.4; Kołodko–Niczyporuk i. m. 163.

²² Ulp. D. 3, 2, 10 (8 ad ed.); C. 2, 11, 15; Kołodko–Niczyporuk i. m. 166.

²³ Plut. Antonius 31.

²⁴ C. 2, 11, 15.

²⁵ Az engedély kérésére Kr. u. 381-ig volt lehetőség. CTh 3, 8, 1.

Természetesen a gyászév elvárása továbbra sem csupán a *turbatio sanguinis* elkerüléséből fakadt. Egyfelől ezentúl is jelen volt a gyással kapcsolatos erkölcsi elvárás, amelyre ráerősített a kereszténység térnyerése. A Kr. u. IV. századtól az egyház álláspontja egyre nagyobb szerepet kapott, így a gyászév szabályozásának tekintetében is. Az egyház pedig akként viszonyult a kérdéshez, hogy az özvegyek szabadon új házasságra léphettek, azonban előnyben részesítették, ha valaki férje elvesztése után nem kötött új házasságot.²⁶

Ezen túlmenően az előbbieket támasztja alá az is, hogy azon özvegyeket is hasonlóan büntették, akik férjük halála után fogadalmat tettek, hogy nem házasodnak újra, azonban (akár a tíz hónap elteltével) mégis így tettek.²⁷ Esetükben tehát a gyermek származásának problémája már nem feltétlen merülhetett volna fel a rendelkezés indokaként.

Továbbá a gyászév morális hátterének fennmaradása mellett szól, hogy amennyiben a gyászév megtartását kizárólag az apa személyének biztosítása indokolta volna, logikus lett volna, hogy a *praetor* ezen döntését az elváltakra is kiterjessze.²⁸ Ezzel szemben a *lex Iulia de maritandis ordinibus* az elváltak esetében eredetileg csupán hat hónapig biztosított mentességet az újránházasodás alól, a *Codex Iustinianus* pedig csak Kr. u. 449-ben tesz említést arról, hogy az elvált nők egy év elteltével házasodhattak újra, hiszen ekkor már nem férhetett kétség a gyermek származásához.²⁹ Korábban azonban a *lex Iulia* által meghatározott időtartamból is kiindulva esetükben feltételezhetően nem állt fenn kötelező várakozási idő.³⁰

Másrésről a *turbatio sanguinis* mellett további gyakorlati érvek is említhetők a gyászév megtartása mellett. Egy ezek közül azzal a korabeli vélekedéssel függött össze, hogy a terhesség ideje alatt a szexuális együttlét könnyen vetélshez vezethet, ennél fogva az a gyermek megszületéséig nem volt ajánlott.³¹ Természetesen a házas felek maguk közt eldönthették, mennyiben tartották magukat ezen ajánláshoz, azonban amennyiben a férj elhunyt, a magzat túlélé-

²⁶ 1Kor 7,8., 7,39–40.; 1Tim 5,9–12.

²⁷ Erre azért lehetett szükség, mert ezen fogadalom volt a feltétele annak, hogy az özvegy gyermeke gyámjává válhasson. C. 5, 35, 2; Nov. 22, 40; Mayer-Maly i. m. 71.

²⁸ Vö. Judith Evans-Grubbs: *Women and the Law in the Roman Empire: A Sourcebook on Marriage, Divorce and Widowhood*. London, Routledge, 2002. 221. <https://doi.org/10.4324/9780203442524>

²⁹ Ulp. 14; C. 5, 17, 8, 4.

³⁰ Ld. Gardner i. m. 51–56.; Corbett i. m. 250.

³¹ Soran. 1, 16, 47; 1, 16, 56.

sén akár a család fennmaradása is múlhatott.³² Éppen ezért ebben az esetben a magzat védelme különösen fontosnak bizonyult, ebből adódóan pedig még inkább ellenezték, hogy az özvegy új házasságra lépjen és ezáltal potenciálisan veszélynek tegye ki még meg nem született gyermekét.

Végül további szempont lehetett a szuperfetáció elkerülésére való törekvés is, ugyanis az ókorban elterjedt nézet volt, hogy a nő egyszerre több férfitől is várhatott gyermeket úgy, hogy a fogantatások közt akár egy-kéthónapos eltérést is elképzelhetőnek tartottak.³³ Ez pedig a *turbatio sanguinis*hez hasonlóan problémákat vethetett volna fel annak kapcsán, hogy melyik gyermeknek ki is az édesapja, amennyiben az özvegy röviddel férje halálát követően ismét férjhez ment.

A fentieket összefoglalva az látszik, hogy a klasszikus korra további okok is indokolták a gyászév megtartását, melyek közül a *turbatio sanguinis* elkerülése vált az elsődlegessé.³⁴ Az idő múlásával pedig a gyász nemcsak társadalmi elvárásként volt jelen, hanem megtartása eleinte tíz, majd tizenkét hónapban kikényszeríthetővé is vált.

5. A kötelező gyászév és az *infamia* szabályozása Ulpianus alapján (Ulp. D. 3, 2, 11 [6 ad ed.]

A gyászév mint társadalmi elvárás tehát régóta jelen volt az ókori Rómában, azonban ahogy fentebb megállapításra került, megtartása csak a klasszikus korban vált jogilag kikényszeríthetővé. Bár rendszerint minden családtag elvesztését gyászidőszak követte, a rokonok gyásza alapvetően nem volt hatással a házasságkötésre. Az a nő azonban, aki a férjét vesztette el, a gyászév leteltéig nem köthetett új házasságot. Ezt az indokolta, hogy míg más rokonok gyászának vallási és erkölcsi okai voltak, a férj gyásza mögött gyakorlati megfontolás is húzódott. Aki ennek ellenére a gyászidőszak vége előtt új házasságra lépett, immár *infamiát* szenvedett el.

Ulp. D. 3, 2, 11, pr. – 1. (6 ad ed.)

„*pr. Liberatorum autem et parentium luctus impedimento nuptiis non est.*”

³² Kacprzak i. m. 90.

³³ Ariszt. *Historia animalium* 7, 4; *De generatione animalium* 4, 5.

³⁴ Ld. Ulp. D. 3, 2, 11, 1 (6 ad ed.).

1. Etsi talis sit maritus, quem more maiorum lugeri non oportet, non posse eam nuptum intra legitimum tempus collocari: praetor enim ad id tempus se rettulit, quo vir elugeretur: qui solet elugeri propter turbationem sanguinis."

Az előbbieken túl Ulpianus a vizsgált fragmentumban arról tájékoztat, hogy még ha a férj olyan ember volt is, akit az ősi szokások szerint nem lett volna szükséges meggyászolni, a *praetor* ezen férfiak özvegyei esetében is ragaszkodott a gyászév megtartásához az apa személyének egyértelműsége érdekében. A *praetor* döntése mögött olyan eset állhatott, amikor az özvegy újraraházását követően gyermeket szült, és vitára került sor annak kapcsán, hogy kit kell a gyermek apjának tekinteni. Abban az esetben ugyanis, ha a nő férje halála után várandós volt, értesítenie kellett arról az érdekelteket. Erre azonban minden bizonnyal nem mindig került sor, akár azért, mert a nő várandósságát az előírásokkal szemben eltitkolta, akár abból fakadóan, hogy terhessége még annyira friss volt, hogy a nő maga sem tudott róla.³⁵ Így pedig amennyiben az özvegy az ősi szokásokra hivatkozva nem gyászolta meg férjét, és rövid időn belül új házasságot kötött, a gyászév hatodik hónapjától született gyermek apja mind az új, mind az előző férj lehetett a fogantatás vélelme alapján.

A leírtak alapján feltételezhető, hogy a *praetor* a fent említett eshetőségekre való tekintettel döntött úgy, hogy mindenképp ragaszkodik a gyászév megtartásához. Ez az elvárás pedig független volt attól, hogy az elhunyt férj élete során milyen ember volt. Így megfogalmazható, hogy főszabály szerint a *mos maiorum*ra tekintet nélkül minden férfi esetében ugyanúgy meg kellett várni a gyászév elteltét.

Ulp. D. eod. 2.

„2. Pomponius eam, quae intra legitimum tempus partum ediderit, putat statim posse nuptiis se collocare: quod verum puto."

Az előbbieket támasztja alá a szöveg folytatása is. Eszerint Ulpianus és Pomponius egyetértettek abban, hogy ha a nőnek gyermeke született, a gyászidőszak automatikusan véget ért, és az özvegy újraraházaszódhatott. A gyászidőszaka tehát a szüléssel befejeződött, hiszen ettől kezdve nem állt fenn az a probléma, ami eredendően indokolttá tette az újraraházadási tilalmat.

³⁵ Ulp. D. 25, 4, 10 (24 ad ed.).

Ennek kapcsán felmerül a kérdés, vajon ez az engedmény csak azokra a nőkre vonatkozott-e, akiknek a férjét az ősi szokások szerint nem kellett volna meggyászolni, vagy minden özvegyre. Azonban arra való tekintettel, hogy az említett rendelkezés külön szakaszban szerepel, valószínű, hogy az Ulp. D. 3, 2, 11, 2 (6 ad ed.) általános szabályt fogalmaz meg, amely minden özvegyre vonatkozik. E mellett szól az is, hogy a teljes 11. szakasz általánosságban részletezi az özvegyek újraházasodásának szabályait, nem kizárólag az érdemtelen férfiak özvegyei vonatkozásában.

Ulp. D. eod. 3.

„3. *Non solent autem lugeri, ut neratius ait, hostes vel perduellionis damnati nec suspendiosi nec qui manus sibi intulerunt non taedio vitae, sed mala conscientia: si quis ergo post huiusmodi exitum mariti nuptum se collocaverit, infamia notabitur.*”

Ezt követően Neratius jogász véleménye olvasható, amely látszólag eltért az előbbiektől, hiszen ő azt hangsúlyozta, hogy egyes férfiakat nem volt szokás meggyászolni.

A szöveg első felében foglaltak szerint ugyanis voltak bizonyos férfiak, akik társadalmi megítélésük, büntetésük vagy haláluk körülményei miatt nem voltak méltóak arra, hogy meggyászolják őket. Ide tartoztak az állam ellenségei, továbbá azok, akiket *perduellio* vádjában bűnösnek találtak, valamint azok is, akik felakasztották magukat. Ezen túlmenően általánosságban azok a férfiak is ebbe a körbe tartoztak, akik nem az életben való megfáradás okán, hanem büntudatból vetettek véget az életüknek.

A *hostes* és a *perduellionis damnati* esetében megállapítható, hogy a velük szembeni szigorú fellépést a Rómával való ellenséges viszonyuk indokolta, hiszen *hostes* alatt a külső, *perduellisek* alatt pedig a belső ellenségeket, példaként a hazaárulókat értették.³⁶

Ezzel szemben az önakasztók érdemtelenségének társadalmi oka volt: mind az ókori görög, mind az ókori római kultúrában az akasztás a halál szégyenletes és elítélendő módjának számított.³⁷ Ezt igazolja, hogy Vergilius is iszonyodva tesz róla említést, míg az öngyilkosság egyes módjait, például a kardba dőlést

³⁶ Finály Henrik: *A latin nyelv szótára*. Budapest, Akadémia Kiadó, 2002. s. v. ‘perduellio 1.’A *perduellio* elkövetésére példaként hozható: Liv. 2, 41; Liv. 6, 20; Liv. 26, 3.

³⁷ Hoffmann Zsuzsanna: Az ókori öngyilkosság kérdéséhez. *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica Et Politica*, (2016) 16–31.; Andreas Wacke: *Der Selbstmord*

kifejezetten méltóságteljes halálnak tartották.³⁸ Ennek háttérében az állt, hogy a közvélekedés szerint, aki felakasztotta magát nem halt meg igazán, mivel a lelke nem tudott a testéből eltávozni, és ezáltal a holtteste tisztátalan maradt. Wacke szerint példaként Júdás is azért az akasztás mellett döntött, amikor elhatározta, hogy öngyilkos lesz, mert ezzel is azt fejezte ki, hogy árulása miatt méltatlannak tartotta magát.³⁹

Végezetül a *Digesta* szövege azokat is a gyászra érdemtelenek közt említi, akik *non taedio vitae, sed mala conscientia* követtek el öngyilkosságot. Itt kiemelendő, hogy a vizsgált kontextusban nem általános értelemben vett büntudatról, hanem valamilyen bűncselekménnyel kapcsolatos tudásról van szó.⁴⁰ *Mala conscientia* öngyilkosok tehát azok voltak, akik a rájuk váró ítélet-től félve vetettek véget az életüknek. Az ilyen halálesetet a római jog beismerő vallomásként értékelte, az így elhunytakat pedig úgy kezelték, mint akik elítélt bűnözőként haltak meg; ezért tartozhattak a gyászra érdemtelenek körébe.⁴¹

A fent említett férfiak esetében tehát a hagyományok szerint nem volt szokás a gyászév megtartása, erre utal a szövegben a *soleo* ige használata is.⁴² Következtetve abból, hogy az említett személyeket nem találták a gyászra érdemesnek, gondolhatjuk, hogy az ebbe a körbe tartozó férfiak özvegyeire a tízhónapos újraházasodási tilalom nem vonatkozik. Hiszen, ha ugyanazokról a *mos* alapján elítélendő férfiokról lenne szó, akikkel kapcsolatban az 1. § már megállapította, hogy esetükben is meg kell tartani a gyászévet, látszólag felesleges lenne a rendelkezés megismétlése.

Ezzel szemben a szöveg második felében az áll, hogy az a nő, akinek a férje ilyen módon életét veszti, amennyiben új házasságot köt (a gyászév letelte előtt), *infamiát* fog elszenvedni. Így pedig a felvetés mégsem volt feltétlen ellentétes a korábbiakkal, hiszen utána Neratius következő mondatában már a bevett szokás

im römischen Recht und in der Rechtsentwicklung. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte*, Vol. 97., No. 1. (1980) 42. <https://doi.org/10.7767/zrgra.1980.97.1.26>

³⁸ Verg. *Aeneis* 12, 593–603.

³⁹ Vö. Mté 27,5.; Wacke i. m. 44.

⁴⁰ *Thesaurus linguae Latinae*. Berlin (korábban Leipzig), De Gruyter (korábban Teubner), 1900-tól napjainkig. s. v. 'conscientia'.

⁴¹ Marci. D. 48, 21, 3 (1 de del.); Paul. D. 42, 2, 1 (56 ad ed.). Tiberius (Kr. e. 42 – Kr. u. 37) koráig csak az ítélettel járt együtt vagyonekbevitel, azonban miután rájöttek, hogy sokan az öngyilkosságba menekülve elkerülik az ítélettel járó jogkövetkezményeket, már a *confessio*, így a büntudatból elkövetett öngyilkosság is lehetővé tette a vagyonekbevitel alkalmazását. Vö. C. 10, 1, 10; Wacke i. m. 54. Példa a korábbiakban a jogkövetkezmények efféle elkerülésére: Val. Max. 9, 12, 7. Az öngyilkos utólagos elítélésére ld. pl. Tac. Ann. 3, 1–19.

⁴² *Oxford Latin Dictionary*. In: Peter G. W. Glare (főszerk.). Oxford, Clarendon Press, 1968. s. v. 'soleo 1'.

hangzott el, miszerint, aki a gyászév ideje alatt újraraházasodik, *infamiának* teszi ki magát.

A cikkely⁴³ ezen szakasza kiemeli, hogy azokról a nőkről rendelkezik, akiknek a férje „ilyen módon halt meg” („*huiusmodi*” – vö. Watson fordításában „*in this fashion*”⁴⁴). Ennek nyomán felmerül, hogy vajon a gyászévre való kötelezés csupán azokra vonatkozik-e, akiknek a férje önakasztó volt vagy büntudatból vetett véget életének. Hiszen bár a szöveg eleinte kétségkívül négy kategóriáról ír, az első két kategória esetében nem egyértelmű, hogy vonatkozik-e rájuk az „ilyen módon halt meg” feltétel, mivel esetükben a gyászra való érdemtelenység nem haláluk módjával függ össze, hanem a római társadalom hozzájuk fűződő viszonyából fakad. Ettől függetlenül a kifejezés értelmezhető úgy is, hogy az „ilyen módon halt meg” arra vonatkozik, hogy halálukkor a fent említett kategóriák valamelyikébe tartoztak (például halálakor a férfi az állam ellensége volt). Tekintettel arra, hogy a forrásban az említett személyek felsorolását követően kettőspont szerepel, az utóbbi értelmezés látszik helytállónak. Ez alapján a szöveg második felében megfogalmazott rendelkezés minden bizonnyal valamennyi felsorolt személyre vonatkozik.

Ha a fragmentum két felét összeolvassuk, a szöveg 3. §-a az eddigiekkel ellentétben látszólag többféleképpen is értelmezhető.

Álláspontom szerint a helyes értelmezés az, ha a vizsgált textus második mondatában foglaltak alapján elfogadottnak tekintjük, hogy bár a hagyományok nem kívánták volna meg a felsoroltak közé tartozó férfiak meggyászolását, a gyász megtartását esetükben is elvárták a *turbatio sanguinis* elkerülése végett. Ezt bizonyítja, hogy ellenkező esetben az özvegyre ugyanolyan büntetést szabtak ki, mint hasonló esetben bármilyen más férfi özvegyére.

Ezáltal megerősítést nyer továbbá, hogy nem pusztán a *mos* indokolta a gyász megtartását. A praktikus megfontolásból következően tehát minden bizonnyal azok esetében is meg kellett várni a gyászév elteltét, akik egyébként bármilyen oknál fogva nem érdemelték meg, hogy meggyászolják őket. Így valójában függetlenül attól, hogy az itt felsorolt férfiak és az egyik Ulpianus-szövegben (Ulp. D. 3, 2, 11, 1 [6 ad ed.]) említettek azonos vagy eltérő személyi kört képeznek, megállapítható, hogy a gyászév megtartását minden esetben megkövetelték, elmaradása pedig *infamiát* vont maga után. Éppen az előbbi érvelés azonban

⁴³ Ulp. D. 3, 2, 11, 3 (6 ad ed.).

⁴⁴ Alan Watson (ford.): *The Digest of Justinian*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1998.

azt sejteti, hogy a szöveg 1. és 3. §-ban ugyanazokról a személyekről van szó, kétszeri említésüket pedig az őket érintő szabályok megváltozása indokolja.

A szöveg eltérő értelmezése számos problémát vetne fel. Ha ugyanis abból indulunk ki, hogy a kérdéses § alapján egyes személyeket nem kellett meggyászolni, tehát a törvény rájuk nézve kivételt fogalmaz meg, akkor nem lenne *legitimum tempus*, amely megkezdődhetne, illetve eltelhetne. Ez alapján pedig az elemzett szöveg első ránézésre azt sejtetné, hogy az özvegy újraházasodása élete végéig *infamiát* vonna maga után. Ez feltehetően nem lett volna összeegyeztethető sem a császárkor egyes törvényeivel,⁴⁵ sem az ókori társadalom realitásával.⁴⁶ Emellett az intézkedés olyan szempontból sem tűnne indokoltnak, hogy a gyászra érdemtelenek özvegyei esetében a törvény a férfi személyéből fakadóan inkább engedményt, enyhítést fogalmazhatna meg, nem pedig éppen szigorúbb előírást.

Mindez azonban csupán látszólagos megfejtése lehet a vizsgált szakasznak. Ezen értelmezés ugyanis azért sem látszik helytállónak, mert az *infamia* a gyászsal kapcsolatban annak a jogkövetkezménye, ha valaki a gyászidőn belül új házasságot kötött. Ha azonban egyes férfiak esetében nem számoltak volna *legitimum tempust*, ez automatikusan kizárta volna az *infamia* elszenvedésének lehetőségét is, hiszen nem kezdődött volna el az a gyászidőszak, amelynek tartama alatt az újraházasodás ilyen módon szankcionálható lett volna. Ezesetben pedig az Ulp. D. 3, 2, 11, 3 (6 ad ed.) második felében szereplő rendelkezés nem lenne értelmezhető.

Ulp. D. eod. 4.

„4. Notatur etiam „qui eam duxit”, sed si sciens: ignorantia enim excusatur non iuris, sed facti. Excusatur qui iussu eius, in cuius potestate erat, duxerit, et ipse, qui passus est ducere, notatur, utrumque recte: nam et qui obtemperavit, venia dignus est et qui passus est ducere, notari ignominia.”

A továbbiakban a szöveg azzal foglalkozik, hogy az özvegy újraházasodása esetén pontosan ki szenved el *infamiát*.⁴⁷ Az előző § alapján ugyanis a nő mindeképp *infamis* lesz, amennyiben maga házasságot köt. A 4. § szerint azonban az is *infamiának* tette ki magát, aki elvette az özvegyet, feltéve, hogy tisztában

⁴⁵ Ld. *Lex Papia et Poppaea*.

⁴⁶ Mary Beard: *SPQR: A History of Ancient Rome*. London, Profile Books, 2015. 314.

⁴⁷ Vö. Jul. D. 3, 2, 1 (1 ad ed).

volt a körülményekkel, tehát azzal, hogy a nő elhalt férjét még nem gyászolta meg. Amennyiben viszont bármelyik fél annak a parancsára kötött házasságot, akinek a hatalmában volt, nem ő maga, hanem a hatalomgyakorlója vált *infamissá*, amennyiben a hatalomgyakorló a körülmények ismeretében hagyta jóvá a házasságot.

A fentiek alapján tehát az tűnik ki, hogy főszabály szerint az özvegynek férje halála után minden esetben meg kellett tartania a kötelező gyászévet. Bár a vizsgált szöveg több helyen tesz arra utalást, hogy a *mos* szabályai szerint voltak ez a rendelkezés alól bizonyos kivételek, az 1. § arra enged következtetni, hogy a *praetor* döntése praktikus okokból felülírta ezeket a kivételt megfogalmazó rendelkezéseket. Eszerint bár a *mos* alapján egyes férfiak esetében a társadalmi konvenció nem kötelezte az elhunyt özvegyét a gyászév kivására, a *praetor* ragaszkodása miatt ezekben az esetekben is végsősoron a főszabály érvényesült.

6. A fentiek megerősítése Paulusnál

A fent elemzett Ulpianus-szöveghez hasonlóan Paulus (Kr. u. II – III. sz.) is kitér a gyász szabályaira, köztük a gyász időtartamára a *Sententiarum libri V* első könyvében.

Paul. 1, 21, 6, 13

„*Parentes et filii maiores sex annis anno lugeri possunt, minores mense: maritus decem mensibus et cognati proximioris gradus octo. Qui contra fecerit, infamium numero habetur.*”

Eszerint: „A szülőket és a hat évnél idősebb gyermekeket egy évig lehet gyászolni, a fiatalabbakat egy hónapig, a férjet tíz hónapig és a vérrokonokat a legközelebbi fokon nyolcig. Aki ennek az ellenkezőjét teszi, az *infamis*nak számít.”⁴⁸ Ez a rövid forrásidézet megerősíti, hogy a megözvegyült nőknek tíz hónapig kellett férjüket gyászolniuk, ez alól pedig a szöveg semmilyen kivételt nem említ. Csupán a főszabályt ismétli meg, miszerint *infamiát* szenved el az özvegy, aki nem tartja meg a gyászévet.

⁴⁸ Vö. Vat. 321; Plut. Numa 12, 2; Plut. Cor. 39, 5.

7. Végekvetkezések

A dolgozatban vizsgált kérdés arra vonatkozott, hogy a gyászra érdemtelen férfiak halálát követően özvegyeiknek meg kellett-e várniuk a gyászév elteltét ahhoz, hogy új házasságot köthessenek anélkül, hogy *infamissá* váljanak.

Ehhez biztosított háttérrel a szerző arra való kitérése, hogy mi alapozta meg a gyászév elvárását. Ezzel összefüggésben megállapításra került, hogy a gyászévet több tényező is indokolta, amelyek megléte, illetve jelentősége a vizsgált korszaktól függ. Nevezetesen a klasszikus kort megelőzően a gyász elsősorban vallási és morális okokból volt elvárt. Ehhez hasonlóan került sor más rokonok gyászára is, kiemelve, hogy esetükben azonban nem minden szankció került megfogalmazásra, így például az állatáldozat bemutatása sem abban az esetben, ha valaki nem várta meg a gyászév elteltét. A klasszikus kortól fogva ezzel szemben a praktikum vált a gyászév fő indokává: a *turbatio sanguinis* elkerülésére való igény, tehát annak biztosítása, hogy az apa személye egyértelmű legyen, amennyiben az özvegy férje halálát követően gyermeket szül.

A fenti elhatárolás meghatározó az eredeti kérdés szempontjából, ugyanis a gyászév indokához hasonlóan az arra adható válasz is attól függ, hogy melyik kort vizsgáljuk.

Az Ulp. D. 3, 2, 11 (6 ad ed.) alapján az ellenségek, a *perduellisek*, az önkasztók és a büntudatból öngyilkosok esetében a *mos* szabályai szerint nem volt szükséges a gyász megtartása. Ennek háttérében az állt, hogy ezen férfiak az általuk elkövetett bűncselekmények vagy haláluk méltatlan módja okán nem voltak érdemesek arra, hogy meggyászolják őket. Ez arra enged következtetni, hogy a préklasszikus korig, a *praetor* beavatkozását megelőzően ezeknek a férfiaknak az esetében nem volt szükséges megvárni a gyászév leteltét ahhoz, hogy az özvegy újabb házasságra léphessen. A klasszikus korban azonban már biztosan nem tettek ilyen módon megkülönböztetést, mivel a gyászév elvárása ekkor már elsősorban nem erkölcsi megfontolásból fakadt, hanem az apa személyének biztosítását szolgálta. Ettől kezdve, ennek érdekében normatív eszközökkel ki is kényszerítették a gyász megtartását. Feltehetően éppen azért is volt indokolt az Ulp. D. 3, 2, 11, 1 (6 ad ed.) -ban foglaltak rögzítése, hogy egyértelmű legyen: a *mos* már nem biztosított felmentést.

Mindebből az következik, hogy a klasszikus kortól kezdődően az érdemtelen férfiak özvegyei esetében is ugyanúgy a főszabály érvényesült, mint minden más özvegy vonatkozásában. Eszerint az özvegyeknek férjük halála után meg kellett várniuk a gyászidőszak elteltét, és csak ezt követően házasodhattak újra, ellenkező esetben *infamiát* szenvedtek volna el.

A kivételszabály eltörlése tehát nem jelentette azt, hogy ezen özvegyek esetében ne számoltak volna *legitimum tempust*, újraházasodásuk pedig így mindenképp *infamiát* vont volna maga után. Épp ellenkezőleg: ettől kezdve a gyással kapcsolatos elvárás és a szankció tekintetében is ugyanaz vonatkozott rájuk, mint minden más özvegyre. Csupán a tíz-, majd tizenkéthónapos gyászidőszakot kellett megvárniuk, és ezt követően új életet kezdhettek, hátrahagyva egykori, kétes hírnévnek örvendő férjük emlékét.

AMIKOR A SZÜLŐ ÁTLÉPI A HATÁRT

Jogellenes gyermekelvitel az uniós, a német, az osztrák és a magyar jog tükrében. Fókuszban a prevenció

Virág Sára

1. Bevezetés

A globalizációs hatásoknak, a szabad mozgáshoz való jog kiteljesedésének köszönhetően könnyen utazhatunk bárhová az Európai Unió területén belül, illetve a világ számos országába, ezáltal a nemzetközi kapcsolatok, valamint a vegyes házasságok száma is jelentősen megnövekedett. Ebből adódóan számos gyermek születik olyan országba, ami az egyik vagy akár mindkét szülő állampolgárságától eltérő. Nem törvényszerű, hogy egy gyermek házassági köteléken belül jön a világra. A házasságon kívül született gyermekek aránya az EU-ban növekvő tendenciát mutat, 2023-ban már 40% fölé emelkedett az élettársi vagy egyéb kapcsolatból született gyermekek száma. Az egyes uniós országok között nagy eltérés tapasztalható, hiszen ameddig hazánkban két évvel ezelőtt a gyermekek 24,4%-a született házasságon kívül, addig Görögországban kevesebb, mint 10%, szemben Bulgáriával, ahol pedig közel 60%.¹ 2010 óta Ausztriában 40% körüli a házasságon kívüli gyermekek születési aránya, míg Németországban az elmúlt 15 évben 33% körül mozgott. Abban az esetben, ha a szülők között a kapcsolat megromlik, rendezni kell a szülői felügyeletet. Probléma, ha a szülők között nem jön létre megállapodás vagy az egyezségben foglaltak ellenére az egyik szülő a gyermeket jogellenesen külföldre viszi. A nemzetközi, illetve az uniós jogi szabályozás is próbál ezen az interdiszciplináris területen lépést tartani azért, hogy a határon átvélő családjogi kérdéseket minél hatékonyabban, gyorsabban és mindenekelőtt a gyermekek érdekeit figyelem-

---

¹ Eurostat: Házasság és válás statisztikák. <https://tinyurl.com/2c2cd32p>, letöltés dátuma: 2025. 10. 13.

be véve rendezhessék a felek. A törekvések ellenére számos olyan jogvitával találkozhatunk, amelynek központjában a gyermek jogellenes külföldre vitele, valamint visszatartása áll.

A családjog területén a gyermekeket megillető jogok, illetve az ő védelmük kitüntetett szereppel bírnak. A gyermekek jogait érintő kérdéseket több nemzetközi jogforrás is rendezi, ezek közül a külföldi jogellenes elvitel vonatkozásában releváns az ENSZ Gyermekjogi Egyezménye,² a Hágai Egyezmény,³ valamint a Brüsszel II.b⁴ rendelet is jelentős szerepet tölt be a jogalkalmazás során.

A központi kérdés az, hogy miként jutunk el egyáltalán a jogellenes gyermekelvitelhez, milyen eszközökkel lehetne megelőzni és az időmúlást az eljárás során és a gyermek mindenképp felett álló érdekével hogy lehet összhangba hozni.

A család a társadalom legkisebb természetes egysége. Az Alaptörvény L) cikkje kimondja, hogy „a családi kapcsolat alapja a házasság, illetve a szülő-gyermek viszony.”⁵ Nemzetközi jogforrások is elismerik a házasságkötés és családalapítás jogát, többek között a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 23. cikk 2. pontja.⁶

Az Eurostat, az Európai Unió statisztikai hivatala számos kimutatást készít különböző területeket érintve, így releváns források lelhetők fel a házasságkötések, valamint a válások számát illetően. 2023-ban az Unióban 1,8 millió házasság kötöttet és 0,7 millió bontóper tárgyában született ítélet.⁷ Az Európai Parlament egy 2018-as közzétett közleménye nyomán évente körülbelül 140.000 olyan válás van, amely nemzetközi érintettségű.⁸ Az uniós adatok alapján lát-

² Magyarországon a Gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről szóló 1991. évi LXIV. törvény tartalmazza és a többi EU-s országban is alkalmazott jogforrás.

³ Gyermekek Jogellenes Külföldre Vitelének Polgári Jogi Vonatkozásairól szóló Egyezmény, Hága, 1980. évi október 25. (a továbbiakban: Hágai Egyezmény), amely 2025-ben ünnepelte a 45. születésnapját. A jelenleg Európai Unió tagállami ügyekben alkalmazandó Brüsszel II.b rendelet 2022 augusztus 1-jétől alkalmazandó. Ez helyezte a 2201/2003/EK rendeletet hatályon kívül.

⁴ A Tanács 2019/1111 rendelete (2019. június 25.) a házassági és szülői felelősségi ügyekben a joghatóságról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint a gyermekek jogellenes külföldre viteléről (a továbbiakban: Brüsszel II.b).

⁵ Magyarország Alaptörvénye, 2011. április 25.

⁶ Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, ENSZ Közgyűlés, 1966. december 16., 23. cikk 2. pont.

⁷ Eurostat: Házassági és válási statisztikák. <https://tinyurl.com/2c2cd32p>, letöltés dátuma: 2025. 10. 13.

⁸ Better protection of children in international divorce disputes. European Parliament, 2018.01.18. <https://tinyurl.com/8wfbkam7> letöltés dátuma: 2025. 10. 16.

hatjuk, hogy a házasságok a válások száma növekedést mutat.⁹ Két évvel ezelőtt *ergo* a válások egynegyedében volt nemzetközi érintettség az uniós adatok alapján.¹⁰

A jogellenes külföldre vitelnek nem előfeltétele az, hogy a gyermek házasságból származzon, a szülői felügyelet lesz az irányadó. A tagállamokban a házasságkötést és az élettársi kapcsolat létesítését illetően nincsenek egységes szabályok. Amennyiben a szülők házasság, úgy a házasság vagy az egyik fél halálával vagy bontással szűnik meg.¹¹ A pert az egyik házastárs személyesen¹² indíthatja a másik fél ellen, és a nyilatkozatokat személyesen kell a bíróság előtt megtenniük.¹³ A Polgári Perrendtartástól szóló 2016. évi CXXX. törvény részletesen szabályozza a bontóperre vonatkozó szabályokat, de lényegesnek találom kiemelni azt, hogy a válópernek a gyermekelhelyezési perrel összekapcsolható.¹⁴

Ha a felek között a házasság véglegesen és helyrehozhatatlanul megromlott, abban az esetben a bíróság ítéletében rendelkezik a házasság felbontásáról.¹⁵ Attól függetlenül, hogy a házasság közös megegyezéssel vagy bizonyítás lefolytatását követően kerül felbontásra, a járulékos kérdésekről döntés kell, hogy szülessen. Ezek az alábbiak: a közös gyermek tekintetében a szülői felügyelet gyakorlása, a különélő szülő és a gyermek közötti kapcsolattartás (kivéve, ha közös szülői felügyeletet fognak gyakorolni¹⁶), a gyermek tartása,¹⁷ a házastársi közös lakás használata, valamint a házastársi tartás kérdése.¹⁸ A hatályos szabályozás alapján ma már nem vétességi alapon mondják ki a bontást hazánkban és Németországban, ellenben Ausztriával, ahol a válásnak ezt a formáját is alkalmazzák.

⁹ Ellenben a magyar tendenciával, hiszen a KSH mutatói alapján 2016 óta folyamatosan 20.000 alatt van az éves válások száma. https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0019.html letöltés dátuma: 2025. 10. 15.

¹⁰ Eurostat: válások a férj és feleség állampolgársága szerint. <https://tinyurl.com/mw7v7unc> letöltés dátuma: 2025. 10. 13.

¹¹ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 4:20. § (1) bek.

¹² Ptk. 4:23. § (1) bek., de már az 1952. évi IV. törvény 19. §-a is így rendelkezett.

¹³ BH 1983.3.120.

¹⁴ Ezenkívül a gyermektartás, szülői felügyelet és a harmadik személynél történő elhelyezéssel kapcsolatos perekkel kapcsolható össze.

¹⁵ Ptk. 4:21. § (1) bek.

¹⁶ Ptk. 4:21. § (4) bek.

¹⁷ A Pp. 459. § (1) bekezdése kimondja, hogy kereseti kérelem hiányában is a bíróságnak határoznia kell a szülői felügyelet gyakorlásáról, a gyermek harmadik személynél történő elhelyezéséről, a kapcsolattartástól, illetve a közös kiskorú gyermek tartásáról.

¹⁸ Ptk. 4:21. § (3) bek.

2. Szülői felügyeleti rendezése, illetve jog gyakorlása

„Nincsenek gyerekek – emberek vannak; de másfokú fogalmakkal, másmilyen tapasztalathalmazzal, más ösztönökkel, másfajta érzelmi játékokkal.”¹⁹

Ebben a fejezetben a szülői felügyeleti jog alakulását mutatom be röviden a magyar, az osztrák és a német hatályos jogi szabályozása alapján, ugyanis ezen jog magában foglalja a gyermek tartózkodási helyének meghatározását is.²⁰ A felügyeleti jog a szülői felelősség egyik eleme a Brüsszel II.b rendelet alapján. A szülőknek a döntéseik során a gyermek érdekét szem előtt kell tartaniuk a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődésének biztosítása érdekében²¹, hasonlóképpen ez a rendelkezés a német polgári törvénykönyvben is megtalálható, miszerint a gyermeknek egy olyan gondozáshoz és neveléshez van joga, amelyből az erőszak, a testi fenyegetés, a lelki sérülések és az egyéb megalázó intézkedések ki vannak zárva.²² Az osztrák polgári törvénykönyv is rendelkezik arról, hogy a gyermek nevelése során tiltott az erőszak alkalmazása, illetve a lelki és fizikai fájdalom okozása.²³ Összességében azt a következtetést vonhatjuk le, hogy nagyon hasonló a három ország szabályozása, tekintettel a nemzetközi jog kötelező rendelkezéseire, amelyek a nemzeti jog alakulására is hatással vannak. De egyáltalán ki számít gyermeknek, ha határon átvélő elem is megjelenik? Attól függ, hogy melyik jogforrást alkalmazzuk. A Brüsszel II.b rendelet 2. cikkének 6. pontja azt mondja ki, hogy bármely 18 év alatti személy,²⁴ ezzel szemben a Hágai Egyezmény 4. cikke úgy rendelkezik, hogy az egyezmény nem alkalmazható akkor, ha a gyermek a 16. életévét betöltötte.²⁵

¹⁹ Janusz Korczak: *A gyermek joga a tiszteletre*. Debrecen, Flaccus, 2017. 57.

²⁰ Ptk. 4:146. § (2) bek.

²¹ A bíróság a döntései során szintén ezekre figyelemmel kell, hogy legyen, a Ptk. 4:167. § (2) bek. alapján.

²² Bürgerliches Gesetzbuch (a továbbiakban: BGB) 1631. § (2) bek.

²³ Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (a továbbiakban: ABGB) 137. § (2) bek.

²⁴ Brüsszel II.b rendelet 2. cikk, 6. pont.

²⁵ Hágai Egyezmény 4. cikk.

2.1. A közös szülői felügyeleti jog

A szülők egymással együttműködni kötelesek.²⁶ Az osztrák és a német jog rendelkezése szerint is a szülők közös szülői felügyeletet gyakorolnak, ha a gyermek születése előtt vagy azt követően egymással házasságot kötnek vagy nyilatkozatot tesznek.²⁷ Ennek hiányában az anya gyakorolja a kizárólagos szülői felügyeletet. A szülők akkor is jogosultak a közös szülői felügyelet gyakorlására, ha már nem élnek együtt, ez alapulhat saját megállapodásukon, gyámhatósági vagy bírósági rendelkezésen a magyar jog szabályozása szerint. Közös szülői felügyeletnek minősíti a jogalkotó azt is, ha a szülők felváltva, azonos időtartamban látják el, gondozzák, illetve nevelik a gyermeket.²⁸ Amennyiben a közös szülői felügyeletről a bíróság dönt, ki fogja jelölni a gyermek lakóhelyét,²⁹ ugyanis a váltott gondoskodás esetén sincs arra lehetőség, hogy mindkét szülő lakás lakóhelye megjelölésre kerüljön, tekintettel a gyermekvédelmi szempontokra.³⁰ A német hatályos szabályozás szerint, ha a szülők közösen gyakorolják a szülői felügyeletet, akkor is a gyermek sorsát érintő lényeges kérdésekben közösen kell határozniuk, így a külföldi utazásokról is.³¹ Nézzünk erre egy hazai gyakorlati példát, a jogvita lényege az volt, hogy az alperes levélben tájékoztatta a felperest arról, hogy a gyermekeikkel Németországba kíván költözni. A tájékoztatás során kitért arra, hogy a felperes (az édesapa) hogyan és milyen gyakran tudja a kapcsolatot tartani a gyermekekkel. Ehhez a felperes nem járult hozzá, ennek ellenére a gyermekekkel az alperes a határon túlra költözött, ezáltal az apa kapcsolattartási jogát nem tudta gyakorolni és megvalósult a gyermek jogellenes külföldre vitele. Az erre való tekintettel a bíróság kötelezte az alperest, hogy két héten belül vigye vissza a gyermekeket Magyarországra.³²

²⁶ Ptk. 4:147. § (1) bek.

²⁷ ABGB 177. § (1), BGB 1626a § (1) bek., Ausztriában anyakönyvvezető előtt kell megtenni ezt a nyilatkozatot.

²⁸ Ptk. 4:164. § (1) bek.

²⁹ Ptk. 4:167/A. §.

³⁰ Kúria: A közös szülői felügyelet keretei közötti „váltott elhelyezés” esetében megjelölhető-e mindkét szülő lakása a gyermek lakóhelyeként? [4:21. § (4) bek.] <https://tinyurl.com/yer2uyr2>

³¹ BGB 1626. §.

³² Kúria Kfv. 37.516/2017/6.

2.2. A kizárólagos szülői felügyelet jog

A közös szülői felügyeleti jogon kívül a törvény lehetővé teszi, hogy csak az egyik szülő gyakorolja a szülői felügyeleti jogot, de fontos megjegyezni, hogy a másik, különélő szülő a gyermek sorsát érintő lényeges kérdésekben továbbra is gyakorolhatja ezen jogát.³³ Tulajdonképpen a tájékoztatáshoz, és véleménynyilvánításhoz való joga megmarad a különélő szülőnek.³⁴ Ennek minősül annak a meghatározása is, hogy a gyermek huzamosabb tartózkodási helye megváltozzon, mint például, hogy külföldre költözzön a szülővel.³⁵ Ergo, hiába van az egyik szülőnek kizárólagos szülői felügyeleti joga, arról a másik szülő nélkül nem hozhat döntést arról, hogy a gyermekkel huzamosabb ideig a határon túl tartózkodjon, ugyanis az a gyermek jogellenes külföldre vitelének fog minősülni. Az osztrák ABGB viszont a magyar szabályozástól eltérően rendelkezik ebben a kérdésben, ugyanis, ha a szülők úgy állapodtak meg vagy a bíróság a kizárólagos szülő felügyeletet rendelt el, akkor a gyermek lakóhelyének meghatározása kizárólag ennek a szülőnek a joga. Ha nem állapodtak meg abban, hogy kinek a háztartásában gondozzák a gyereket, akkor a külföldi lakóhely létesítéséhez a másik szülő vagy a bíróság hozzájárulása is kell.³⁶ Természetesen ez alól kivételt jelent az a szűk esetkör, amikor a szülői felügyeletet korlátozza vagy *ultima ratioként* megszünteti a bíróság.

2.3. Amikor a hatóság dönt

A szülői felügyeleti joghoz kapcsolódó nyilatkozatot bármely szülő kérelme alapján pótolhatja a gyámhatóság határozata is, ha a szülők nem tudnak konszenzusra jutni, állapította meg a Kúria Pfv. 20.448/2025/4. számú határozata.³⁷ Ennek az ítéletnek az alapügyében a bíróság megállapította, hogy a gyermek jogellenes külföldre vitele nem valósult meg, mert a gyámhatóság határozata pótolta a felperes nyilatkozatát,³⁸ a döntésében a hatóság hozzájárult a kiskorú

³³ Ptk. 4:168. § (1) bek.

³⁴ ABGB 167. § (2), (3) bek.; BGB 1687. § (1) bek.

³⁵ Ptk. 4:175. § (2) bek.

³⁶ ABGB 162. § (2), (3) bek.

³⁷ Erről rendelkezik a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról szóló 149/1997. (IX.10.) Kormányrendelet (a továbbiakban: Gyer.) 24. §-a, valamint a Ptk. 4:175. § (3) bek.

³⁸ Kúria Pfv. 20.448/2025/4.

gyermek határon túli letelepedéséhez. Amennyiben a gyámhatóság dönt, döntését a gyermek érdekeinek és az eset összes körülményét figyelembe véve kell meghoznia. *Nota bene*, utólag nem adhat engedélyt sem a huzamosabb idejű külföldi tartózkodásra, sem pedig abban nem dönthet, hogy melyik szülő alkalmasabb a gyermek nevelésére és gondozására, hiszen ezt az eljárás végén a bíróság fogja megállapítani.³⁹ Ausztriában és Németországban a gyámhatóság ilyen engedélyt nem bocsáthat ki, viszont a BGB alapján, ha a szülők nem tudnak megegyezni a gyermeket érintő valamely kérdésben, akkor bármelyik szülő kérelmére a döntési jogot a családjogi bíróságra ruházhatja át, Ausztriában pedig a gyámügyi bíróságra. A törvény megengedi, hogy a döntés átruházása korlátozható, valamint akár feltételhez köthető.⁴⁰

2.4. Garanciális szabályok

A Ptk. Negyedik Könyv családjogi alapelvei között kiemeli a jogalkotó, hogy a gyermek érdekeinek és jogainak fokozott védelmét szem előtt tartva kell eljárni.⁴¹ A törvény előírja, hogy a szülők kötelesek biztosítani, hogy a gyermek ítélőképessége birtokában az őt érintő döntésbe bekapcsolódhasson.⁴² A Brüsszel II.b rendelet alapján a per folyamán a gyermeket a bíró is meghallgathatja vagy szakértő útján meghallgattatja, de ez nem a gyermeket terhelő kötelezettségként jelenik meg a rendeletben.⁴³ Példaként szolgál a következő jogeset: noha a gyermekek nem ellenezték a Magyarországra való hazatérést, mégis úgy nyilatkoztak, hogy Németországban maradnának továbbra is, a bíróság nem helyezte kilátásba azt, hogy a gyermekek testi, lelki fejlődésüket veszélyeztetné hogy haza térjenek az állampolgárságuk szerinti országba. Az elsőfokú bíróság pedig megállapította, amellyel a Kúria is egyetértett, hogy a gyermekek letelepedés céljából történő tartózkodásának kérdésében együtdöntési jogosultsága van a szülőknek.⁴⁴

³⁹ Kúria Kfv. 37.516/2017/6.

⁴⁰ BGB 1628. §.

⁴¹ Ptk. 4:2. §.

⁴² Ptk. 4:148. §, e rendelkezés a Gyermekekjogi Egyezmény 12. cikkében is megtalálható, ezáltal ezen alapelvek az osztrák és a német jog részét is képezik.

⁴³ Brüsszel II.b Preambulum (39) bek.

⁴⁴ Kúria Kfv. 37.516/2017/6.

3. Voltak jelek... Megelőzhető-e a jogsértés?

„Egy társadalom lelkének nem lehet szebb kinyilatkoztatása, mint ahogyan a gyermekeivel bánik.”⁴⁵

Ideális esetben a szülők a felügyeleti jogaikat a megállapodás vagy a hatóság által kibocsátott határozatokban foglaltak szerint zavartalanul gyakorolják, a gyermek érdekét szem előtt tartva, biztosítva a gyermek kiegyensúlyozott életvitelét. A valóságban viszont ennél sokkal árnyaltabb a kép, ugyanis nem mindig zökkenőmentes az egykori párok kapcsolata a gyermeket érintő kérdések tekintetében, illetve az őket megillető jogok gyakorlásának vonatkozásában. Ebben a fejezetben azt vizsgálom, hogy mielőtt a szülők odáig jutnának, hogy a külföldi jogellenes gyermekelvitel megvalósuljon, milyen speciális és generális jogi és családjogon kívüli prevenciós eszközök állnak rendelkezésünkre.

A gyermekkel együttélő szülőt tájékoztatási kötelezettség terheli a különélő szülő irányába a gyermeket érintő olyan kérdésekről, amelyek a fejlődésével, egészségügyi állapotával vagy éppen a tanulmányaival kapcsolatosak.⁴⁶ Az ABGB is előírja ezt a kötelezettséget a felügyelettel rendelkező szülő számára.⁴⁷ A különélő szülőnek ezenkívül egyéb jogai is vannak, amelyek közül gyakran a kapcsolattartás joga az, ami konfliktushoz vezet. Ez a jog tulajdonképpen a gyermeket is megilleti,⁴⁸ hiszen az ő érdeke azt kívánja meg, hogy mindkét szülőjével kapcsolatot tarthasson, a lelki fejlődésének pedig nem tesz jót az, ha olyan helyzetbe kényszeríti a környezete, hogy a szülei között választania kelljen. Gyakran a probléma oda vezethető vissza, hogy a szülői felügyeletet gyakorló fél akadályozza a kapcsolattartást, például alapos ok nélkül lemondja az előre egyeztetett találkozó időpontját vagy elidegeníti a gyermeket a másik szülőtől. A külföldi jogellenes elvitelnek az is alapjául szolgálhat, hogy a szülő külföldön talál munkát vagy éppen egy újabb kapcsolat reményében akar költözni a gyermekkel együtt.

⁴⁵ Nelson Mandela: A Nelson Mandela Gyermekalap elnökének nyitó beszéde. 1995.

⁴⁶ Ptk. 4:174. §.

⁴⁷ ABGB 189. §.

⁴⁸ Ptk. 4:178. § (1) bek.

3.1. Családjogi eszközök

A közvetítői eljárás⁴⁹ a családjog területén általában egy hatékonynak bizonyuló alternatív vitarendezési megoldás. A felek önkéntességén alapul a közvetítő igénybevétele.⁵⁰ A mediációs ülés során a mediátor a feleket egy békés vitarendezés irányába tereli, de nem hoz helyettük döntést. Tulajdonképpen kérdésekkel segíti a feleket a kommunikációs csatornák megnyitásában. Kulcsfontosságú tehát a szülők közti kommunikáció, ami által megértik a másik fél aggályait, esetleges sérelmeit és kölcsönös engedmények útján eljutnak egy közös, mindkét fél által vállalható megoldáshoz. A probléma feltárása idő, ezért több ülés kell, ameddig a felek egy közös álláspontot alakítanak ki. A Németországban jegyzett *Internationales Mediationszentrum für Familienkonflikte und Kindesentführung* (a továbbiakban: MiKK) egy olyan egyesület, amely a családi konfliktusok és a gyermekelvitellel kapcsolatos nemzetközi mediációs eljárásokat bonyolítja le, az ő becslésük szerint a gyermekelvitellel érintett ügyekben körülbelül 10-15 órát igényel az eljárás.⁵¹ Mivel a vita középpontjában a gyermek áll, ezért a gyermek bevonása is lehetséges az eljárásba, vagy akár a szülők megegyezése alapján arra is lehetőség nyílik, hogy a gyermeket közvetett módon hallgassák meg.⁵² A mediáció számos előnnyel jár, kiemelném, hogy a felek a létrejött megállapodást az esetek jelentős részében betartják. A MiKK becslései szerint 2015 és 2021 között a gyermekelvitellel kapcsolatos ügyekben a szülők 77%-ának sikerült teljesen vagy részben egyezsége jutniuk.⁵³ Az Innsbrucki Egyetem 2024-ben publikált kutatási eredményei alapján pedig 48,5% tudta a konfliktusát a mediáció segítségével teljes egészében megoldani, 31,5% részben jutott egyezsége, de 30,7% érzi úgy, hogy hiába nem jutottak el a konszenzusig, mégis javított a kapcsolatukon a közvetítői eljárás.⁵⁴ A mediáció egy bírósági eljáráshoz képest jelentősen olcsóbb⁵⁵ és rugalmasabb.

⁴⁹ E fejezetben nem térek ki a bírósági mediációra, ugyanis e fejezet a megelőzésre szolgáló eszközöket hivatott vizsgálni.

⁵⁰ Kötelező mediáció ugyan a magyar szabályozásban fellelhető, de ez inkább felhívásként értelmezhető a gyakorlatban. A kötelező közvetítői eljárásra részletesen e fejezet nem tér ki egyik ország vonatkozásában sem.

⁵¹ MIKK: gyakori kérdések. <https://mikk-ev.org/faq/>

⁵² Uo.

⁵³ MIKK: Miért mediáció? <https://mikk-ev.org/why-mediation/>

⁵⁴ *Mediation: Geringe Nutzung bei potenziell hohem Nutzen*. Universität Innsbruck, 2024. 06. 17. <https://tinyurl.com/2s3szc5>

⁵⁵ Az eljárás költségeit a felek viselik. 2025-ben Ausztriában egy óra közvetítői eljárás 220 euróba kerül támogatás nélkül, olvasható az Igazságügyi Minisztérium (Bundesministerium für

A felek akár személyesen, akár a határon átívelő elemre való tekintettel online is konzulálhatnak („e-mediáció”) a közvetítő jelenlétében. A nemzetközi mediáció során a mediátorral szemben a magasszintű nyelvtudás mellett az is elvárás, hogy a felek kultúrájából adódó sajátosságokat, jellemzőket ismerje, hiszen a konfliktus feloldásához ennek ismerete elengedhetetlen lehet, valamint ami még az egyezséget elősegítheti, az az interdiszciplináris megközelítés.⁵⁶ Amennyiben szükséges, célszerű társmediátort is bevonni. Megjegyzendő, hogy az Európa Tanács⁵⁷ gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló iránymutatása és már a Brüsszel II.b is felhívja a felek figyelmét a közvetítői eljárás vagy az alternatív vitarendezési eljárás igénybevételére, de ez nem legitimálja azt, hogy az előírt határidőn túl hozza meg a bíróság a döntését.⁵⁸

Az előnyök számbavételét követően nem mehetünk el szó nélkül amellett, hogy melyek azok a tényezők, ami miatt mégsem veszik igénybe a felek a közvetítői eljárást vagy éppen miért lesz sikertelen az eljárás. Két nagy forrásban látom a problémát, az egyik, hogy sok esetben nem tudnak a laikusok arról, hogy a mediáció intézménye egyáltalán létezik. Ezt az Innsbrucki Egyetem empirikus kutatásának eredményei is alátámasztják, ugyanis csupán az Ausztriában élők fele tudja mi az a mediáció.⁵⁹ A magasabb iskolai végzettséggel, valamint a magasabb keresettel rendelkezők voltak azok, akik elsősorban ismerték ezt a lehetőséget. Az alacsony igénybevétel ezenkívül az eljárás költségeire vezethető vissza a szomszédos országban,⁶⁰ ugyanis a három vizsgált ország közül Ausztriában a legmagasabb a közvetítői eljárás díja.

A másik probléma pedig a hit kérdésével állhat összefüggésben. Sok esetben vagy az egyik vagy a másik, de akár mindkét fél kételkedhet abban, hogy bármilyen pontban meg tudnának egyezni. Továbbá, ha végig nézzük a mediátorok névjegyzékét, akkor a jelentős része a közvetítőknek a vizsgált országokban nő. Ez természetesen nem jelent problémát mindaddig, ameddig nem jelenik meg az a sztereotípiá, hogy egy női közvetítő az édesanya felé fog húzni, azaz elfogultan fog eljárni. Alapvetően a mediátorokra az elfogulatlanság jellemző.

Justiz) hivatalos oldalán. Németországban a Szövetségi Munkaközösség oldalán található információk alapján óránként 80 és 200 euró közötti összeget kérnek el a családjogi mediátorok.

⁵⁶ Többek között jog, pszichológia, szociológia területén lévő jártasság.

⁵⁷ Mindegyik uniós állam tagja az 1949-ben létrehozott regionális, nemzetközi szervezetnek, de az ET az uniótól független szervezet.

⁵⁸ Brüsszel II.b, 25. cikk.

⁵⁹ Universitát Innsbruck i. m.

⁶⁰ Uo.

A családi konferencia egy jog által szabályozott, hatékony megoldás Franciaországban, amelynek lényege, hogy konfliktus fennállása esetén a családtagok összegyűlnek és megoldást próbálnak találni a problémára. A hatóság részéről ezt a megállapodást jóvá kell hagyni. Ami még inkább a jogvita megelőzésére szolgálhat, az a Code civil hatályos rendelkezése, miszerint, ha a szülők a lakóhely kérdésében nem tudnak konszenzusra jutni, abban az esetben a bíró a váltott gondoskodást rendelheti el ideiglenes jelleggel. Amennyiben továbbra sincs megállapodás a bíróság fog dönteni a gyermek lakóhelyét illetően.⁶¹ Meglátásom szerint a váltott gondoskodás vagy a közös szülői felügyelet elrendelése, amennyiben a gyermek érdekében nem ellentétes, szolgálhat a jogsértés megelőzésére. Ezenkívül is vannak olyan jogi eszközök a kezünkben, mint a felügyelt kapcsolattartás intézménye, vagy a kapcsolattartás elmulasztásából eredő kár megtérítésének elrendelése, ami a szülőt a jövőbeli jogszerű magatartás felé orientálhatja, végső soron pedig a kapcsolattartási jog korlátozása vagy megvonása, ha a gyermek veszélynek lenne kitéve.

3.2. Családjogon kívüli eszközök

Generális prevenció eszközként javaslatom a szülők számára való oktatás lenne a gyermeket megillető jogokról – különösképpen a válást követően, miszerint a szülőknek továbbra is a gyermek érdekét mindenekelőtt szem előtt kell tartaniuk –, valamint, arról, hogy a felmerülő konfliktusok békés rendezése érdekében milyen lehetőségeik vannak.

A gyermek sokszor érzi a szülők között fennálló ellentéteket még akkor is, ha közvetlenül nem vonják be őket. Elképzelhető ennek alapján az, hogy a nevelési, illetve oktatási intézményekben megosztják a pedagógusokkal a fennálló problémákat. Ennek tükrében emelném ki a jelzőrendszeri⁶² tagok kötelezettségét.⁶³ Úgy gondolom, hogy ha a gyermek érzékeli, hogy az egyik szülő külföldre akar vele tartós jelleggel utazni, azt a jelzőrendszer segítségével és szakemberek bevonásával meg lehet akadályozni anélkül, hogy a gyermek érdeke sérülne. Ezenkívül, ha a szülő a kapcsolattartást bírság kiszabását követően is akadályozza, akkor azt a Btk. büntetni rendeli, kivéve, ha az

⁶¹ Code civil, Article 373-2-9.

⁶² Ausztriában Kindeswohlgefährdung, Németországban pedig Kinderschutzsystem néven találhatjuk meg.

⁶³ Gyvt. 2. §, 17. § sorolja fel a kötelezetteket, Btk. 209/A §-a rendeli büntetni, ha elmulasztják a kötelezettségüket.

elsőfokú ügydöntő határozat meghozataláig megkezdi az elmaradt alkalmak pótlását.⁶⁴ Murányi Fanni az egyik podcast előadásában a holland civilszervezetek lobbitevékenységét emelte ki, amelynek köszönhetően többek között az amszterdami reptéren szűrőpróbaszerűen ellenőrzik az egyedül utazó gyerekes szülőket.⁶⁵ Úgy gondolom, hogy a fent megnevezett eszközökkel van esély arra, hogy elkerülhető legyen a jogsértés és a gyermek jogellenes külföldre vitele, valamint visszatartása ne valósuljon meg.

3.3. Voltak jelek...

Az előző alfejezetekben kitértem arra, hogy rendelkezésre állnak olyan eszközök, amellyel a fennálló konfliktus békés útra terelhető, de meg kell vizsgálni azt a helyzetet is, amikor már nincs visszaút.

Az egyik gyakori ok, ami a jogsértéshez vezet az a kapcsolattartás akadályozása körében merül fel. Attól, hogy a szülők életközössége megszakadt, a gyermeknek joga van ahhoz, hogy mindkét szülőjével kapcsolatot tartson.⁶⁶ Az nem akadály a egyezményben foglaltak megvalósulásának, hogy a szülő és a gyermek eltérő államban él, a személyes és közvetlen kapcsolattartásnak így is helye van.⁶⁷ Egy német–magyar ügy vonatkozásában az akkori Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy a gyermek nemzetközi egyezményekben deklarált, alkotmányos joga, hogy különélő szülőjével kapcsolatot tarthasson akkor is, ha más országban él.⁶⁸ Egy másik határozatban pedig arról rendelkezett a bíróság, hogy a Magyarországon élő szülőnél elhelyezett gyermek és a külföldön élő szülő közötti kapcsolattartás alapvetően nem korlátozható az ország területére.⁶⁹ A Debreceni Törvényszék egy 2024-es ítéletében a Gyer.-re⁷⁰ hivatkozik, amely alapján a gyámhivatal többek között a kapcsolattartást illetően a gyermek meghatározott időtartamú külföldre vitelét is bele kell foglalja a határozatába.⁷¹

⁶⁴ Btk. 210. §.

⁶⁵ Murányi Fanni: *Gyermekek jogellenes elvitele*. Letöltendő című podcast, Spirit FM, 2025.10.02.

⁶⁶ A szülői felügyeleti jogot, valamint a kapcsolattartás csak kivételes esetekben lehet korlátozni. Jelen fejezetben az a kiindulópont, hogy egyik jogát sem korlátozta a hatóság a szülőnek. *Gyermek jogairól szóló Egyezmény*, New York, 1989. november 20. 9. cikk 3. pont.

⁶⁷ Uo. 10. cikk 2. pont.

⁶⁸ EH 2001.418.

⁶⁹ BH 2007.12.412.

⁷⁰ Gyer. 29/A. § (6) bek. a), a–g) pontig terjedően sorolja fel a törvény, hogy miről kell a gyámhivatalnak rendelkeznie.

⁷¹ Debreceni Törvényszék K. 701.929/2024/14.

A legtipikusabb esetek közé tartozik, ha a külföldön élő szülővel való kapcsolattartást akadályozza a szülő, vagy amikor a szülő a különélő fél ellen hangolja a gyermeket és ennek hatására a gyermek nem akarja a kapcsolatot tartani a másik szülőjével, de elvezethet a jogsértésig az is, ha a kapcsolattartás módján vagy a szülői felügyeleti jog gyakorlásán a hatóság változtat, de akár ennek a megszüntetése esetén is a döntéssel elégedetlen fél megvalósíthatja a jogsértést.

A gyermek jogellenes külföldre vitelének másik oka, hogy a gyermek veszélyben van és akár a családon belüli erőszak áll fenn. Egy jogesetben egy magyar nő egy Arab Emirátusban született, muszlim vallású férfival Ausztráliában kötött házasságot. A férj családja Indiában él és ott a síita iszlám vallást gyakorolják, amelynek megfelelően genetikai csonkítást végeznek el a kislányokon. A házasságból egy leánygyermek született és a magyar feleség tartott attól, hogy a gyermekén is a család ezt a beavatkozást elvégeztetné, így a férjjel megállapodott abban, hogy ő és gyermeke Magyarországra hazatér, ennek ellenére az apa a Hágai Egyezmény alapján kérelmet nyújtott be a gyermek visszavitele iránt, amelynek a bíróság helyt adott, ugyanúgy, ahogy a másodfok és a harmadfokon a Kúria is. Ami különösen érdekes e fejezet szempontjából, az nem más, mint az alperes édesanya előadása, ami szerint az apa rendszeresen alkoholt fogyasztott és véleménye szerint fennállt a gyermek nemiszervének csonkolásának a lehetősége is, annak ellenére, hogy Ausztráliában tiltott.⁷² Ugyan a konkrét esetben nem fogadta el a bíróság ezt az érvelést, és megállapította a gyermek jogellenes külföldre vitelét, mert az alperes nem jelzett a gyermekvédelmi szervek felé, de mégis jól szemlélteti azt, hogy miért juthat el a szülő addig, hogy a gyermeket magával vigye a határon túlra. Konfliktushoz vezethet a kulturális különbség is.

Ez nem egy taxatív felsorolás, hiszen minden családban eltérő élethelyzetek állhatnak fent, a fenti példák a legtipikusabb eseteket igyekeztek bemutatni az olvasó számára. Mindenesetre a gyermek számára igazán megterhelő, ha a konfliktus központjában áll, akár erőszakkal viszi el az egyik szülő külföldre és tiltja meg a találkozást a hátrahagyott szülővel.

4. A bíróság döntése a gyermek jövője. Verseny az idővel

A gyermek érdeke azt kívánja meg, hogy az érdekében meghozott döntés minél hamarabb szülessen meg, hiszen a cél a *status quo ante*.⁷³ Ugyan a rendelet a

⁷² 3466/2022. (XII. 6.) AB határozat.

⁷³ C-638/22. PPU. sz. ügy, 69. pont.

kérelem beérkezésétől számított hat héten belüli döntés meghozatalát írja elő, a gyakorlat mégsem ennyire fekete és fehér. Az időmúlás azért is egy kardinalis kérdés, ugyanis a gyermek és a gyermek-szülő kapcsolat szempontjából is orvosolhatatlan következményeket vonhat maga után. Sem a német, sem az osztrák Szövetségi Igazságügyi Minisztérium nem tud arról pontos adatot adni, hogy a kérelem benyújtásától a döntés, valamint a gyermek visszaviteléig mennyi idő telik el átlagosan.⁷⁴ 2025. augusztus 2. napjától a Bizottság kérésére a tagállam köteles rendelkezésére bocsátani azoknak az eseteknek a számát, amely végrehajtására nem került sor az eljárás megindításától számított hat héten belül.⁷⁵ Ezek alapján a tagállamok még inkább érdekelték a gyors döntés meghozatalában. Ezen felül, ha nem indítja meg hat héten belül a végrehajtást, akkor a döntést hozó tagállam bírósága vagy központi hatósága jogosult indokolást kérni.⁷⁶

A tagállamok közötti kapcsolatok a kölcsönös bizalom elvén nyugszanak, így az uniós országokban a határozatok elismerését és végrehajtását is erre kell alapozni. A 2019/1111/EU rendelet Preambuluma⁷⁷ a gyermekek mindenek felett álló érdekének hatékony védelmére is tekintettel emeli ki az exequatur eljárás megszüntetését.⁷⁸ Ez azt jelenti, hogy ha az egyik tagállam bírósága úgy döntött, hogy helyt ad a kérelemnek és a gyermek visszavitelét elrendeli, akkor a másik tagállam ezt köteles bármilyen egyéb eljárás lefolytatása nélkül elismerni és nemzeti jogának megfelelően végrehajtani. A megtagadás⁷⁹ csak szűk körben állhat fent, amely fennállását hivatalból vagy kérelem alapján kell vizsgálni. Az eljárás során is felmerülhetnek hátráltató tényezők, de tipikusan a határozat születését követően, a végrehajtás során jelentkeznek.

A Brüsszel II.b 28. cikke úgy rendelkezik, hogy ha a gyermek visszavitelét elrendelő határozatot benyújtják az adott tagállamhoz, akkor soron kívül kell vele foglalkoznia. A döntés érvényre juttatását lassíthatja a végrehajtás elleni fellebbezés, habár a rendelet preambuluma azt ajánlja, hogy a Hágai Egyezményen alapuló döntések elleni benyújtható fellebbezések számát egyre

⁷⁴ Magyar vonatkozásban sem volt fellelhető ilyen forrás.

⁷⁵ Brüsszel II.b 101. cikk (2) b) pont.

⁷⁶ Brüsszel II.b 28. cikk.

⁷⁷ Brüsszel II.b Preambulum (55). bek.

⁷⁸ A korábban alkalmazott Brüsszel II.a ezt csak a privilegizált határozatok esetében tette lehetővé.

⁷⁹ Például: háborús övezetté vált, ahova a gyermeket vissza kell vinni, súlyos beteg lett a hátrahagyott szülő, akinek vissza kell adnia a gyereket, halál, szabadságvesztés stb. vagy az 50. cikkben említett határozatokkal összeegyeztethetetlen. Olyan indokra, ami nincs a rendeletben, arra nem lehet hivatkozni.

kellene, hogy redukálják a tagállamok.⁸⁰ A végrehajtás felfüggesztésére csak kérelemre kerülhet sor. Ha még a rendes jogorvoslatra nyitva álló határidő nem telt el, akkor a végrehajtást végző tagállam mérlegelheti, hogy a kérelemnek helyt adjon-e. A végrehajtásra illetékes hatóság vagy bíróság hivatalból kivételesen felfüggesztheti a végrehajtási eljárást, ha a döntést követően olyan körülmények válnak számára ismertté, amelyek a gyermek testi vagy lelki károsodásának súlyos kockázatát jelzik.⁸¹ Például a visszavitelt megelőző szorongás ennek nem tekinthető. A nemzeti jog alapján is lehetőség nyílik a végrehajtás felfüggesztésére.⁸²

Mi történik abban az esetben, ha sem fellebbezés, sem felfüggesztés nem akasztja meg a végrehajtás lefolytatását, mégis hat héten belül nem kerül vissza a gyermek a szokásos tartózkodási helyére a szülői felügyeleti joggal rendelkező szülőhöz? Erre egy magyar vonatkozású ügy szolgál példaként, amelyben az EJEB 2022-ben hozott ítéletet. A jogvita lényege, hogy a magyar bíróság által 2016 szeptemberében hozott ítéletet két év után hajtotta végre a spanyol hatóság és emiatt a EJEE 8. cikkét megsértették. Ennek következtében a kérelmezőnek az Emberi Jogok Európai Bírósága 24.000 eurót ítélet meg, nem vagyoni kár jogcímén.⁸³ Egy Ausztriát érintő ügyben szintén az EJEB nem vagyoni kártérítést ítélet meg 20.000 eurós összegben, mert megállapította, hogy az első eljárásban nem jártak el kellő gyorsasággal, és még a visszaviteli eljárás gyors és hatékony lefolytatását is akadályozták az osztrák bíróságok, ezáltal Ausztria megsértette az EJEE 8. cikkét.⁸⁴ A gyermek mindenek felett álló érdeke az eljárás gyors és hatékony lefolytatását kívánja meg, és amennyiben indokolatlanul késlekedik a tagállam, akkor akár kártérítés megfizetésére is kötelezhetik. Amennyiben egy tagállam notóriusan késlekedik, abban az esetben az Európai Unió Bizottsága is lépéseket tehet, így volt ez 2023-ban, amikor hivatalos értesítést küldött Lengyelországnak,⁸⁵ miszerint a határozatok végrehajtását nem megfelelő gyorsasággal és hatékonysággal hajtják végre.⁸⁶ Az, hogy az egyezmény és a

⁸⁰ Uo. Preambulum (42) bek.

⁸¹ Brüsszel II.b Preambulum (67)-(69), bek., például szökéssel, öngyilkossággal fenyegetőzik.

⁸² Brüsszel II.b. Preambulum 56. cikk.

⁸³ Case of Veres v. Spain, Application no. 57906/18, 96. pont.

⁸⁴ Case of M.A. v. Austria, Application no. 4097/13.

⁸⁵ Az EJEB is elmarasztalta Lengyelországot 2022-ben, Case of Moga v. Poland, Application no. 80606/17

⁸⁶ Nadina Rusinova: *How long is too long in child abduction proceedings? Veres v. Spain.* Strasbourg Observers, 2023. 03. 07. <https://tinyurl.com/5asnvbxf>

rendelet célja megvalósuljon, a megfelelő⁸⁷ eszközöket a tagállamnak kell biztosítania. Ez pedig úgy valósulhat meg, ha a leghatékonyabb és egyben legkevésbé korlátozó intézkedéseket tesznek meg azok, akik a végrehajtás részesei.⁸⁸

5. Quo vadis?

Amikor a szülő átlépi a határt, vagyis a gyermek jogellenes külföldre vitele egy interdiszciplináris és nagyon érzékeny terület, amely megoldására a nemzetközi, az uniós és a nemzeti jogalkotók is nagy gondot fordítottak már az elmúlt évtizedekben. Üdvözlendő, hogy a jogszabályokat időről-időre a tapasztalatok alapján finomhangolják. A Brüsszel II.b az előző rendelethez képest néhány *novummal* rukkolt elő, de a hangsúlyt mindenképpen a gyorsaságra és a hatékonyságra helyezi.

Betölti-e a rendelet a célját? Véleményem szerint igen, ugyanis, mint az Unió, mint pedig az EJEB gyakorlata azt mutatja, hogy az indokolatlan késlekedést nem nézi jó szemmel. Előbbinél a Bizottság kontrollját emelném ki, utóbbinál pedig azon ítéleteket, amelyek során nem vagyoni kártérítést igényelt meg a kérelmező részére. Ellenben az a tapasztalatom, hogy a hat-hat hetes elbírálási, valamint azt követő végrehajtási időt gyakran nem tudják tartani a tagállamok, ami a gyermekek szempontjából különösen nagy sérelmeket képes okozni.⁸⁹ Személy szerint a probléma forrását nem feltétlenül a tagállami bíróság döntésének meghozatalában látom, habár ott is felmerülhetnek hátráltató tényezők, mint például a kommunikáció elhúzódása, bizonyítékok beszerzése, fordítása stb., hanem a végrehajtásnál. Üdvözlendő az exequatur eljárás eltörlése és emellett fontos a megerősített együttműködés az országok között, mégis a végrehajtás sok esetben döcög. *De lege ferenda* javaslatom az lenne, hogy egyrészt a rendeletben szabályozni kellene egy taxatív lista segítségével a tagállamok kimentési okait, ami alapján a végrehajtás indokoltan meghaladhatja a hat hetes időtartamot, de amennyiben a kimentési okon kívüli ok áll fent, ami miatt a gyermek a szokásos tartózkodási helyére nem kerül vissza, akkor azonnali bírság kiszabása legyen elrendelhető a tagállammal szemben. Úgy vélem, hogy a már ma is működő jogintézmények alapján az Európai Unió Bizottsága tudná

⁸⁷ Az intézkedés megfelelőségét a gyorsaság alapján lehet megítélni, mondta ki az EJEB az Ignaccolo-zenide v. Romania ügyében, Application no. 31679/96.

⁸⁸ Uo.

⁸⁹ Ennek kifejtésére jelen munkában a korlátozott karakterszám miatt nincs lehetőség, de a jövőben érdemes vizsgálni ezt is.

a fenti javaslatot lebonyolítani. Azt javaslom, hogy a Bizottság a negyedik héten küldjön egy emlékeztetőt az adott tagállam igazságszolgáltatási rendszerének élén álló szervnek. Amennyiben a hat hetet túllépi a tagállam, akkor a határidő lejártát követő ötödik napig küldje meg a kimentési okot. Ha ilyen nincs, akkor lép életbe a szankció ellene. Álláspontom szerint néhány tagállamot, amely notóriusan elmulasztja a határidőket, ha a Bizottság megbírságolna, az elretentő példa lehetne és a jövőben ösztönző hatással lehetne a határidők betartására. Az eredménytelen előzetes eljárást követően a tagállami kötelezettségszegés megállapítására irányuló keresetet nyújthatna be. A hangsúly továbbra is a gyermek legfőbb érdekén van, így szűk határidőt javasolt elrendelni.

Ezenkívül egyetérttek azzal a javaslattal, hogy a rendeletnek tartalmaznia kellene a gyermek tájékoztatáshoz való jogát, abból a célból, hogy tisztába legyen a meghallgatásához való jogával, hiszen anélkül nem tud vele élni.⁹⁰

Úgy gondolom, hogy minden érintett érdeke az lenne, hogy a bírósági eljárást elkerüljék, így a megelőzést kell, hogy preferálja minden tagállam, illetve érintett fél. Ha a szülők a szülői felügyeleti jogukat akár a hatóság, akár a bíróság előtt rendezik, a megállapodás vagy döntés megszületése előtt egy részletes, de laikusok számára is könnyen megérthető oktatóanyag átadását tenném kötelezővé, amely elsajátítását akár egy digitális úton eljuttatott kérdőívvel lehetne ellenőrizni. A gyermekekkel napi kapcsolatban állók, akiket jelzőrendszeri kötelezettség terhel, aktívan jelezzenek, hogy a jogellenes gyermekelvitel megelőzhető legyen. Ahogy már Hollandia vonatkozásában megemlítésre került, a reptereken lévő véletlenszerű ellenőrzéseket tartanak, ennek széleskörűbb bevezetése mindenképpen egy átgondolt és a gyakorlatban reálisan kivitelezhető részletszabályozást kíván meg.

Summa summarum az uniós, a német, az osztrák és a magyar jogban is látható olyan kiforrott szabályozás és gyakorlat, ami hatékonynak bizonyul, de nem ülhetünk tétlenül, ameddig van olyan gyermek, akit jogellenesen szakítottak ki a megszokott környezetéből.

⁹⁰ Molnár Sarolta: Brüsszel IIb rendelet: a gyermek érdeke elsődlegességének érvényesítése – különös figyelemmel a meghallgatásra. *Iustum Aequum Salutare*, 2023/3. 27–35.

AZ ASSZISZTÁLT REPRODUKCIÓ ANONIMITÁSI MODELLJÉNEK VÁLSÁGA

Donor anonimitás a genetikai adatbázisok korában

Bujdosó Doroti

1. Bevezetés

Képzeljünk el egy világot, ahol a hagyományos családmodell, a gyermekek identitása, és az ivarsejt donorok jogai egy mindent elsöprő technológiai hullámban keverednek össze. Vajon lehet-e a biológiai szülő legnagyobb titka az asszisztált reprodukciós eljárásban született gyermek, miközben a gyermeknek a genetikai hovatartozása a legfontosabb kérdése?

Az emberi természetből fakad, hogy sokakban erős vágy él a gyermekvállalás iránt, miközben a társadalom fennmaradása, valamint a gazdasági és politikai rendszerek működőképessége is alapvetően az új generációk megszületéséhez kötődik. A gyermekvállalás az alapvető emberi jogok és személyiségi jogok, így különösen a családi élethez való jog megnyilvánulása is. Mint a legszemélyesebb döntések egyike: érzelmi, társadalmi és jogi szempontból is meghatározó jelentőségű.¹ Érzékelhető különbség állt be a gyermekvállalási kedv, illetve a gyermekvállalási kor tekintetében is. A rendszerváltást követően az első gyermek vállalásakor mért átlagos anyai életkor 5,8 évvel emelkedett, ami tartós és markáns eltolódást mutat a későbbi életkorban történő gyermekvállalás irányába.² Ezen jelenség hozzájárul az asszisztált reprodukciós eljárások számának növekedéséhez, hiszen az orvos kutatók bebizonyították, hogy a nők életkorának emelkedése negatívan befolyásolja a sikeres teherbeesést.³

¹ Navratyil Zoltán: *A varázsló eltöri pálcáját? A jogi szabályozás vonulata az asszisztált humán reprodukciótól a reprodukzív klónozásig*. Budapest, Gondolat, 2012. 48.

² Központi Statisztikai Hivatal. Ld. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/szuletesek_termekenység/

³ <https://egeszsegvonal.gov.hu/egeszseg-a-z/m/meddoseg-noknel.html>

Az anonimitás az orvostudomány területén kiemelt védelmet élvez, azonban jelen társadalmunkban egyre gyakrabban észlelhető gyakorlati felmerülése az anonimitás csökkenésének és ezáltal megsértésének. Ezen téma fontos és időszerű, mivel egyes becslések szerint az első „lombikbébi” 1978-as születése óta világszerte több, mint 8 millió gyermek született asszisztált reprodukciós eljárások keretében.⁴ Az orvostudomány innovációival megjelentek a piacon az otthoni felhasználásra alkalmas DNS- tesztek, amelyek alapvető szinten változtatják meg a donor anonimitásának fennállását.⁵ Jelen tanulmány célja – összevetve a jogi és etikai dilemmákat –, hogy rávilágítson a pillanatnyi szabályozás pozitív aspektusaira és ezzel egyetemben a hiányosságaira is. Tanulmányomban de lege ferenda javaslatokat fogalmazok meg a jog szürke zónájában megjelenő hézagokra, ami hozzájárulhat a megfelelő joggyakorlat kialakításához, és amely tiszteletben tartja az egyének és a családok alapvető jogait és méltóságát.

2. Etikai kihívások

Az orvostudomány fejlődése egyes etikusokat arra készítetett, hogy követeljék az asszisztált reprodukcióra vonatkozó szigorúbb szabályozásokat. A szigorítás ellenérveként felmerül, hogy ezek a korlátozások egyenlőtlenséget okoznak, mivel sokkal szigorúbb korlátokat szabnak az asszisztált reprodukciós eljárásokat igénybe vevők reprodukciós szabadságára, mint azok számára, akik természetes úton próbálnak szülővé válni.⁶

Az asszisztált reprodukcióval összefüggésben nem csupán a beavatkozások jogszerűsége és orvosi szakmaisága, hanem az egészségügyi szolgáltatók és a páciensek közötti bizalmi viszony is kiemelt jelentőséggel bír. E bizalmi viszony súlyos sérelmét jelenti, amikor az asszisztált reprodukciós eljárások során a kezelőorvos a szakmai és etikai normákat figyelmen kívül hagyja. Az Egyesült Államok jogrendszerében a termékenységi család elleni fellépés viszonylag új keletű szabályozási terület, amelyet egy jelentős visszaélés kapcsán

⁴ Francis Anne Teplitzky Carneiro – Valéria Leong – Sara Nóbrega – Fernando Salinas-Quiroz – Pedro Alexandre Costa – Isabel Leal: Are the Children Alright? A Systematic Review of Psychological Adjustment of Children Conceived by Assisted Reproductive Technologies. *European Child & Adolescent Psychiatry*, Vol. 33., No. 8. (2024) 2527.

⁵ Navratyil Zoltán: Rejtett generációk? – A hímivar-sejt adományozás anonimitása és az apaság útvesztői. *Iustum Aequum Salutare*, 2022/3. 91.

⁶ Joshua Shaw: Regulating assisted reproduction: Discrimination and the right to privacy. *Clinical Ethics*, Vol. 14., No. 2. (2019) 88.

kezdték el kidolgozni. Eddig mindössze kilenc szövetségi államban került sor ilyen irányú jogalkotásra, miközben szövetségi szinten továbbra sincs egységes szabályozás.⁷

Ennek ellenére már több mint húsz dokumentált eset látott napvilágot.⁸ Közülük különös jelentőséggel bír Donald Cline esete Indiana államban.⁹ Az ügy széleskörű társadalmi felháborodást váltott ki, és hozzájárult a vonatkozó jogszabályok módosításához. A Cline-ügy középpontjában egy olyan fiatal áll, aki már gyermekkorától tisztában volt azzal, hogy donor ivarsejt felhasználásával fogant. Harminchárom éves korában DNS-alapú családfakutatásba kezdett a 23andMe otthoni teszt segítségével, abban a reményben, hogy esetleg egy-két féltestvérre bukkan.¹⁰ A platformon azonban nyolc közeli genetikai egyezést is talált, ami szöges ellentétben állt Cline korábbi állításaival: a doktor ugyanis azt közölte pácienseivel, hogy minden donort legfeljebb három sikeres terhességig alkalmazott.¹¹ A DNS-adatok azonban ennek ellentmondtak. Ezen események láncolataként 2015 májusán robbant be a köztudatba az a hír, miszerint egy nyugdíjazott orvos, anélkül, hogy ezt valaha is elmondta volna a pácienseinek, a saját hímivarsejtjeit használta fel, az IVF keretében azokon a nőkön, akik mesterséges megtermékenyítés végett keresték fel az 1970-es, 1980-as években.

Az etikai szabályokat megszegve Donald Cline visszaélt az anonimitás által biztosított védelemmel. Miután az érintettek panaszt nyújtottak be az Indianai államügyészéhez, illetve a médiát is bevonták a rendkívül magas számú donoros eset nyilvánosságra hozatalába, jogi eljárás is indult. Nem termékenységi család miatt, hanem csupán az igazságszolgáltatás akadályozása okán emeltek vádat Cline ellen, mivel az adott időszakban a jogrendszer még nem volt felkészülve az ilyen jellegű reprodukciós visszaélések kezelésére, és a '*fertility fraud*' mint önálló bűncselekményi kategória a büntetőjogban ekkor még nem létezett. Orvosi engedélyét ugyan bevonták, de ez csupán formális következmény volt, tekintve, hogy 2009-ben már nyugdíjba vonult. Hogyan maradhatott ennyi

⁷ Stein Law Firm, Fertility Fraud: What You Should Know. January 31. 2023. Ld. <https://www.steinlawoffices.com/fertility-fraud-what-you-should-know/>

⁸ Jody Lynee Madeira: Uncommon Misconceptions: Holding Physicians Accountable for Insemination Fraud. *Law & Inequality*, Vol. 37., No. 1. (2019) 45.

⁹ Jacqueline Mroz: Their Mothers Chose Donor Sperm. The Doctors Used Their Own. *The New York Times*, 2019. augusztus 21. <https://tinyurl.com/6d5b9ehy>

¹⁰ Sarah Zhang: The Fertility Doctor's Secret. *The Atlantic*, March (2019) <https://tinyurl.com/pe7e6h23>

¹¹ Bajpai – Arushi – Gupta – Akash – Sinha – Shambhavi: Fertility Fraud: Exploring the Legal Gaps in India Vis a Vis the United States. *E-journal of international relations*, Vol 15., No. 1. (2024) 310.

ideig titokban a Cline által elkövetett cselekmények sorozata? Ezen események feltérképezésére alkalmazható tökéletesen napjaink találmányai az otthoni DNS-tesztek, amelyek lehetőséget nyújtanak a vérségi kapcsolatok széleskörű vizsgálatára. Mindezekből egyértelműen megállapítható, hogy lényegében a véletlen és a genetikai feltérképezés fejlődése folytán derült fény az eseményekre. A jelenlegi adatok szerint a Donald Cline által elkövetett visszaélések következményeként született féltestvérek száma már 94-nél jár.¹²

Az ügy súlyát tovább növeli, hogy a vádemelés elmaradása nemcsak morális felháborodást váltott ki, hanem rávilágított arra is, hogy az adott időszakban nem léteztek kifejezetten a termékenységi csalásra vonatkozó büntetőjogi normák.¹³ Ez jól mutatja, hogy a reprodukciós eljárások átláthatóságát és az anonimitás határait sürgősen újra kell gondolni, különösen egy olyan korban, amikor az otthoni DNS-tesztek könnyedén hozzáférhetővé teszik az igazságot az utódok számára.

Mindezen információk ismeretében érdemes megjegyezni, hogy egyes jogalkotók helyesen felfedezték, hogy milyen kockázatokat rejt az egy donortól történő 'túladományozás'.¹⁴ Magyarországon az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvényben (a továbbiakban egészségügyi törvény) foglaltak szerint az azonos ivarsejt adományozótól megszületett utódok száma nem haladhatja meg a négyet. Ezen gyakorlattal szemben az Egyesült Államokban nincs konkrét jogi szabályozás arra nézve, hogy egy donortól hány leszármazott születhet. Mindössze csak irányelveket ad ki az American Society of Reproductive Medicine, ami nem kötelező erejű, hanem csak ajánlás jellegű. Több esetről számoltak be például az Egyesült Államokban, hogy egy földrajzi egységre, ugyanazon donortól, különböző recipiensek számára annyi utód született, hogy a féltestvérek ezen mivoltukról nem tudva párkapcsolatban vagy a házasságuk egy pontján ismerték fel, hogy valójában vérfertőző kapcsolat áll fenn köztük.

¹² Catherine R. Dukelow: Who's Your Daddy: The Lack of Regulations on America's Sperm Banks. *Drake Law Review*, Vol. 71., No. 4. (2025) 921.

¹³ Megan Resener Garofalo: Fertility Fraud in the Land of Lincoln: Why Illinois Must Pass Comprehensive Legislation to Address Donor Fraud in Artificial Insemination. *DePaul Law Review*, Vol. 73., No. 1. (2023) 91–128.

¹⁴ A túladományozás fogalma itt azt a jelenséget jelöli, amikor egy donor ivarsejtjét nem egyetlen megtermékenyítéshez, hanem több, egymástól független reprodukciós eljárásban alkalmazzák. Ez több különálló terhesség létrejöttéhez vezet, melynek következtében ugyanazon donor biológiai értelemben több, egymással genetikai rokonságban álló gyermek szülőjévé válik.

3. Aktuális dilemmák az anonimitás körében

Az évek során az orvostudomány előrehaladásával, különböző technikákat és modernebb eljárásokat fejlesztettek ki a szakemberek az asszisztált reprodukció körében. Ezzel párhuzamosan az otthoni DNS-tesztek új megközelítést adtak az orvostudományban az egészség monitorozására és a preventív orvoslásra a genetikai hajlamok feltérképezésével. A tesztek lehetővé teszik, hogy az otthonunk kényelmében vett nyálminta alapján a szakemberek megvizsgálják a DNS-ünket.

Az egyik legnagyobb DNS vizsgáló internetes oldal a MyHeritage, ami egy Egyesült Államokbeli cég, de már Magyarországon is elérhetőek a szolgáltatásaik. Becslések alapján 2019 elejéig több mint 26 millió fogyasztó csatlakozott kereskedelmi génkutatói és egészségügyi adatbázishoz, megosztva személyes DNS-adatait.¹⁵ A pontos felhasználói számok eltérhetnek a különböző forrásokban, de a trend egyértelmű: a DNS-adatbázisok mérete továbbra is növekszik, bár a korábbi előrejelzéseknél mérsékeltbb ütemben, többek között az adatvédelmi aggályok is lassították a növekedést.¹⁶

Mindössze csak egy nyálmintát kell venni a vizsgált illetőtől, amit feladnak postai úton és ezt követően 3-4 héten belül részletes feltérképezést kapnak az egyének a család történetéről, eredetéről és az etnikumukról. Ezt a mintát összevetik a korábban regisztráltak által szolgáltatott adataival, így az egyén információkhoz jut lehetséges közeli hozzátartozóival kapcsolatban. Az ügyfelek a teszt eredményeinek kézhez vételét követően a DNS-fájlt, amelyet az adott szolgáltatótól kaptak, más adatbázisokba is feltölthetik, jellemzően díjmentesen vagy alacsony költség ellenében.¹⁷ A költségek vizsgálata során nem elhanyagolható szempont, hogy a szolgáltatás alacsony árszintje elősegíti a széles körű hozzáférést. Példaként említhető a MyHeritage nevű platform, amelynek honlapján az alapsomag díja – az aktuális promóciók függvényében – jellemzően 30 és 90 euró között alakul. Ez az összeg egy ilyen jellegű genetikai szolgáltatás vonatkozásában mérsékeltnek, sőt, akár elenyészőnek tekinthető.¹⁸ Ez jelentő-

¹⁵ Antonio Regalado: More than 26 Million People Have Taken an at-Home Ancestry Test. *MIT Technology Review*, 2019. február 11. <https://tinyurl.com/yj69dnc4>

¹⁶ Razib Khan – David Mittelman: Consumer Genomics will Change your life, Whether You Get Tested or Not. *Genome Biology*, Vol. 19., No. 120. (2018) 1.

¹⁷ Fiona Darroch – Ian Smith: Establishing Identity: How Direct-to-Consumer Genetic Testing Challenges the Assumption of Donor Anonymity. *Family Court Review*, Vol. 59., No. 1. (2021) 105.

¹⁸ Ld. www.myheritage.hu

sen növeli annak esélyét, hogy genetikai egyezéseket találjanak, ami a DNS-vizsgálatok egyik legfőbb vonzerejét adja: a családi kapcsolatok felkutatását. Bár a jelenlegi helyzetben a tesztek alkalmazása és a genealógiai adatbázisok elterjedése Magyarországon még nem mondható fenyegetően széleskörűnek, az Egyesült Államokban ezek terjedése napról napra egyre jelentősebbé válik.¹⁹ Várható, hogy a következő néhány évben Európában is hasonló tendencia lesz megfigyelhető.²⁰

Egy gyakorlati példával szemléltetve a fentebb leírtak alapján, ha a véletlen folytán egy donor beregisztrált az adott szolgáltatóhoz genetikai betegségeinek feltérképezésére, könnyen lehet, hogy információkat kap a hímivarsejtjéből fogant gyermekről vagy megfordítva, a gyermek kap információt a biológiai (donor) szülőjéről, akivel a rendszer közeli hozzátartozói kapcsolatot észlelt. Továbbá az is elképzelhető, hogy a gyermek biológiai szülője éppen nem regisztrált a szolgáltatóhoz, de ha a donor valamelyik közeli hozzátartozója igen, akkor a rokoni kapcsolat ugyanúgy észlelhető és egy lépéssel közelebb kerül a donor által fogant gyermek a biológiai szülője azonosításához.²¹ Sőt az a helyzet is elképzelhető, hogy olyan egyén kezébe kerül egy ilyen otthoni DNS-teszt, akinek semmi oka feltételezni, hogy nem a hagyományos módon fogant, és ezen teszt elvégzése során szerez tudomást arról, hogy donortól fogant.²² Bár a szülőknek kötelességük lenne elmondani a gyermekeknek a származásuk körülményeit, ez a kötelesség semmilyen formában nem kikényszeríthető államilag. Ezen technológia elterjedése azt eredményezi, hogy a donorok anonimitása megfakul és teljesen ellentétes a jogszabály által garantált anonimitással.²³

A DNS elemző oldalakon felül létrejötték a donor szülő kereső oldalak is. Ilyen például a Searching for my sperm donor father.org, vagy a Donor children weboldal. Bár Magyarországon eddig nem alakult ki olyan, a témában jelentős médiafigyelmet kapó, a donorok anonimitásának leleplezésére törekvő

¹⁹ A fentiekben bemutatott példák nem csupán elméleti felvetések, hanem konkrétan megtörtént események az Egyesült Államokban.

²⁰ Joyce C. Harper – Debbie Kennett – Dan Reisel: The End of Donor Anonymity: How Genetic Testing is Likely to Drive Anonymous Gamete Donation Out of Business. *Human Reproduction*, Vol. 31., No. 6. (2016) 1138.

²¹ Peter G. McGovern, M.D. – William D. Schlaff, M.D.: Sperm Donor Anonymity: A Concept Rendered Obsolete by Modern Technology. *Fertility and Sterility*, Vol. 109., No. 2. (2018) 230.

²² Naomi Cahn: The New Art of Family: Connecting Assisted Reproductive Technologies & Identity Rights. *University of Illinois Law Review*, Vol. 2018., No. 4. (2018) 1454.

²³ Woman uses DNA test, finds sperm donor — and pays a “devastating” price. *CBS News*, 2019. január 31 <https://tinyurl.com/45292fsf>

szervezet vagy weboldal, amely szervezett keretek között működne, a jövőbeli megjelenésének lehetősége aggodalomra ad okot.

4. Az anonimitás megszűnése probléma vagy jogfejlődés?

A fentiekben bemutatott jogesetek tükrében szükségessé válik annak mérlegetése, hogy az anonimitás eltörlése milyen hatásokat eredményezne; e probléma elemzése több nézőpont együttes figyelembevételét igényli. Jogi értelemben véve a donor helyzete apasága tekintetében Magyarországon kétséget kizáróan rendezett. A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (továbbiakban: Ptk.) szerint az apasági vélelem, ha az anya házassági kötelékén alapuló vélelem szerint nem állapítható meg, akkor a gyermek apja, aki az anyával a reprodukciós eljárásban részt vett és származása az emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárás következménye. Az egészségügyi törvény kimondja, hogy csak a meghatározott egészségügyi intézményeknek lehet, anonim donáció formájában mintát szolgáltatni, mindenféle pénzbeli ellenszolgáltatás nélkül.²⁴ A donor az adományozás során köteles írásbeli nyilatkozatot tenni, ennek tartalmában ismerteti nevét, születési idejét és lakcímét. Ezek azok az információk, amiket garantáltan csak az egészségügyi szolgáltató ismerhet meg. A recipiens szülők számára olyan adatok adhatók ki, amelyek nem alkalmasak a donor személyének azonosítására. Ezek alapján a donor nem minősül törvényes szülőnek, ezért nem rendelkezik jogokkal és kötelezettségekkel a gyermek nevelését illetően. Az apaság megállapítására irányuló pereket érintő magyar szabályozás egyértelműen kizárja annak lehetőségét, hogy az ivarsejtet adományozó donor apaságának megállapítását kérjék.²⁵

Ezen felül az anonimitás fenntartása elősegíti az adományozási kedvet azáltal, hogy csökkenti a donorok jövőbeli kapcsolatfelvételtől és jogi konfliktusoktól való félelmét. Az olyan adatok szolgáltatása a recipiens szülők vagy a gyermek irányában, amely alkalmas arra, hogy a donor személyazonossága nyilvánosságra kerüljön, a fentebb ismertetett érveket figyelembe véve zavarokat okozhat akár a donor családján belüli kapcsolatokban is.

A donorok anonimitásának megtartása hozzájárul ahhoz, hogy az asszisztált reprodukciós eljárásokat igénybe vevő családok a hagyományos családmodellhez

²⁴ Az emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárások végzésére vonatkozó, valamint az ivarsejtekkel és embriókkal való rendelkezésre és azok fagyasztva tárolására vonatkozó részletes szabályokról szóló 30/1998. (VI. 24.) NM rendelet 3. § (2) bekezdés.*****

²⁵ Ptk. 4:103. § (5) bekezdés.

hasonló struktúrát alakítsanak ki, anélkül, hogy a donor személye befolyásolná azt.²⁶ Noha az anonimitás eltörlésének egy általános pozitív kimenetele, hogy az anonimitás nélkül ezen eljárások megbízhatóbbak és átláthatóbbak, hiszen a donorok felelősségérzete is növekszik azonosíthatóságuk miatt. Ugyanakkor az anonimitás eltörlése a svédországi 1985-ben bekövetkezett jogszabályi változás adataiból is látható, hogy a donorok számának csökkenéséhez vezet, így kialakul a donorhiány az asszisztált reprodukciós eljárásokban.²⁷ Mi több az események láncolataként várólisták jönnek létre, ami korlátozott hozzáféréshez vezet. Ezen gondolatmenet alapján az anonimitás nélküli reprodukciós eljárások nem kedveznek az eljárásban résztvevő párok számára. A meglátásom szerint világos, hogy a recipiens szülők érdekei kapcsán nem rajzolódik ki egyértelmű álláspont miszerint nekik kedvez vagy hátrányt okoz a donorok anonimitása. A téma kapcsán az érdekek ütközésekor megfigyelhető, hogy a donor anonimitáshoz fűződő erős érdeke lesz kollízióban a gyermekek igényeivel, hogy genetikai kapcsolataikat megismerhessék.

A Ptk. 4:2 § (1) bekezdése szerint „a családi jogviszonyban a gyermekek érdeke és jogai fokozott védelemben részesülnek.” Ez vajon azt jelentené, hogy a gyermekek érdeke a legfontosabb és azt a megoldást kell követni, amely a gyermek érdekeivel koherens? A kérdésre nehezen lehet kielégítő választ találni, azonban a Ptk. 4:1. § (2) bekezdése szerint gondoskodni kell a családi és az egyéni érdekek harmonizációjáról, ami azt is jelenti, hogy bizonyos esetekben az ellentétes érdekek akár felülírhatják egymást. A gyermek szándékait figyelembe véve az tapasztalható, hogy amint tudomásukra jut a fogantatásuk körülményeivel kapcsolatos információ, túlnyomó többségben kíváncsivá teszi őket biológiai kapcsolataik feltérképezése.²⁸ Azonban az adományozáskor a donorok az anonimitás garantált és egy DNS teszten keresztül történő megkeresés az adományozott ivarsejtjükből született gyermek részéről felborítja azokat a meghatározott feltételeket, amelyek szerint az adományozás létrejött. A leggyakrabban megfogalmazott érv az anonimitás eltörlése mellett, hogy a gyermeknek joga van származásuknak körülményeit megismerni és ez magába foglalja a genetikai kapcsolatainak feltérképezését is. Ettől függetlenül, ha a gyermeknek

²⁶ Naomi Cahn: *The New Kinship. Shcolary Commons, George Washington University Law School*, Vol. 100., No. 367. (2011) 367.

²⁷ Leslie Francis: *Sperm and Egg Donor Anonymity – Legal and Ethical Issues*. In: Leslie Francis (szerk.): *Oxford Handbook of Reproductive Etics*. Oxford University Press, 2015. <https://ssrn.com/abstract=2600262>

²⁸ Pascal Borry – Olivia Rusu – Wybo Dondorp – Guido de Wert – Bartha Maria Knoppers – Heidi Carmen Howard: *Anonymity 2.0: Direct-to-Consumer Genetic Testing and Donor Conception. Fertility and Sterility*, Vol. 101., No. 3. (2014) 630.

'joga' van megismerni donorát, akkor ez nem vetíti fel a donor 'jogát' arra, hogy saját vagy családtagjai védelme érdekében elrejtse személyazonosságát? Derek Parfit filozófus elmélete szerint, egy személy érdekeit csak akkor lehet sérteni, ha az adott szabályozás vagy beavatkozás révén rosszabb helyzetbe kerül, mint amilyenben egyébként lenne.²⁹ Egy gyermek azért létezik, mert abban az adott pillanatban az a meghatározott két ivarsejt a létrehozott körülmények következményeként találkozott. Mivel a donorok személyazonosságának ismerete megakadályozhatja egy gyermek fogantatását, (hiszen elképzelhető, hogy az anonimitás garanciája nélkül nem vállalja az adományozást) ezen eljárás keretében született gyermek nem is létezne. Ebben az esetben vajon károsítja a gyermekeket a donoranonimitás szabálya?

A fentebb ismertetett gondolatmenet eredményeitől függetlenül, ellenérvként bravúros párhuzamot lehet állítani a DNS fontossága kapcsán. Az esetek túlnyomó többségében a meddő párok, akik az örökbefogadás helyett az IVF hosszadalmas folyamatába kezdenek, általában azért teszik ezt, mert olyan gyermek fogantatására törekednek, aki ugyan donor segítségével fogant, de az egyik szülő révén közöttük mégis fennáll egy vérségi és genetikai kapcsolat. Ebben a kontextusban felmerül a kérdés, hogy nem alakult-e ki egyfajta egyensúlytalanság a genetikai kapcsolat fontossága tekintetében. A donor által született gyermekek számára a donor adataihoz való hozzáférés megtagadása valójában kettős mércét teremt, amely azt sugallja, hogy a genetikai kapcsolatokat a szülők számára kiemelt fontossággal bírnak, míg gyermekeik esetében ezen információk relevanciáját lényegtelennek tekintik.

5. Genetikai hovatartozás megismerése a donor anonimitás megsértése nélkül

A genetikai hovatartozás megismerésének joga Magyarországon az ENSZ Gyermekjogi Egyezmény kihirdetése után kezdett formálódni, melyet a magyar jogba az 1991. évi LXIV. törvény ültetett át. A 7. cikk értelmében „A gyermeket születésekor anyakönyvezik, és ettől kezdve joga van ahhoz, hogy nevet kapjon, állampolgárságot szerezzen, valamint lehetőség szerint ismerje szüleit, akiknek nevelniük kell őt.”

Az Alaptörvény II. cikke deklarálja az emberi méltósághoz való jogot, amely az önrendelkezési jogból levezetve kiterjed a vérségi származás megismerésének

²⁹ Derek Parfit: *Reasons and Persons*. Oxford, Clarendon Press, 1986. 351–352.

jogára is.³⁰ Az 57/1991. (XI. 8.) AB határozat központi kérdése, hogy a gyermek vérségi származásának megismeréséhez való jogát mennyiben sérti a törvényes képviselő perindítási jogosultságainak korlátlan volta. Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a gyermekek önazonosságához és önrendelkezéséhez való jogának sérelmét jelenti, ha a vérségi származása tisztázásának lehetőségét végérvényesen elvonják, például egy gyámhatósági gondnok által indított eljárás révén, amelynek eredménye végleges és nem megtámadható. A jogszabály ilyen alkalmazása az emberi méltósághoz való jogot, illetve az általános személyiségi jogokat is sért.³¹

A vérségi származás megismerésének joga egyértelmű, hogy a gyakorlatban kifejezetten azok számára vonatkoztatott, akik örökbefogadó családjukban nevelkednek, de nem terjed ki a donorfogant gyermekekre. Fontos mérlegelni tehát, hogy a donork anonimitása mennyiben összeegyeztethető a gyermekek alkotmányosan védett jogaival.

Napjainkra a civilizált országokban általánosan elismert jogelvvé vált, hogy a gyermeknek joga van megismerni származását, múltját, még akkor is, ha nem a biológiai szülei nevelik őt. A Ptk. 4:2 § (2) bekezdése szerint „a gyermeknek joga van ahhoz, hogy saját családjában nevelkedjék,” amely jogi keretek között az örökbefogadáson keresztül valósul meg, ha saját családjában más módon nem garantálható.

Érdekes példaként szolgál, hogy a 13/2020. (VI. 22.) AB határozat indoklásában is választ kaphatunk még egy jelentős évrre a vérségi származás megismeréséhez való jog korlátozása kapcsán. Az Alkotmánybíróság a magán- és családi élet tiszteletben tartásának jogával összefüggésben hangsúlyozta, hogy az Alaptörvény nem helyezi feltétlenül előtérbe a származás feltárásához való jogot. Az Alaptörvény szerint a családi kapcsolat alapját elsősorban a házasság, valamint a szülő-gyermek viszony képezi, amely nem feltétlenül követeli meg a vérségi köteléket. Az apasági vélelem pedig biztosítja a gyermek számára az alapvető jogokat, beleértve a fizikai, mentális és erkölcsi fejlődéséhez szükséges

³⁰ Kőrös András: A gyermek vérségi származása megismeréséhez fűződő joga az új Ptk. családjogi könyvében. In: Csehi Zoltán – Koltai András – Landi Balázs – Pogácsás Anett (szerk.): *(L) ex Cathedra et Praxis*. Ünnepi kötet *Lábady Tamás 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Pázmány Press, 2014. 390.

³¹ 57/1991. (XI. 8.) AB határozat, ABH 1991, 272, 287.

támogatást és védelmet.³² Ezenkívül így valósul meg, hogy a gyermek családi környezetben nevelkedjen, és tényleges családi gondoskodást élvezhessen.³³

Az asszisztált reprodukció és az örökbefogadás alapvetően formálja át a családdal kapcsolatos hagyományos elképzeléseinket, hiszen a családot nem kizárólag biológiai egységként, hanem társadalmi konstrukcióként is értelmezzük. Az ilyen családformák esetében a biológiai kötelék helyett a kapcsolatok érzelmi és szociális alapjai kerülnek előtérbe, amelyek új megközelítéseket követelnek a jogi és társadalmi normák szintjén.³⁴ Míg az örökbefogadott gyermekeknek joga van a vérségi származásuk megismeréséhez, tehát, hogy megismerhessék biológiai szüleik kilétét, addig az asszisztált reprodukciós eljárások keretében született gyermekek számára, amelyben donor ivarsejtet alkalmaznak a gyermek születéséhez, ez a jog jelentősen korlátozott.³⁵ Ezen gyerekeknek csak ahhoz van joga, hogy a fogantatásuk körülményeit megismerhessék. Tehát azon információ áll rendelkezésükre, hogy IVF keretében születtek, de semmilyen adatuk nincs a biológiai szülőjük kapcsán. További különbség, hogy az örökbefogadott gyermekek a gyámhatóságtól garantáltan hozzájutnak ezekhez az információkhoz, viszont az IVF eljárással született gyerekeknek csak a szüleik tudnak a fogantatásukkal kapcsolatos információkat közölni.

Összefoglalva tehát a donorfogant gyermekeknek a fogantatásuk és a születésük körülményeinek megismeréséhez van joga, azonban ez csak a törvényben nevesített számára kiadható adatok körére terjed ki.³⁶ Ezen adatok lényegében semmilyen módon nem alkalmasak arra, hogy a donort megtalálják, hiszen nem lehet ismertetni a nevét, lakcímét és még a küljegyeire vonatkozó adatokat is úgy kezelik, hogy a donort ne lehessen azonosítani. Hozzá kell tenni a szabályozásban megjelenő ellehetetlenülést, hiszen a gyermek származásának körülményeit csak a szociális 'nevelő' szülei képesek ismertetni.³⁷ Abban az esetben, ha a szülők úgy döntenek, hogy ezt nem teszik meg, a rendelkezés hiába jogszabályi szintű, nincs mód a kikényszerítésére a család magánéletének megsértése nélkül, ami viszont alkotmányellenes.

³² Szeibert Orsolya: Apák és gyermekek – A gyermek joga származása, és különösen apai származása megismeréséhez az apasági vélelmekkel összefüggésben. *Iustum Aequum Salutare*, 2022/3. 159.

³³ Varga Nelli – Hadházi Edit: Apa csak egy van? A gyermeket tévesen magáénak tudó apa családjogi védőhálója. *Debreceni Jogi Műhely*, 2024/21. 139.

³⁴ Katonáné Pehr Erika: Az örökbefogadás céljának történeti aspektusai az egyetemes és a magyar jogi kultúrában. 1. rész. *Családi Jog*, 2023/1. 1.

³⁵ Ptk. 4:135. §

³⁶ Egészségügyi törvény 172. § (2) bekezdés.

³⁷ Egészségügyi törvény 179. § (1)–(2) bekezdései.

Észrevételem szerint, a donortól származó gyermekek genetikai identitászavarát és a gyökértelenség érzését lehetne csökkenteni a donor anonimitásának megsértése nélkül. A donortól fogant gyermekek biológiai családjába nem csak a biológiai szülő tartozik, hanem az ugyanazon donortól fogant féltestvérük is. A hasonló érzelmi helyzetben lévő donortól fogant testvérrel való kapcsolat kialakítása megfelelő megoldás lehet a genetikai hovatarozás megismerésére. Erre egyszerű példa az Egyesült Államokban működő Donor Sibling Registry rendszer.³⁸ A weboldal úgy működik, hogy feltölti a recipiens család a donor regisztrációs számát, amit az egészségügyi intézmény nyilvánosságra hoz számukra a reprodukciós eljárás során. Ha egy feltöltött donor regisztrációs száma egyezést talál más feltöltött regisztrációs számokkal az oldalon, akkor összeköti a féltestvéreket egymással. A weboldalon közzétett siker történetek megannyi érzelmes családgyesítésről tesznek tanúbizonyosságot. 2025-ben nyilvánosságra hozott adatok alapján 101.358 tagja van a szervezetnek és 28.023 féltestvéri egyezést talált a rendszer.³⁹

6. De lege ferenda megfontolások az anonimitás szabályozásáról

A jövő megérkezett, és a teljes anonimitás nem biztosítható. Az anonimitás alapvető fontosságú a donorok érdekeinek védelme, valamint azon családok jogainak megóvása végett, akik a gyermekvállalás során egyéb lehetőségek sikertelen kimerítése után az asszisztált reprodukciós eljárások igénybevételére támaszkodnak. Ha továbbra is fenntartjuk a jelenlegi szabályozás szerinti névtelen hímvarsejt adományozást hazánkban, akkor garantálni kell a védelmet és nem szabad hagyni az orvostudomány innovációs eszközeinek, hogy áttörjék a névtelenség fátylát.

A genetikai adatbázisok megjelenésével, az anonimitás nem tudja megtartani ugyanazt a funkcióját, mint ami a jogszabály létrehozásakor a jogalkotó akarata lett volna. Ezen okból kifolyólag még ha a jelen helyzet szerint nincs is jogszabályi megoldás az anonimitás fenntartására, minden érintett féltől megkövetelhető a magánélet tiszteletben tartása. Bár a reprodukciós eljárásokat végző klinikák kötelességük megtartani az anonimitást, hiszen az egészségügyi törvényben is megfogalmazottak szerint Magyarországon a hímvarsejt

³⁸ A weboldalon feltüntetett célkitűzése szerint a Donor Sibling Registry célja a donor családok oktatása, összekapcsolása és támogatása. Bővebben: <https://donorsiblingregistry.com/>

³⁹ Egészen 2003-tól kezdve, évekre leosztott egyezések grafikonos ábrái bővebben: <https://donorsiblingregistry.com/our-members>

donáció anonim módon történik, azt nem tudják garantálni, hogy a született gyermekek genetikai tesztek elvégzésével vagy az interneten történő kutatással nem lesznek képesek felfedezni a donorok személyazonosságát.⁴⁰

A DNS-adatok felhasználása és az azok feletti ellenőrzés hiánya alááshatja a fogyasztók autonómiáját. Ez kiterjeszthető a donorok helyzetére is, hiszen, ha a donor genetikai információi harmadik felek számára elérhetővé válnak, az az autonómiájuk csorbulását eredményezheti.⁴¹ A donorok olyan információkat kaphatnak, amiket nem is kívántak megismerni vagy amik akár károsak is lehetnek számukra.⁴² Azonban ez egy olyan kockázat, amiről minden donornak megfelelő tudással kellene rendelkeznie az adományozás előtt. Ezen okból, ha jogszabályi szinten előírják a donorok teljeskörű tájékoztatását az otthoni DNS-tesztek anonimitásromboló hatásairól, akkor egy átgondoltabb döntés hozható a donorok részéről is. További javaslatom szerint az otthon elvégezhető genetikai vizsgálatokat kínáló vállalatoknak legyen kötelességük előzetesen tájékoztatni az ügyfeleiket az esetleges incidensek kockázatáról. Ezen cél elérésének eszköze az adatvédelmi törvények kiterjesztése és az asszisztált reprodukció speciális szabályozásának beillesztése az adatvédelem körébe.

Az adatvédelem kérdése meghatározóbb, mint amilyennek első benyomásra tűnhet. Azok a fogyasztók, akik igénybe veszik a genetikai tesztek, önként továbbítják személyes DNS-adataikat, amiket a vállalatok feltöltenek egy genealógiai adatbázisba. A 2021-ben megosztott adatok szerint ezen genealógiai adatbázisoknak feltehetőleg több millió felhasználója volt. Ezek a cégek teljeskörűen rendelkezhetnek több millió felhasználó DNS-fájljával. A genetikai adatok feletti kontroll visszaszerzésének egyik kulcseleme a „törlés joga” (*Right to Delete*), amely lehetőséget biztosít a felhasználók számára, hogy eltávolíttassák genetikai információjukat a közvetlen fogyasztói DNS-teszteket kínáló cégek adatbázisaiból. Ez a jog például a kaliforniai adatvédelmi szabályozásokban, a California Consumer Privacy Act (CCPA) és a California Privacy Rights Act (CPRA) keretében jelent meg, melyek célja, hogy a fogyasztók nagyobb ellenőrzést gyakorolhassanak a személyes és genetikai adataik felett. A törléshez való jog alapján a felhasználóknak joguk van kérelmezni, hogy az adott

⁴⁰ Fiona Darroch – Ian Smith: Establishing Identity: How Direct-to-Consumer Genetic Testing Challenges the Assumption of Donor Anonymity. *Family Court Review*, Vol. 59., No. 1. (2021) 104.

⁴¹ Angela S. Gassner: The Right to Delete: Protecting Consumer Autonomy in Direct-to-Consumer Genetic Testing. *UC Irvine Law Review*, Vol. 12., No. 1. (2021) 287.

⁴² Guido Pennings: Genetic Databases and the Future of Donor Anonymity. *Human Reproduction Oxford, England*, Vol. 34., No. 5. (2019) 786–790.

genetikai tesztet kínáló vállalat távolítsa el az összes olyan személyes adatot, amelyet a fogyasztótól gyűjtött. Amennyiben egy cég hitelt érdemlő fogyasztói kérelmet kap, köteles törölni az érintett személyes adatokat saját nyilvántartásából, továbbá értesítenie kell a szolgáltatókat, szerződéses partnereket és harmadik feleket is az adatok törléséről.

Ez felveti annak lehetőségét, hogy a GDPR-ban⁴³ is indokolt lehet egy hasonló kiegészítés, amely figyelembe veszi a genetikai adatok sajátos természetét. Ugyan a GDPR-ban létezik a törlés joga, azonban jelenlegi formájában nem rendelkezik kifejezetten a DNS-adatok adatbázisokból való törlésének mechanizmusáról, így ez egy jogalkotási hiányosság.

A gyökértelenség okozta problémákra az én javaslatom egy féltestvér adatbázis létrehozása, hiszen így lehetőség nyílik genetikai kapcsolat kialakítására a genetikai féltestvérek között úgy, hogy közben tiszteletben tartják a donorok magánéletét.

Az asszisztált reprodukció során a donorok anonimitása hosszú ideig alapvető elvnek számított, amely a jogalkotók és az érintettek számára egyaránt biztosította a rendszer stabilitását. Vajon valóban fenntartható az anonimitás vagy csupán egy elavult jogi konstrukciót próbálunk mesterségesen életben tartani? Ahhoz, hogy erre a kérdésre választ kapjunk, elengedhetetlen a hosszú távú kutatások végzése, különösen a gyermekek mentális jóllétére irányuló vizsgálatok terén. A hosszú távú pszichológiai kutatások kulcsfontosságúak annak megértésében, hogy az asszisztált reprodukció során fogant gyermekek milyen mentális és érzelmi kihívásokkal nézhetnek szembe. E kutatások olyan kérdésekre keresik a választ, mint például, hogy ezek a gyermekek szenvednek-e bizonyos mentális diszfunkciókban, szorongási tünetekben, vagy tapasztalnak-e beilleszkedési nehézségeket annak következtében, hogy nem ismerik biológiai származásuk teljes hátterét. Az ilyen vizsgálatok kritikusak, hogy helyt adjunk az esetleges ellenbizonyításnak, mert csak ezek alapján dönthetjük el, hogy a jelenlegi szabályozás megfelel-e a megváltozott társadalmi és tudományos feltételeknek, vagy esetleg egy elavult szemlélet tovább élését erősítjük általa.

⁴³ Az Európai Parlament és a Tanács 2016/679 rendelete a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről. 2016. április 27.

7. Konklúzió

A kérdés mélyreható elemzése során egyértelművé válik, hogy az asszisztált reprodukciós eljárások kapcsán az anonimitás elvetése vagy fenntartása egy összetett problémakör, hiszen a donor anonimitásának megőrzése és annak fokozatos csökkenése közötti konfliktus a modern orvostudomány és a társadalom értékrendjének egyik központi dilemmájává vált. Véleményem szerint hazánk szabályozása, amely alapvetően biztosítja a donorok anonimitását, ugyanakkor engedélyezi olyan fontos információk átadását, mint az orvosi előzmények, megfelelő és kiegyensúlyozott megoldást kínál. A jelen tanulmányt a jövőre vonatkozó előre tekintés példájának kell tekinteni, hiszen az ivarsejtdonorok azonosításának gyakorisága kétségtelenül növekedni fog. Az anonimitás fenntartásával a donorok nem csak az esetleges jogi kötelezettségek alól mentesülnek, hanem így biztosított a magánéletük érinthetetlensége, ami elengedhetetlen ahhoz, hogy hajlandóak legyenek ivarsejtet adományozni.

Azonban az orvostudomány fejlődése és a modern genetikai tesztek, például az otthoni DNS-vizsgálatok széles körben történő elterjedése alapvetően megváltoztatták az anonimitás fenntartásának lehetőségét. Ezek a tesztek lehetővé teszik, hogy bárki feltérképezhesse genetikai származását, és kapcsolatot teremtsen ismeretlen rokonaival, akár anélkül, hogy tudatosan keresné őket. Ez a technológiai előrelépés súlyos kérdéseket vet fel.

A megoldandó probléma a donorok szempontjából tehát az otthoni DNS-tesztek által okozott kihívás, amelyek lehetővé teszik a genetikai rokonság megállapítását és ezáltal potenciálisan feltárják a donor személyazonosságát. Ezzel szemben a donoroktól született gyermekek identitáskeresése és genetikai származás megismerésének a joga olyan erős érvek, amik az anonimitás eltörlése mellett szólnak.

A jogszabályoknak alkalmazkodniuk kell az orvostudomány és a technológia fejlődéséhez, biztosítva, hogy a donorok megfelelő tájékoztatást kapjanak az otthoni DNS-tesztek lehetséges hatásairól az anonimitásra. Ezen új szabályozási keret kialakítása különösen időszerű, figyelembe véve a gyors technológiai fejlődést. Az anonim donáció fenntartása vagy megszüntetése nemcsak egy releváns kérdés, hanem a társadalmi fejlődés és a személyes jogok közötti egyensúlykeresés egyik legnagyobb kihívása lesz az elkövetkezendő évtizedekben. A jog nem maradhat néma ott, ahol a tudomány már hangosan beszél – a szabályozásnak lépést kell tartani a technológia fejlődésével, hogy az anonimitás ne illúzió, hanem tudatos döntés lehessen.

IDEGEN TOLLAKKAL ÉKESKEDIK

A mesterséges intelligencia jelentette etikai problémák a művészetekhez és a szerzői joghoz kapcsolódóan

Cserni András

1. Bevezetés

A művészetek az emberi kultúra immanens részét képezik, barlanglakó őseink korától kísérnek minket.¹ A sziklarajzokból faragott szobrok, majd festmények, versek, prózai művek lettek, hódított a zene, az építészet. Eltekintve néhány kisebb-nagyobb összetűzéstől,² sosem merült fel a kérdés, hogy egy műalkotást pontosan kinek tulajdonítsunk. Egészen a közelmúltig.

A mesterséges intelligencia (továbbiakban: MI) megjelenése az élet számos területén hozott döntő fordulatot. A benne rejlő lehetőségek mellett azonban komoly etikai kérdések is felmerülnek a használatával kapcsolatban. Ezek közül csak egy, hogy bizonytalanná válik, ki az alkotója egy MI felhasználásával készült műnek, ki a művész?

Írásomban ezen etikai problémákból szemezgetek (a terjedelmi korlátokra tekintettel) a teljesség igénye nélkül. A témához tartozó alapfogalmak bemutatását követően etikai szempontok szerint körüljáróm azokat a művészeti területeket, amelyeket leginkább érint az MI hatása, valamint saját tapasztalataimról is szót ejtek. Ezután képet adok a bemutatott jelenségekhez kötődő jogi szabályozottságról, valamint ennek hiányosságairól, legvégül pedig saját álláspontomat ismertetem az összefoglalást követően.

---

¹ Gondoljunk csak a lascaux-i és az Altamira-barlang őskori barlangrajzaira.

² Plágiumügybe keveredett többek között H. G. Wells amerikai író; egyes kutatások szerint Leonardo da Vinci egyik alkotása nem eredeti ötleten alapul; az Omega és Kanye West perkedése pedig világszinten nagy port kavart fel.

2. Alapfogalmak

2.1. Az MI fogalma és főbb típusai

Amikor MI-ről beszélünk, legtöbbször előttünk a mindenki számára hozzáférhető programok (pl. ChatGPT, Google Gemini), illetve a „klasszikus” robotok jelennek meg képzeletben. Az MI-k sokfélék, számos típusuk ismeretes, ezért nem egyszerű átfogó, mindegyikük jellemzőit megragadó, ugyanakkor nem túl általánosító definíciót adni róluk. Az egyik legpontosabb fogalmat az Európai Unió AI Act néven ismeretes rendeletének³ preambulumban találjuk, mely szerint: „A mesterséges intelligencia gyorsan fejlődő technológiacsald, amely az ágazatok és a társadalmi tevékenységek teljes spektrumában gazdasági, környezeti és társadalmi előnyök széles skálájához járul hozzá.”⁴ Megállapíthatjuk továbbá, hogy léteznek tisztán szoftveralapú, illetve fizikai kiterjedéssel (hardverrel, „testtel”) rendelkező MI-k. Csoportosíthatók emellett funkció szerint: többek közt vannak kép- és videógenerátorok, hanganyag létrehozására képes MI-k, chatbotok, illetve komplex feladatokat ellátó, összetetten működő szoftverek és robotok. Végül pedig feloszthatók mindenki által hozzáférhető, és korlátozottan elérhető technológiákra.

Jelen írásban nem kerül górcső alá valamennyi MI-típus, azok lesznek fókuszban egy-egy, az adott csoportot szemléltető MI-n keresztül, amelyek a művészetek terén vetnek fel aggályokat.

2.2. Művészet és művészeti ágak

Művészet alatt a valóság esztétikai elvek mentén történő kifejezését, megjelenítését, illetve az erre irányuló alkotó tevékenységet értjük.⁵ A kifejezés eszközei alapján nagyobb csoportokat, művészeti ágakat különíthetünk el. Többek közt ilyenek az irodalom, a képzőművészet, a zene, a táncművészet, színházművé-

³ Az Európai Parlament és Tanács 2024. június 13-i (EU) 2024/1689 rendelete a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok megállapításáról, valamint a 300/2008/EK, a 167/2013/EU, a 168/2013/EU, az (EU) 2018/858, az (EU) 2018/1139 és az (EU) 2019/2144 rendelet, továbbá a 2014/90/EU, az (EU) 2016/797 és az (EU) 2020/1828 irányelv módosításáról (továbbiakban: AI Act).

⁴ AI Act preambulumban (4) cikk.

⁵ Bárczi Géza – Országh László (szerk.): *A magyar nyelv értelmező szótára V. kötet*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1958.

szet, filmművészet, fotográfia stb.⁶ Ezek közül az alább röviden részletezett ágakhoz kapcsolódnak MI-vel összefüggő etikai problémák.

Az irodalom az írott művek művészete. A nyelvhasználat eszközrendszerével kerülnek kifejezésre az érzések, gondolatok, tapasztalatok. Három műnemet különböztetünk meg benne, úgymint epika (prózai művek), líra (versek) és dráma (színdarabok); ezeken belül pedig számos műfajt (pl. epikán belül műfaj a regény, lírán belül az elégia, drámán belül a komédia).

A képzőművészet magában foglalja többek közt a festészetet, szobrászatot, rajzművészetet, vagyis minden olyan tevékenység ide tartozik, amely során a valóság kifejezésére valamilyen anyag felhasználásával kerül sor, az eredmény pedig képi, vizuális.

Zene alatt a hangok és ritmus fúziójából létrejövő műveket, illetve az ezek létrehozását célzó művészeti ágat értjük. Az alkotó tevékenység jellemzően hangszerek és az emberi hang segítségével történik, sokszor együtt jár a dalszöveg megalkotásával, ekképp szoros kapcsolatban áll az irodalommal.

A filmművészet és fotográfia modern művészeti ágak. Előbbi képi és nyelvi eszközöket kombinálva vizuális történetmeséléssel adja át üzenetét, míg utóbbi a fényképezőgép segítségével örökíti meg a valóság egy szeletét, s ezzel az állóképpel, annak kompozíciójával, az azon szereplő dolgokkal igyekszik valamit bemutatni.

2.3. Kapcsolódó szerzői jogi fogalmak és jogintézmények

Mivel jelen írásban szó esik az MI okozta, művészeteket érintő etikai aggályok jogi megítélésére is, célszerűnek tartom a vonatkozó szerzői jogi alapfogalmak tisztázását a tanulmány elején. Ezek a szerző, a szerzői mű és a szerzői jog tartalma.

A magyar szerzői jogi törvény⁷ szerint a szerző az, aki a művet megalkotta, őt illeti meg a szerzői jog.⁸ Fontos kritérium, hogy a jelenlegi jogtudományi álláspont szerint (amit a bírói gyakorlat is megerősít) szerző alatt csak természetes személyt lehet érteni.⁹

⁶ Művészeti ágak: 7 vs 15? *Művészm.*, 2023. 01. 25. <https://muvesz.ma/muveszeti-agak-7-vs-15/>

⁷ A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (továbbiakban: Szjt.).

⁸ Szjt. 4. § (1) bekezdés.

⁹ Gyertyánfy Péter – Legeza Dénes (szerk.): *Nagykommentár a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvényhez*. Budapest, Wolters Kluwer, 2023. 18.

A szerzői mű alatt az Sztj. alapján irodalmi, tudományos és művészeti alkotásokat értünk, melyeket egyedi tevékenység, alkotófolyamat során hoz létre a szerző.¹⁰ A törvény példázó felsorolással élve listázza a leggyakoribb műtípusokat. Fontos megállapítás továbbá, hogy a törvény nem a tevékenységet, hanem annak eredményét védi.¹¹

A szerzői jog mint jogosultság két nagy részre oszlik: személyi és vagyoni jellegű jogosultságokra. Előbbiek elidegeníthetetlenek, azokról lemondani nem lehet (pl. név feltüntetésének, mű nyilvánosságra hozatalának joga), a vagyoni jellegűeket pedig felhasználási szerződés keretében bizonyos esetekben át is lehet ruházni (pl. szoftverek esetében).¹²

3. Felmerülő kérdések és problémák

A következőkben kerülnek bemutatásra az egyes művészeti területeket érintő speciális, MI jelentette etikai kérdések, problémák. Az MI által felvetődő általános aggályokról részletesen nem lesz szó, ugyanis kifejezetten a művészeteket érintő kockázatok prezentálása a célom.

3.1. Epikai művek és az MI

Ahogy Appel és társai is említik egyik tanulmányukban,¹³ a szövegalkotó MI-k fejlettsége már-már félelmetes; könnyűszerrel írnak esszéket, történeteket, akár verseket is.¹⁴ Teszik ezt elképesztő gyorsasággal, sokszor alig egy perc alatt. Ilyenfokú teljesítményre ember sohase lenne képes.

Adja magát a kérdés, hogy amennyiben egy író MI-vel generáltatja a könyvét, novelláját, vagy egy részét, az mennyiben tekinthető az ő alkotásának? Ahogy az Sztj. is kiemeli, a szerzői mű fogalmi eleme és a jogi védettség keletkeztető tényezője a mű eredeti és egyéni jellege, vagyis a tény, hogy az alkotás (esetünkben a prózai iromány) magán viseli a szerző személyiségjegyeit, stílusát.¹⁵

¹⁰ Sztj. 1. §.

¹¹ Gyertyánfy–Legeza i. m. 18.

¹² Gyertyánfy–Legeza i. m. 19.

¹³ Gil Appel – Juliana Neelbauer – David A. Schweidel: Generative AI has Intellectual Property Problems. *Harvard Business Review*, April 7, 2023. <https://tinyurl.com/3k53sczd>

¹⁴ A versekről részletesen a 3.2. pontban esik szó.

¹⁵ Sztj. 1. § (3) bekezdés.

Azáltal viszont, hogy az alkotó tevékenységet a szerző a gépre bízva, saját szerepét pedig a prompt, az utasítás megadására korlátozza, alig ad hozzá a leendő műhöz bármi egyénit. Az eredetiséget pedig kétségbe vonhatja a tény, hogy egy MI csupán meglévő adatok kombinálásával tud dolgozni, teljesen újat nem képes tehát létrehozni.¹⁶ És ezzel a plágium viharos vizeinél találhatjuk magunkat.

Egy másik aggályos pont, hogy honnan, miből szerzi információit az adott MI. Ahhoz, hogy „kreatív” írást végezve történetet alkosson, a tényadatokon túl stílusra is szüksége van. Az emberrel ellentétben egy MI nem képes saját, egyedi kifejezésrendszert fejleszteni, csak meglévő elemeket újrakombinálni – abból merít, amit beletápláltak.¹⁷ Nem csoda, hogy 2023 júliusában az amerikai Authers Guild szervezet vezetésével nagyjából nyolcezer író küldött együttesen nyílt levelet¹⁸ a nagy MI-fejlesztő vállalatok vezetőinek. Petíciójukban, mely nagy nemzetközi médiavisszhangot váltott ki, többek között azellen tiltakoztak, hogy engedély és ellentételezés nélkül táplálják be műveiket az MI-szoftverekbe, melyek így azokat felhasználva alkothatnak új történeteket. E betáplálás könnyen eredményezheti azt, hogy ismert remekművekre hasonlító, de silányabb minőségű, nem tényleges emberi alkotófolyamat eredményeként születő művek lépik el a könyvpiacot, kiszorítva ezzel a „tényleges” írókat. Érdekesség, hogy ezt a morális kérdést Robert Dahl már az 1950-es években boncolgatta A szépirógép című novellájában¹⁹ – a történet középpontjában egy masina áll, mely rövid utasítás betáplálása után percek alatt könyvet ír. Bár a novella végkifejlete igen komor,²⁰ sok tekintetben Dahl a „jövőbe látott”, a motívum ugyanis kísértetiesen hasonlít a szövegfejlesztő MI-kre.

¹⁶ Appel–Neelbauer–Schweidel i. m.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Authors Guild Open Letter to Generative AI Leaders (Online pdf-elérhetőség: <https://tinyurl.com/3t7fjahn>). Az aláírók között olyan világhírű bestsellerszerzők is szerepelnek, mint Margaret Atwood, Nora Roberts, Suzanne Collins és Joe Hill.

¹⁹ Robert Dahl: *A szépirógép (The Great Automatic Grammatizator)*. Magyarul 1968-ban jelent meg először a Szuperpempó című kötetben (a kötet eredeti címe: *Someone Like You* – 1953).

²⁰ A történet legfőbb dilemmája, hogy szerzőként mennyire etikus egy gépre bízni az alkotómunkát annak gyorsasága miatt, majd saját szerzeményként prezentálni a nyilvánosság felé – ez az MI-vel kapcsolatban is érdekes vizsgálódási pont lehet. A novella zárlatának komorsága abban áll, hogy a történetben felbukkanó szerzők mindegyike „beadja a derekát”, és a megélhetésért a szépirógépre bizzák magukat, feladják az önálló alkotást. Ez a fordulat újabb etikai kérdést villant fel: veszélyt jelenthet-e a szerzők megélhetésére az MI?

3.2. Versgenerátorok

Látszólag a lírai műveket létrehozó MI-k ugyanazokat a problémákat okozzák, mint a prózai szövegeket generáló társaik. Ez részben igaz, az eredetiség, betáplált adatok eredete és a szerzők megélhetésére gyakorolt hatás szintén felmerül, de ezeken túl egyéb, specifikus kérdések is felmerülnek ezekkel kapcsolatban.

Ezek közül a legfontosabb az úgynevezett hamis intimitás (*false intimacy*) fogalma, melyet elsősorban az MI-kel történő kapcsolatteremtés viszonylatában szoktak értelmezni.²¹ E kontextusban nagyjából azt jelenti, hogy a kommunikációra programozott MI-k érzelmi kötődést válthatnak ki a felhasználókból, ez azonban egyoldalú, hamis, mivel az MI nem képes azt viszonzni. Magában rejti az addikció kialakulásának és az érzelmi manipulálhatóságnak veszélyét.²²

A versgenerátorok (például a ChatUp AI-é) esetében e fogalom más jelentéssel bír. A költészet középpontjában régtől fogva az érzelmek, a költő (lírai én) érzelemvilága áll, a vers ennek lenyomata.²³ Egy MI alapú versgenerátor nem képes érezni, ezáltal nem valódi érzelmek alapján írja meg a verset, pusztán szavakat pakol egymás után. Az így keletkező „költemény” tehát hamisan kelti azt az intimitás-érzést, hogy ez valaki lelkivilágának lenyomata, az olvasóban fals bensőségességet kelthet.

A másik, hasonlóan jelentős etikai-esztétikai aggály, hogy az MI-alapú versgenerátorok nem képesek értelmezni a költészeti alapfogalmakat.²⁴ Erről én magam is megbizonyosodhattam egy, a ChatUp AI-jal végzett kísérlet során, melyet az 1. és 2. ábrák szemléltettek.

Ahogy a képeken is látszik, e versgenerátornak olyan alapvető költészeti fogalmakkal is meggyűlt a baja, mint a versszak;²⁵ rímeket alkotni nem

²¹ Daniel B. Shank – Mayu Koike – Steve Loughnan: Artificial Intimacy: Ethical Issues of AI Romance. *Trends in Cognitive Science*, Vol. 29., Iss. 6. (June 2025) 499–501.

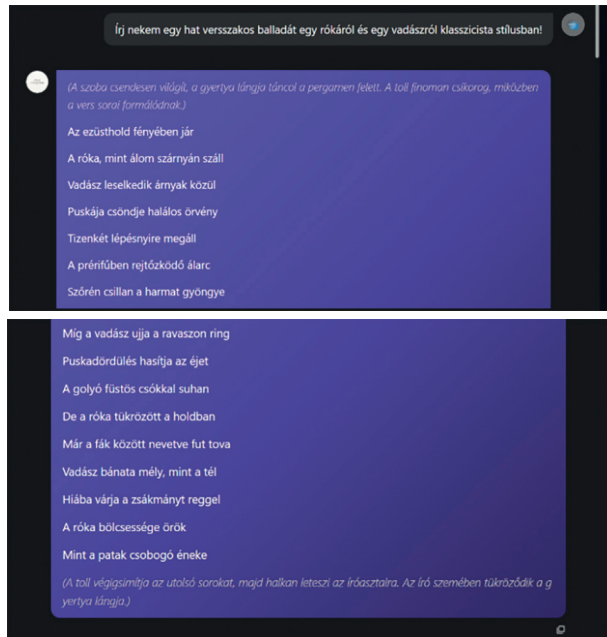
²² Uo. 500.

²³ Szerb Antal: *A világirodalom története*. Budapest, Magvető, 2021.

²⁴ Elsőre ez nem tűnik nagy problémának, hisz elvileg ez tanítható információ. Adja magát azonban a kérdés, hogy vajon ha be is tápláljuk a szükséges adatokat (például jelen esetben részletekbe menően megadjuk a klasszicizmus stílusjegyeit, a ballada műfaji jellemzőit, vagy a fejlesztők látják el tanítóadattal), vajon képes lesz-e azokat megfelelően alkalmazva egyedi művet alkotni, vagy „átírja” a költészet szabályait azok gyakorlatba ültetése során.

²⁵ Az se „menti fel” az egy tömbbe foglalás alól a ChatUp AI-t, hogy a verset mi magunk, utólag feldarabolhatnánk versszakokra, ugyanis tizenhat sort generált (illetve a két, a költészetben kevésbé értelmezhető bevezető- és zárómondatot), ez pedig hattal nem osztható szám, tehát nem lehet hat versszakra bontani e verset.

képes;²⁶ valamint az egyes korstílusok, stílusirányzatok jellegzetességeit se tudja felhasználni.²⁷ Ebből levonható az a következtetés, hogy az ekképp keletkező versek sok esetben nem az alkotói szándékot fogják tükrözni, félreértésekre, téves információkra adhatnak okot, valamint a költészet esztétikai értékét is csökkentik.

3.3. Kép- és videószerkesztés

Az MI által generált képek és videók nagyon vegyes érzéseket váltanak ki az emberekből, megítélésük széles skálán váltakozik.²⁸ Egész más jellegű problémák is tapadnak hozzájuk, mint szöveggeneráló társaikhoz. Ezekből mutatok be alább néhányat a következő felosztás szerint: MI-generált képekhez, videókhoz, illetve mindkettőhöz kapcsolódó aggályok.

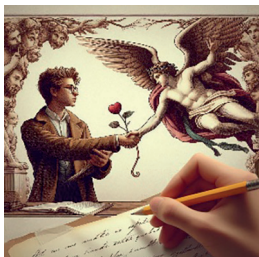
²⁶ Megjegyzendő, hogy egy második promptlással megpróbáltam legalább a rímeket kikényszeríteni belőle, ám nem jártam sikerrel: annyit tett, hogy minden sor végére odaírta, hogy: „
” – aminek sok értelme nincs.

²⁷ Kezdve azzal, hogy ha igazán „tanult költő” lenne, tudná, hogy a klasszicizmusra nem jellemző műfaj a ballada, mivel ez egy kevert műfaj, a klasszicizmus pedig a műfajok tisztaságát hirdette; érzékelné a promptban rejlő ellentmondásosságot. Ha ennek ellenére megpróbálja megalkotni, az dicséretes (elvégre a költészeti szabályok átértelmezése nem vétek), ám az általa írtakra semmi nem jellemző a klasszicizmusból. Többek közt formakötöttség, antikvitás tisztelete, harmónia, racionalizmus – ezek egyike sem valósul meg. A verssorok flektálóak, változó hosszúságúak, komoly tanulságot nem von le, diszharmonikusak a sorok, képek, antik utalásokat nem kapunk, és még hosszsan sorolhatnánk. (Ld. Szerb i. m.)

²⁸ Daniela Velásquez-Salamanca – Miguel Ángel Martín-Pascual – Celia Andreu-Sánchez: Interpretation of AI-Generated vs. Human-Made Images. *Journal of Imaging*, Vol. 11., N. 7. (2025) <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC12295870/>

Az MI által létrehozott képek esetében is kijelenthetjük, hogy abból fakadóan, mennyivel gyorsabban hozzák létre a kívánt műalkotást, mint az ember, a természetes személy képzőművészek visszaszorulhatnak emiatt, megélhetésük veszélybe kerül.²⁹ A globalizált, piacgazdasági alapokon nyugvó társadalomban a termelés sebessége kulcsfontosságú. A gyorsabb az esetek többségében jobb, mivel az idő pénz. Nem csoda, hogy többek közt a reklámparban és a könyvborító-tervezésnél exponenciálisan előretörték az MI-vel létrehozott illusztrációk, tartalmak.³⁰ Ez viszont együtt jár azzal, hogy a hagyományos eszköztárral dolgozó illusztrátorok, fotóművészek kevesebb megrendelést kapnak, megélhetésük bizonytalanra válik.³¹

Egy másik probléma minden embert érinthet. E generált képek szinte kivétel nélkül „túl tökéletesek.” Hibátlan bőrű, csodaszép arcú, stílusos frizurájú embereket „rajzol”, mindenki vidám, mosolyog (legfeljebb akkor nem, ha a prompt kifejezetten utasítja ennek ellenkezőjére³²), férfialakjai izmosak, nőalakjai karcsúak. Ha a versgenerátoroknál hamis intimitásról beszéltünk, itt megalkothatjuk a hazug tökéletesség fogalmát. Amit az MI csinál, magában rejt az irrális elvárások kialakulásának veszélyét.³³ A sok tökéletes szépség, amit mutat, irányadóvá válhat a felhasználó számára, és akár magával, akár a társkeresés

3. ábra

tekintetében másokkal szemben támaszt teljesíthetetlen elvárásokat. Ez számos lelki probléma kapuja lehet a biztonságos kötődés kialakítására való képesség elvesztésétől a torz önképen át a depresszióig.³⁴

A harmadik aggályt, amit kiemelek, magam fedeztem fel a Microsoft Bing elnevezésű képgenerátor MI használata közben.³⁵ A megadott prompt a következő volt: „Egy ifjú költő kezét fog Erósszal, az antik sze-

²⁹ Uo.

³⁰ Uo.

³¹ Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a nem egységes, szélsőségesen eltérő társadalmi fogadtatás miatt nem garantált az MI-generált képi anyagok töretlen hódítása. Számos olvasói felületen (pl.: Moly.hu-n) osztanak meg olvasók véleményét arról, miszerint amennyiben egy könyvnek MI-generált borítója van, meg se veszik.

³² És akkor se biztosan – a könnyen hozzáférhető MI-képgenerátorok erős etikai kódexei durván cenzúrázzák a negatív érzelmek ábrázolását (ld. 42. és 43. lábjegyzetek és jelen pontban később).

³³ Velásquez-Salamanca et al. i. m.

³⁴ Philip Zimbardo – Robert Johnson – Vivian McCann: *Pszichológia mindenkinek*. Budapest, Libri, 2019.

³⁵ Elérhetősége: <https://www.bing.com/images/create?FORM=GDPCLS> (A program a GPT4-o és a DALL-E 3 szoftverek segítségével generál képeket, videókat.)

relemistennel, fényképszerű kép.” A megrajzolt négy képből az egyik (3. ábra) látható Erósz-alak kísértetiesen hasonlít Michelangelo *Ádám teremtése* című freskójára (4. ábra). Az elrendezés, az alak testtartása, sőt, a kép rajzszerű stílusa is fokozza a hasonlóságot. Látszik ebből is, hogy betáplált adatokat tud csupán újraal-

4. ábra (Michelangelo Buonarroti: *Ádám teremtése* – részlet a Sixtus-kápolna mennyezetfreskójából)

kotni, átrendezni, igazán egyedül ezen MI-k se tudnak létrehozni – cserébe néha arcpirítóan plágiumgyanus képekkel „ajándékoznak meg” minket.

Az MI által létrehozott videókra áttérve két, specifikusan ezekre jellemző etikai aggálllyal szembesülünk. Az egyik (némiképp ismerős módon) az ezen művészeti ágat űző művészek megélhetésének veszélybe kerülése. A filmipar termékei megszámlálhatatlan személy együttműködése révén jönnek létre,³⁶ a rendezők, színészek, zeneszerzők sokszor lelkes rajongótábort tudhatnak magukénak. Mindez a befektetett munka, s ezáltal a filmek értéke devalválódik, szerepük pedig eljelentéktelenül, mikor az MI videókat, akár hosszabb-rövidebb filmeket hoz létre.³⁷ Itt érdemes megemlíteni Tilly Norwoodot, „aki” már több ilyen film főszereplője volt, alkalmazásával nagyjából bármilyen zsánerű mozgókép elkészülhet jelentősebb anyagi és időbeli ráfordítás nélkül.³⁸

A másik probléma a mindennapi életünket érinti elsősorban. Vírusszerűen terjednek közösségi média felületein az MI-generált, gyenge minőségű, rendszerint egyszerű történetet elmesélő videók.³⁹ Nehéz eldönteni, hogy alkotói célja ezzel micsoda, hatásuk azonban nem pozitív. Azon túl, hogy vonzzák a figyelmet, és ezáltal még erősebben a technikai eszközök elé láncolják az embert, szinte mindegyikük bújtatott erőszakot tartalmaz. Ez főleg a kisgyerekekre veszélyes, ugyanis a pszichológiából ismert utánzásos tanulás révén „ellessik” az erőszakot, és később nagyobb eséllyel alkalmazzák mással szemben.⁴⁰ Ez

³⁶ Pogácsás Anett – Ujhelyi Dávid: *A szellemi alkotások joga*. Budapest, PázmányPress, 2025.

³⁷ Medium.com (<https://tinyurl.com/4yk5ubc7>).

³⁸ Megjelenése (nem meglepő módon) széleskörű felháborodást keltett a színészvilágban, többen fejezték ki aggályaikat a mesterséges színésznővel kapcsolatban, a társadalmi visszhang cikkek sorában is érezte magát többek közt a BBC és a Guardian hasábjain (pl. <https://tinyurl.com/3jjhzpyv>).

³⁹ Mint például az alábbi, Facebookon rendszeresen felbukkanó videó: <https://www.facebook.com/share/r/16Uq7GJMck/>

⁴⁰ Ahogy ezt már Bandura elhíresült Bobo-bábu kísérlete is igazolta az 1960-as években (Zimbardo–Johnson–McCann i. m.).

ugyan nem tűnik elsőre a művészetet érintő aggálynak, ám ne feledjük el, a művészetnek a gyönyörködtetésen, önkifejezésen túl egyfajta tanító szerepe, erkölcsi mércét meghatározó feladata is van. Az ilyesfajta „művek” pedig aligha adnak értéket a világhoz.

Három problémát emelnék ki, ami mind a kép-, mind a videószerkesztő MI-k esetében etikai kockázatot jelent. Ezek közül a legfőbb az úgynevezett *deepfake*. Ez a fogalom olyan technológiát jelent, amivel egy személy ismertetőjegyét MI segítségével úgy változtatják meg, hogy az illető valaki másnak tűnjön, vagy adott személyt olyan közegbe helyezzen fényképen, videóban, olyan cselekvést „adjon a kezébe”, ahol sosem volt, amit sosem csinált.⁴¹ Az ilyen tartalmak létrehozása súlyosan etikátlan, és számtalan elítélendő módon használhatók fel a politikai kampányolástól kezdve karaktergyilkossági hadjáratokon át online zaklatásig.⁴² Igazi veszélyét az adja, hogy sokszor annyira valóságűek az így készült képek, videók, hogy lehetetlen megkülönböztetni laikus szemmel, valódi, avagy nem – míg a hagyományos képzőművészeti, fotó- és filmalkotások esetén ezek a problémák nem merülnek fel.

A második nehézséget egy kétoldalú érem, a kép- és videógenerátorok Janus-arcú, megkerülhetetlen jellemzője adja: az etikai kódex. Kifejezetten ezen MI-típusok esetében az etikai kódex azt a generátorokba táplált parancssort jelenti, amely miatt egyes promptok végrehajtását visszautasítják. Az erőszak, létező személy, meztelenség, gyermekek nem megfelelő (például alkoholfogyasztás közbeni) ábrázolása többek között azok a kényes pontok, melyeket „nem biztonságos tartalomként” észlel a generátor. Az efféle etikai kódexek beintegrálása alapvetően fontos és követendő, a baj ezek szigorúságában áll. A Microsoft Bing esetében a ló túloldalára billenünk át, ugyanis sok, egyébként nem káros tartalom létrehozását megtiltja, ha a prompt akár egy, számára gyanús szót tartalmaz, illetve sokszor érthetetlenül „kényes” az embereket érintő

⁴¹ Lexiq.hu (<https://lexiq.hu/deepfake>).

⁴² Ehelyütt kell szót ejteni arról a nem szorosan a művészetekhez kapcsolódó MI-aggályról, miszerint e kép- és videógenerátorok a bűnözés melegágyaivá válhatnak bizonyos bűncselekmények elkövetői számára. A *deepfake*-ekkel zsarolás, csalás hajtható végre; egy MI-képgenerátorral uszító tartalmak gyárthatók szédületes gyorsasággal (pl. nemzetiszocialista, kommunista jelképek); valamint magában rejti a pornográf (akár gyermekpornográfia körébe tartozó) tartalmak gyártásának veszélyét. Megjegyzendő azonban, hogy a közhozzáférésű képgenerátorok etikai kódexei nagyon szigorúak, különösen, ha gyermekeket, tiltott hatalmi jelképeket, erőszakot vagy létező személyeket érintő témákról van szó. A Microsoft Bing például megtagadja az ezekre utaló prompt alapján történő képgenerálást, így például pornográf tartalmat nem lehet létrehozni vele.

képekkel kapcsolatban.⁴³ Ez a művészi szabadság korlátozásával jár, ugyanis e ponttól önkényesen, az MI „döntésén” múlik, mit hajlandó létrehozni, mit nem – ellehetetlenítve ezzel az alkotófolyamatot. A másik probléma pedig az etikai kódexekkel, hogy kis ravaszsággal kijátszhatók. Ha az ember átfogalmazza a promptot, kihagyja a „kritikus szavakat”, sok olyat létrehoz az MI, amire alig egy perce jelezte vissza, hogy nem biztonságos tartalom.⁴⁴ Az etikai kódexeik tehát közel sem tökéletesek, és inkább jelentik a felhasználás bosszantó akadályát jelenleg, mint tényleges határvonalat.

A harmadik, és e körben végső aggály az ezen MI-k által alkalmazott diszkrimináció. A nem minden szóig pontos, többféleképpen is értelmezhető promptokat bizonyos szabadsággal interpretálják, és használat közben én is megfigyeltem, hogy amennyire igyekeznek például a Microsoft Bing diszkriminációmentes lenni, nem mindig sikerül neki. „Ember” alatt rendszerint férfit ért, ha adott rassz ábrázolását tartalmazza a prompt, rendszerint összekeveri az egyes embertípusokat, a „két alak” számára szerelmespárt takar szélesebb definíálás nélkül stb.⁴⁵ Aggasztó, hogy alkotásait ilyen szűrőkön keresztül végzi, ugyanis ez szintén a művészi szabadság korlátjává válhat.

3.4. MI és zene

Az utolsó művészeti ág, melyet az MI-indikálta etikai problémák vonatkozásában közelebbről megvizsgálunk, a zene. Zenegenerátorból nincs ugyan annyi, mint képi és szöveges fájlokat létrehozó társaikból, de jelentőségük nem elhanyagolható.⁴⁶ Három etikai aggályt mutatok be részletesebben az alábbiakban.

⁴³ Két példa a közelmúltból. A „Jóságos, bölcs király portréja” és a „Hollók húst esznek” promptokat nem megfelelőnek ítélte („Nem biztonságos tartalmat észleltünk.”), ezek létrehozását megtagadta. Jellemző egyébként az is erre az MI-re, hogy ha „határesetnek” vél egy tartalmat (például: Egy ember kiabál), szándékosan rajzfilmszerű stílusban generálja, hogy elvegye a „durva” élet – akkor is, ha az ember kifejezetten fényképszerű stílust kért.

⁴⁴ Például a „Véres virág” helyett „Virág piros vízben” prompt megadására pontosan azt hozza létre, amit előzőleg megtagadott. A szöveg más, a látható eredmény félreérthetetlen a számunkra. És valahol igen aggasztó, hogy ez a megmászhatatlan, kínai Nagy Falnak tűnő határvonal valójában inkább a Minótauroszt labirintusához hasonlatos, melyben könnyedén elbaldogul, aki szert tesz Ariadné fonálára, és nevetve kerül meg, teszi semmissé.

⁴⁵ Tekintve, hogy a MicrosoftOffice előfizetői ingyenesen hozzáférnek, érdemes kipróbálni az említetteket, hogy sajátkezüleg is megbizonyodhasson az ember minderről, amiről nekem volt szerencsém.

⁴⁶ Sameer Kumar – Suman Kumar: AI Generated Music. *International Journal of Research in Science & Engineering*, Vol. 04., No. 01. (Dec 2023-Jan 2024).

Ezek közül az első hasonló a képeknél és videóknál tárgyalt *deepfake*-jelenséghez. A „*Voice and Image Rights*”-ként aposztrofált fogalmi körbe (és ezek megsértésébe) tartozik az úgynevezett hangklónozás. Ezalatt azt értjük, amikor a zenegenerátor MI a zeneszám létrehozása során ismert előadók hangját utánozza, „veszi kölcsön.”⁴⁷ Ez súlyos etikai és személyiségi jogi aggályokat vet fel. Ugyanebben a körben szokás emlegetni a hamis duettek és számok készítését, amikor szintén ismert, létező előadó(k) hangját utánozva generáltatik olyan zeneszám, mely valójában „nem létezik.” Ez nem csak az előadónak sérelmes, hanem a rajongók számára is megtévesztő lehet.⁴⁸

A hangnál és annak minőségénél maradva érünk a második, részben etikai, részben esztétikai problémához. Az MI által létrehozott zenék között vannak ugyan kifejezetten jól sikerültek,⁴⁹ ám többségük gyenge minőségű, hasonló sémára készült, egysíkú. Az MI énekhangok sokszor nem ismerik fel a szöveg szavait, verze és refrén között nem tesznek megfelelően különbséget, önkényesen bővítik-szűkítik a dalszöveget.⁵⁰ A ritmus és „hangszerelés” tekintetében pedig megfigyelhető, hogy limitált a „készletük”, egy idő után ugyanazon dallamvilág variációi térnek vissza újra meg újra. Ez a zeneművészet devalválódását, a mondanivaló nélküli, egyforma tömegdalok áradatát vonhatja maga után hosszú távon.

A harmadik nehézség a zenészeket érinti. Egyrésztől megélhetésük kerül veszélybe azáltal, hogy az MI náluk sokkal gyorsabban hozza létre a felhasználóknak a személyre szabott, kívánt anyagot.⁵¹ Másfelől a tanítóadatok tekintetében könnyen lehet, hogy meglévő, jogvédett zenékből merít a létrehozás során az adott MI, amivel kárt is okozhat a zene jogtulajdonosának.⁵²

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ Mint az alábbi, félelmetesen valószínűnek hangzó MI általi Freddie Mercury-feldolgozás: <https://www.youtube.com/watch?v=Rk7d81QcHZo>

⁴⁹ Erre jó példa a népszerű Hazbin Hotel animációs sorozat 2025. október 29-én debütált második évadából előzetesen közzétett Gravity című dal MI-feldolgozása (átírat) a Disney Herkules című rajzfilmjéhez igazítva. Itt a bosszúszomjas Lute angyal helyett Hádész, az alvilág istene énekl el a némiképp átalakított dalt. Eredeti szám: <https://www.youtube.com/watch?v=5eZonu8XsEs>; MI-átírat: <https://www.youtube.com/watch?v=KpN9Itw8vtM>

⁵⁰ Ezt magam is tapasztaltam a Suno nevű zenegenerátor használata során. Főképp a magyar szavakkal boldogul nehezen, illetve a neveket nem ejti szépen a generált hang. Instrumentális zenében viszont egész jó eredményt produkál, bár észrevettem, hogy dallamvilágnak építőkövei limitáltak. Ezt az ingyenesen hozzáférhető programot bárki kipróbálhatja, kísérletezhet vele: <https://suno.com/home>

⁵¹ Nagyjából 1-2 perc alatt két verziót is létrehoz a Suno a kívánt zenéből – igaz, az eredmény nem mindig egyezik meg a promptoló elképzeléseivel.

⁵² Gondoljunk a 48. és 49. lábjegyzetekben hozott példákra.

4. Jogi keretek, szabályozási hézagok

Miután részletes képet kaptunk a felvetődő etikai problémákról, vessünk egy pillantást a jogszabályi környezetre, miként reagál vagy nem reagál ezekre az aggályokra.

Rögtön adódik a kérdés, hogy szerzői jogi értelemben tekinthetők-e műveknek az MI-k által létrehozott alkotások? Kiindulópontul azt kell venni, hogy (amint azt korábban is említettem) az Szjt. szerint szerző csak természetes személy lehet. Ezen logika alapján juthatunk arra a következtetésre, hogy valójában az MI se sokkal több, mint egy számítógépes program, vagyis csak eszköz az alkotómunkához, ezáltal a promptot megadó személyt szerzőnek nevezhetjük.⁵³ Érdeemes azonban árnyalni a képet. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül a tényt, hogy az MI sokkal fejlettebb, bonyolultabb folyamatot végez el, mint egy másféle program. Ráadásul a prompt megadása után nincs semmiféle ráhatásunk a létrehozásra, nem tudjuk pontosan, mi történik, miért pont azt a szöveget, képet, zenét hozza létre.⁵⁴ Önálló entitásként szerepel az alkotófolyamatban, a munka oroszlánrészét ez végzi el. Szerzőnek mégsem nevezhető, lévén nem természetes személy. Ezzel viszont farkába harapó kígyót kapunk: se a gép, se a promptot megadó személy nem egyértelműen szerző, ez pedig indikálja, hogy a létrejövő fájlok nem tekinthetők műveknek. Kérdés azonban, akkor mik? Erre a jognak választ kell még adnia.⁵⁵

A minden tárgyalt művészeti ágánál előkerülő problémák egyike a szerző személyhez fűződő jogainak megsértését jelentő plágium. Nehéz kontrollálni, honnan, milyen forrásból szerzi tanulóadatait egy MI, könnyen lehet benne szerzői

⁵³ Legeza Dénes így fogalmaz: „A gépek sem képesek művek elkészítésére. Ez áll arra az esetre is, ha a képzőművészeti alkotást (grafikát) vagy zeneművet látszólag a számítógép generálja (a számítógép segítségével alkotott művek esete). Az, hogy az eredmény látszólag emberi beavatkozás nélkül vagy csekély beavatkozással születik, nem változtat azon, hogy a teljesítmény eléréséhez az szükséges, hogy ember elkészítse a megfelelő számítógépi programot, és betáplálja azokat a parancsokat, amelyek mozgásba hozzák az alkotáshoz igénybe vett műszaki segédeszközt, a számítógépet. Nincs semmi különbség szerzői jogi szempontból a festéshez használt ecset, a fotóművészeti alkotás elkészítéséhez használt fényképezőgép, a filmfelvételhez használt kamera és a zeneszerzéshez használt számítógép igénybevétele között.” Gyertyánfy–Legeza i. m. 25.

⁵⁴ Ezt nevezzük feketedoboz-jelenségnek. Velásquez–Salamanca–Martín-Pascual–Andreu-Sánchez i. m.

⁵⁵ Egyetlen eset volt eddig, melynek során egyértelműen megállapítást nyert egy MI-generált kép műként való, s a promptoló szerzőkénti elismerése. Egy kínai férfi több, mint százszoros promptot megadva hozott létre egy képet MI segítségével. Erre a kínai bíróság azt mondta, kizárt a véletlenszerűség a részletes utasítás miatt, a prompt hosszúságára tekintettel szerzői alkotómunkának minősül, a kép pedig műnek, mely folyamathoz csak eszköz volt az MI.

jogi védelem alatt álló mű. Az Szjt. kimondja, hogy a szerzői jogok megsértése esetén objektív (felróhatóságtól független) szankciók alkalmazhatók (például: jogsértés tényének bírói megállapítása, megfelelő elégtétel, bocsánatkérés), illetve a jogsértő felróhatósága esetén kártérítésért, sérelemdíjért is perelhető.⁵⁶ Az MI-hez kapcsolódóan kérdéses azonban, kivel szemben lehet érvényesíteni a szerző igényét. A fejlesztő cég, az MI-t betanító alkalmazott, a promptot megadó felhasználó, vagy aki nyilvánosságra hozza a kész alkotást? E felelősségi kérdések nincsenek megfelelően tisztázva, és ez könnyen járhat azzal, hogy a szerző végül „hoppn marad”, minden lehetséges felelős kibúvót talál.

Unió szinten két jogforrási rendelkezést érdemes említeni. Az AI Act 50. cikkében határoztatik meg az átláthatósági követelmény. Ennek gyakorlati szerepe és haszna, hogy könnyebben felismerhetővé válnak ennek betartása mellett az MI-generált tartalmak – ezzel elkerülhető például a zenékkal kapcsolatos megtévesztési kockázat, és talán a képek énképre gyakorolt negatív hatása is tompítható. A CDSM-irányelvben⁵⁷ szintén szerepel ez a követelmény,⁵⁸ ezen túlmenően pedig a tartalomgyártó szolgáltatókra meghatározott szigorúbb előírásokkal⁵⁹ biztosítja a hathatós fellépést a *deepfake*-tartalmak, a hamis duettek és hasonló, etikailag aggályos fájlok terjedésével szemben.⁶⁰ Mivel mindkét jogforrás hatályos és alkalmazandó Magyarországon is,⁶¹ így az említett problémákra megnyugtató segítséget nyújtanak.

Összegezve a jogi hátteret: a szabályozás jelenleg igen hézagos, nem született kellően hatékony válasz valamennyi felvetődő kérdésre, többek közt az MI-generált tartalmak szerzői jogi megítélésére sem. Amely részterületeken viszont megvalósult a jogi szabályozás, ott hatékony keretek közé kerültek az életviszonyok.

⁵⁶ Gyertyánfy–Legeza i. m. 321.

⁵⁷ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/790 irányelve (2019. április 17.) a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról.

⁵⁸ CDSM-irányelv, 5. cikk.

⁵⁹ CDSM-irányelv 17. cikk.

⁶⁰ Kovács András Félix: *Az online tartalomgyártó szolgáltató felelőssége a CDSM-irányelvben*. TDK dolgozat. ELTE, 2022.

⁶¹ Az AI Act (minthogy rendelet) közvetlenül alkalmazandó, a CDSM-irányelv átültetésére pedig az elmúlt években sor került.

5. Összefoglalás

A művészetek, melyek évezredek óta az emberi kultúra koronájának ékkövei voltak, ma újfajta kihívással néznek szembe. Az MI megjelenése számos kérdést vet fel, rengeteg aggályt szül. Minek tekintsük az MI-generált novellákat, könyveket, képeket; ki ezek szerzője? Tisztában vagyunk-e a *deepfake*-tartalmak társadalomra, egyénekre, művészeti ágak esztétikai szintjére gyakorolt hatásával? Veszélybe kerül-e a művészek jövője? Nem mindegy az sem, honnan szerzik tanítóadataikat az MI-fejlesztők, hisz ez szerzők érdekeit sértheti. A versek terén a hamis intimitás, képeknél a hazug tökéletesség, a zenéknél hangklónozás és fals duettek akadnak utunkba, és okoznak dilemmákat. A jognak pedig még nem sikerült mindegyikre megfelelő választ találnia, a mindennapokban így erősen a saját ítélőképességünk, erkölcsi iránytűnk kell utat mutasson nekünk eme ingoványos területeken.

Arra a kérdésre, hogy mindent egybevetve jó vagy rossz hatást gyakorol az MI a művészetekre, nehéz egyértelmű választ adni. Véleményem szerint több kockázatot rejt magában, mint amennyi hasznot hajt. Publikáló író-költőként rendkívül aggályosnak tartom, hogy mások szellemi termékét betáplálva kerüljön sor az MI-k tanítására. Ezáltal ugyanis a művész, a szerző által alkotott egyedi-egyéni szellemi termék akarata ellenére és idő előtt válik közkinccsé,⁶² melyet a program kedve szerint szed szét, rak össze, formál újra. A jelentkező esztétikai problémák, s ennek a művészetre gyakorolt hatásai szintén aggodalomra ad okot. Az MI-generált tartalmak többsége (mint tárgyaltuk) egysíkú, meglévő művek felhasználásával hoz létre „új” tartalmakat, ráadásul sokszor nincs tisztában az adott művészeti ág alapfogalmaival, így hibás eredményt generál. Mindezek a művészet devalválódását vonhatják maguk után, ami álláspontom szerint nemkívánatos. Elvitathatatlan előnye azonban, hogy hihetetlenül gyorsan hoz létre tartalmakat. Egy prezentáció készítése során rengeteg időt felemészthet az illusztrációk keresése – egy MI-képszerkesztővel ez a pluszmunka jelentősen lerövidíthető. Hasonlóképp hasznos a kereső-ötletfelvető képessége. Egy-egy új nézőpont felvetése, a megírni szándékolt műhöz tartozó ismeretanyag, forrásmunkák listázása, gondolatébresztés – ezek azok a fontos pontok, amiken sokszor megakad az alkotómunka, az MI viszont segíthet átlépni az akadályokat.

Összefoglalva tehát nem tartom egyértelműen károsnak az MI-t a művészetek terén, de fokozott óvatossággal kell viseltetni irányába. Veszélyeket,

⁶² A szerző halála után hetven évvel következik be ez egyébként. Gyertyánfy–Legeza i. m. 142.

aggályokat rejt magában, melyek mindegyikére jogi válasz nem lévén nekünk, felhasználóknak kell résen lennünk, vigyázva és felelősségteljesen használni az MI-ket. Meglehet, hogy az MI csak idegen tollakkal tud ékeskedni, teljesen újat, egyedit nem fog alkotni, de ez nem jelenti azt, hogy nekünk is kalapunkra kell tűzni ezeket a tollakat. Használjuk úgy a benne rejlő lehetőségeket, hogy közben gondolunk másokra, a rájuk és ránk gyakorolt hatásokra. Ahogy Jane Goodall is megfogalmazta, emberi értelmünk bámulatos, természetünk pedig éppúgy fogékony a jóra, mint a rosszra.⁶³ Használjuk hát ezt az értelmet és jóságot, legyünk mi magunk a határvonalak meghúzóí ott, ahol a jog még nem tette meg ezt a feladatot.

---

⁶³ Jane Goodall – Douglas Abrams: *A remény könyve*. Budapest, Central Kiadói Csoport, 2022.

A HIBÁS TELJESÍTÉS SAJÁTOSSÁGAI, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A GÉPJÁRMŰVEK ADÁSVÉTELÉRE

Gál Diána

*„A peiore rota semper sunt murmura mota.
A rossz kerék mindig nyekereg.”
[latin közmondás]*

1. Bevezetés

Ma már nem azt a világot éljük, ahol az számít kivételesnek, ha valakinek autója van, hanem azt, ahol lassan az válik furesává, ha nincs. Az emberek az ingatlanok után immáron az autókra költik a legtöbb pénzt. A gépjárművek így fejlődő világunk mindennapjainak lényegi elemét képezik. Próbáljuk a magunk komfortját megteremteni általuk, akár valaki egy munkába való eljutását segítő eszközként, akár egy rajongott vagyontárgyként tekint rájuk. A gyárak sorairól kikerülő autók gazdát találnak, majd gazdát váltanak és így tovább. Ezért egyre több lesz az autó az utakon és az adásvételi szerződések is gyarapodnak rendszeren a maguk kötelmi jogviszonyt teremtő „funkciójukkal” együtt. Ahogy Grosshmid Béni vélekedett: „Mi jogászok kimegyünk az utcára és nem embereket látunk, hanem jogviszonyok sorát.” Nos, ezen jogviszonyok sora növekvő tendenciát mutat az autók adásvételének vonatkozásában.

Vitathatatlan, hogy a gazdasági életben való konstans alkalmazásuk révén a szavatosságra, valamint a jótállásra vonatkozó rendelkezések releváns szereppel bírnak mindennapjainkban, különösen igaz ez a gépjárművek adásvétele során is. Ugyanakkor sajnos az emberek csupán kis hányada van ténylegesen tisztában ezen jogintézmények gyakorlatban való érvényesülésével. Sőt, inkább mondjuk ki; tévhit, bizonytalanságok jellemzik adásvételi élményeiket, álljanak egy ilyen jogviszony bármely oldalán is. Mindezen hiányosságok pedig akkor kerülnek igazán felszínre, amikor a szabályok alkalmazása, így az igények érvényesítése szükségessé válik.

A sikeres igényérvényesítések érdekében kulcsfontosságú kérdések merülhetnek fel. Például, hogy melyek azok a hibák, amelyek egy autó pusztán használt voltából már nem következhetnek. Ebből kiindulva kutatásomban elsők között fektetek majd hangsúlyt a hibának a jogi szempontból történő megállapíthatóságára, így a minőségi kérdések szabályozására és joggyakorlatára. Áttekintem az egyes jogkövetkezmények lehetőségeit, valamint emellett foglalkozom a teljesítés időpontjának jelentőségével, illetve a bizonyítási teher kérdéskörével is.

2. A hibás teljesítés

2.1. A hibás teljesítés általános szabályai

A 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről (továbbiakban: Ptk.) a hibás teljesítést a nevesített szerződésszegések egyikeként jeleníti meg és a hibás teljesítésre vonatkozó általános szabályokat elvlasztja annak jogkövetkezményeitől. Megjegyzendő továbbá, hogy az egyes szabályok gyakran másként jelennek meg bizonyos szerződéstípusoknál, így azt gondolom, hogy joggal állítja Szladits Károly azt, hogy a hibás teljesítés szabályai *causán oszló* szabályok.

A Ptk. 6:157. §-a alapján hibásan teljesít a kötelezett, ha a szolgáltatás a teljesítés időpontjában nem felel meg a szerződésben vagy a jogszabályban megállapított minőségi követelményeknek. Látható, hogy a Ptk. igen tudatos szóhasználatot alkalmaz, hiszen általánosítva a szolgáltatás hibájáról beszél és szándékosan nem a dolog hibájára utal.¹ Ennek indoka, hogy a hibás teljesítés jogintézménye nem csak a *dare* jellegű dolog szolgáltatásokra (adásvétel, ajándékozás), hanem a *facere, praestare* jellegű szolgáltatásokra, valamint vagyoni értékű jogokra (szabadalom, szerzői jog, know-how, praxis jog), társasági részesedésekre (üzletrész) is kiterjed. A hibás teljesítést tehát nem szűkíthetjük le csupán a dologszolgáltatásokra, hanem bármilyen szerződéses szolgáltatásra értendően kell értelmezzük. Ha pedig a szolgáltatás sajátossága indokolja, akkor különös szabályokkal is találkozhatunk.

A hibás teljesítés fogalma vonatkozásában azt is elmondhatjuk, hogy jogi kategóriaként kell tekintenünk rá. Ugyanis nem a köznapi értelmében kell fel fogjuk a fogalmat, hanem jogi gondolkodással áthatottan azt kell lássuk, hogy a szerződésszegés nem amiatt valósul meg, mert például a megvásárolt autó a

¹ Vékás Lajos: *Szerződési jog – Általános rész*. Budapest, ELTE Eötvös, 2021. 272.

vásárlást követően meghibásodik, hanem amiatt, mert a szerződéshez mérten a szolgáltatás teljesítésében hiba fedezhető fel.

2.2. A szolgáltatás minőségi követelményei

A törvényi fogalom alapján a hibás teljesítés megítélésének alapja és mércéje a minőség, amelyet maga a szerződés vagy a szerződés mögötti jogszabály határoz meg. A minőséghez viszonyítva ítélni lehet, hogy a szolgáltatás jogi értelemben hibásnak minősül-e.

2.2.1. A gépjármű adásvételi szerződés releváns (minőségi) tartalmi elemei

A szolgáltatás minőségi követelményeit mindenekelőtt mindig maga a felek közötti szerződés határozza meg.² Mivel a szerződések jogában érvényesül a felek szerződéses tartalomalakító szabadsága, így abban már előre lehetőségük adódik meghatározni az adott szolgáltatásnak a minőségi paramétereit.³ Számos példa is van a szerződésben megfogalmazott minőségi kritériumok releváns rendeltetésére. A Kúria foglalt állást abban a jogesetben, melyben a felperes egy járóképes alvázat vásárolt a tehergépjárművek forgalmazásával foglalkozó alperestől. A szerződéskötést megelőzően jelezte az alperes részére, hogy a járművet konténeres hulladékszállítás céljára kívánja használni, az alperes ezt elfogadta. A Kúria előtti per a szerződés hibás teljesítése miatt indult, ugyanis az abroncsok erőteljes kopása, deformálódása már a használatbavételt követően jelentkezett. Az igazságügyi szakértői vélemény megállapította, hogy habár a gépjármű megfelel a gyártó által adott műszaki leírásban megfogalmazott követelménynek, azonban a gumiabroncsok mérete miatt konténeres hulladékszállítás céljára nem használható. Ennek következtében a Kúria megállapította, hogy az eladó hibásan teljesítette az adásvételi szerződést. Leszögezte, hogy:

² A Ptk. 6:63. §-a alapján a szerződés tartalmává válik minden szokás, amelynek alkalmazásában a felek korábbi üzleti kapcsolatukban megegyeztek, és minden gyakorlat, amelyet egymás között kialakítottak. A szerződés tartalmává válik továbbá minden az adott üzletágban a hasonló jellegű szerződés alanyai által széles körben ismert és rendszeresen alkalmazott szokás, kivéve, ha annak alkalmazása a felek között – korábbi kapcsolatukra figyelemmel – indokolatlan volna. „A szakmai szokások, illetve a gyakorlat szerint kialakult, a szerződés teljesítése szempontjából irányadónak minősülő minőségi követelmények megsértése ezért ugyancsak hibás teljesítést eredményez”. Kúria Pfv. 21.708/2018/5.

³ BH 2013.90.

„A kötelezett akkor is hibásan teljesít, ha az általa szolgáltatott dolog rendelkezik a gyártói műszaki leírásban meghatározott tulajdonságokkal, de a jogosult által megjelölt, a kötelezett által elfogadott célra nem alkalmas.” Ez alapján megállapítható, hogy a szerződésbe foglalt minőségi kikötések, ugyanolyan jogi kötőerővel bírnak, mint a jogszabályban megfogalmazottak, ráadásul adott esetben be is előzhetik azokat.

Az említett példa megmutatja, hogy egy gépjármű-adásvételi szerződés tartalmazhatja a jogosult által felállított kritériumokat is, azon standard dolgokon túl, mint a gépjármű műszaki állapotára vonatkozó általános információk, kora, alvázszám (egyezzen meg a forgalmi engedélyben lévővel), törzskönyv, forgalmi engedély adatai, felszereltség, kilométer óra állása stb. Ezutóbbi tekintetében szeretném felhívni a figyelmet arra a gyakori esetre, amikor nem műszaki hiba, hanem visszatekert km-óra, vagy eltírtolt törés utólagos javítása tekintetében merül fel vita a felek között. Ugyanis ilyenkor fontos, hogy az eladó megtévesztette a vevőt, melynek következtében ő a szerződés megkötésének idejében lényeges körülmény tekintetében tévedésben volt. Ekkor az vevő megtámadhatja a megkötött szerződést, mégpedig érvénytelenségre hivatkozva, így ebben az esetben nem hibás teljesítésről lesz szó. Nem keverhetjük össze tehát a szerződésszegés esetét, a szerződések érvénytelenségével. „Az érvénytelenség a szerződéses kötelelem veleszületett rendellenessége, a szerződésszegés állapota viszont a lebonyolítási zavar folytán egy utólag előálló akut életfázis.”⁴

Tanácsolt az említetteken túlmenően a gépkocsi fennálló hibáinak szerződésbe foglalása is. Például, ha a használt autó fényezése sérült, és ezek mondjuk a hirdetés fényképein nem látszóttak (mikro karcok), de a személyes szemrevételezés során fény derül rá, ám a vevő így is megkívánja vásárolni, akkor releváns erre hivatkozni a szerződésben, mert a későbbiekben ez kizárhatja az eladó hibás teljesítését. Kizárhatja, ugyanis a Ptk.6:157. §-a kifejezésre juttatja, hogy nem teljesít hibásan a kötelezett, ha a jogosult a hibát a szerződéskötés időpontjában ismerte, vagy ismernie kellett. Következésképp az ilyen hibákra később szavatossági igényt nem alapozhat és hibás teljesítés megállapításának sincsen helye.⁵ Az ismerte vagy ismernie kellett fordulat azonban érezhetően elég misztikus megfogalmazás. Pontosítva, a jogszabály itt olyan ún. nyílt hibákra utal, amelyeket egy hétköznapi, tehát nem szakmabeli személy is konstatálhat, felismerhet legjobb tudása szerint⁶, valamint, amelyek jelentkezése e

⁴ Leszkoven László: *Szerződésszegés a polgári jogban*. Budapest, Wolters Kluwer, 2018. 29.

⁵ 1/2012.(VI.21.) PK vélemény.

⁶ Kúria EBH 2013, P.17.

hibákra tekintettel alappal feltételezhető, elvárható.⁷ Alaptalanul hivatkozott például az alperes az ismerte vagy ismernie kellett fordulatra abban a perben, melyben a felperes tőle veterán gépjárműmotort vásárolt, majd utóbb kiderült, hogy az működésképtelen állapotban van, márpedig a felek nem vitásan egy ilyen motor adásvételére szerződtek, így a működőképes állapot elvárt minőségi követelmény volt. A bíróság álláspontja szerint a hiba szemrevételezéssel nem volt észlelhető, így a felperes a hibát a szerződéskötéskor nem ismerte és nem is kellett ismernie.⁸

Néhány további szempontot is felvethetünk, amit érdemes áttekinteni autóvásárlás előtt, így belefoglalni a szerződésbe a megállapításainkat róla. Ilyen az elektronika, mint az ablaktörlők, a led/ködlámpák, napfénytetőablak, ülésfűtés, légkondicionáló berendezés, navigáció működőképessége. Egy esetleges próbaút során a rendellenesnek tűnő motor, fék hangokat stb. is felismerhetjük, de akár még ahhoz sincs szükség különös szakértelemre, hogy felmérjük a „gondos gazda” tényét, vagy éppen annak hiányát az autó belsejébe történő betekintéssel, ami olykor sokat el tud árulni a használójáról és ez alapján leszűrhetjük azt a bizonyos konzekvenciát. Fontos továbbá, hogy vezetett szervízkönyvvel rendelkezik-e az autó. A Kúria például egy gépjármű adásvétele tárgyában felmerült jogvitában⁹ foglalt akként állást, hogy lényeges körülmény a szavatosság szempontjából, hogy a gépkocsi valós állapota megfelel-e annak, amit a szervízkönyv tartalmaz, hiszen a vevő igényei ehhez az állapothoz igazodnak és az eszerinti állapotot várja el a gépjárműtől. Ha ez nem felel meg a valóságnak, akkor a szolgáltatás hibás teljesítése merül fel és a vevő érvényesítheti a kellékszavatosság jogkövetkezményeit. Nem érvényesíthette viszont e jellegű igényét a vevő abban a jogesetben, amelyben a használt gépjárművének megvásárlását követően a vezérműszíj elszakadt. Ugyanis a javítást végző szervíz álláspontja alapján a szakadás azért következett be, mert a szelepeket mozgató szíj cseréjére nem került sor az esedékessége idején (meghatározott futásteljesítmény elérésekor). A bíróság leszögezte, hogy a vevőnek az adásvételi szerződést megelőzően átadott szervízkönyv alapján ezt fel kellett volna ismernie.

Habár a példák javarészt a használt gépjárművek vonatkozásában merültek fel, természetesen vevőként nem csak használt, hanem új autó esetén is éljünk megvizsgálási lehetőségünkkel. Ha pedig úgy érezzük mi mindent kellő körül-

⁷ Kúria Pfv.21.203/2012/6.

⁸ Kúria Pfv. 20.050/2022/5.

⁹ BH 2010.245.

tekintéssel átnéztünk, esetleg felismertük a hibákat is, és így is szerelem marad az autó, akkor valószínűleg szerződési szándékunk mindezekkel együttesen fennáll. Ennek következtében kijelenthető, hogy adott esetben a hibás teljesítés nem feltétlen jelenti a termék hibáját, hiszen olykor lehetséges, hogy pont egy hibás termék adásvételében állapodunk majd meg és a szerződési szándékunk sem egy hibátlan szolgáltatásra irányul.¹⁰ Ennek fényében pedig utóbb mi alapján hivatkozhatnánk a kötelezett hibás teljesítésére? Summa summarum, mindig figyeljünk oda a szerződéses tartalomra, mert utóbb perdöntő szerepe lehet.

2.2.2. A jogszabály minőségi generálklauzulája

A minőség kérdésének vonatkozásában nem csak a felek szerződési tartalom-alakító autonómiájára hagyatkozhatunk, ugyanis a jogszabályi kritériumok is meghatározhatják a szolgáltatás konkrét tulajdonságait. A Ptk. szerinti minőségi követelmények rendszerének ismertetése előtt, említés szintjén hívom fel a figyelmet arra, hogy a különböző szabványok, szakmai útmutatók és egyéb műszaki előírások is meghatározhatják a szolgáltatás tulajdonságait, valamint a kötelezett járulékos kötelezettségei¹¹ is a minőségi követelmények körébe tartoznak.

A Ptk. 6:123. §-a általános minőségi generálklauzula követelményként írja elő, hogy a szolgáltatásnak a teljesítés időpontjában alkalmasnak kell lennie a rendeltetése szerinti célra, majd kifejti öt további pontban, hogy mit ért ezalatt. Mindenekelőtt alkalmasnak kell lennie a jogosult által meghatározott (ha azt a szerződéskötés előtt a kötelezett tudomására hozta) és azokra a célokra, amelyekre más, azonos rendeltetésű szolgáltatásokat rendszerint használnak. Rendelkeznie kell azzal a minőséggel, és nyújtania kell azt a teljesítményt, amely azonos rendeltetésű szolgáltatásoknál szokásos, és amelyet a jogosult elvárhat, figyelembe véve a kötelezettnek a szolgáltatás konkrét tulajdonságaira vonatkozó nyilvános kijelentését, valamint rendelkeznie kell továbbá a kötelezett által adott leírásban szereplő vagy az általa a jogosultnak mintaként bemutatott szolgáltatásra jellemző tulajdonságokkal, illetve meg kell felelnie a jogszabályban meghatározott minőségi követelményeknek. Ha bármelyik ezek közül nem áll meg, úgy maga után vonja a hibás teljesítés valamely jogkövetkezményének alkalmazását.

¹⁰ 1/2012.(VI.21.) PK vélemény 2.pontja.

¹¹ Pl. jótállási jegy mellékelése, kezelési utasítás csatolása.

Ha ezeket követelményeket a gépjárművásárlás esetköreire akarjuk ráhúzni, akkor különböző tényezőket kell figyelembe vennünk aszerint, hogy egy új, vagy egy használt autónak milyen minőségi követelményeknek kell, avagy nem kell megfelelnie.

Először is nem szabad szem elől téveszteni azt a tényt, hogy például használt autó esetén az életkorával járó és a napi használatból eredő kopottságok, fémszerkezetének korrodáltsága, kárpit színének kopottsága nem teszi hibássá a szolgáltatást és nem is fog alapos igénynek minősülni. Mindazon – köznapi értelemben vett – „hibák” tehát, amelyek az elhasználódásnak tudhatók be, a vevő terhére esnek. E tekintetben máris leszögezhetjük, hogy használt autók esetében csak akkor állapítható meg a hibás teljesítés, ha a hiba nem függ össze a mindennapos használatból eredő hibákkal, vagy a hiba az elhasználódásnak a dolog életkora alapján várható mértékét jelentősen túllépi.¹² Születtek ekörben mindezt igazoló jogesetek. Például marasztaló ítélet született az alperessel szemben abban a jogesetben, amelyben a felperes egy Mini Cooper típusú személygépkocsit vásárolt, melyről később kiderült, hogy a fékrendszere életveszélyes. Mivel a felperes kijavításra irányuló kellekszavatossági igényének az alperes nem tett eleget, így a felperes a szerződéstől való elállás mellett döntött. Az alperes ennek indokoltságát és jogszerűségét vitatta. Ami igazán lényeges, hogy a bíróság – a szakvéleményre alapozott a döntésében – leszögezte, hogy az alperes teljesítése hibás volt, ugyanis a gépkocsi a szerződés megkötésekor nem volt a gyártmányának, típusának, korának és futásteljesítményének megfelelő általános műszaki állapotban, nem volt rendeltetésszerű használatra, közúti közlekedésre alkalmas állapotban, mely főként a motor és fékrendszer hibáinak tudható be.¹³ Következésképp, az említett hiba a dolog életkora alapján várható mértékét jelentősen túllépte. Egyéb esetekben is döntő volt az elhasználtság mértéke, így például használt veterán gépjárműmotor adásvétele során állapította meg a bíróság, hogy a kötelezett hibásan teljesített, amikor a működőképes állapot elvárt minőségi követelmény volt és a szerződéskötéskor a jogosultnak nem kellett számolnia az ezt kizáró mértékű elhasználtsággal.¹⁴ Természetesen más, és másként kezelendő az „elhasználtság” kérdése egy újszerű és egy ki-mondottan idős autó esetén.

Ha pedig konkrétan az autó rendeltetése szerinti szófordulat követelményét vizslatjuk meg a minőségi követelmények körében, akkor azt mondhatjuk,

¹² BDT 2004.982. és BH 2012.172.

¹³ Kúria Pfv. 20.091/2023/12.

¹⁴ Kúria Pfv. 20.050/2022/5.

hogy a gépjármű – amennyiben nem alkatrésznek vagy felújításra szánt autóról van szó – közforgalomban való jogszerű használhatósága feleltethető meg ezen kritériumnak. A közforgalomban való használhatóság mellőzhetetlen kelléke pedig az eredeti egyedi azonosító (eredeti alvázszám) megléte. Ennek hiányában a szolgáltatott dolog nem teljesíti a rendeltetése szerinti követelményt, így az eladó teljesítése hibás lesz, ami kellékszavatossági felelősséget von majd maga után.¹⁵ Előfordulhat továbbá – ahogy korábban is láthattuk – az is, hogy a szolgáltatás, habár rendeltetés szerinti célra alkalmas lenne, valamint a szokásos minőségi követelményeknek megfelel, azonban az eladó által az adásvételi szerződésben vállalt magasabb minőségi követelményeket nem elégíti ki.¹⁶ Következésképp, az eladó akkor teljesít hibásan, ha az eladott gépjármű nem felel meg az adásvételi szerződésben vállalt paramétereknek, vagy a Ptk.-ban meghatározott minőségi követelményeknek, illetve, ha a gépjármű esetleg valamilyen rejtett hibában¹⁷ szenved.

A szerződéses és a jogszabályi követelményeket, valamint a néhány – bevezető – példát szemügyre véve, összességében kijelenthetjük, hogy – habár a legszemléletesebb példák a használt autók tekintetében merülnek fel –, valamilyen „hibára” sajnos új autók vásárlása esetén is akár számítani lehet. Érdeemes ezért a realitás talaján megmaradni, majd ennek fényében eljárni.

2.3. A szerződés teljesítése időpontjának relevanciája a hibás teljesítés megállapíthatósága vonatkozásában

A törvényi fogalom – minőségi követelményen túli – releváns szegmense a *szerződés teljesítésének időpontja*, hiszen a hibás teljesítés csak akkor állapítható meg, ha a hiba a szolgáltatásban már a teljesítés időpontjában benne volt.¹⁸ A törvény nem kötelezi a jogosultat arra, hogy már a *szerződés megkötésekor* megvizsgálja a szolgáltatás megfelelőségét, ellenben a teljesítés szabályaival, amelyek kimondják, hogy a jogosult késedelem nélkül¹⁹ köteles meggyőződni arról, hogy a szolgáltatás minősége, mennyisége megfelelő-e. Alapjáraton ezen

¹⁵ BH 2022.11.294.

¹⁶ BH 2013.65.

¹⁷ Egy olyan hiba, amely már a teljesítés időpontjában fennállt, de később jelentkezik csak.

¹⁸ Kolosváry Bálint: *A magyar magánjog tankönyve*. Budapest, Politzer, 1907. 126.

¹⁹ Mikor lehet a hibát „késedelem nélkül” közöltnek tekinteni? A bírói gyakorlat ezt a szabályt rugalmasan értelmezi, és a jogot kellő időben érvényesítettnek fogadja el, ha a jogosult azzal a lehető legrövidebb idő alatt él.

kötelezettség elmulasztása nem jár jogvesztéssel a szavatossági igények tekintetében, hiszen elévülési időn belül érvényesíthetők maradnak. Ugyanakkor, ha a szerződéskötés és a teljesítés egybeesik és a vevő ezt nem teszi meg, akkor a már korábban említett 'szerződéskötés időpontjában ismerte, vagy ismernie kellett' hibára vonatkoztatott fordulat a törvényszövegnek kizárja azt, hogy a kötelezett hibás teljesítése megállapíthatóvá váljék, annak ellenére, hogy a kötelezett *de facto* hibás szolgáltatással teljesít.²⁰ Ebből adódóan indokoltnak látszik, hogy figyelemfelhívással éljek, ugyanis a körülmektől, gondos adásvétel lefolytatására mindkét fél, ám főként a vevő részéről szükség van, már csak azért is, mivel jól láthatóan az 'ismernie kellett' fordulat, a szerződéskori gondosság követelményének a jogosult terhére való kimondásával egyenlő.

Ennélfogva a szabályozás ezen rendeltetését meghatározhatjuk egyrészt a jogosult oldaláról annak előmozdításában, hogy időben kell tájékozódjon a szolgáltatás tulajdonságairól önmaga révén, vagy akár az eladó tájékoztatása alapján, másrészt, hogy a kötelezettnek csak tényleg olyan dolgokért kelljen helytállnia, amelyeket a jogosult nem ismert, nem kellett ismernie a szerződés megkötése idején. Például a használt autók adásvételi szerződése tipikusan tartalmazza a 'megtekintett állapotban' fordulatot, amely mintegy megvédi a kötelezett érdekeit, kizárhatja, hogy a már észlelt és használatból eredő hibákért, ő, mint eladó nem kíván és nem is kell majd neki helytállnia.²¹ Grosschmid szenzációsan megfogalmazta a vevő számára: „Élj a megvizsgálás, kipróbálás lehetőségével [...], mert, ha egyszer a Rubicont átlépte az ügy, ex post már nehezebb.”²²

2.4. *Onus probandi*, avagy a bizonyítási teher kötelezettsége

Az előzőekben vázoltak alapján elsődleges kérdés, hogy a teljesítés időpontjában fennállt-e a hiba a szolgáltatásban, hiszen hibás teljesítés csak ez esetben állapítható meg. Gépjárművek esetén viszont gyakoribb eset az, hogy csak huzamosabb idő múltán jelentkezik a probléma. Ilyenkor habár lehetséges, hogy a hiba már a teljesítési vagy az azt megelőző időpontra visszavezethető, de akár

²⁰ Fazekas Judit – Menyhárt Ádám – Köhidi Ákos: *Kötelmi jog – Általános rész*. Második, átdolgozott kiadás. Budapest, Gondolat, 2018. 184.

²¹ BH 2011.221.

²² Grosschmid Béni: *Fejezetek kötelmi jogunk köréből*. Budapest, Grill, 1932. 840.

az is lehet, hogy későbbi időszakban keletkezett (pl. rendellenes használat vagy karbantartás elmulasztása miatt). Ekkor merül fel a bizonyítási teher kérdésköre.

A kötelmi jogi főszabály az, hogy a kárveszélyviselés a teljesítést követően a jogosultra átszáll, így a kötelezett a szolgáltatás későbbi hibáiért felelősséggel nem tartozik. Ugyanakkor a kötelezett szavatol azért, hogy az eladott dolog a kárveszély átszállásának idején hibamentes. Egy dolog pedig csak akkor nevezhető hibamentesnek, ha *dicta et pomissa*, tehát megvannak a szerződésben foglalt tulajdonságai. Annak tényének bizonyítása pedig, hogy ezek a későbbiekben jelentkező hibák már a teljesítés időpontjában is fennálltak, vagy csupán később keletkeztek nagyon nehéz. Olykor csak komplikált szakértői bizonyítás útján deríthető ki az igazság. A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (a továbbiakban: Pp.) alapján a bizonyítási teher a jogosultra esik. Az anyagi szabályok alapján viszont a bizonyítási teher olykor megfordul és a kötelezettet terheli, hogy bizonyítsa, nem történt hibás teljesítés. Ha például szavatosság esetén a jogosult be tudja bizonyítani, hogy a szolgáltatásban a rendeltetésszerű használatot érintő hiba van, amelynek keletkezése a teljesítés időpontjára tehető, úgy a kötelezettet megilleti az ellenbizonyítás joga.²³ Bizonyíthatja például, hogy a szerződésben valójában hibás dolog teljesítésében állapodtak meg, vagy pedig a jogosultnak a hibát a szerződéskötéskor ismernie kellett, avagy ismerte azt.²⁴ A kötelezett bizonyíthatja továbbá azt is, hogy a teljesítést követően eltelt idő alatt meghibásodott dolog ún. amortizációs ideje letelt, és így ennek okán a dolog 'szakmailag elvárható élettartamának' letelte a hibás teljesítést kizárja.²⁵

Ugyanílyen, a kötelezettet terhelő bizonyítási helyzettel állunk szemben, ha fogyasztó és vállalkozás közötti szerződésről van szó, ugyanis itt alaphoz vélelem szól a hibás teljesítés mellett, amely a bizonyítási teher megfordulását eredményezi a fogyasztó javára. Ha a hiba a teljesítést követő 6 hónapon belül realizálódik, úgy nem a fogyasztónak kell bizonyítania, hogy a hiba már a teljesítés időpontjában is fennállt, hanem a vállalkozásnak kell megdöntenie a vélelmet, és bizonyítania, hogy a hiba oka a teljesítés időpontját követően keletkezett, tehát az ő teljesítése, annak időpontjában hibátlan volt.²⁶ A bizonyítási teher megfordulása következtében a jótálláshoz hasonló jogi helyzet következik

²³ Vékás Lajos – Gárdos Péter: *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez*. E-könyv. Budapest, Wolters Kluwer, 2020.

²⁴ BH 2012.36.

²⁵ BDT 2010.2273.

²⁶ Funglinszky Ádám: *Fogyasztói adásvétel, kellék- és termékszavatosság*. Budapest, Wolters Kluwer, 2016. 84.

be és a fogyasztó 6 hónapra tulajdonképpen a jótállás kedvezményezettjének a kedvező bizonyítási pozíciójába kerül. Így például, ha egy használt gépkocsi adásvétele fogyasztói szerződésnek minősül, a kigyulladt gépkocsi hibás teljesítését vélelmezni kell, és az eladót fogja terhelni a bizonyítási kötelezettség is, hogy a tűz (a hiba) oka csupán az átadás után keletkezett.²⁷ A vélelem alóli kivételt is nevesíti a törvény, amelynek értelmében az nem érvényesül, ha és amennyiben az a dolog természetével (pl.: hat hónapnál rövidebb élettartam), vagy a hiba jellegével (pl.: gyorsan romló dolgok) összeegyeztethetetlen. Értelemszerűen a kivételek a gépjárművek tekintetében – jellegüknél fogva – nem értelmezhetők.

3. A hibás teljesítés jogkövetkezményei

A hibás teljesítés jogkövetkezményeinek felsorolása nem taxatív jellegű, ugyanis sokrétűségének jellegénél fogva nem is lehetne az. Nevesített jogkövetkezményekként a Ptk.-ban a kellékszavatosság, termékszavatosság, jótállás, kártérítési igény, valamint a jogszatosság jelennek meg. A munka csak az első háromra fókuszál.

3.1. Kellékszavatosság

Hibás teljesítés esetén a termék eladója vagy a szolgáltatást nyújtó fél kellékszavatossággal tartozik a vevő irányába. Ezt Tóth Lajos találóan akként fogalmazta meg, hogy: „A szavatosság azt jelenti, hogy későbbiekben is elővehetem az eladót, ha azt találom, hogy a megvett dolog nem olyan, mint amilyennek lennie kéne...”²⁸

Jól látható, hogy a kellékszavatosság feltételezi, hogy a felek visszterhesen tartoznak egymásnak szolgáltatásokkal. Annak viszont nincs jelentősége, hogy az ellenszolgáltatás tekintetében a felek pénzbeli, vagy mással való teljesítésben állapodtak meg. A kellékszavatossági jog megilleti éppen úgy a magánszemélyként, mint a céggként vásárló vevőt is. Későbbiekben látni fogjuk, hogy nem lesz ez így például a termékszavatosság esetén. Ha a gépjárművek hibás teljesítésére gondolunk, habár azt mondjuk, hogy a jogosult a kellékszavatossági

²⁷ BDT 2010.2173.

²⁸ Tóth Lajos: *Magyar magánjog – Kötelmi jog*. Budapest, MTA, 1938. 306.

igényét főszabályként a vele szerződéses kapcsolatban álló kötelezettel szemben érvényesítheti, előfordulhat mégis az az eset, hogy a kötelezett a jogosult bevonása nélkül megállapodik egy harmadik személlyel a hiba kijavítása, valamint egyúttal a kellékszavatossági kötelezettségeinek teljesítése érdekében. Ilyenkor, ha a megállapodás tényéről értesítik a jogosultat, úgy kiterjesztődik a jogosult kellékszavatossági igényének érvényesíthetősége a kötelezeten túl, a szóban forgó harmadik személlyel szemben is. Ha pedig a jogosulti oldalról azt a helyzetet vizslatjuk, hogy mi a helyzet akkor, ha a mondjuk egy használt autó már többedjére cserél gazdát, akkor azt mondhatjuk, hogy a dolog tulajdonjogának átruházásával az eredeti tulajdonost megillető kellékszavatossági jogok nem szállnak át az új tulajdonosra. Tehát a vevő azzal a személlyel szemben, akitől a vele jogviszonyban álló eladó a dolog tulajdonjogát előzőleg megszerezte, kellékszavatossági igényt közvetlenül nem érvényesíthet, hiszen ilyen igénnyel a vevő csak a vele szerződéses kapcsolatban álló eladóval szemben léphet fel.²⁹

A kellékszavatosság olyan helytállási kötelezettség, mely a szerződésben elvállalt teljesítési kötelezettség mellé *ipso iure*, a törvény erejénél fogva bekapcsolódik. Mivel azonban a törvény szabályai diszpozitívak, így a felek akár ki is zárhatják a kellékszavatosság kötelezettségét. Ez alól egy eset képez kivételt, mégpedig a fogyasztó és vállalkozás között megkötött szerződés, amelyek viszonylatában a Ptk. egyoldalúan kógens szabályokat állapít meg, a fogyasztó sajátosan gyengébb szerződéses pozíciója okán.³⁰

A kellékszavatosság mindig objektív jellegű, független attól, hogy a szolgáltatás kellékhibája visszavezethető-e a kötelezett felróható magatartására, avagy sem. Így a kötelezett helytállási kötelezettsége kimentési lehetőség³¹, külön vállalás és előreláthatóságra való tekintet nélkül érvényesül. A szavatosság tehát mindenekelőtt a vevő érdekeit tartja szemelőtt. „Ha a szavatosság nem lenne, úgy a vevőnek olyan vizsgálódásra, a megvett dolog olyan görcsövezésére volna szüksége, ami a forgalmat megbénítaná”.³²

A hibás teljesítés jogkövetkezményei mindig ahhoz igazodnak, hogy a szolgáltatás hibája a jogosultnak milyen jellegű vagyoni hátrányt okoz. Az ilyen

²⁹ Wellmann György (főszerk.): *Polgári jog – Kötelmi jog. Első és Második Rész.* Budapest, HVG-ORAG, 2021. 487.

³⁰ Vékás i. m. 277.

³¹ A szavatosság előnyös vonása, hogy a kártérítéstől eltérően itt a kötelezettet nem illeti meg a kimentési klauzula. Nem mentheti ki tehát magát akkor sem, ha bizonyítja, hogy az ellenőrzési körén kívüli, előre nem látható és elháríthatatlan körülményre vezethető vissza a hibás teljesítése.

³² Tóth i. m. 314.

legjellemzőbb hiba az, ha a hiba a szolgáltatás használhatóságát korlátozza, lehetetleníti, esetleg csökkenti az értékét, vagy kihatással van esztétikai megjelenésére. Ilyenkor közvetlen érdeksérelemről beszélünk. A kellékszavatosság célja pontosan az, hogy az ilyen, a szolgáltatás hibájában megvalósuló, értékcsökkenést eredményező teljesítési érdeksérelemtől, az ún. tapadó kárt³³ orvoslja.³⁴ Nem terjed ki viszont a következménykárokra, melyeket a kártérítés keretein belül lehet érvényesíteni.

3.1.1. A kellékszavatossági igények rendszere

A szavatossági jogok körében, a Ptk. 6:159. § (2) bekezdése értelmében a jogosultat a kijavítás, kicserélés, arányos árleszállítás, a hiba kijavítása vagy kijavíttatása a kötelezett költségére, valamint az elállás illeti meg.

A jogosult a kellékszavatossági jogok között szabadon választhat, továbbá megilleti az ún. *ius variandi* joga, így utóbb a választott kellékszavatossági jogáról a másikkra bármikor áttérhet. A választás azonban nem csupán jogosultság, hanem bizonyos értelemben kötelezettség is. A törvény a szavatossági jogokat ún. kétlépcsős rendszerben, egyfajta rangsorban rendeli alkalmazni. Az első lépcsőben prioritást élveznek a hibának a természetbeni reparációját célzó megoldások, mint kijavítás és kicserélés.³⁵ A második lépcsőben a hibás teljesítés pénzbeli orvoslását, valamint a jogviszonynak a felszámolását eredményező további szavatossági jogok kerülnek felsorolásra, mint árleszállítási jog és elállási jog,³⁶ valamint lehetősége van a jogosultnak a hibának a kötelezett költségére történő maga, vagy más által történő kijavítására, kijavíttatására. A második körös lehetőségeket csupán bizonyos feltételek fennállása esetén választhatja a jogosult. Az első ilyen, ha a kijavítás, kicserélés lehetetlennek bizonyul. Lehetetlen az első lépcsős szavatossági jog választása akkor, ha a

³³ A szolgáltatás tárgyában keletkezett kár.

³⁴ Kemenes István: A szerződésszegés szabályozása az új polgári törvénykönyvben. *Jogtudományi Közlöny*, 2014/5. 213–223.

³⁵ Általában kijavításra inkább nagyobb értékű, kicserélésre pedig kisebb értékű dolog esetében kerül sor. Wellmann i. m. 490.

³⁶ Érdekeség, hogy e két hagyományos kellékszavatossági igény a római jog megoldása, nevezetesen az *aedilis curulisek* ediktumaiban jelent meg, mégpedig a rabszolga és az ígásálat adásvételével kapcsolatban. A római jog a kellékszavatossági szabályokat tehát első körben élő árukon tesztelte. Azonosság viszont a hatályos szabályozással, hogy az eladó már ekkor is objektív alapon volt köteles helytállni. P. Szabó Béla: A kellékszavatossági szabályok fejlődése a korai újkori jogtudomány és joggyakorlat tükrében. *Debreceni jogi Műhely*, 2018/1–2.

szolgáltatás hibája javíthatatlan, vagy az egyedi paramétereire tekintettel nem cserélhető ki. A második ilyen, ha a kijavítás, vagy a kicserélés – más szavatossági igény teljesítésével összehasonlítva – aránytalan többletköltséget eredményezne a kötelezett számára, figyelembe véve a szolgáltatás hibátlan állapotban képviselt értékét, a szerződészegés súlyát és a kellékszavatossági jog teljesítésével a jogosultnak okozott érdeksérelmet.³⁷ Az arányos árleszállítást, a hibának a kötelezett költségére való kijavítását vagy kijavíttatását, illetve az elállási jogot a jogosult egyébiránt akkor választhatja, ha a kötelezett a kijavítást vagy a kicserélést nem vállalta, megfelelő határidőn belül, a jogosult érdekeit kímélve nem tudja elvégezni, vagy ha a jogosultnak a kijavításhoz vagy kicseréléshez fűződő érdeke megszűnt. A jogosult választási joga az adott (első vagy második) sorban választható jogok közötti áttérést teszi lehetővé. Így például arányos árleszállítás helyett dönthet úgy, hogy maga vagy más általi kijavítást szeretne választani, avagy fordítva. Választható például a kötelezett terhére történő kijavítás, vagy kijavíttatás, ha a jogosultnak a hiba jellegére, a hibás teljesítés körülményeire, vagy a kötelezett hozzáállására, illetve mindezekre tekintettel bekövetkező bizalomvesztésre figyelemmel megszűnt az ahhoz fűződő érdeke, hogy a hibát a kötelezettel javíttassa ki.³⁸ Lényeges változás e tekintetben, hogy 2022 januárjától nem választható fogyasztó és vállalkozás közötti ingó dologra vonatkozó szerződés esetén a kötelezett költségére történő, a jogosult, vagy más általi kijavítás.³⁹

Tipikusan megilleti a jogosultat a kicserélés joga a bíróság szerint, amikor a gyárilag új gépkocsi fényezése a szállítás során megsérül, és emiatt újra kell fényezni. Ez sok esetben azt eredményezi, hogy az autó forgalmi értéke, még a gyári előírásoknak megfelelő újra fényezés ellenére sem éri el a gyárilag új gépkocsi értékét. A gyakorlat válasza erre tehát az, hogy ha a gépkocsi hibája értékcsökkenés nélkül nem javítható ki, a vevőt szavatossági jogként a kicserélés joga megilleti.⁴⁰ Érdekes, hogy egy néhány évvel későbbi, használt gépkocsi vásárlása tárgyában született BH már azt mondja ki, hogy a dolog kijavított volta önmagában nem ad alapot az értékcsökkenés megállapítására.⁴¹

³⁷ A bírói gyakorlat már jóval a hatályos Ptk. előtt kifejezésre juttatta, hogy a választott szavatossági jog nem okozhat aránytalan többletköltséget a kötelezettnek, valamint indokolatlan érdeksérelmet a jogosultnak. BDT. 2000.224.

³⁸ BH 2013.242.

³⁹ Beiktatta: 2021. évi LI. törvény 52. §-a.

⁴⁰ BH 2006. 8.261.

⁴¹ BH 2013.188.

A joggyakorlat érdekmúlásként tekint arra az esetre, ha a kijavítás rövid idő alatt a jogosultnak a folyamatos használathoz fűződő érdekei sérelme nélkül nem lehetséges. Így a nagy értékű új személygépkocsi rövid időközönként többször meghibásodik, és az egyes javítások ellenére újabb és újabb hibák jelennek meg, melynek következtében azok későbbi felmerülésével is számolni lehet, függetlenül attól, hogy azok javíthatók. Ilyen esetben az sem számít, hogy egyébként a kötelezett a kijavítást továbbra is vállalja, tehát a jogosult a szerződéstől jogszerűen elállhat,⁴² a második lépcsős szavatossági jog minden további nélkül érvényesíthetővé válik. Az is igaz, hogy a jogosulti érdekmúlás sokszor nem egyenlő azzal, hogy a jogosultnak a dologra vonatkozó szüksége elmúlt, hanem éppen a kötelezett hozzáállása, magatartása miatt bizalomvesztés jelentkezik nála. Az érdekmúlás tehát nem feltétlenül függ attól, hogy a hiba orvosolható-e kijavítással vagy kicseréléssel, hanem bekövetkezhet szubjektív okból is. Tapasztalataim alapján ezzel a gyakorlattal a kötelezettek 99%-a nincs tisztában, vagy csak nem akar róla tudomást venni, hiszen számukra elsődleges érdek a jogviszony fenntartása, ezért kötik az ebet a karóhoz.

Az érdekmúlás esetén túl, az arányosság követelményéről is indokolt kicsit bővebben szót ejteni. Az árleszállítás körében megjelenő arányosság követelménye a rendeltetésszerű joggyakorlást hivatott biztosítani, ugyanakkor egyúttal a jogosult választási jogát korlátozza. Nem csupán az első, hanem a második lépcsőbe tartozó szavatossági jogok tekintetében is vizsgálni kell a követelménynek való megfelelést.⁴³ Különösen irányadó az arányosság elve az elállás, mint legsúlyosabb szavatossági igény tekintetében.⁴⁴ Ez utóbbit azzal kívánja érvényre juttatni a törvény, hogy leszögezi: jelentéktelen hiba miatt elállásnak nincs helye. Az arányossági kritérium vizsgálatára került sor abban a jogesetben, ahol a felperes egy új gépkocsit vásárolt az alperestől és az átadás után észlelte, hogy az alvázán az alvázvédelmi bevonata sérült. Habár az alperes a hibát kijavította és a szakértő megállapítása alapján ennek orvoslásával a gépkocsi azonos volt egy hibátlan állapotú új gépjárművel, mégis annak okán, hogy a hibát nem az eredeti gyártási technológiáknak megfelelően orvosolták, a jármű értéke csökkent. A felperes ennek fényében szerette volna kicserélési szavatossági igényét érvényesíteni az alperessel szemben, azonban az akkori Legfelsőbb Bíróság úgy ítélte meg, hogy ez természetesen a kötelezettnek

⁴² BDT 2009. 2088., BH 2010. 214., BDT 2009. 2101.

⁴³ Vékás–Gárdos i. m.

⁴⁴ Ld. BDT 2005.1201.

aránytalan többletköltséget eredményezne, ezért a keresetet elutasította.⁴⁵ Felhívom a figyelmet, hogy a jogesetbeli döntés még a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959.évi IV. törvény (továbbiakban: régi Ptk.) idején született, amikor a bíróság még nem térhetett át a jogosult által érvényesíteni kívánt szavatossági jogról másikra, holott esetünkben az árleszállítás látszott volna reális döntésnek, hiszen a kicserélés nem felelt meg az arányosság követelményének. Napjainkra viszont a szabályozás egy hasonló jogvitában már megadja a lehetőséget erre a bíróságnak, mely norma így kivételesen eltérést enged eljárásjogi szempontból a kereseti kérelemhez kötöttség elvétől, azonban azzal a korláttal, hogy olyan döntést nem hozhat meg a bíróság, amely ellen mindegyik fél tiltakozik.⁴⁶ Az árleszállítás meghatározásakor a bíróságnak azt kellett volna az érvényes szerződésben kikötött vételárból kiindulva megállapítania, hogy a dolog szavatossági hibái milyen mértékben sértik a jogosultnak a hibátlan teljesítéshez fűződő érdekét, és ez az érdeksérelem a szerződésben kikötött vételár milyen összegű csökkentésével orvosolható.⁴⁷ Így eljárva, már az arányosság követelményének megfelelő döntés született volna.

Mindent összevetve, a szavatossági jogok gyakorlása során is érvényesülniük kell a Ptk. általános generálklauzuláinak. Egyfelől a feleknek a jogok gyakorlása és a kötelezettségek teljesítése során a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megfelelően kell eljárniuk, másfelől nem szabad szem elől téveszteni azt sem, hogy a jogosult választási szabadsága a szavatossági jogok között nem vezethet azon alapelvi norma megtörésére, mely szerint a Ptk. a polgári jogi jogviszonyokat alapvetően a mellérendeltség és egyenjogúság elve alapján rendeli szabályozni, továbbá tiltja a joggal való visszaélést is. Mindemellett releváns a szerződési jog alapelvei között megjelenő együttműködési kötelezettség követelménye is.

3.1.2. Szavatosságról használt gépjármű adásvétele esetén

Használt gépjárművek esetén alappal kell számítani arra, hogy hibák előfordulhatnak, függetlenül a korábban elvégzett javítások eredményétől, továbbá a természetes elhasználódásból adódóan is.⁴⁸ Ráadásul az autók tipikusan olyan

⁴⁵ LB Pfv. VII.20.429/2010/7.

⁴⁶ Ptk. 6:161. §.

⁴⁷ ÍH 2012.121.

⁴⁸ BH 2013.11.461.

hibalehetőségeket hordoznak magukban, melyek csupán később, már a megvásárlásukat követően jelentkeznek. Ha leegyszerűsítjük: minél idősebb és többet futott egy autó, annál természetesebb, hogy elhasználódik és elromlik benne valami. Ekkor hiába volt gondos és körültekintő a vevő, vagy éppen becsületes az eladó, erre a helyzetre megoldást kell találni, hiszen olyan hibákról van szó, amelyek ún. rejtett hibáknak minősülnek. A jog ezt a megoldást a kellékszavatosságban találta meg. Használt autó vásárlása esetén így leggyakrabban a kellékszavatosság szabályai merülnek fel.

A használt gépjárművet vásárló olvasóm most megnyugodott pulzusszámmal könyvelheti el, hogy tényleg igaz a közmondás, mely szerint a remény hal meg utoljára. Azonban azt is érzékelnie kell, hogy a realitás talaján kell mozogni, hiszen mégis csak használt autót vásárol, jóval olcsóbb vételáron egy újnál. Ezért például egy 15 éves 150-200 ezer kilométert futott autóban elromló főegység, vagy egy kopott kuplung miatt igen nehéz lesz igényt érvényesíteni, ellenben egy eltírtolt váltóhibával nagyobb eséllyel járhatunk sikerrel.

Természetesen van precedens megalapozott igényérvényesítésekre. Így például, amikor a gépjármű az adásvételi szerződés teljesítését megelőzően keletkezett okból (rejtett hiba) az életkorához és a futásteljesítményéhez képest rendkívül gyakran, sorozatosan meghibásodik és a kötelezett a hibát többször eredménytelenül kísérli meg kijavítani, a jogosult pedig emiatt a dolgot nem tudja folyamatosan, tartósan és rendeltetésszerűen használni, a jogosult megalapozottan akár el is állhat hibás teljesítésre hivatkozva a szerződéstől.⁴⁹ Jogszerű lehet továbbá a vevő elállása akkor is, ha a gépkocsiban jelentkező, a tartós használatot gátló, vagy éppen ellehetetlenítő hiba kijavítását az eladó nem vállalja,⁵⁰ vagy éppen azon szélsőséges – azonban sajnos előforduló – esetben is megalapozott az elállás, amikor már a hazaúton lerobban az autó, vagy másnap nem indul be. Ugyancsak megalapozottnak tartotta a bíróság azon autószerelő végzettségű felperes elállását az adásvételi szerződéstől, aki egy kiváló állapotú, frissen szervizelt, új gyári alkatrészekkel hirdetett használt autót vásárolt meg, azonban utóbb kiderült, hogy egy olyan súlyos motorhiba áll fenn, amely csak új motorral volna javítható. A bíróság kitért rá, hogy habár szakember vásárolta az autót, a szakértői vélemény is megmutatta, hogy az esetlegesen „aláfekvéssel” észlelhető hibákból (eltérő csavarok, olajfolyás) sem lehetett a motorblokk ilyen súlyos meghibásodására következtetni. Így a hiba nem minősült felismerhető hibának, továbbá a gépkocsi a meghibásodás

⁴⁹ BH 2015.3.62.

⁵⁰ BH 2022.11.295.

folytán a rendeltetésszerű használatra nem volt alkalmas, illetve, habár a hiba a szerződéskötéskor még nem állt fenn, de a kiváltó oka az adásvételt megelőzően végeztetett javítás szakszerűtlensége igen. Ezért a bíróság a szolgáltatott dolog hibátlan állapotban képviselt értékének, a szerződésszegés súlyának és a szavatossági jog teljesítésével a jogosultnak okozott kényelmetlenség együttes mérlegelésével arra a következtetésre jutott, hogy az elállási jog gyakorlása jogszerű.⁵¹ Nincs viszont helye az elállási jog gyakorlásának akkor, ha az elvégzett javítások megszüntették a gépjármű hibáját, és a jogosultnak a jármű folyamatos, rendeltetésszerű használatához fűződő érdeke sem sérült.⁵²

3.2. Termékszavatosság

A kellékszavatosság gyermekeként tekinthetünk az új Ptk. újdonságára, amely egy a gyártóval, vagy a forgalmazóval szemben közvetlenül érvényesíthető, szűkített szavatossági igényt tükröz. A Ptk. az ingó dolgokra, termékekre⁵³ irányuló fogyasztói adásvételek⁵⁴ esetében vezeti be ezen szavatossági igényt, mégpedig a fogyasztók fokozott védelmének érdekében. A fogyasztói szerződés körében – a fókuszban lévő tárgykör tekintetében – indokolt megjegyezni, hogy az autókereskedőnél bizományba vett és így árult használt autók eladása során nem jön létre fogyasztói szerződés, hiába autókereskedésben vesszük meg az autót, ilyenkor valójában nem az autókereskedő lesz az eladó, hanem a magán-személy, aki beadta az értékesíteni szándékolt gépjárművét a kereskedésbe. Ez különösen jelentős lehet akkor, amikor külföldről vásárolunk használt autót a nevünkre honosítva és a nepper⁵⁵ a saját neve helyett a külföldi tulajdonos nevét írja bele a szerződésbe. Ilyenkor igényeinket is a több ezer km-re lévő eladónál fogjuk tudni (vagy nem) érvényesíteni.

A termékszavatosság a magyar jogi szabályozásban egy előzmények nélküli jogintézménynek tekinthető, így eme újdonsült jellegéből adódóan gyakorlati példák elenyésző terjedelemben állnak rendelkezésre. Ezért az általános szabályok mellett, javarészt a kellékszavatosságtól való eltérésekre fogok összpontosítani.

⁵¹ Kúria Pfv. 21.228./2021.4.

⁵² Kúria Pfv.21404/2014/10.számú precedensképes határozata a hibás teljesítés tárgyában.

⁵³ A vállalkozás által a fogyasztónak eladott ingó dolog. Ptk. 6:168. §.

⁵⁴ Minden olyan szerződés, amit egy vállalkozás, vagyis az eladó egy fogyasztóval köt.

⁵⁵ A használtautó piacon megjelenő – engedély nélküli, jogellenesen – kereskedő, aki nem éppen a legminőségibb autót egyenként eladni a vásárlóknak.

A jogviszony alanyai tekintetében megállapítható, hogy a jogalkotó a szerződések relatív szerkezetétől eltérő helyzetet teremt azáltal, hogy a fogyasztó⁵⁶ közvetlenül érvényesítheti szavatossági igényét a gyártóval szemben. Tagadhatatlan oka ennek, hogy a fogyasztó által a vállalkozástól megvásárolt dolog hibája valahol a gyártó magatartására is visszavezethető. Ezért úgy vélem, BECK Salamon szavai 1941-ből immáron jogszabállyá értek: „Lássuk be, hogy jogviszony származhatik két fél között akkor is, ha egymással nincsenek szerződéses viszonyban és ne zárjuk el az útját annak, hogy ne keressük igazunkat azzal szemben, akihez közünk van, akivel az élet összesodort bennünket.”⁵⁷ Vannak tehát a fejlődő világunkban olyan élethelyzetek, amikor a szerződéses kapcsolatok nem viselik el a kétszemélyűség bilincset, hanem annak korszerű meghaladását követelik meg.⁵⁸ Ez tulajdonképpen indokolható a modern kereskedelmet jellemző láncszerződések elterjedésével is, amelyek tipikus jellemzője, hogy a termék csak ezen láncolat végén kerül csupán a végső fogyasztóhoz. Következésképp, a termékszavatosságnak máris felfedezhetjük gazdasági jelentőségét is, amely nem más, mint hogy lehetővé teszi a termék hibájának szakszerűbb, gyorsabb reparálásának lehetőségét, a gyártó és a fogyasztó közötti kapcsolat megteremtése révén. Például gépjárművek esetén egy adott márka szervízhálózata és a vásárló között. Nem mellesleg a tartós fogyasztási cikkek, mint az autók gyártói gazdaságilag is stabilabbnak tekinthetők, mint a viszonteladó vállalkozások. Megjegyzem, véleményem szerint a legtöbb fogyasztó ennek ellenére a gyakorlatban a szavatossági igényeit elsősorban a vele szerződő félnél próbálja meg érvényesíteni és nem a gyártó személyét fürkészi. A helyzeten viszont segít némileg a törvény, amikor kimondja, hogy gyártónak kell tekinteni a termék előállítóját és forgalmazóját is. Ennek következtében például a Japánban gyártott Suzuki autónk esetén, a Magyarországi kereskedővel szemben is felléphetünk.

Azt gondolom, hogy a termékszavatosság bevezetése valójában akkor bír különös jelentőséggel és javítja a fogyasztó jogi pozícióját, ha valamilyen oknál fogva nem tudja az eladóval szemben érvényesíteni az igényét. Például azt időközben felszámolták, vagy fizetéseképtelenné vált, ezért nem tud helytállni az általa eladott termék hibájáért. Termékszavatossági igényét érvényesítheti

⁵⁶ Ha a jogszabály szerint fogyasztónak nem minősülő személy vásárolja meg a dolgot, akkor nem beszélhetünk termékszavatosságról. Ez egyértelműen következik a jogintézmény bevezetésének elvi háttéréből.

⁵⁷ Beck Salamon: *Közvetlen kereset a magyar magánjogban*. Budapest, a szerző saját kiadása, 1941. 211.

⁵⁸ Leszkoven i. m. 328.

és a törvény felhatalmazása alapján léphet fel például az a felperes az országos márkakereskedővel szemben – a forgalmazó cég felszámolásának elrendelése miatt –, aki új személygépkocsi vásárlása esetén annak későbbi használata során azt tapasztalja, hogy a jármű fűtőrendszere nem működik, márpedig a gépjármű kezelési útmutatója alapján a fűtőrendszere olyan minőségű, amely bármilyen időjárásban képes a legnagyobb komfortot nyújtani. Mivel egy új gépjármű esetében alappal várható el az, hogy a fűtési rendszere működjön, így az alperes bármely kimentési okra való hivatkozása egy perben alaptalannak bizonyulna és a felperes sikerrel járna.

Hasonlóan a kellékszavatossághoz itt is felmerül az az esetkör, amikor a gépjármű utóbbi gazdát cserél. Amennyiben a fogyasztó a termék tulajdonjogát a gyártó általi forgalomba hozataltól számított 2 éven belül másra átruházza, akkor a termékszavatossági jogokat – a fennmaradó időben⁵⁹ – az új tulajdonos – törvényi engedményesként – érvényesítheti majd a gyártóval szemben, feltéve, hogy ő maga fogyasztónak minősül. Ismételten egy újabb eltérést fedezhetünk fel a kellékszavatossági szabályokhoz mérten, hiszen ott rögzítettük, hogy a szavatossági igényekre az átruházás nem terjed ki, ezért ott a jogutód a szavatossági igényét csak a jogelődjével szemben érvényesítheti.

A termékszavatosság tárgyát illetően – mivel csupán ingó dolgokra terjed ki – arra a következtetésre juthatunk, hogy jóval szűkebb kört ölel fel, mint a kellékszavatosság. További érdekes szegmens, hogy amíg a kellékszavatossági szabályok körében az igényérvényesítés előfeltétele, hogy a szerződés hibás teljesítésére kerüljön sor, ehhez képest termékszavatosság esetében a hibás teljesítés jogi fogalma nem irányadó, ugyanis a Ptk. 6:168. §-a a termék hibáját írja le, mint az igényérvényesítés alapja. E szerint a termék akkor minősül hibásnak, ha nem felel meg a gyártó által történt forgalomba hozatalkor hatályos követelményeknek, vagy nem rendelkezik a gyártó által adott leírásban szereplő tulajdonságokkal (lásd: fentebb a jogesetet). Így a termékszavatosságot életre hívó 'termékhiba' nem azonos a Ptk. kellékszavatossági szabályai körében bemutatott hibával. Ennek az eltérésnek az indoka a közvetlen szerződéses kapcsolat fennálltának hiányára vezethető vissza a fogyasztó és a gyártó között, hiszen ilyen jogviszony hiányában a termék minőségét nem lehet a fogyasztó és az eladó vállalkozás közötti szerződéses követelményekhez viszonyítani, hanem ehelyett a gyártó által adott leírásban szereplő tulajdonságoknak való megfelelést kell vizsgálni. Következésképp, annak viszonyítási alapjaként, hogy

⁵⁹ A tulajdonjog átruházása nincs befolyással az igényérvényesítési határidőre. A határidő ez esetben is a forgalomba hozataltól számítandó. Ha a termék átruházására 2 éven túl kerül sor, az új tulajdonost nem illeti meg a termékszavatosság.

mi minősül hibásnak, a terméket kell behatárolni. Ez nem jelent azonban teljes eltérést a szolgáltatás minőségét meghatározó szabályoktól, mivel mindezek nem egymástól függetlenül léteznek. Egyedül a dolog vevője által meghatározott cél az, ami valójában termékszavatossági igény alapját nem képezheti, amit megint csak az indokol, hogy a jogviszony alanyai nem állnak egymással szerződéses kapcsolatban.⁶⁰ Releváns azonban, hogy a termékszavatosság nem teljeskörűen nevezhető 'szerződésfüggetlen' helyzetnek, mint például egy deliktuális felelősség esete, hanem inkább 'szerződésen átívelő' alakzatnak kell hívjuk, hasonlóan a gyártó által vállalt jótálláshoz.

Míg a kellékszavatosság körében jogkövetkezmények tárházával találkozunk, addig termékszavatosság egy valódi reparációt támogató kötelelem, így csak a hiba kijavítása, vagy – ha a kijavítás megfelelő határidőn belül, a fogyasztó érdekeinek sérelme nélkül nem lehetséges – a termék kicserélése követelhető. A lehetőségeket tekintve megállapítható, hogy a kellékszavatossági szabályok megfelelően transzformált változataként értékelhetjük a szabályozást e vonatkozásban. Fontos megemlíteni még, hogy a fogyasztónak a vele szerződéses viszonyban álló kötelezettel szembeni kellékszavatossági, vagy kártérítési igényének érvényesítését a termékszavatosság semmiben nem gátolja, sőt inkább ezen igények alternatívájaként és nem azok helyett jött létre. A fogyasztó autonóm döntési lehetőségét képezi az, hogy az adott helyzet körülményeit felmérve választhat, hogy melyik szavatossági igényét kívánja érvényesíteni, ugyanis ugyanazon hiba miatt egyszerre a kettőt nem lehet alkalmazni, hiszen ez esetben a fogyasztó jogalap nélkül gazdagodna. Ez a helyzet – a választási lehetőség révén – egyfajta „párhuzamos igényérvényesítési lehetőséget” biztosít a fogyasztó számára, mivel, ha valamelyik jogcímen nem jár sikerrel, akkor az nem zárja ki, hogy a másik még járható úton megpróbálja az igényét érvényre juttatni.⁶¹ Viszont bármely kodifikált termékszavatossági jogkövetkezmény alkalmazása esetén, a termék kijavított része, vagy a kicserélt termék egésze tekintetében a gyártót utóbb kellékszavatosság fogja terhelni, amelytől fogja már annak hagyományos szabályai lesznek irányadók, így akár onnantól alkalmazásra kerülhetnek a pénzbeli értékkiegyenlítést célzó jogkövetkezmények is. Megjegyzendő továbbá, hogy ezen forgatókönyv esetén a fogyasztóval egyébként jogviszonyban álló szerződési partner kellékszavatossági kötelezettsége

⁶⁰ Ambrus Zoltán: Termékszavatosság – egy új jogintézmény a fogyasztói érdekek védelmében. *Debreceni Jogi Műhely*, 2015/1–2.

⁶¹ Kemenes i. m.

megszűnik annak okán, hogy ő mintegy kiiktatásra kerül a képből és innentől ez a kötelezettség a gyártót terheli.

A gyártó termékszavatossági felelőssége objektív, azonban nem feltétlen. Ezáltal itt is eltérés mutatkozik a kellékszavatosságtól, ugyanis lehetősége van arra, hogy kimentse magát, ha bizonyítja, hogy: a terméket nem üzleti tevékenysége vagy önálló foglalkozása körében gyártotta vagy forgalmazta, a termék forgalomba hozatalának időpontjában a hiba a tudomány és a technika állása szerint nem volt felismerhető, vagy a termék hibáját jogszabály, vagy kötelező hatósági előírás alkalmazása okozta. Amíg a mentesülési körülmények bizonyítása a gyártót, addig a termék forgalomba hozatalkori hibájának bizonyítása a fogyasztót terheli.

3.3. Az időtényező a szavatosságok szabályozásában

Az idő, mint olyan, az embertől független, objektív tényező és a polgári jogi jogviszonyok minden létszakában releváns jelentősége van.⁶² Az idő múlása, mint jogi tény kétféleképpen hathat ki a kötelmi jogi igényekre: jogvesztés vagy elévülés. Első körben ez utóbbi tekintetében a kellékszavatosság kérdéskörére szűkítve vizsgálom az idő múlásának szerepét.

A kellékszavatossági igények érvényesíthetőségének vonatkozásában lényeges változása az új Ptk.-nak, hogy megszűnt a jogvesztő határidő és az elévülés szabályai váltak alkalmazandóvá. A szavatossági elévülési határidő számítására az elévülés általános szabályai az irányadók. A magyar magánjogban az általános elévülési idő 5 év. Ez csak azon követelésekre irányadó, amelyekre a törvény külön elévülési időt nem állapít meg. Így a hatályos szabályozás értelmében a jogosult kellékszavatossági igénye alapesetben a teljesítés időpontjától számított 1 év⁶³ alatt évül el. Fogyasztó és vállalkozás közötti szerződés esetén ez a határidő 2 év. Ennél rövidebb határidőben a felek csak akkor állapodhatnak meg, ha a szerződés tárgya használt dolog, ám 1 évnél ekkor sem lehet rövidebb az elévülési határidő. Igaz tehát, hogy habár az elévülésre vonatkozó szabályok általában kógensenek, azonban e szigor klauzikál, hiszen csak felfelé érvényesül, a felek ugyanis rövidebb elévülési határidőben, írásban megállapodhatnak. A fentiek gyakorlatilag témánkat illetően azt jelentik, hogy nagyon nem mindegy,

⁶² Deli Gergely: Az időtényező a kellékszavatosság szabályozásában. A hathónapos igényérvényesítési határidő történeti-összehasonlító elemzése. *Miskolci Jogi Szemle*, 2008/2.

⁶³ 6 hónapról módosította 1 évre a 373/2021. (VI.30.) Kormányrendelet. 2022.01.01.-től hatályos.

hogy gépjármű vásárlás esetén ki az eladó és ki a vevő, mert ettől fog függeni az elévülési határidőnk is.

A szavatossági határidő elévülési természete miatt alkalmazni kell az elévülés félbeszakadására és nyugvására vonatkozó, a Ptk.-nak a kötelelem közös szabályai között megjelenő rendelkezéseit is. A legrelevánsabb kérdések az elévülés nyugvásának keretein belül merülnek fel, így mindezekre fogok kitérni a továbbiakban bővebben. Az általános szabályok alapján, ha a jogosult a szavatossági igényét az elévülési határidő alatt menthető okból nem tudja érvényesíteni, mert például a hiba csak később vált felismerhetővé, akkor a jogosult a menthető ok megszűnésétől – adott esetben a hiba felismerésétől – számított 1 éves határidő alatt, ha pedig az elévülési határidő 1 év vagy kevesebb, akkor 3 hónapig gyakorolhatja a szavatossági jogait. Fontos, hogy ez a határidő (1 év, ill. 3 hónap) szintén elévüléshez és nem jogvesztéshez vezet. Ez idő alatt viszont már újbóli nyugvásra nincs lehetőség, ez egy „végső” határidő. Az általános szabályoktól eltérő, különös rendelkezés viszont a Kúria 1/2012-es PK-véleménye alapján, hogy ha a jogosult a kijavítást választja szavatossági igényeként, úgy az elévülési időbe nem számít bele a kijavítási időnek⁶⁴ az a része, amely alatt a jogosult a dolgot rendeltetésszerűen nem tudja használni, valamint a dolognak a kijavítással érintett részére a kellékszavatossági igény elévülése újra kezdődik, még akkor is, ha a kijavítás következményeként újabb hiba keletkezik.

A hiba felismerése akkor következik be, amikor a jogosult tudomást szerez mindazokról a tényekről, amelyek ismerete szükséges a hiba miatti szavatossági igény érvényesítéséhez. E tények megismeréséhez számos esetben arra is szükség van, hogy a jogosult szakember bevonásával megvizsgálja azt, hogy az adott hibajelenséget mi idézte elő (valamint a hiba a szerződéskötést megelőző vagy azt követő időszakban felmerült ok miatt jelentkezett), és így megállapítsa a hiba terjedelmét, jelentőségét és következményeit.⁶⁵ Adott esetben tehát előfordulhat, hogy egy ilyen szakvélemény megfelelő határidőn belüli beszerzéséig, tartalma megismeréséig a jogosult menthető okból nem fordul bírósághoz, így az elévülés nyugszik. Kijelenthető ez alapján, hogy az elévülés nyugvását eredményező menthető ok megítélése során annak van jelentősége, hogy az adott hiba fennállta, keletkezési oka, az érdeksérelem nagyságrendje és természete a laikus megrendelő számára mikor vált egyértelműen felismerhetővé.⁶⁶

⁶⁴ Kijavítási idő alatt a hiba közlésétől a javítási munka elvégzéséig terjedő időt kell érteni.

⁶⁵ EBH 2012.P.8.

⁶⁶ BDT 2010. 2275.

Az említett Kúriai állásfoglalás kifejti még, hogy azon túlmenően, hogy a hiba csak később vált felismerhetővé egyéb körülmények is előidézhetik az elévülés nyugvását. Ilyen lehet az, ha a kötelezett olyan magatartást tanúsít, amely alapján a jogosult alapos okkal bízhat abban, hogy a kötelezett önként kíván teljesíteni, valamint, ha a felek a hibás teljesítés peren kívüli orvoslása érdekében egyeztetéseket, tárgyalásokat folytatnak egymással. Mindezek mellett pedig a jogosult személyében rejlő okra, például betegségére, cselekvőképtelenné válására is ilyen körülményként tekinthetünk.

A kellékszavatossági helytállás – objektív jellegének okán – a kötelezetre nagy terhet ró. Ugyanakkor láthattuk, hogy alapesetben, ha nem fogyasztó és vállalkozás közötti szerződésről van szó, úgy a jogosult számára a hibás teljesítés bizonyítása fokozott nehézséget jelent. Főként igaz ez gépjárművek adásvétele esetén, ahol a hibák jellemzően az idő múlásával utóbb kerülnek felszínre. Egy biztos, mindkét fél részéről a szabályozásnak azt kell garantálnia, hogy minél rövidebb időn belül tisztázódni tudjanak a vitás kérdések közöttük.

Termékszavatosság esetén az igényérvényesítési határidők tekintetében azt mondhatjuk, hogy mindenképp a fogyasztó a hiba felfedezése után késedelem nélkül köteles azt a gyártóval közölni. A késedelem nélküli közlés alatt értjük azt az esetet is, amikor a hiba felfedezését követően 2 hónap múltán kerül értesítésre a gyártó. A közlés alakját a törvény nem határozza meg, ezért a nyilatkozat szóban, írásban, vagy – elvileg – ráutaló magatartással is megtehető.⁶⁷ A nyilatkozat tartalmi elemeiről sem szól a Ptk. Kérdés, hogy vajon elegendő-e, ha a fogyasztó a tapasztalt körülményeket közli és a hibát konkrétan nem jelöli meg. Emellett előfordulhat olyan eset is, hogy a fogyasztó nem közvetlenül közli a gyártóval a hibát, hanem rögtön bíróság elé viszi az ügyet és így egyúttal kerül sor a hiba közlésére, illetve az igény érvényesítésére is. A termékszavatosság miatti helytállás a gyártót az adott termék általa történő forgalomba hozatalától számított 2 évig terheli, mely határidő letelte jogvesztéssel jár, vagyis a fogyasztó termékszavatossági jogai megszűnnek. Kérdéses az is, hogy a jogvesztő határidő ténylegesen előmozdítja-e így a jogintézmény valódi rendeltetését, hiszen előfordulhat például, hogy a termék a forgalomba hozatalt követően hosszú ideig van a forgalmazó telephelyén, ez esetben pedig a termékszavatossági igény akár elenyészhet eme határidő miatt.⁶⁸ Az viszont bizonyos, hogy valamilyen módon indokolt volt a helytállás kötelezettségét

⁶⁷ Ptk. 6:4. § (2) bekezdés alapján.

⁶⁸ A hatályba nem lépett 2009. évi CXX. törvény a Polgári Törvénykönyvről, a termékszavatossági igényekre 3 éves elévülési és 10 éves jogvesztő határidőt állapított meg.

szigorúbb időbeli keretek közé szorítani, hiszen a termékszavatosság előírása már így is a szerződéses jogviszony relatív jellegének az áttörését eredményezi, ezért szükséges eme bizonytalan jogi helyzetet ésszerű időn belül lezárni.

Mindezek alapján, ha egy laikus vásárló felteszi a kérdést nekem jogászként, hogy van-e különbség az igényérvényesítési lehetőségei között a tekintetben, ha a szomszédtól vagy a közelben lévő kereskedőtől vásárolja meg autóját, akkor a válasz egyértelműen igen lesz és nagyon is fontos. Magánszemélyek közötti adásvétel esetén a jogosultnak 1 éve van az igénye érvényesítésére, míg, ha autókereskedéssel köt gépjármű adásvételi szerződést, úgy már 2 évre gyarapodik ez a határidő, amely a korábbiakban vázoltaknak megfelelően elévülési határidőnek minősül. Használt autó esetén viszont fontos, hogy 2 évtől rövidebb elévülési határidőben is megállapodhatnak a felek, ugyanakkor 1 évnél rövidebbet ez esetben sem köthetnek ki.

3.4. Jótállás

Az emberek többsége azért vásárol új autót, mivel nem szeretne azokkal a hibákkal szembenézni, amelyek jellemzően használt autó vásárlása esetén jelentkezhetnek. Ezekért az új gépjárművekért gyakorta jelentős pénzüsszegeket fizetünk ki, amelynek okán minden vásárló számára megnyugtató lehet az a tudat, hogy van visszaút, van „garancia”⁶⁹ arra az esetre, ha utóbb valami hibával találja magát szemben az ember. A jótállási szabályok alkalmazására tehát leggyakrabban új autók adásvétele esetén kerül sor.

A szolgáltatás szerződészerűségéért meghatározott ideig külön helytállás is vállalható, ezt nevezi a Ptk. jótállásnak. A jótállásról a Ptk. a hibás teljesítés szabályai között, a 6:171. §, 6:173. §-aiban rendelkezik. A régi Ptk. idején ez nem volt így. A változás indoka az, hogy ezzel a jogalkotó a jótállást a teljesítés folyamatába illeszti be, melynek révén kijelenthetővé válik, hogy a kellékszavatosság, valamint a jótállás elvi alapja immáron azonos, mindkettő a hibátlan teljesítésért való helytállási kötelezettség érvényre jutását szolgálja. Abban is azonosak, hogy mindkettő olyan objektív jogkövetkezménynek tekinthető (tehát a kötelezett sem a jótállás, sem a szavatosság alól nem mentheti ki magát), amely a teljesítés időpontjára visszamenőleg ír elő helytállást a kötelezett részére, ha a szolgáltatás ezidőben nem felelt meg a szerződésben vagy a jogszabályban

⁶⁹ Már a Legfelsőbb Bíróság is utalt rá egyik ítéletében, hogy a gazdasági életben széleskörűen elterjedt „garancia” szóhasználatot szakszerűen jótállásnak nevezendő kikötésként kell értelmezni. BH 1992.644.

megkövetelt minőségi követelményeknek. Tisztázandó kérdés, hogy akkor mégis mi az, amiben eltérés mutatkozik a két jogintézmény között és emiatt szükség van a különálló szabályozásukra.

3.4.1. A jótállás keletkezése

Elsőként ragadható ki azon eltérés, hogy amíg a szavatosság törvényen alapul, addig a jótállási kötelezettség alapulhat a kötelezett nyilatkozatán (mely lehet egyoldalú jognyilatkozat, illetve szerződésben vállalt kötelezettség), valamint a jogszabály előírásán is. A jótállás kötelezettje a teljesítés időpontjában meglévő (tipikusan rejtett) hibákért tartozik helytállással. Előfordulhat továbbá olyan eset is, hogy utóbb a vevő a jótállási időn belül, például egy többször meghibásodott gépkocsi eladójával újabb, ún. extra garanciaszerződést köt, ez esetben a felek jótálláson alapuló jogviszonyára ennek a szerződésnek az előírásai válnak irányadóvá.⁷⁰

A jótállás vállalása, ún. önként vállalt többletkötelezettségnek minősül a kötelezett részéről. Lényege is ebben áll, hiszen a kötelezettet a szolgáltatás hibátlan teljesítéséért, a szavatosság törvényi főszabályához képest szigorúbb helytállási kötelezettség terheli. A többletkötelezettség alatt azt értjük elsősorban, hogy a vállalt helytállásnak többet kell nyújtania, mint amit a szavatossági jogok, vagy a jogszabályon alapuló jótállás biztosít. A jótállási kötelezettség szerződésben való elvállalása emellett egyfajta kockázati tényállást is eredményez, ugyanis a kötelezett magára vállalja a szolgáltatás esetleges hibájának bizonytalan eredetének kockázatát, mégpedig előre.⁷¹ Az önként vállalt jótállás hatályosulásához a Ptk. nem fogalmaz meg külön szabályokat, a kötelmi jog közös szabályai tekinthetők irányadónak e tekintetben, valamint az ilyen fajta jótállás tartalmát maga a jótállási nyilatkozat határozza meg és nincsenek törvényi kötöttségek rá nézve. Például a Magyar Suzuki Zrt. a „Hybrid Pro garancia” keretein belül, a hybrid típusú autóra a 3 év gyári jótálláson túl, további 7 évet vállal a motorra, a turbóra, a váltóra és magára a hybrid rendszerre kiterjedően. Ahogy a cég honlapján is olvasható, 10 év „garancia” vállalása egészen hosszú időnek számít, pontosan elég arra, hogy a gyermekünk a megszületésétől a felső tagozatig jusson az iskolában. Szintén nagylelkű ajánlatokat kínál hazai viszonylatban a

⁷⁰ BDT 2006. 1365.

⁷¹ BDT 2016. 3492.

győri Audi az ún. „Audi CarLife Plus” keretein belül, amikor arra vállalkoznak, hogy az autó karosszériájára 12 év garanciát adnak átrozsdásodás ellen.⁷²

Más a helyzet a jótállás tartalmát illetően, ha jogszabály által előírt esetről van szó. Ilyenkor a jótállási kötelezettség terjedelmét értelemszerűen a jogszabálynak kell meghatároznia. Hazánkban ezt a rendeltetést három Kormányrendelet biztosítja számunkra. Mindezek közül, új gépjárművek adásvétele esetén az egyes tartós fogyasztási cikkekre vonatkozó kötelező jótállásról szóló 151/2003. (IX. 22.) számú Kormányrendeletet kell irányadónak tekintenünk. Lényegét tekintve a jótállást ilyenkor is a szerződés hozza létre, csak a kötelezettet a jogszabály kötelezi a kötelezettségvállalásra. A kötelezően előírt jótállás vállalására rendszerint vállalkozás és fogyasztó közötti szerződésben kerül sor és ezen szerződés keretében eladott dolgokra vonatkozóan még a 19/2014. (IV.29.) NGM rendelet tartalmaz további részletszabályokat.

3.4.2. A fordított bizonyítási teher, mint a kötelezett kimentésének elnevezítője

Másodsorban a különbségek között kiemelkedik, a fordított bizonyítási teher következtében a kötelezett kimentésének elnevezítése. A Ptk. 6:171. § (1) bekezdése ennek körében kimondja, hogy a kötelezett csak akkor mentesülhet a jótállási kötelezettség alól, ha bizonyítja, hogy a hiba oka már a teljesítés után keletkezett.⁷³ Nem érvényesül tehát a *negatio nulla probatio* elve, mely szerint nem az köteles bizonyítani, aki tagad. Valójában ez a szabály habár szembeütően ismerős lehet már az olvasó számára, hiszen a kellékszavatosság szabályozásában is megjelenik, ugyanakkor ott ezen törvényi vélelem csupán a fogyasztó és vállalkozás között megkötött szerződések körében merült fel, míg az általános szavatossági szabályok körében a jogosultat terhelte a bizonyítási kötelezettség arra nézve, hogy a szolgáltatás tárgya a teljesítés időpontjában hibás volt.⁷⁴ Következésképp, szavatosság esetén a hibátlan teljesítés a vélelem, míg jótállásnál a hibás teljesítést vélelmezzük.

Ha a fordított bizonyítási teher kérdéskörét a gyakorlatban vizsgáljuk meg, megállapíthatjuk, hogy nincs könnyű dolga a kötelezettnek. Ugyanakkor nem

⁷² Mindezen adatok jelen kutatás íródásakor, 2025 évben voltak irányadónak tekinthetők.

⁷³ BH 2012. 99.

⁷⁴ A Kúria 1/2012. (VI.21.) PK-véleménye alapján a jótállás és az abból fakadó fordított bizonyítási teher csak a hiba (tapadó károk) reparálását célzó jogokra vonatkozik, a hibás teljesítés következménykáraira nem.

is lehetetlen küldetés egy-egy sikeres bizonyítás a részéről. Például elszomorító, de megtörtént tényállás, hogy a megvásárolt járműbe utóbb rossz benzint tankolt a vevő. Ez esetben, ha a kötelezett bizonyítja, hogy a gépjármű a kereskedelmi forgalomban kapható, nem szabványos üzemanyaggal való üzemeltetés miatt hibásodott meg, mentesül a jótállási felelősség alól, mert a hiba oka a teljesítése után keletkezett.⁷⁵

3.4.3. *A jogviszony alanyai*

A jótállást rendszerint a termék előállítója, eladója vállalja, vagy jogszabály alapján arra köteles. A jótállás vállalása főszabályként a szerződés jogosultjával szemben történik, azonban ahogyan a szavatossági formáknál, úgy a jótállásnál is ki kell térni arra az esetkőrré, amikor tulajdonosváltás történik. A Ptk. a jótállás szabályozása során a szerződések relatív szerkezetétől való eltávolodást teszi világossá, ugyanis a jótállás nem valamely személyhez, hanem jóval inkább annak tárgyát képező szolgáltatáshoz kapcsolódó jogintézmény. Ebből fakadóan annak mindenkori tulajdonosa gyakorolhatja a jótállási jogokat a jótállást vállaló kötelezettel szemben. Így, ha a jótállás időtartama alatt tulajdonosváltás történik, a jótállás jogosultja az új tulajdonos lesz.⁷⁶ Következésképp kijelenthető, hogy a kötelezett – a jogosulton túl – a dolog mindenkori tulajdonosával szemben vállalja a jótállást. Hasonló „alanyi változás” történik a kötelezeti oldalon akkor, ha például a jótállás kötelezettje helyett, az ő megbízása alapján egy másik jogalany, tipikusan például gépjárművek esetén, maga a kereskedő, vagy a javító szolgáltatást végző szervízvállalat orvosolja a hibát.

3.4.4. *A jótállási igények rendszere*

A Ptk. 6:173. § (2) bekezdése kimondja, hogy a jótállási igény érvényesítésére a kellékszavatossági jogok gyakorlására vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni. Ez azt jelenti, hogy az ott vázolt sorrendet kell betartani, így a jogosult jótállás címén is első körben kijavítás vagy kicserélést kérhet, a kijavítási költség megtérítését követelheti, másodsorban pedig árleszállítást igényelhet, vagy elállhat a szerződéstől. Ez persze csak akkor van így, ha a jogszabály

⁷⁵ Kúria Pfv.20.791/2019/12.

⁷⁶ BDT 2012. 2683.

vagy az önként vállalt jótállás másként nem rendelkezik. Ugyanis előfordulhat, hogy másként alakul az érvényesíthető igények rendszere, hiszen nem kizárt, hogy a kötelezett a szavatossági igényekhez képest többet, vagy éppen kevesebbet vállal, például árleszállítást vállal anélkül, hogy az elsőlépcsős igények kimerítésre kerültek volna. Ugyanakkor a gyakorlat azt mutatja, hogy az esetek többségében nem határoz meg az önként vállalt jótállás a szavatossághoz képest különlegesebb igényérvényesítési lehetőségeket. Végző soron azt mondhatjuk, hogy a jogszabályon alapuló jótállás dogmatikai szempontból a szavatossági felelősség „párdarabja”.

A Ptk. 6:171. § (2) alapján a jótállás a jogosultnak a jogszabályból eredő jogait nem érinti. Nincs akadálya tehát annak, hogy a jogosult, amennyiben úgy ítéli meg, hogy számára kedvezőbb lehetőséget nyújtanak a kellék vagy termékszavatossági szabályok, úgy ilyen igényt érvényesítsen, feltéve persze, hogy annak feltételei egyébként fennállnak.

3.4.5. Az időtényező a jótállás szabályozásában

A Ptk. a jótállási igény érvényesítésére nézve kimondja, hogy a jótállási igény a jótállási határidőben érvényesíthető.⁷⁷ A jogosultnak a meghatározott időn belül kell jeleznie a hiba felmerültét. Amennyiben a kötelezett a jogosult felhívására ezen kötelezettségének nem tesz eleget, akkor életbe lép a bíróság előtti igényérvényesítési határidő, melynek értelmében az igény a felhívásban tűzött határidő elteltétől számított 3 hónapon belül akkor is érvényesíthetővé válik a bíróság előtt, ha a jótállási idő már eltelt. Ugyanakkor ezen határidő elmulasztása már ténylegesen jogvesztéssel jár.

A jótállásra kötelezett – ha jogszabály nem írja elő – rendszerint maga határozhatja meg azt is, hogy a helytállást milyen időtartamra vállalja, azaz mennyi lesz a jótállási határidő. A jótállási idő egyszerűen azt jelenti, hogy a kötelezett mely határidő alatt megjelenő hibákra vállalja a helytállási kötelezettséget.⁷⁸ Így, ha a jótállással rendelkező gépkocsink a jótállási idő utolsó napján produkál valami hibát, akkor arra éppen úgy kiterjed a jótállás, mintha a jótállási idő elején keletkezett volna a hiba. Ha viszont egy nappal vagyunk a jótállási idő lejártja után, sajnos a jótállás megszűnt. A kötelezett tehát csak és kizárólag

⁷⁷ BH 2007. 155.

⁷⁸ BDT 2006. 1302.

azon hibákért köteles helytállni a jótállás alapján, amelyek a jótállási idő letelte előtt keletkeztek és amelyeket a jogosult határidőn belül bejelentett.

Végezetül, említésre méltó eltérés a kellékszavatossági szabályokhoz képest, hogy a jótállási igény érvényesítésére a Ptk. jogvesztő határidőket állapít meg és ennek nyomán, értelemszerűen a jótállási idő nem tud nyugodni, félbeszakadni, még akkor sem, ha a hiba a jótállási idő alatt nem vált felismerhetővé.

4. Záró gondolatok

A kötelmi jog tengere igen mély és nem könnyű abban Hosszú Katinkaként jól, vagy szükség esetén a felszínre úszni. Már a *Digesta* szavai megerősítették azt is, hogy; teljesítésről csupán akkor beszélhetünk, ha valaki megtette azt, amit tenni ígért. Igaz ez a kutatás fókuszában lévő gépjárművek adásvételének vonatkozásában is. Így alappal merül fel a kérdés, hogy mikor beszélhetünk arról, hogy valaki hibátlanul, vagy hibásan teljesít, mikor minősül a megvásárolt gépjármű jogilag hibátlanak, avagy hibásnak?

Tekintettel arra, hogy a gépjárművek esetén tipikusan ún. rejtett hibákkal állunk szemben, amelyek az adásvétel végbemenetelét követően, bizonyos idő elteltével jelentkeznek csak, alapesetben sem egyszerű a helyzet megítélhetősége. Tovább nehezíti a válaszokat ennek következtében a szabályok ráhúzásának kihívása az egyes tényállásokra. Ehelyütt – elzárkózva a tartalom megismétlésétől – már csak a kutatás középpontjában álló tárgykört érintő jellegzetes és relevánsabb szegmensekkel foglalkozom.

A tanulmány elején vizsgálat tárgyává tettem a szolgáltatás minőségi követelményeit, hiszen ez alapján ítéltető meg, hogy az jogi értelemben hibásnak minősül-e, következésképp, beszélhetünk-e hibás teljesítésről. Ezzel összefüggésben áttekintettem a hibás teljesítés megállapíthatóságát kizáró: ismerte, ismernie kellett fordulatot, amely álláspontom szerint igen szubjektív, annak ellenére is, hogy a Kúria igyekezett iránymutatást adni, hogy pontosan mit értünk alatta. Miként a jogszabály minőségi követelményein túl, a szerződési szabadság révén a felek számára biztosított, hogy autonóm módon maguk is meghatározzanak minőségi kikötéseket, így a bírói gyakorlat precedensei mellett, összegyűjtöttem azokat a releváns tényezőket is, amelyeknek szerződésbe foglalása döntő szereppel bírhat egy-egy gépjármű adásvételből a jövőben felmerülő nézeteltérés vagy abból eredő jogvita során. Mindez azért is jelentős, hiszen a bevett szokású, ún. minta alapú gépjármű adásvételi szerződések tipikusan tartalmazzák a megtekintett állapotban fordulatot, mely akár a később-

biekre nézve kizárhatja az eladó helytállási kötelezettségét. Nyomatékosítottam azt is, hogy a hibás teljesítést jogi gondolkodással áthatottan kell értelmezzük, mivel például egy használt autó hibákkal együtt elfogadott megvásárlása hibátlan teljesítésnek minősülhet.

Rögzítettem azt is, hogy ha a minőségi követelmények elmaradása okán a szolgáltatás hibásnak minősül, még a szerződés teljesítésének időpontja is kiemelt relevanciával bír, hiszen a hibának a szerződés teljesítésekor kell fennállnia. Ezutóbbi pedig különösen jelentős tényező lehet, hiszen gépjárművek esetén javarészt ún. rejtett hibákról beszélhetünk, amelyek jellemzője, hogy csak később jelentkeznek. Mindezek okán, felmerül továbbá a bizonyítási teher kérdésköre, amely ráadásul az egyes jogkövetkezmények érvényesítése során olykor a jogosultat, máskor a kötelezett terheli. A jogkövetkezmények vonatkozásában azt konstatálhattuk, hogy a szavatosság kérdésköre főként használt, míg a jótállás intézménye új gépjárművek esetén merül fel. Az igényérvényesítési határidők pedig attól függően alakulnak, hogy a szerződéses jogviszony kik között jön létre.

Mindezek alapján, kétséget kizáróan merem állítani, hogy a hibás teljesítés intézményének vonatkozásában is irányadó azon minden élethelyzetünkre kiterjedő objektivizált mércéje a Ptk.-nak, mely szerint a polgári jogi viszonyokban úgy kell eljárni, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.⁷⁹ Így témánk kapcsán, egy gépjármű vásárlás és eladás során bármelyik oldalán is állunk a jogviszonynak, kellő körültekintéssel kell eljárunk. Vevőként – habár az sem jelent teljes garanciát – érdemes a jóhiszeműségünk fennállta mellett egy hozzáértő, az adott típust jól ismerő személy véleményét kikérni, vagy éppen egy szervízben átvizsgáltatni a kiszemelt gépjárművet. Eladóként pedig az eladást megelőzően az esetleges rejtett hibák elkerülése végett ugyanezt megtenni. Emellett kiemelten javallott nem mintaszerződésekre alapozni, hanem az elvárt minőségi kritériumokat, a már fennálló és elfogadott hibákat külön belefoglalni a szerződésbe, szintén mindkét fél érdekének biztosítása céljából.

A kutatásom elején egy komplex, áttekintő munkát tűztem ki célul, mely koncentrálna a hibás teljesítés hatályos magyar szabályozására, fókuszban a gépjárművek adásvételével. Azt gondolom, hogy minden gyémántot jó ideig csiszolni kell mire kellően fényes lesz és eléri kész állapotát. Így van ez az én kutatásommal is, folyamatban van a polírozása. Mégis úgy vélem, hogy a kitzűzött céloknak eleget téve, a lényegi szegmenseket és a releváns bírói gyakorlatot sike-

⁷⁹ Ptk. 1:4. §.

rült oly mértékben feltárni, mely adhat egy olyan képet, amely már ebben a csiszolt verzióban is esetenként el tudja dönteni Justitia mérlegét valamely irányba.

A SZÜLŐK SZÓLÁSSZABADSÁGA ÉS A GYERMEKEK MAGÁNSZFÉRÁJA KÖZÖTTI KONFLIKTUS

Blatt Kamilla

1. Bevezetés

Néhány évtizeddel ezelőtt a családi fotózás ritka, szinte ünnepi alkalom volt. A képekből összeállított fotóalbumot, pedig csak a családhoz közelálló személyek láthatták egy-egy vendégeskedés során. Mára ez teljesen megváltozott.

A közösségi média platformok megjelenése nem csak a mindennapjainkat változtatta meg, hanem számos új kihívást állított a jog elé is. A legjelentősebb változás, hogy egy újabb, az eddiginél jóval szélesebb területet biztosított az egyéneknek a szólás- és a véleménynyilvánítási szabadságuk megélésére. Azonban mint mindennek, ennek az értelmének is két oldala van. Szólásszabadságunk könnyen másoknak a személyiségi jogait, a magánszféráját sértheti.

A gyermekek pedig még kiszolgáltatottabbak ilyen helyzetekben. Nem csak azért, mert sérülékenyebbek és nem rendelkeznek a jogaik megvédéséhez szükséges képességekkel¹, hanem azért is, mert az, aki a magánszférájuk védelmét biztosíthatná – történetesen a szülői felügyeletet gyakorló személy – sokszor maga a potencióális jogsértő is egyben. A legtöbb szülő úgy gondolja, hogy ilyen tekintetben a kiskorú magánszférájáról korlátlanul rendelkezhet, így ő akár kérdés nélkül, bármilyen tartalmat megoszthat a gyermekéről az interneten.

Az online tér családi albumként való használatával kapcsolatban számos kérdés merül fel jogi oldalról is. Hol van a határ a szülői törvényes képviselőként a gyermekek személyiségi jogaival kapcsolatban? Hogyan léphet fel a gyermek

---

¹ Hulkó Gábor – Pék Erzsébet: Gyermekek képmáshoz való joga az online térben. Esettanulmányok Franciaország, Németország és Olaszország szabályozási rendszereiben. *Fontes Iuris*, 2023/2–4. 37. <https://doi.org/10.51784/FI.2023.2-4.6>

a szülei ellen? Mi történik olyankor, ha a szülőnek egy olyan közegben kell védelmeznie a kiskorút, melyhez kevésbé ért, mint szeretett gyermeke?

A *sharenting* és az arra vonatkozó szabályozás vizsgálatával ezekre a kérdésekre keresem a választ. Bemutatva az eddig hatályos szabályozást, új kezdeményezéseket és felvetve lehetséges megoldásokat az igen aktuális problémára.

2. A *sharenting* tartalma

Ahhoz, hogy a jelenséget a jog szemszögéből vizsgálhassuk fontosnak tartom annak megértését. Ennek érdekében *sharenting*-et először elméleti majd gyakorlati oldalról is bemutatom.

2.1. Fogalommeghatározás

A *sharenting* a 'share' (megosztani) és a 'parenting' (szülőség, gyermeknevelés) szavakból összeállt mozaikszó, melynek egyszavas magyar fordítása még nem létezik. A két szó kombinációját valószínűleg a *The Wall Street Journal*-ben használta először egy újságíró, aki arra hívta fel a szülők figyelmét már 2012-ben, hogy legyenek körültekintőek akkor, amikor a gyermekükről osztanak meg tartalmat a médiában.²

Rengeteg, a jelenséget feldolgozó írás jelent már meg a témában, jogi- és pszichológiai szakirodalom és általános gyermeknevelési tanácsadás körében is, azonban a *sharenting* pontos tartalmára nincs egy konkrét definíció. A továbbiakban a *sharenting* alatt azt értem, amikor a kiskorú gyermekről a szülei úgy osztanak meg tartalmat, hogy személye felismerhető. Nem kritérium, hogy ez minden esetben súlyosan sértse a gyermek magánszféráját. Hiszen a probléma nem maga a tartalommegosztás, hanem az, hogy a szülők rendelkeznek kizárólagosan a gyermekek magánszférájáról. Ez pedig azt is okozhatja, hogy a gyermekeknek előbb lesz digitális lábnyomuk, mint hogy első lépéseiket megtennék.³

² Steven Leckart: The Facebook-free baby. *The Wall street Journal*, 05. 12. 2012. <https://tinyurl.com/mtv7wfjp>

³ Sevim Cimke – Dilek Yildirim Gurkan – Servinc Polat: Child Rights Neglect in Social Sedia: Sharenting. *The Journal of Current Pediatrics*, Vol. 16., No. 2. (2018) Abstract. <https://doi.org/10.4274/jcp.2018.0038>

2.2. *Sharenting* a gyakorlatban

A megfelelő jogi szabályozás érdekében fontos ismerni, hogy mi a jelenség indikátora a mindennapokban. Ez magyarázatot ad arra is, hogy a teljes tiltás miért lenne túlzás, milyen érvek szólnak a megosztás mellett.

A gyermekekről való tartalmegosztás nem véletlenül népszerű, sok azonnal jelentkező pozitívumot élhetnek meg a szülők a „lájkokon” túl is. Ilyen például a külső segítség azokra a nehézségekre, amikkel kapcsolatban a szülők azt érzik egyedül maradtak⁴ vagy épp életük örömeinek megosztása, életük felhőtlenységének bemutatása.⁵ Vannak olyanok is, akik egyfajta családi albumként használják a közösségi oldalakat.⁶ Egyes szülők pedig a kézzelfogható előnyökért végzik a tevékenységet, influenszerként a gyermekeikkel reklámozhatnak egyes termékeket.⁷ A hátrányok és lehetséges veszélyek belátását még nehezebbé teszi a tény, hogy a közösségi platformok úgy vannak kialakítva, hogy azok folyamatos posztolásra, aktív jelenlésre ösztönözzenek minket.⁸

A jelenséget még összetettebbé teszik az új családmodellek. Sokszor ugyanis a képek megosztója nem is a szülői felügyeleti jogot gyakorló személy, hanem annak az új párja, aki szintén részt vállal a gyermeknevelésében és meg akarja osztani ennek örömeit.⁹

A *sharenting* legsérelmesebb esetei azonban legtöbbször nem a jó szándékú megosztásból erednek. Számos példát láthatunk a médiában arra, hogy a szülők célja a gyermekük nevenségessé tétele és az ezzel való népszerűvé válás.

Azt természetesen nem jelenthetjük ki, hogy minden a gyermekekről a médiába kikerült kép ártalmas a kiskorúra nézve, ennek ellenére a szülők korlátok nélküli tartalmegosztása rengeteg veszélyt rejt magában. Az utóbbi időben számos pedofiliával kapcsolatos bűnügyi eset került napvilágra és vált ezzel a sajtó felkapott témájává. A *sharenting* kifejezett táptalaja lehet ennek. Hiszen

⁴ Anna-Maria Iksül – Kristi Joamets: Child Right to Privacy and Social Media – personal information oversharing parents. *Baltic Journal of Law & Politics*, Vol. 14., No. 2. (2021) 108. <https://doi.org/10.2478/bjlp-2021-0012>

⁵ Sheila Donovan: „Sharenting”: The Forgotten Children of the GDPR. *Peace Human Rights Governance*, Vol. 4., No. 1. (2020) 41.

⁶ Zhao Peng: Your growth is my growth: examining sharenting behaviours from a multiparty privacy perspective. *Communication Research and Practice*, Vol. 9., No. 3. (2023) 7. <https://doi.org/10.1080/22041451.2023.2216584>

⁷ Caitlin Abrams: Family Influencing in the Best Interests of the Child Rachel. *Chicago Journal of International Law*, Vol. 2., No. 2. (2023) 99.

⁸ Peng i. m. 3.

⁹ Iskül–Joamets i. m. 108.

a szülők sokszor nyilvánosan osztják meg a tartalmaikat az interneten, amit néhány kattintással bárki lementhet a saját készülékére, innentől kezdve pedig követhetetlenül válik, hogy azt hol használják fel. Másik lehetséges veszélye a gyermekekről kontrollálatlanul megosztott információknak a személyazonosság-lopás.¹⁰ A személyazonosság-lopáshoz hasonló jelenség az ún. digitális gyermekrablás (*digital-kidnapping*¹¹), amikor a gyermekek online személyiségét felhasználva követelnek pénzt a szülőktől, vagy készítenek hamis profilt a csalók. Súlyos negatívuma lehet még a jelenségnek a 'bullying' azaz a zaklatás. Az online térben ez olyan mintha megállás nélkül történe.¹² További, szintén lelki téren és kapcsolatokban megjelenő probléma, hogy a szülők ezen tevékenységének könnyen áldozatul eshet a gyermekükkel való viszonyuk, ha nem veszik figyelembe annak kifejezett tiltakozást a tartalmak megosztása ellen. A gyermekek könnyen elveszthetik szülőikbe vetett bizalmukat, és érezhetik azt, hogy nem tisztelik és védik meg őket.¹³ Szerencsére már számos oktató videó és egyéb tartalom található az interneten, amelyek segíthetik a baj elkerülését vagy egy esetleges bántalmazás elhárítását. Azonban fontos látni, hogy ezek nem elégségesek, egy olyan társadalmi jelenséggel állunk szemben, ahol a jogszabályok, esetlegesen *soft law* eszközök általi fellépésre is szükség van.

3. A jogi konfliktus tartalma

A *sharenting* a jog világában is nehézségeket okoz. A közösségi média mindennapos használata gyakran vonja maga után a véleménynyilvánítási szabadság és a magánszféra ütközését. A *sharenting* esetében sincs ez másképp, azonban ez a jelenség több ennek a két jognak az ütközésénél. Hiszen a szülők oldalán valóban ott van a véleménynyilvánítási szabadságuk, mint a kommunikációs jogok anyajoga.¹⁴ Azonban ez bővül a szülői felügyeleti joggal,¹⁵ aminek tartalma szerint a gyermek személyiségi jogaival helyette rendelkezhetnek, így

¹⁰ Gál Emese Dorottya: Sharenting és – a szülők közösségimédia-használatának a gyermekekre gyakorolt káros hatásai. *Családi jog*, 2020/4. 22.

¹¹ Beware of Digital Kidnapping. *Diamond Valley Federal Credit Union*. <https://bit.ly/3C7wSmc>

¹² Cyberbullying: What is it and how to stop it. Unicef, 02. 2024. <https://bit.ly/413gfCM>

¹³ Lendvai i. m. 9.

¹⁴ Dránovits Tímea: A gyermek mindenek felett álló érdekének és a véleménynyilvánítás szabadságának egymáshoz való viszonya a hazai szabályozás tükrében. *De iurisprudentia et iure publico – Jog- és politikatudomány folyóirat*. 2011/2. 17.

¹⁵ Ptk. 4:146. § (2) bekezdés.

dönthetnek arról, hogy a rájuk vonatkozó információkat kik tudhatják meg és kik nem. A szülői felügyeleti jog körébe tartozik a nevelés megválasztásának a joga is, ami szintén szabadságot biztosít a szülők számára, hogy a gyermekük médiával való kapcsolatáról döntsenek.

A szülők ezen jogaival áll szemben a tény, hogy minden embert (így a kiskorút is) élve születése esetén fogantatásától kezdve megilleti a magánélet,¹⁶ azon belül is a képmás és hangfelvétel védelméhez való jog.¹⁷A gyermekek a kiszolgáltatott helyzetükre tekintettel többlet védelmet élveznek, ezt jeleníti meg 'a legfőbb érdekük',¹⁸ melynek figyelembevételével kompenzálhatjuk védelemre szorultságukat. A szülők nevelés megválasztáshoz való joga is korlátok közé szorul, hiszen ezt a gyermek megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséért kell tenniük.¹⁹

A probléma tehát egyértelmű, a megoldás már kevésbé. Tekintve, hogy a gyermek jogainak védelme érdekében a szülő, mint törvényes képviselő járhat el. Viszont ebben az esetben nehezen képzelhető el védelmet képező félként a törvényes képviselő, ha a konfliktus okozója is ő.

3.1. Magánszféra vagy szólásszabadság

A személyiségi jognak sosem volt pontosan, minden eshetőséget kimerítően meghatározott tartalma, a társadalom, a gazdaság és technikai változásai folyamatosan alakították azt.

A személyiségi jogot a Polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (továbbiakban: Ptk.) szabályozása az emberi méltósággal azonosítja, így az minden természetes személyt emberi mivoltára tekintettel illet meg.²⁰ Védelmet a jogképességtől kezdve kap, tehát az a méhmagzatot is megilleti, élve születés esetén.²¹ Azaz már annak a gyermeknek is ütközhet a magánélethez való joga a szülei szólásszabadságával, akiről születése előtt osztottak meg ultrahang fotót az interneten.

¹⁶ Alaptörvény VI. cikk (1) bekezdés.

¹⁷ Ptk. 2:43. § g) pont.

¹⁸ Abrams i. m. 106.

¹⁹ Ptk. 4:147. § (1) bekezdés.

²⁰ Ptk. 2:42. §.

²¹ Ptk. 2:2. § (1) bekezdés.

Ennek ellenére kevés olyan esetről tudunk, amikor a gyermekek ezen joga védelemben részesült a szülők szólásszabadságával szemben. Az ezzel kapcsolatos jogviták valójában nem önmagukban merülnek fel, hanem általában kapcsolatban állnak házassági bontóperekkel valamint a szülői felügyeleti jog gyakorlásáról döntő jogvitákkal.²² Erre példa egy 2017 decemberében, Rómában született ítélet, melyben egy anyukát köteleztek az eddig közétett tartalmak törlésére, valamint eltiltották a további megosztásról. A jogvitában egy 16 éves fiú személyiségi jogai sérültek, a szülők válása során az anya minden ezzel kapcsolatos tartalmat közölt a médiában, így a fiú társai, barátai, annak akarata nélkül láttak bele a tinédzser magánéletébe. A bíróság a gyermek magánszférájára hivatkozott, amikor az anyukát marasztaló ítéletet hozott.²³

A magyar joggyakorlatban nincs még megfelelően értékelhető mennyiségű döntés a gyermek személyiségi jogainak védelmével kapcsolatban. Ennek számos oka van, többek között az is, hogy sokszor maguk a sérelmet szenvedő felek, a gyermekek sem tudják, hogy mit is jelent pontosan, hogy a magánszférájuk nagy nyilvánosság elé kerül. Nehézséget okoz a kiskorúak számára az is, hogy bár 14. életévük betöltése után maguk tehetnek személyes jognyilatkozatokat, így személyiségi jogaik megsértése miatt pert indíthatnának, azonban ehhez nem rendelkeznek megfelelő anyagi forrásokkal. Ez azonban nem csak hazánkban van így. Számos országban csak elméletben van lehetőségük a kiskorúaknak, hogy a bíróságok előtt megvédjék személyiségi jogaikat, erre lentebb a nemzetközi szabályozások között térek ki részletesebben.

Felmerülhet bennünk a kérdés, hogy nem jár-e a család egységének veszélyeztetésével az, ha a gyermekek magánszférájának erős védelmet adunk és esetlegesen korlátozzuk a szülőket ilyen tekintetben. Azzal, hogy a kiskorú privátszféráját megerősítjük, és lehetőséget biztosítunk számára, hogy bizonyos dolgokban önállóan döntsön – kutatások által bizonyítottan – segítjük azt, hogy a gyermekből könnyebben váljon majd felnőtt korára egy önálló személyiség.²⁴ Ezt támasztja alá a magánélet védelméről szóló 2018. évi LIII. törvény (továbbiakban: Mvtv.) preambuluma is: „a magánélethez való jog az emberi lét és önazonosság kiteljesedéséhez elengedhetetlen.”

²² P.20377/2023/11. Budapest Környéki Törvényszék: személyiségi jog megsértése

²³ Francesco Banterle: The Court of Rome orders a mother to stop publishing on social networks contents relating her underage son. *IPLens*, 28. 01. 2018. <https://bit.ly/47lury8>

²⁴ Stacy B. Steinberg: Sharenting: Children's Privacy in the Age of Social Media. *Emory Law Journal*, Vol. 66., No. 4. (2017) 856.

3.2. A szülő-gyermek jogviszonyra vonatkozó szabályok

A legalapvetőbb gyermekjogokat tartalmazó szabály a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény (a továbbiakban: Egyezmény), melyet Magyarország is ratifikált 1991-ben. Az Egyezmény témánk szempontjából releváns tartalmát vetem össze a magyar jogszabályokkal. Ezzel rámutatva, hogy a jelenlegi családjogi szabályozás miért nem elégséges a *sharenting* okozta problémák rendezésére.

Hazai szabályozás tekintetében már az Alaptörvény is tartalmaz családjogra és kifejezetten a gyermekjogok védelmére vonatkozó rendelkezéseket, ezt már a Nemzeti Hitvallás is megjeleníti.²⁵ Még is, az Alaptörvény témánk szempontjából legjelentősebb fordulata az, amely szerint a gyermek megfelelő fejlődéshez való joga minden más alapjogot megelőz.²⁶ Bár ez a fordulat elméletben megfelelő alapot biztosít a szülői szólásszabadság korlátozásának is, gyakorlati megvalósulására e konkrét kérdésben még nem láttunk példát.

Jelen kutatásban polgári jogi szemszögből vizsgálódom, így részletesen a Ptk., valamint a gyermekek védelméről és gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény (továbbiakban: Gyvt.) rendelkezéseit mutatom be.

A fentebb írt 'mindenek felett álló érdek' melyet a kiskorúak jogsérelme esetén kell figyelembe venni, az Egyezményben jelent meg először.²⁷ A 3. cikkben került kodifikálásra, hogy „a szociális védelem köz- és magánintézményei, a bíróságok, a közigazgatási hatóságok és a törvényhozó szervek minden, a gyermeket érintő döntésükben a gyermek mindenek felett álló érdekét veszik figyelembe elsősorban.” Ehhez hasonló a Ptk. 4:2. § (1) bekezdésének azon szabályozása, hogy a „a családi jogviszonyokban a gyermek érdeke és jogai fokozott védelemben részesülnek.” Valamint a Gyvt. is rendelkezik erről.²⁸

Az Egyezmény nem pontosítja, hogy mi a gyermek legfőbb érdeke, nem ad példálózó felsorolást sem, ez teszi lehetővé, hogy a fogalom rugalmas maradjon és a jogalkalmazó mindig az adott helyzetre konkretizáljon.²⁹ Hasonlóan alakult ez a magánélethez való joggal kapcsolatban is: a gyermekek magánszférájának fontosságának kiemelését a 'mindenek felett álló érdekek' körében a digitális

²⁵ Alaptörvény Nemzeti Hitvallás.

²⁶ Alaptörvény XVI. cikk (1) bekezdés.

²⁷ Natasha Kravchuk: Privacy as a New Component of “The Best Interests of the Child” in the New Digital Environment. *The International Journal of Children's Rights*, 12. Feb. 2021. 101. <https://doi.org/10.1163/15718182-29010006>

²⁸ Gyvt. 2. § (1) bekezdés.

²⁹ Kravchuk i. m. 102.

világ veszélyeinek megjelenése tette szükségessé, bár az a 16. cikk szerint eddig is védelemben részesült, most nagyobb hangsúlyt kapott.³⁰ Így már nem csak a gyermek jogaként jelenik meg, hanem mint annak a legfőbb érdeke, ami előrelépést jelent a kiskorúak személyiségi jogainak védelme érdekében.

Egy esetleges vitában a gyermek magánjoga azonban nem egyértelműen élvez elsőbbséget a szülő szólásszabadsága vagy szülői felügyeleti jogával szemben,³¹ hiszen azt 'első sorban' kell figyelembe venni, nem áll mindenki más joga felett.³²

A fentebb írt 16. cikkben is megjelenik a magánélet védelme. Ebben a rendelkezésben, más jogokkal együtt, az önkényes vagy törvénytelen beavatkozásokkal szemben kell azt biztosítani. Hasonló fordulatot tartalmaz a Gyvt. amikor kinyilvánítja a gyermekek jogát arra nézve, hogy a fejlődésükre ártalmas környezeti és társadalmi hatások ellen védelemben részesüljenek.³³ Mindkét szabályozás a magánélet védelmét külső veszélyekkel szemben jelenti meg, amiktől a törvényes képviselő védi meg a kiskorút. Ezt a védelmező szerepet hangsúlyozza az Egyezmény több rendelkezése is, melyek szerint az államok alapvetően a szülőt támogatják, és segítik, hogy ő tudja a gyermek jogait érvényesíteni.³⁴ Erre mutatnak rá a Ptk. szülői felügyelettel kapcsolatos szabályozásai is,³⁵ valamint a Gyvt. általános rendelkezései.³⁶

A gyermekek magánélethez való jogának érvényesülése első sorban a szülőkre van bízva. Kérdéses lehet, hogy tekinthető-e az eddigi védelmező szerepkört megtörve önkényes vagy törvénytelen beavatkozásnak, illetve fejlődésre ártalmas környezeti hatásnak³⁷ a szülő tartalommegosztó tevékenysége, a *sharenting*? Ha igen, lehetséges-e ellene a fellépés ebben az esetben? Ahhoz, hogy a gyermekek magánélethez való jogának többlet védelmet biztosítsunk a szülők szerepén kell változtatnunk. Fontos, hogy a ne úgy tekintsünk rájuk, mint a gyermek tulajdonosaira (*owner*), hanem mint egy kísérőjére, védelmezőjére (*steward*).³⁸ Ha

³⁰ Uo. 105.

³¹ Uo. 101.

³² Uo. 104.

³³ Gyvt. 6. § (4) bekezdés.

³⁴ Egyezmény 3. cikk, 5. cikk.

³⁵ Ptk. 4:146. §.

³⁶ Gyvt. 1. § (1) bekezdés.

³⁷ Egyezmény 16. cikk (1) bekezdés.

³⁸ Barbara Benett Woodhouse: Hatching the Egg: A Child-Centered Perspective on Parents' Rights Hatching the Egg: A Child-Centered Perspective on Parents' Rights. *Cardozo Law Review*, Vol. 14., No. 6. (1993) 1755.

pedig a védelmező hibát vét (például a gyermek személyiségi jogainak védelme körében), akkor lehetőséget kell biztosítanunk a külső szereplők fellépésének.

A szülőknek egy, a gyermeket érintő döntések meghozatalával kapcsolatos kötelezettségét jeleníti meg az Egyezmény 12. cikke, eszerint a kiskorúnak lehetőséget kell adni, hogy kinyilváníthassa véleményét korára és érettségi fokára figyelemmel. Ez a garanciális szabály a Ptk.-ban is megtalálható,³⁹ azonban itt nem csak a véleménynyilvánítás lehetőségét kell biztosítani, hanem azt a gyermek korára és érettségi fokára tekintettel a szülőknek megfelelő súllyal figyelembe kell venniük. Bár a gyermekek ezen joga a *sharenting* körében nem elhanyagolható, hiszen törvényi korlátokat állít a szülők döntéshozatalának, azonban ők ezt sokszor nem veszik figyelembe. A szülők vélemény kikérési kötelezettsége aggályokat vethet fel olyan tekintetben is, hogy mi a helyzet azokkal az esetekkel, amikor a gyermek véleménynyilvánításra még nem képes, például a csecsemőkről való tartalommegosztás esetén. Ilyenkor a szülőnek korlátlan döntési joga van a gyermek privátszféráját illetően? Lehetősége van-e az ezt megkérdőjelező gyermeknek a szülő korábbi döntése ellen később fellépni? Vagy mi történik olyankor, ha a korábban megadott engedélyét szeretné visszavonni?

A hatályos szabályozásban tehát megjelenik a gyermekek magánéletének védelmének szükségessége, azonban az nem megfelelően körülbástyázott, a legtöbbször ennek egyetlen védelmezője a szülő, aki sokszor maga a jogsértő is egyben

Ezek alapján, mind a nemzetközi, mind a magyar szabályozásból látható, hogy alapvető cél a család egységének védelme, és megfelelő „működésének” biztosítása, az ebbe való beavatkozás a gyermek megfelelő fejlődésének védelme érdekében, csak a legszükségesebb esetekben lehetséges. Fontos lenne belátni, hogy a gyermekek személyiségi jogainak online közegben való sérülése ilyen esetnek számít.

4. Hatályos médiaszabályozás

Véleményem szerint a *sharenting* kizárólag az online térben történhet, bár léteznek ezzel ellentétes nézetek is.⁴⁰ Ezért a továbbiakban az online platfor-

³⁹ Ptk. 4:148. §.

⁴⁰ David Sehnálek: *Sharenting and Children's Privacy Protection in International, EU, and Czech Law: Parents, Stop Sharing! Thank You, Your Children. Central European Journal of Comparative Law*, Vol. 4., No. 1. (2023) 113–114.

mokra vonatkozó szabályozást mutatom be, kiemelve annak pozitív és negatív oldalait is.

A közösségi média és a magánszféra kapcsolatában fontosnak tartom azt tisztázni, hogy mennyiben beszélhetünk személyiségi jogvédelemről az online felületeken, mennyiben köthető személyünkhöz az online platformon készült profilunk. Erre pszichológiai tanulmányokon keresztül kapjuk meg a választ: számos kapcsolat ismerhető fel a személyiségjegyeink és a közösségi felületen végzett tevékenységeink között.⁴¹ Önmagunkat meghatározzuk azzal, hogy mit tárunk a világ elé⁴², a személyiségünk része az önmagunkról való rendelkezés. Így amikor egy szülő maga dönti el, hogy a gyermekével kapcsolatban milyen adatokat oszt meg róla a közösségi média platformok felületein elveszi tőle a lehetőséget, hogy saját személyiségét a digitális világban maga alakítsa, az úgynevezett digitális lábnyomát⁴³ helyette határozza meg.

Az online közeg már egyáltalán nem kevésbé valóságos, mint a fizikai világ, amiben élünk, azt is az életünk részének kell tekinteni,⁴⁴ így jogainknak ott is ugyanolyan, vagy kiszolgáltatottabb voltára tekintettel, erősebb védelmet kell biztosítani.

4.1. Az Európai Unió szabályozása

A személyes adatok kezelésével és tárolásával a közösségi média platformokon (és más területeken is) nézőpontunkból két Európai Parlament és Európai Tanács (továbbiakban: EU) által kiadott rendeletet kell áttekintenünk. Az egyik az általános adatvédelmi rendelkezésekről szóló rendelet (továbbiakban: GDPR),⁴⁵ a másik pedig a digitális szolgáltatásokról szóló rendelet (továbbiakban: DSA).⁴⁶

⁴¹ Halász Csenge: Személyiségi jogok a közösségi médiában – új kihívások a bírói gyakorlat tükrében. *Publicationes Universitatis Miskolcensis*, 2019/1. 344. <https://doi.org/10.32978/sjp.2020.020>

⁴² Menyhárd Attila: A magánélethez való jog elméleti alapjai. *In Medias Res*, 2014/2. 393.

⁴³ Digitális lábnyom: egy adott személyről az interneten létező információk összessége a digitális tevékenysége alapján. <https://bit.ly/4hwpaSG>

⁴⁴ Schnálek i. m. 112.

⁴⁵ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet). HL L 119., 2016.5.4, 1–88. o.

⁴⁶ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/2065 rendelete (2022. október 19.) a digitális szolgáltatások egységes piacáról és a 2000/31/EK irányelv módosításáról (digitális szolgáltatásokról szóló rendelet). HL L 277., 2022.10.27, 1–102. o.

4.1.1. Alkalmazható-e a magánélet területén az általános adatvédelmi rendelet?

A GDPR létrejöttét azért tartotta szükségesnek a jogalkotó, hogy létrehozzon egy Európában egységes szabályozást a magánszemélyek adatainak használatával, tárolásával kapcsolatban. Ennek megfelelően a közösségi média platform szolgáltatók különféle korlátok közé szorultak.

Mivel a gyermekek a személyes adatok kezelésével összefüggő kockázatokat kevésbé ismerik fel, fokozott védelmük biztosítása érdekében rájuk néhány külön rendelkezés is vonatkozik, ezt már a (38) preambulumbekkezdésben is kiemelésre kerül.

Az egyik ilyen külön rendelkezés, hogy a gyermekek adatainak felhasználásához szülői engedély szükséges: a 16 év alatti gyermek helyett a szülői felügyeletet gyakorló személy adhat hozzájárulást az adatok kezeléséhez. Ezt a korhatárt a tagállamok 13 éves korig csökkenthetik.⁴⁷ Ez a rendelkezés arra az esetre adhat megoldást, ha a közösségi média platform, mint adatkezelő és a kiskorú, mint felhasználó között alakul ki jogi konfliktus. Azonban számos esetben a szülő az adatok kezelője, hiszen nem a gyermek, hanem ő regisztrál az adott felületre. Kérdésként merül fel, hogy a közöttük lévő jogviszonyra alkalmazhatóak-e a GDPR rendelkezései?

Hollandiában 2020-ban egy nagymama vesztett pert, mert az unokáiról osztott meg képeket a Facebook és a Pinterest felületén, és a lánya felszólítása után nem távolította el azokat. A bíróság a GDPR-t alkalmazta az esetre, mert a nagymama Facebook beállításai alapján nem csak az ismerősei, hanem bárki láthatta a fotókat és azokat kereső motor találatok is kiadták.⁴⁸

Látható tehát, hogy ez a jogvita már szintlépés a Rómában hozott ítélethez képest; a per per megnyitotta a lehetőséget, hogy *sharenting* okozta sérelmes helyzeteket bíróság elé vigyék és a GDPR alapján a (nagy)szülőt mint adatkezelőt a tartalmak törlésére kötelezzék. Azonban az ügy további kérdéseket is felvet. Mi történik abban az esetben, ha a szülő jóváhagyja a képek megosztását, marad-e bármilyen jogi lehetősége a gyermeknek a későbbiekben a nagyszülővel szembeni tiltakozásra? Továbbá, hogy a közösségi oldalaknak, amik korlátok nélkül engedélyezik kiskorúakról készült képek megosztását van-e valamilyen felelősségük az ügyben? Adhat-e egyáltalán a jog megoldást a *sharenting*-re?⁴⁹

⁴⁷ GDPR 8. cikk.

⁴⁸ C/05/368427 [ECLI:NL:RBGEL:2020:2521].

⁴⁹ Lendvai i. m. 9.

A 17. cikkben található 'törléshez való jog' szerint „az érintett jogosult arra, hogy kérésére az adatkezelő indokolatlan késedelem nélkül törölje a rá vonatkozó személyes adatokat, az adatkezelő pedig köteles arra, hogy az érintettre vonatkozó személyes adatokat indokolatlan késedelem nélkül törölje.” A szabályozás több eshetőséget is felsorol, amikor ez a jog igénybe vehető.⁵⁰ A (65) preambulumbekzdés kifejezetten kiemeli, hogy ha gyermek adott engedélyt az adatkezelésre akkor ez a jog különösen fontos, hozzájárulásukat akár felnőttként is visszavonhatják. Bár, ez még mindig nem oldja meg azt a problémát, ami szerint, ha a szülő adott engedélyt, akkor nem tud mit tenni a gyermek.

A törléshez való jog jó megoldás lehet, azonban a jelenlegi szabályozás alapján újra ahhoz a tényhez jutunk vissza, hogy a gyermekek privátszférájával kapcsolatos döntés teljes mértékben a szülők kezébe van utalva, hiszen cselekvőképtelen kiskorú esetében ezzel a joggal a szülő élhet. Így a gyermekeknek csak 16 éves koruk után lesz lehetőségük ezzel szemben fellépni, azonban addigra olyan mértékben kialakíthatnak a személyiségükről a szüleik egy képet a közösségi média felületeken, hogy ők azt szinte képtelenek lesznek megváltoztatni.

Még, ha lehetőséget adnánk is bármely korosztályú gyerekeknek a jog alkalmazására, ők maguk nem is regisztrálhatnak az adott platformokra, így nem is biztos, hogy tudnak a róluk megosztott képekről, több olyan eset is volt, amikor a kiskorúak csak tinédzser korukban, mikor már ők is rendelkeztek saját profillal az adott felületen, szembesültek azzal, hogy szinte születésüktől kezdve dokumentálva van az életük a médiában.⁵¹ További problémát okoz, mint az már fentebb írtam, hogy anyagi forrásaik sem lennének egy ügyvéd finanszírozására vagy egy bírósági eljárás költségeinek megfizetésére.⁵²

Célszerű lehet tehát annak a lehetőségét, hogy ezt a jogot kiskorúak érdekében érvényesítsék más személyekre, például hozzátartozókra, gyermekvédelmi szervezetekre is kiterjeszteni. Erre bizonyos jogrendszerekben láthatunk is példát, melyet lentebb mutatok be.

⁵⁰ Claire Bessant – Maximilian Schnebke: Does the GDPR offer a solution to the 'problem' of sharenting? *Datenschutz und Datensicherheit*, Vol. 46., No. 6. (2022) 353. <https://doi.org/10.1007/s11623-022-1618-3>

⁵¹ Helier Cheung: Can you stop your parents sharing photos of you online? *BBC News*, 28. 03. 2019. <https://bit.ly/4ef6pjP>

⁵² Lendvai i. m. 14.

4.1.2. A szolgáltatók kezébe utalás

Az EU szabályozása tekintetében a digitális szolgáltatókkal kapcsolatos rendeletet elemzem mint a *sharenting* másik lehetséges megoldása. A rendelet célja egy biztonságos, kiszámítható és megbízható online környezet kialakítása volt, kifejezetten hangsúlyozva a fogyasztóvédelem online közegben való megvalósulását.⁵³ A DSA 16. cikke nyújthat lehetséges megoldást arra az esetre, ha a gyermekekről a magánszférájukat sértő tartalom kerül ki a médiába. E szerint a digitális szolgáltatóknak biztosítaniuk kell egy kizárólag elektronikus úton lebonyolítható, felhasználóbarát felületet, amin keresztül bármely személy (vagy szervezet) jelenteni tudja az olyan tartalmat, amely szerinte jogellenesnek minősül. Tekintve, hogy a közösségi média platformokra csak 13. életévüket betöltött személyek regisztrálhatnak, a gyermekek csak ez után élhetnek ezzel a lehetőséggel, ami ugyanahhoz a problémához vezetne vissza, amit a GDPR esetében írtam. Azonban itt nem feltétlen szükséges, hogy az jelentsen egy adott tartalmat, aki azon szerepel, így lehetőséget biztosít külső személyeknek, hogy a kiskorú személyiségi jogai védelmében egy adott tartalom eltávolítását kérjék.

Ez megoldás azonban könnyen a véleménynyilvánítás szabadságának egyoldalú és túlzott korlátozása lehet. A közösségi média platformok sokszor nem a hatályos jogi szabályok alapján döntenek el, hogy egy tartalom törlésre kerül-e vagy sem, valamint a tartalom közzétételét sem értesítik erről, és jogorvoslati lehetőséget sem nyújtanak számára.⁵⁴ Mindemellett az is előfordulhat, hogy a szolgáltatók nem törlik a tartalmat, vagy maguk tiltanak le olyan bejegyzéseket, amiknek viszont a nyilvánosság előtt lenne helye. Ezt a megoldást nem tartom a probléma legmegfelelőbb orvoslásának, de ez is egy lehetséges, ráadásul gyorsan igénybe vehető alternatíva.

4.2. A magyar médiaszabályozás

A közösségi média gyermekek életébe is beszűrődő hatásaira többek között az elektronikus kereskedelmi szolgáltatások, valamint az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások egyes kérdéseiről szóló 2001. évi CVIII. törvény (továbbiakban: Ektv.) kapcsán is reagált a jogalkotó. Az Ektv. több szabályozást

⁵³ DSA 1. cikk (1) bekezdés.

⁵⁴ Barzó Tímea – Halász Csenge: A magánélethez való jog és a véleménynyilvánítás szabadsága ütközéspontjai az online közösségi térben. *In Medias Res*, 2022/2. 105. <https://doi.org/10.59851/imr.11.2.7>

is tartalmaz a kiskorúak védelme érdekében, témánk szempontjából az értesítési-eltávolítási eljárás (*notice and take down*) a releváns. Az eljárás a 2013 decemberében történt módosításától kezdve alkalmazható a kiskorúakra is,⁵⁵ azonban ennek a folyamata körülményes volt, hiszen közokiratba vagy teljes bizonyító erejű magánokiratba kellett foglalni a jogsértést. A törvény egy 2024-ben történt módosítással egyszerűsödött, eszerint a szolgáltató elektronikus úton felhívható az általa közzétett, a kiskorú személyiségi jogait sértő tartalom eltávolítására. Ezzel a lehetőséggel cselekvőképtelen kiskorú esetén a törvényes képviselő, korlátozottan cselekvőképes kiskorú, pedig maga is élhet.⁵⁶

A rendelkezés komoly előrelépést jelent a polgári jogi szankciók alkalmazásához képest, hiszen egyszerűbben igénybe vehető. Azonban felvet néhány, a fentebb bemutatott rendelkezések kapcsán írt problémát. A legszembetűnőbb, hogy a legvédtelenebb korosztály tekintetében továbbra is csak a törvényes képviselő léphet fel, így ők kiszolgáltatottak maradnak a szüleikkel szemben. Valamint, a törvény a DSA szolgáltató fogalmával operál, így az értesítési-eltávolítási eljárást az előbbi kapcsán elemzett joggal azonosítható, tehát itt is felmerülhet, hogy a szolgáltató nem tartja sérelmesnek a tartalmat és azt nem távolítja el. Erre az eshetőségre a jogalkotó azonban előre reagált: ebben az esetben a kiskorú jogosult vagy a törvényes képviselője a Gyermekvédelmi Internet-Kerekasztalhoz fordulhat.⁵⁷ A jogalkotó utóbbi módosítások deklarálásával fontos lépéseket tett a kiskorúak személyiségi jogainak védelme érdekében, azonban egyes, fentebb bemutatott, problémákra továbbra sem reagált.

5. Szabályozási gyakorlatok az Európai Unióban

A szabályozás hiányosságát és ennek megváltoztatásának szükségességét egyre több országban érzékeli a jogalkotó az Európai Unió területén is. A kérdésben mondhatni Franciaország jár az élen, ahol először 2020-ban a gyermekinfluenzák médiában való jelenléte került szabályozásra,⁵⁸ majd később a magáncélú *sharenting* is korlátok közé szorult. Ez utóbbi szabályozásból kiemelendő a tény, hogy a szülőkön kívül más külső szereplőknek is lehetőséget

⁵⁵ Keserű Barna Arnold: A magánélet védelméről szóló törvény kritikai elemzése. *Jog- és államtudomány*, 2021/3. 321.

⁵⁶ Ektv. 13. § (13) bekezdés.

⁵⁷ Ektv. 13. § (15) bekezdés.

⁵⁸ LOI n° 2020-1266 du 19 octobre 2020 visant à encadrer l'exploitation commerciale de l'image d'enfants de moins de seize ans sur les plateformes en ligne.

biztosít a fellépésre a gyermekek képmásának- és hangfelvételének védelme érdekében.⁵⁹ Franciaország után más európai országokban is történtek jogi lépések a gyermekek médiával szemben való védelme érdekében, Fontosnak tartom megemlíteni, hogy érzelve a gyermekekre a közösségi felületeken leselkedő veszély súlyosságát több országban is a kiskorúak közösségi oldalokról való kitiltása mellett határoztak ez azonban több szempontból is aggályokat vethet fel. Egyrészt így semmilyen mértékben nem látnak rá arra, hogy a szüleik esetlegesen mit osztanak meg róluk. Továbbá véleményt sem tudnak majd alkotni ebben a kérdésben, ha maguk egyáltalán nem ismerik ezeket a felületeket. Valamint megfelelő oktatás hiányában, ha később találkoznak ezekkel a felületekkel könnyen kiszolgáltatottak lehetnek a bennük rejlő veszélyeknek.

A jogszabályok mellett a *soft law* eszközök is fontos szerepet játszanak a kérdés rendezésében, erre hívta fel a figyelmet az Európai Unió Bizottságának ügyvezető alelnöke is. Többek között arról számolt be egy a Parlamentben feltett kérdésre válaszul, hogy 2026 elején tervezik felülvizsgálni a gyermekek médiával kapcsolatos védelméről szóló ajánlásukat, valamint megfontolásra kerül egy uniós szintű korlátozás is, amely szerint bizonyos kor alatt a kiskorúak nem regisztrálhatnak majd a közösségi felületekre.⁶⁰

6. Következtetések

Látható tehát, hogy a gyermekek közösségi médiában való megjelenése egy aktuális és sokat tárgyalt probléma. Ennek ellenére megfelelő szabályozás még nem született a témában. Okozhatja ezt annak összetettsége, valamint az a tény is, hogy a probléma közege, a közösségi média is folyamatosan változik, újabb és újabb kérdéseket felvetve. A téma a hazai jogirodalmat is foglalkoztatja. Bár jogszabályi korlátozás még nincs, ami kifejezetten a *sharenting*-re vonatkozatható, a szülők több helyről is tájékozódhatnak a gyermekek megfelelő védelme érdekében. Erre példa a 2025 decemberében az NMHH gondozásában megjelent Digitális szülőség című kötet is.⁶¹

Fontos azonban azt is látni, hogy a gyermekek védelme érdekében komolyabb lépések megtételére is szükség lehet.

⁵⁹ LOI n° 2024-120 du 19 février 2024 visant à garantir le respect du droit à l'image des enfants.

⁶⁰ E-004100/2025 Giuseppe Antoci: Question for written answer to the Commission. <https://bit.ly/4crwmjf>

⁶¹ NMHH: Digitális szülőség – könyvújdonság a gyermekkor kihívásairól a digitális világban. 19. 01. 2026. <https://bit.ly/4r6McmZ>

6.1. Személyiségi jogokkal való rendelkezés korlátozása

A szülőkből tudatosítani szükséges, hogy a gyermek adatainak kezelését, személyiségi jogaikkal kapcsolatos döntési szabadságukat nem tekinthetik egyenlőnek azzal, hogy azok fölött korlátok nélkül rendelkezzenek. Azonban aránytalan korlátozás lenne a tartalommegosztás teljes tilalmazása, hiszen a szülőktől nem vehető el a joguk, hogy a családi életük örömeit megosszák. Még kell találni a két jog közötti határokat.

A *sharenting*-re vonatkozó szabályozást a gyermekek életkorától szükséges függővé tenni. Az ítélőképessége birtokában lévő gyermek véleményét az őt érintő döntésekben a szülők kötelesek figyelembe venni, azonban ez a megoldás sok esetben nem elégséges. A polgári jogi szabályozás több helyen megkívánja, hogy bizonyos döntéseket a 14. életévét betöltött kiskorúnak is jóvá kell hagynia. Az adatokkal való rendelkezést szükséges lenne ebbe a körbe behozni.

Azonban a cselekvőképtelen kiskorúak esetében sem hagyható teljes mértékben a szülők kezében a döntés. Bizonyos esetekben lehetőség van eseti gyámrendelésre vagy az ügyész fellépésére a családjog területén is, valamint a gyermek érdekét súlyosan sértő magatartás esetén a szülői felügyeleti jog megszüntetésére.⁶² Ennek megfelelően a képmással és hangfelvétellel való rendelkezés körében is lehetőséget kellene biztosítani külső szereplők fellépésének. A gyámhatóság túlterheltsége folytán szükséges lehet erre egy külön intézményt, szervezetet kialakítani.

Emellett pedig maguknak a gyermekeknek is lehetőséget kellene biztosítani korhatár nélkül, hogy egy külső szervnek jelezhessenek ilyen probléma esetén, akár személyesen, akár elektronikus felületen keresztül.

6.2. Digitális szolgáltatókkal szembeni korlátozások

A digitális szolgáltatókkal szemben további kötelességeket szükséges megállapítani a gyermekek védelme érdekében. Erre szolgálhatna például, ha a szolgáltatók kötelesek lennének információt biztosítani arról, hogy milyen hátrányai lehetnek a kiskorúról történő tartalommegosztásnak. Ezt megjelenhetne az előtt, mielőtt az adott bejegyzést a felhasználók közzéteszik, egy felugró ablak segítségével. Miután a felület mesterséges intelligencia segítségével azonosítja, hogy kiskorúról készült képfelvétel vagy videó megosztására készül a felhasz-

⁶² Ptk. 4:161. §, Ptk. 4:190–4:193. §§.

náló láthatóvá válna a tájékoztató. Azonban mivel ez a rendszer a szöveges tartalmak esetében nem feltétlen lenne hatékony, szükségesnek tartanám, hogy az oldalra történő regisztrációkor is megjelenjen ez a tájékoztatás.

6.3. Összegzés

A szülő szólásszabadsága és a gyermek magánszférája közötti konfliktus összetettebb tehát, mint egy általános, a médiában gyakran jelentkező, személyiségi jogot sértő cselekmény esete. A szülőknek bizonyos mértékben rendelkezési joguk van a gyermek jogai fölött. Ennek a rendelkezésnek a mértékét, korlátait kell megtalálni, ami csak a gyermek legfőbb érdekének figyelembevételével lehetséges. Erre már számos próbálkozást láthatunk, azonban tökéletes megoldás még nem született.

Bár a szabályozásra igény van, azonban kérdéses, hogy mennyiben érdemes ezzel 'megelőzni' az uniós jogalkotót, ha az valóban tovább lép a *soft law* eszközein és kötelező jogszabályokat léptet életbe. Valamint az is egy jövőben eldöntendő kérdéssé vált, hogy szükséges-e a kiskorúak megjelenése a médiában vagy több előnyt hoz a teljes kitiltásuk onnan, mint hátrányt.

A téma tehát közel sem lezárt, az még bármilyen irányba változhat.

KÖZSZEMLÉRE TÉVE

Avagy a közéleti szereplők személyiségi jogait szabályozó normák revíziója

Pintér R. Daniella

1. Szabályozást előkészítő főbb döntések

Jogrendszerünkben a személyiség törvény előtti védelmének szintje először nem volt differenciálva aszerint, hogy annak ki a jogosultja, illetve, hogy az érintett személyiségi jogait milyen kontextusban érte a sérelem.

„Aki nyilvánosság porondjára lép [...], annak számolnia kell azzal, hogy őt is megbírálják, és hogy ez az értelmezés, bírálat esetleg eredményében sérelmes is lehet a számára”,¹ így fejtette ki 1981-ben az egykori Legfelsőbb Bíróság álláspontját, ami egyben az értékválasztát is tükrözte. Az elhatárolás lehetőségét azonban a 48/1991. (IX. 26.) AB határozat hozta meg, ahol az Alkotmánybíróság deklarálta, hogy „A becsület védelmének speciális szabályozásakor a törvényhozó egyaránt mérlegelheti azt, hogy szigorúbb szankciókat alkalmaz, vagy pedig, hogy inkább a közhivatalt és tisztségeket betöltők hivatali tevékenysége szabad bírálatának biztosít szélesebb lehetőséget.”² A szólásszabadság alkotmányos értelmezését megalapozó 30/1992. (V. 26.) AB határozat óta követett gyakorlat szerint,³ a szabad véleménynyilvánításhoz való jognak valójában igen kevés joggal szemben kell csak engednie, azaz a véleményszabadságot korlátozó törvényeket megszorítóan kell értelmezni.⁴

E kérdésben vízvázalstónak az Alkotmánybíróság 36/1994. (VI. 24.) AB határozata tekinthető, hiszen ekkor került deklarálásra, hogy különleges véde-

¹ BH1981. 402.

² 48/1991. (IX. 26.) AB hat. Indoklás C) II. 4.

³ Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez*. Budapest, Wolters Kluwer, 2020. 96.

⁴ 30/1992. (V. 26.) AB hat. Indoklás V. 1.

lem övezi a véleménynyilvánítás- és sajtószabadságát, amikor az közügyeket, illetve a közéletben szerepet vállaló, közhatalmat gyakorló, közfeladatot ellátó személyek tevékenységét érinti. Arra a következtetésre jutott, hogy a közhatalom gyakorlásában résztvevő személyek védelmében a véleménynyilvánítás szabadságának szűkebb körű korlátozása felel meg a demokratikus jogállamiságból adódó alkotmányos követelményeknek.⁵ A határozat még csak szűk személyi körben, különösen a politikai résztvevők, a közfeladatot ellátó, illetve a közhatalom gyakorlásában résztvevő személyek vonatkozásában mondta ki a személyiségi jogok korlátozásának alkotmányosságát a véleménynyilvánítás szabadságával való kollízió esetén.

A Kúria 1/2012. BKMPJE határozatában a közszereplést olyan politikai, társadalmi, művészeti tevékenységnek, megnyilvánulásnak determinálta, melyet egy meghatározott cél, szűkebb vagy tágabb értelemben a helyi közösség vagy a társadalom életének befolyásolása érdekében fejtenek ki, ezzel kiterelve a judikatúrát abból a téves gyakorlatból, amelyben a közéleti szereplők körét helytelenül korlátozták politikusokra, közfeladatot, illetve közhatalmat ellátó személyekre.

2. Aktuális jogi szabályozás

A közéleti szereplők személyiségi jogi védelmét, illetve azon keresztül a közügyek szabad vitatásának a személyiségi jogok által képzett határait a Ptk. és a Magánélet védelméről szóló 2018. évi LIII. törvény⁶ alkotja.

2.1. Alaptörvény

A közéleti szereplők személyiségi jogainak szabályozása kiváltképp három, az Alaptörvény által is deklarált alapvető jogból vezethető le. Ezen alapvető jogok az emberi méltósághoz, a magánélet védelméhez, valamint a szabad véleménynyilvánításhoz való alapvető jogok.

⁵ 36/1994. (VI. 24.) AB hat. Indoklás III. 1.

⁶ A magánélet védelméről szóló 2018. évi LIII. törvény, a továbbiakban Mavétv.

2.1.1. Az emberi méltóság védelme

A Szabadság és Felelősség részben, az egyes alapvető jogokat tartalmazó rendelkezései élén elvi jelleggel rögzíti az emberi méltóság sérthetlenségét az Alaptörvény.⁷ Bár az élethez való joggal egységben deklarálja, ettől függetlenül az emberi méltóság egy önmagában is értelmezhető alapjog.⁸

Az Alkotmánybíróság interpretációja szerint az emberi méltósághoz való jog az ún. „általános személyiségi jog” egyik megfogalmazása.⁹ Az általános személyiségi jog „anyajog”, azaz olyan szubszidiárius alapjog, melyet a bíróságok minden esetben felhívhatnak az egyén autonómiájának védelmére, ha az adott tényállásra konkrét, nevesített alapjogok egyike sem alkalmazható.¹⁰ Tartalmát egzakt módon meghatározni nem lehet, azt a szakirodalom olyan szférák azonosítása révén állapítja meg, melyekben az emberi méltóság az alapjogok lényeges tartalmaként kiváltképpen megnyilvánul. Az emberi méltósághoz való jog tartalma tehát résztartalmakból áll, melyek a nemzetközi emberi jogi és az alkotmánybírói gyakorlatban bontakoznak ki.¹¹

Az emberi méltósághoz való jog továbbá azt is jelenti, hogy van az egyén autonómiájának, önrendelkezésének egy olyan, mindenki más rendelkezése alól kivont magja, melynél fogva az ember alany marad, s nem válhat eszközzé vagy tárggyá.¹² Az emberi méltóság ezen magja még a véleménynyilvánítás szabadsága által sem érinthető. Ugyan az Alaptörvény által védett véleménynyilvánítások köre a közéleti szereplőkkel kapcsolatos vélemények esetében tágabb, mint más személyeknél, az emberi méltóságnak az ő esetükben is van egy olyan lényegi, érinthetetlen magja, melyet a kritikát megfogalmazó személyek is kötelesek tiszteletben tartani.¹³ Jól szemlélteti e tekintetben az egyenlőséget,

⁷ Magyarország Alaptörvényének Indoklása a II. cikkhez.

⁸ Árva Zsuzsanna: *Nagykommentár Magyarország Alaptörvényéhez*. Budapest, Wolters Kluwer, 2013. II. cikk.

⁹ Az emberi méltósághoz való jog általános személyiségi jogként történő azonosításával szemben kritikaként fogalmazódott meg, hogy az Alkotmánybíróság ezen gyakorlata a polgári jogban nehezen követhető. „Az emberi méltóság a kodifikációban azért nem alkalmas kifejezés, mert e jognak a bírói gyakorlatban bevett, kialakult értelme van [...]. Nem megfelelő általános személyiségi jogként ez a kifejezés amiatt sem, mert a jogi személyekkel kapcsolatban az emberi méltóság nem értelmezhető.” *Magyar Közöny*, 15. szám, II. kötet, 2002. 29.

¹⁰ 8/1990. (IV. 23.) AB hat. Indoklás III.

¹¹ Ronga Adrienn: Az emberi méltósághoz való jog, mint általános személyiségi jog és a kínzás tilalma. *KRE-DIT*, 2023. december 30. <https://www.kre-dit.hu/tag/elethez-valo-jog/#post-2909-footnote-11>

¹² 64/1991. (XII. 17.) AB hat. Indoklás D) 2. b) pont.

¹³ 3122/2014. (IV. 24.) AB hat. [17] bek.

hogy az Alkotmánybíróság egy politikai reklámfilm vonatkozásában (melyben „egy katonai egyenruhába bújt majomnak öltözött ember szerepel, aki a korábbi magyar miniszterelnökök hangjára tátog”) azt állapította meg, hogy az az emberi mivoltot, s ezáltal az emberi méltóság érinthetetlen magját sértő megnyilvánulás.¹⁴

2.1.2. A véleménynyilvánítás szabadsága mint a kommunikációs jogok anyajoga

A véleménynyilvánítás szabadsága a rendszerváltás után került nevesítésre az Alkotmányban.¹⁵ Ezzel az alkotmánymódosítással külön elismerésre került egyúttal a véleménynyilvánítás szabadsága mellett a szólásszabadság alkotmányos védelme is.

A hatályos Alaptörvény IX. cikke deklarálja a demokratikus közvélemény kialakulásához szükséges véleménynyilvánítás, illetve a sajtó szabadságát és sokszínűségét, valamint biztosítja a demokratikus közvélemény kialakulásához szükséges szabad tájékoztatás feltételeit. Fontos e tekintetben kiemelni, hogy a rendelkezés (4) és (5) bekezdései meghatározzák az Alaptörvényen belül e jog gyakorlásának speciális külső korlátait. Egyrészt e jogok gyakorlása nem irányulhat mások emberi méltóságának a megsértésére, valamint a magyar nemzet, a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösségek méltóságának a megsértésére.¹⁶ Ezen felül, az Alaptörvény VI. cikk (1) bekezdése is tartalmaz véleménysszabadságot érintő korlátozást: a véleménynyilvánítás szabadsága és a gyülekezési jog gyakorlása nem járhat mások magán- és családi életének, valamint otthonának sérelmével. A véleménynyilvánítás szabadsága továbbá az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdését figyelembe véve¹⁷ is korlátozható.¹⁸

A véleménynyilvánítás szabadsága a kommunikációs jogok anyajoga, amely magába foglalja mindenfajta közlés szabadságát, függetlenül a közlés módjától,

¹⁴ Uo. Indoklás I. [2], [17]–[18] bek.

¹⁵ Az Alkotmány módosításáról szóló 1989. évi XXXI. törvény 34. §.

¹⁶ Magyarország Alaptörvénye IX. cikk (4) és (5) bek.

¹⁷ [...] Alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható.

¹⁸ Kérdőív az Európai Alkotmánybíróságok Konferenciájának 18. Kongresszusára. 17.

erkölcsi minőségétől, és – adott esetben – annak valóság tartamától. A sajtószabadság is a vélemény szabadság körében kap alkotmányos védelmet.¹⁹

A kommunikációs szabadság körébe tartozó jogok közös sajátossága, hogy a gondolatát, véleményét, politikai, ideológiai vagy akár művészi meggyőződését kisebb vagy nagyobb publikum előtt kifejezni akaró egyén vagy közösség számára biztosítanak jogot a nyilvánosságra.²⁰

A kommunikációhoz való jognak kétféle igazolása lehetséges. Az instrumentális igazolás alapján ez a jog egyfajta eszköz, amely a társadalom egészének érdekét szolgálja annak érdekében, hogy valamennyi vélemény, gondolat, mely képes hozzájárulni a problémák megoldásához vagy az igazság kiderítéséhez az mind felszínre kerülhessen. Kiemelendő, hogy az igazolás ezen módja a társadalmi értékekre helyezi a hangsúlyt és a kommunikációs szabadságot mint a népszuverenitás megnyilvánulását fogja fel. A libertárius igazolás az önkifejezéshez fűződő individuális jogon keresztül vizsgálja a kérdést. Eszerint a szabad kommunikációhoz való jogot nemcsak annak következményei támasztják alá, hanem az is, hogy ez egy mindenkit megillető morális jog, ami alapján mindenki szabadon kifejtetheti szabadon véleményét. E felfogás szerint – amely a szabadságot helyezi középpontba – a nem politikai tartalmú kifejezések korlátozásának sincs több elvi oka, hiszen a politikai és az egyéb szólás azonos értéket képvisel.²¹

Onnantól, hogy a kommunikációs szabadság alkotmányos alapjogként jelent meg, a különböző felfogásokban egyaránt tetten érhetővé vált a kétféle igazolás, sőt olykor azok együttes alkalmazása is megfigyelhető. A különböző igazolásokat valló álláspontok azonban abban egyetértenek, hogy a kommunikációs szabadság kitüntetett szerepet foglal el az alapjogok rendszerében, eltérés legfeljebb abban mutatkozik, hogy a szabadság egyes megnyilvánulásait erősebb vagy gyengébb védelemre tartják érdemesnek.²²

Az Alkotmánybíróság értelmezése alapján a vélemény nyilvánítás szabadsága, mint a kommunikációs alapjogok anyajoga, kitüntetett helyet foglal el az alapjogok között.²³ Valójában a szabad vélemény nyilvánításhoz való jognak

¹⁹ Balogh Zsolt – Hajas Barnabás: *Az Országos Bírósági Hivatal Alaptörvény, Szabadság és felelősség című tananyaga*. A vélemény nyilvánítás és sajtószabadság, tudományos és művészeti élet szabadsága című fejezet, A kommunikációs jogok forrása című alfejezet.

²⁰ Halmai Gábor: A kommunikációs jogokról. *Médiakutató*, 2001/ős, 3.

²¹ Uo.

²² Uo. 4.

²³ 30/1992. (V. 26.) AB hat. Indoklás III.

igen kevés joggal szemben kell csak engednie, ebből következik, hogy a véleményszabadságot korlátozó törvényeket megszorítóan kell értelmezni.²⁴

2.1.3. *A magánélet védelme*

Az Alaptörvény 2012. január 1-i hatálybalépésével új szabályozási szintre emelkedett a magánélet védelme azáltal, hogy alkotmányos szinten nevesített általános védelmet kapott. Az általános védelem Alaptörvényben történő deklarálásával a hazai alkotmányos szabályozás összhangba került az Európai Unió Alapjogi Chartája 7. cikkében biztosított védelemmel.²⁵ A következő mérföldkő az Alaptörvény hetedik módosítása²⁶ volt, melynek révén a VI. cikk olyan kiegészítésekkel bővült és olyan módosításokon esett át, melyek alapjaiban határozzák meg a jelenleg is hatályban lévő rendelkezések felépítését és tartalmát. E körben statuálta a jogalkotó, hogy az állam jogi védelemben részesíti az otthon nyugalma, valamint deklarálta, hogy még a véleménynyilvánítás szabadsága és a gyülekezési jog gyakorlása sem járhat mások magán- és családi életének, valamint otthonának sérelmével. Indoklásban a jogalkotó kiemelte, hogy a magánszférajogok oltalma kiterjed arra a térbeli szférára is, melyben a magán- és családi élet kibontakozik. A véleménynyilvánítás szabadsága az Alaptörvény értelmében nem nyújt védelmet az olyan öncélú, a közügyek vitatásának körén kívül eső, így a magán-, vagy családi élettel kapcsolatos közlésekkel szemben, melyek célja a pusztá megalázás, illetve a bántó vagy sértő kifejezések használata vagy más jogsérelem okozása.²⁷

Mindemellett alaptörvényi szinten került rögzítésre, hogy mindenkinek joga van személyes adatai védelméhez, valamint a közérdekű adatok megismeréséhez és terjesztéséhez.

Az Alkotmánybíróság határozatában²⁸ hangsúlyozta az amerikai Legfelsőbb Bíróság azon álláspontját, miszerint az otthon nyugalma („a fáradt emberek utolsó mentsvára”) az a tér, ahova az emberek visszahúzódhatnak a mindennapi

²⁴ Uo, Indoklás V.

²⁵ Mindenkinek joga van ahhoz, hogy magán- és családi életét, otthonát és kapcsolattartását tiszteletben tartsák.

²⁶ Magyarország Alaptörvényének hetedik módosítása.

²⁷ Alkotmánybíróság IV/00310/2022 ügyszámú nem hivatalos szövegű hat. [36] bek.

²⁸ 13/2016. (VII. 18.) AB hat. [43] bek.

nyüzsgés elől, ez pedig egy olyan kiemelten fontos érték,²⁹ amit az államnak jogi védelemben kell részesítenie.

Az Alkotmánybíróság értelmezésében a magánszféra lényegi fogalmi eleme, hogy az érintett akarata ellenére mások oda ne hatolhassanak, tekinthessenek be. Ha a nem kívánt betekintés mégis megtörténik, akkor nemcsak önmagában a magánélethez való jog, hanem az emberi méltóság körébe tartozó egyéb jogosultsági elemek, mint az önrendelkezési szabadság vagy a testi-személyi integritáshoz való jog is sérülhet.³⁰ A magánszféra védelme ugyanis más alapjogokkal is összefügg. Legsorosabb kapcsolata azonban természetéből adódóan az emberi méltóság jogával van, sőt az Alkotmánybíróság álláspontja szerint annak egyik alkotóeleme.³¹

2.2. A közügy / közéleti szereplő „generálklauzula”

Az új Ptk. évtizedes lemaradást pótolta azáltal, hogy önálló törvényi rendelkezést szentelt a közéleti szereplők személyiségi jogai védelmének.³² E körben már törvényi szinten nevesítette a magánélethez való jog védelmét,³³ valamint kiindulópontként rögzítette a közéleti szereplők személyiségi jogainak csökkentett oltalmát abban az esetben, ha azt a közügyek szabad vitatását biztosító alapjogok gyakorlása érinti.³⁴

Az új Ptk. előkészítése során a közszereplők személyiségi jogainak szabályozása kapcsán kétféle igény összehangolása fogalmazódott meg. Egyrészt a közéleti szereplő jóhírnévhez való jogának védelme, másrészt a közösségnek a véleménynyilvánításhoz, valamint a társadalmi ellenőrzéshez való jogának érvényesülése. A Ptk. törvényjavaslatának indoklása szerint ezeket az igényeket a bírói gyakorlatban kell érvényre juttatni.³⁵

A norma mindazonáltal a mai napig több sebből vérzik. Az elfogadott szövegezéssel kapcsolatban az első, alapjogi szempontból is releváns aggályt a korlátozott személyiségvédelem feltételeként megjelenő, „méltányolható

²⁹ Az amerikai Legfelső Bíróság *Carey v. Brown* no. 447 US 455, 1980. és a *Frisby v. Schultz* no. 487 US 474, 1988. ítélete.

³⁰ 36/2005. (X. 5.) AB hat. III. 2.

³¹ Árva i. m. VI. cikk 1.

³² Vékás–Gárdos i. m. 101.

³³ Ptk. 2:43. § b) pont.

³⁴ Ptk. 2:44. § (1).

³⁵ T/5949. számú törvényjavaslat a Polgári Törvénykönyvről, A 2:93. §-hoz.

közérdekből igazolható” fordulat vetette fel.³⁶ Ennek korrigálása érdekében az alapvető jogok biztosa még a jogszabály hatálybalépése előtt utólagos normakontroll indítványozásával kérte az Alkotmánybíróság vizsgálatát az érintett szövegrész alkotmányosságát illetően. Az eljárás eredményeként az Alkotmánybíróság 7/2014. (III. 7.) határozatában megállapította, hogy a Ptk. 2:44. §-ának „méltányolható közérdekből” szövegrésze alaptörvény-ellenes, így azt megsemmisítette.³⁷ Döntését indoklásában azzal magyarázta, hogy a véleménynyilvánítás szabadságának gyakorlása, különösen, amikor az a demokratikus közvélemény megteremtését, fenntartását szolgálja nemcsak, hogy „méltányolható közérdeknek”, hanem kiemelkedő jelentőségű alkotmányos érdekek minősül. Következésképpen a közügyek vitatása körében a vélemény szabadság biztosítása érdekében a közéleti szereplők személyiségi jogi védelmének korlátozása minden esetben alkotmányos érdek, sőt követelmény.³⁸

Az Alaptörvény VI. cikkének az Alaptörvény hetedik módosításával való kiegészítését³⁹ követően az összhang megteremtése végett indokoltá vált a Ptk. módosítása a közszereplők magánéletének fokozott védelme céljából, egyrészt a közügyek szabad vitatását biztosító alapjogok gyakorlása körében, másrészt az azon kívül eső esetek vonatkozásában.⁴⁰ A jelenlegi normaszöveg 2018. évi LIII. törvény 16. §-ban megállapított módosításokkal hatályos, azonban textusa továbbra is számos kérdést vet fel.

2.2.1. Belső korlátok rendszere

A 2:44. § normaszövege abszolút és relatív korlátokat állít fel. Abszolút korlátnak tekinthető, hogy a közéleti szereplők személyiségi jogainak korlátozása nem járhat az érintett személy emberi méltóságának sérelmével. Az Alkotmánybíróság e körben leszögezte, hogy az „emberi méltóság korlátozhatatlan aspektusa csak az emberi státuszt alapjaiban tagadó véleménynyilvánítások egészen szűk körében jelenti a véleményszabadság abszolút határát”.⁴¹ Az idézett határozat is azt támasztja alá, hogy az emberi méltósághoz való jog csak az emberi státusz

³⁶ Ptk. 2:44. § eredetileg elfogadott szövege.

³⁷ 7/2014. (III. 7.) AB hat.

³⁸ Uo. [65.] bek.

³⁹ Magyarország Alaptörvényének hetedik módosítása 4. Cikk.

⁴⁰ Ptk. Indoklása a 2:44. §-hoz.

⁴¹ 7/2014. (III. 7.) AB hat. [61] bek.

jogi meghatározójaként korlátozhatatlan, míg az általános személyiségi jog és a belőle fakadó részjogok korlátozhatók.⁴² Ezzel kapcsolatosan kritikaként fogalmazódott meg az a belső jogszabályi és dogmatikai ellentmondás, melyet az „emberi méltóság sérelme nélkül” fordulat idéz elő, mivel a Ptk. 2:42. §-ának (2) bekezdése úgy rendelkezik, hogy valamennyi nevesített és nem nevesített személyiségi jog az emberi méltóságból fakad.⁴³ Az Alaptörvény II. cikke továbbá kimondja, hogy az emberi méltóság sérthetetlen. Mindebből az következik, hogy olyan korlátozás, mint az „emberi méltóság sérelme nélkül” fogalmilag nem képzelhető el.⁴⁴ Vékás Lajos véleménye szerint „több, mint zavaró mindezek miatt, hogy a módosítás nyomán elfogadott norma szerint közéleti szereplő jogai csak ’az emberi méltóság sérelme nélkül’ korlátozhatók. Bármely személyiségi jogsérelem szükségszerűen sérti ugyanis az emberi méltóságot.”⁴⁵ Eme alapjog sérthetlensége azonban nem jelenti egyúttal annak korlátozhatatlanságát is. A szólásszabadság az emberi méltósághoz hasonlóan alkotmányos jog, amelynek korlátozása szintén csak szűk körben lehetséges.⁴⁶

Summa summarum az Alkotmánybíróság által megfogalmazott értelmezés iránymutatás arra vonatkozóan, hogy a Ptk. 2:42. §-ban foglalt emberi méltóság korlátozhatatlan aspektusa csak az emberi státuszt alapjaiban tagadó véleménynyilvánítások egészen szűk részére korlátozódik.⁴⁷ Következésképpen az emberi méltósághoz való jog olyan anyajog, amely ámbár abszolút – azaz sérthetetlen –, mégis e tulajdonsága nem vonatkozik automatikusan az abból levezethető további (többek között alapvető) jogokra, így a személyiségi jogokra sem.

2.2.2. Szükségesség-arányosság teszt előírása

Relatív korlát a szükségesség-arányosság teszt, mivel a törvény úgy teszi lehetővé a közéleti szereplő személyiségi jogai védelmének korlátozását, ha annak mértéke szükséges és arányos a közügyek szabad vitatását biztosító alapjogok

⁴² Uo. [24] bek.

⁴³ Molnár Hella: A közéleti szereplők személyiségi jogainak védelme. In: Görög Márta – Menyhárd Attila – Koltay András (szerk.): *A személyiség és védelme Az Alaptörvény VI. cikkelyének érvényesülése a magyar jogrendszeren belül*. Budapest, ELTE ÁJK, 2017. 26.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Vékás Lajos: Bírálattól és jobbító észrevételek az új Ptk. Törvényjavaslatához (a zárószavazás előtt). *Magyar Jog*, 2013/1. 4.

⁴⁶ Koltay András: A közügyek vitáinak szabadsága és a személyiségi jogok védelme. *Pázmány Law Working Papers*, 2019/4.

⁴⁷ 7/2014. (III. 7.) AB hat. [61] bek.

gyakorlásával.⁴⁸ A teszt alkalmazása során – annak jogi természetéből adódóan – az egyedi eset összes körülményének mérlegelése szükséges.

A vizsgálat lényegi eleme a mérlegelés, amely kötelesség és egyben lehetőség is az egyes alapjogok korlátozásáról döntő jogalkotónak.⁴⁹ E körben kritikaként fogalmazódott meg, hogy a szükségességi-arányossági teszt kizárólag vertikális jogviszony vonatkozásában alkalmazható, vagyis azokban esetekben, amikor azt kell mérlegelni, hogy a jogalkotó miként korlátozhat alapjogokat. Horizontális jogviszonyban azonban szükségességi-arányossági teszt alkalmazásának nincs helye.⁵⁰ Egyes álláspontok szerint bíróságok részéről azért nem lehet alaptörvényi normákat és alapjogokat értelmezni, mert azzal az érintett alapjogok korlátozását valósítanák meg, alapjogkorlátozásra azonban kizárólag törvényi szinten kerülhet sor. Ez a perspektíva mindazonáltal figyelmen kívül hagyja, hogy az alapjog tartalma magába foglalja annak korlátját is, így amikor a bíró az adott jogi normát értelmezi és megállapítja, hogy annak tartalma összhangban áll-e az Alaptörvénnyel, akkor valójában az alapjog jogszabályban foglalt alkotmányos korlátozását mint az alapjog tartalmának összetevőjét vizsgálja.⁵¹ Érdemes e körben azt is szem előtt tartani, hogy a magánjog közjogiasodásának következtében a két jogág klasszikus dichotómiájának szükségszerűen elmosódik.⁵²

A jogtudományon belül is megosztottságot eredményezett az a kérdés, hogy az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdésében foglalt arányossági mérce csak a jogalkotót köti-e, vagy arra általában az alapjogokat érintő jogalkalmazás során a bírakat is?⁵³ Az arányossági teszt bírósági alkalmazásával szemben a leghatározottabban artikulált álláspont szerint az arányossági teszt kizárólag a jogalkotással szemben megfogalmazott követelmény.⁵⁴

Meglátásom szerint jóllehet alapvető jogot valóban csak törvényben lehet korlátozni, a jogalkalmazók feladata az alapvető jogokat korlátozó törvények alkalmazása során annak vizsgálata és mérlegelése, hogy a törvényben előírt,

⁴⁸ Ptk. 2:44. § (1).

⁴⁹ Gárdos-Orosz Fruzsina: Az alapjogok korlátozása. In: Jakab András – Könczöl Miklós – Menyhárd Attila – Sulyok Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. Alkotmányjog rovat. 2020. 2.

⁵⁰ Molnár i. m. 25.

⁵¹ Gárdos-Orosz Fruzsina: *Az emberi jogok alkalmazásának lehetőségei a rendes bíróságokon különös tekintettel a magánjogi jogvitákra*. Doktori értekezés. Győr, 2010. 167–168.

⁵² Lévyé Fazekas Judit: A magánjog kihívásai a XXI. században. *Jog- és Politikatudományi Folyóirat*, Különszám, 2020. 131.

⁵³ Pozsár-Szentmiklós Zoltán: Az arányossági teszt a jogalkalmazásban. *Alkotmánybírósági Szemle*, 2016/2. 97.

⁵⁴ Uo. 105.

vagy lehetővé tett korlátozások feltételei az adott ügyben fennállnak-e, és ha igen, ezeket a korlátozásokat az egyedi ügyekben alkalmazzák-e.⁵⁵ Ezt támasztja alá az az álláspont is, amely szerint meghatározott esetekben az alapjogok kollízióját a jogalkalmazónak kell feloldania.

Az alapjogi konfliktusok feloldása során kiemelkedő jelentősége van a kontextusnak,⁵⁶ amelynek értékelése és vizsgálata a jogalkalmazás metódusában jelentős hangsúlyt kap. Hiszen azonos alapjogokat érintő alapjogi konfliktusok esetében is lehetnek eltérőek az azok alapjául szolgáló jogalkotói célkitűzések, e célok elérésére alkalmas eszközök, valamint a címzettek eltérő helyzetéből adódóan eltérő lehet a jogkorlátozás súlya.⁵⁷ Az egyedi eset sajátosságaira érzékeny értékelést az ügyben eljáró bíróságok képesek a leghatékonyabban elvégezni. Tehát az arányossági tesztet az alapjogok lényeges tartalmának érvényesülését lehetővé tévő biztosítékként (értelmezési módszerként) helyes értelmezni, amelynek minden állami beavatkozással szemben érvényesülnie kell tekintet nélkül arra, hogy mi az adott alkotmányos szerv funkciója (jogalkotó vagy jogalkalmazó).⁵⁸ Nem lehet attól sem eltekinteni, hogy az Alkotmánybíróság 7/2014. (III. 7.) határozatában e kérdéskörben úgy foglalt állást, hogy a Ptk. 2:44-ben foglalt „szükséges és arányos mérték” az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdésének a jogalkalmazás számára előírt konkretizálása, és az összhangban áll az Alaptörvény IX. cikkéből levezetett követelményekkel is, amelyek szerint a véleményszabadság és a személyiségvédelem kollízióját a közügyek vitatása körében összetett szempontrendszerrel kell feloldani. Következésképpen bár a szükségesség és arányosság⁵⁹ feltétele nem a magánjogban, hanem az alkotmányjogban használt általános kifejezésekhez tapad, az mégis szükséges és elégséges mozgásteret biztosít a jogalkalmazásnak ahhoz, hogy a véleménynyilvánítás határainak mércéit kidolgozza.⁶⁰ Kiemelendő továbbá az is, hogy határozatában az Alkotmánybíróság a közhatalmat gyakorló személyek és a közszereplő politikusok tekintetében deklarálta, hogy a személyiségvédelem korlátozottsága mindenki máshoz képest szélesebb körben minősül „szükségesnek és arányosnak”.⁶¹

⁵⁵ 30/2015. (X. 15.) AB hat. [62] bek.

⁵⁶ Ld. Kovács Krisztián: A közszereplők bírálhatóságának legújabb gyakorlata a közösségi médiához kapcsolódó újabb felsőbbbírósági gyakorlat tükrében. *In Medias Res*, 2022/2. 156. <https://doi.org/10.59851/imr.11.2.11>

⁵⁷ Pozsár-Szentmiklós i. m. 105.

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ Gárdos-Orosz (2020) i. m. [43].

⁶⁰ 7/2014. (III. 7.) AB hat. [56] bek.

⁶¹ Uo. [57] bek.

2.2.3. Generálklauzula

A szakirodalom a Ptk. 2:44. §-t közügy/közszereplő-generálklauzulaként is emlegeti.⁶² A generálklauzula jogi természetükből adódóan olyan tág és általános jelentéstartalmú szabály, jogelv, jogszabályba épített alapelv, mely a jog társadalomhoz való adaptációjának lehetőségét teremti meg.⁶³ A Ptk. 2:44. § absztrakciójának nyilvánvaló célja, hogy ne szorítsa annak értelmezését a társadalmi viszonyok aktuális állása alapján felállított keretek közé.

A normaszövegben kulcsfontosságú elemként jelenik meg a közügy mint feltétel és a közéleti szereplő mint a rendelkezés alanya. Kiolvasható a szabályozásból, hogy csak akkor és annyiban lehet a közéleti szereplők személyiségi jogait korlátozni, amikor és amennyiben a megnyilvánulás közügyet érint, valamint olyan mértékben, ami a közügyek szabad vitatásához feltétlenül szükséges. Maga a 'közügy' terminológia – a közszereplő fogalmához hasonlóan – sem a Ptk.-ban, sem más jogszabályban nincs definiálva. A rendelkezés és az abban használt egyes fogalmak – személyiségi jog, közügy, közéleti szereplő – interpretálását a jogalkotó bírói jogkörbe utalta.⁶⁴

A rendelkezés továbbá azt is leszögezi, hogy nem minősül közügynek a közszereplő magán- és családi életével kapcsolatos tevékenység, illetve adat. A közügyek szabad vitatásának körén kívül eső – így például a közszereplő magánéletét érintő – közléssel vagy magatartással szemben a nem közéleti szereplővel azonos védelem illeti meg.

2.3. A magánélet védelméről szóló 2018. évi LIII. törvény

A Mavétv. az Alaptörvény VI. cikke által deklarált alapvető jogokat az Alaptörvény hetedik módosítására való tekintettel fejti ki.⁶⁵ Preambulumában külön kiemeli, hogy a törvényt az alapvető jogok korlátozhatóságának Alaptörvényben meghatározott általános kereteire, valamint az Alkotmánybíróság gyakorlatára figyelemmel alkották meg „annak érdekében, hogy felhívják a judikatúra figyelmét

⁶² Koltay András: A közéleti szereplők hírnév- és becsületvédelmének elemei az Európai Unió államaiban. *Magyar Jog*, 2013/10. 577–587.

⁶³ Szalma József: A generálklauzulák és a joghézag az európai és a magyar magánjogban. *Jogelméleti Szemle*, 2020/2. 146. <https://doi.org/10.59558/jesz.2020.2.146>

⁶⁴ Wellmann György (szerk.): *Polgári jog I-IV. Kommentár a gyakorlat számára*. Budapest, ORAC, 2024. 2:44. §.

⁶⁵ A magánélet védelméről szóló 2018. évi LIII. törvény indokolása. Jogtár, Általános indokolás.

a magánélethez való jogot érintő aktuális kihívásokra, valamint, hogy ezáltal a jogvitákban érvényesíthető legyen a magánélethez való jog fokozott védelme”.⁶⁶

A magánélet védelméről szóló törvény, ahogy Koltay András is fogalmaz „furcsa jogszabály, mert jórészt megismétli az Alaptörvény, a Ptk. és az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény egyes rendelkezéseit”.⁶⁷ Ezt egyes szakaszok esetén pontosan, másutt pedig hiányosan vagy azt kiegészítve teszi. Mindezek következtében sérül a jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvényben előírt jogalkotási követelmény,⁶⁸ ami előírja, hogy „az azonos vagy hasonló életviszonyokat azonos vagy hasonló módon, szabályozási szintenként lehetőleg ugyanabban a jogszabályban kell szabályozni”, tehát a szabályozás nem lehet indokolatlanul párhuzamos vagy többszintű. Továbbá „a jogszabályban nem ismételtető meg az Alaptörvény vagy olyan jogszabály rendelkezése, amellyel a jogszabály az Alaptörvény alapján nem lehet ellentétes”.⁶⁹

A törvény szövegezése más aspektusból is felvet bizonyos problémákat. Egyrészt úgy fogalmaz, hogy a magánélethez való jog a személyiség szabad kibontakoztatásához való jog része, melynek értelmében az egyént szabadság illeti meg élete *felelősségteljes*, önálló alakítására, család, otthon és emberi kapcsolatok létesítésére és megóvására.⁷⁰ A szöveg 'felelősségteljes' fordulata korlátozásként hat, arra lehet ugyanis belőle következtetni, hogy a magánélethez való jog csak a magánélet felelősségteljes alakítására terjed ki. Ezen követelmény nem fakad az Alaptörvény VI. cikkéből, hiszen az abból fakadó védelem mind a felelősségteljesen, mind a felelőtlenül alakított magánéletre kiterjed.⁷¹ A gyakorlatban egyelőre nincs a felelősségteljes kitételnek perdöntő jelentősége, a Mavétv. vonatkozó rendelkezése csupán néhány döntésben került megemlítés szintjén hivatkozásra,⁷² annak értelmezésére azonban sem a szakirodalomban, sem a judikatúrában nem került sor.

⁶⁶ Mavétv. Preambulum.

⁶⁷ Koltay András: A közügyek vitáinak szabadsága és a magánélet védelméről szóló 2018. évi LIII. törvény. *Acta Humana*, 2019/3. 66. <https://doi.org/10.32566/ah.2019.3.4>

⁶⁸ Keserű Barna Arnold: A magánélet védelméről szóló törvény kritikai elemzése. *Jog – Állam – Politika*, 2021/3. 21.

⁶⁹ A jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény 3. §.

⁷⁰ A Mavétv. 2. § (1) bek.

⁷¹ Keserű i. m. 21.

⁷² Ld. a Kúria Pfv.IV.20.342/2023/5. számú hat. [99]; a Fővárosi Ítéltábla 1.Pf.20.804/2020/4. számú hat. [12]. bek.

Fontos kiemelni, hogy az Mavétv. az általa deklarált jogok megsértésekor a Ptk. személyiségi jogok megsértésének címe alatt rögzített objektív és szubjektív szankciókat, jogkövetkezményeket rendeli alkalmazni.⁷³

2.3.1. Értelmezési konfliktus

Másrésről már nagyobb dilemmát jelent a törvény 4. §-a, melyben a törvény quasi értelmezési rendelkezést alkot azzal, hogy kimondja „a magánélethez való jogot érintő jogszabályokat az Alaptörvénnyel, valamint a magánélet hatékonyabb védelme céljából e törvény rendelkezéseivel összhangban kell értelmezni”.⁷⁴ A törvény ezáltal a magánéletvédelem szabályozása körében értelmezési elsőbbséget vindikál magának más jogszabályokkal szemben. Ezáltal különös helyzet alakult ki a Mavétv. és a Ptk. között. Míg a Ptk. értelmezési alapelve⁷⁵ az úgynevezett *quebec-i klauzula* alapján a polgári jogi viszonyokra vonatkozó jogszabályokat a Ptk.-val összhangban kell értelmezni, addig a Mavétv. viszont önmagának ad elsőbbséget a magánélethez való jogot érintő jogi esetekben.

A Ptk. értelmezési alapelvének rendeltetése, hogy a kódex és a polgári jogi viszonyokat szabályozó más jogszabályok összhangját biztosítsa. E szabályból azonban nem az dedukálható le, hogy egyes polgári jogi viszonyokra más törvény nem adhat a Ptk.-tól eltérő szabályozást, hanem e rendelkezésből csak az következik, hogy a polgári jogi viszonyokra külön jogszabályokban meghatározott normák értelmezése és alkalmazása ne kerülhessen szembe a Ptk. céljaival.⁷⁶ Mindazonáltal követelmény, hogy a Ptk. alapelvei a kódexen kívül a külön törvényekben is érvényesüljenek, és ezt a követelményt a polgári jogi viszonyokra vonatkozó jogszabályok értelmezésével is szükséges biztosítani.⁷⁷ Mivel a magánélethez fűződő jog egyértelműen a polgári jog tárgykörébe sorolandó jogosultság (melyet a Ptk. deklarál is), ezáltal az a konfliktusos helyzet állt elő, hogy a Mavétv. 4. §-a szerint a Ptk.-t kell a Mavétv.-vel összhangban értelmezni, a Ptk. értelmezési alapelve szerint pedig a Mavétv.-t kell a Ptk.-val összhangban interpretálni.⁷⁸

⁷³ Mavétv. 12–13. §.

⁷⁴ Mavétv. 4. §.

⁷⁵ Ptk. 1:2. § (2) bek.

⁷⁶ BH2001. 184.

⁷⁷ Vékás–Gárdos i. m. 23.

⁷⁸ Keserű i. m. 23.

Felmerül tehát a kérdés, hogy vajon a két konkuráló értelmezési szabály közül melyiknek kell elsőbbséget tulajdonítani? Azáltal, hogy mindkét jogszabály azonos szinten helyezkedik el a jogforrási hierarchiában, így a konfliktus orvoslására a *lex posterior derogat legi priori* elv alkalmazható, melynek eredményeként a Mavétv. lerontaná a Ptk. értelmezési alapelvének érvényességét a magánélethez való jogot érintő jogszabályok viszonylatában. A döntést tovább bonyolítja a Mavétv. 6. §, amely akképpen rendelkezik, hogy „a magánélethez való jog védelmének részletes szabályait külön törvények, különösen a Polgári Törvénykönyv, a Büntető Törvénykönyv és az információs önrendelkezéssről szóló törvény rendezik”. Ebből a szabályból azt a következtetést lehet levonni, hogy a törvény önmagát a magánjogi jogviszonyok terén *lex generalis*ként definiálja, így minden további jogszabály – mint a Ptk. – *lex specialis*nak tekinthető. A Ptk. ugyanakkor a magánélethez való jogot csupán nevesíti,⁷⁹ arra nézve semmilyen egzakt szabályozást nem ad. E tekintetben releváns különbség az is, hogy míg a Mavétv. a jóhírnévhez való jogot a magánélethez való jog részének tekinti, addig a Ptk. nem. Ezek mentén tehát nem tekinthető a Ptk. *lex specialis*nak a Mavétv.-hez viszonyítva.⁸⁰

Mindebből láthatóvá válik az a belső ellentmondás, amit a 4. §-ban foglalt értelmezési szabály és a 6. § inkohereciája generál. Mindezekre tekintettel – valamint a Ptk. értelmezési alapelvével való ütközés miatt – a magánélet szabályozásának rendszertana kétségkívül ambivalensnek tekinthető.

2.3.2. *A magánélethez való jog tartalmi elemei az Mavétv. szerint.*

A Mavétv. magánélethez való jog kiemelt területeiként nevesíti a magánélet, családi élet, az otthon és a kapcsolattartás tiszteletben tartásához való jogot.

A magánélet tiszteletben tartásához való jog céljaként, és ezáltal annak részeként determinálja a névviseléshez való jog, a személyes adatok, a magántitok, a képmás és hangfelvétel, a becsület és a jó hírnév védelmét. Ennek okán e jog megsértését jelentheti különösen a magánélettel kapcsolatban megőrizni kívánt személyes adattal, titokkal, képmással, hangfelvétellel való visszaélés, vagy a becsület és a jó hírnév megsértése.⁸¹ A törvény a közéleti szereplők vonatkozásában úgy rendelkezik, hogy a magán- és családi élet, valamint otthon védelme

⁷⁹ Ptk. 2:43. § b) pont.

⁸⁰ Keserű i. m. 23.

⁸¹ Mavétv. 8. § (1)–(2) bek.

tekintetében a közéleti szereplőnek nem minősülő személlyel azonos védelem illeti meg.⁸²

Az említett rendelkezések alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy a magánélethez való jog része a jó hírnévhez és a becsülethez, valamint a képmáshoz és hangfelvételhez való jog, valamint a közéleti szereplők e jogainak védelme azonos terjedelmű, mint az 'átlagembereké'. Mivel azonban a Mavétv. nem kreál olyan új tényállást, amely a közügyek vitáiban érvényesülő szólásszabadságmércekre befolyással lenne, így a jó hírnév, valamint a magánélet sérelme a Ptk. tényállásai és azok mentén formálódó AB és bírósági gyakorlat figyelembevételével lesz továbbra is csak megállapítható.⁸³ Ez az értelmezés azonban nem fogadható el. Egyrésztől e jogok érvényesülése és korlátozása tekintetében elsősorban annak a közügyekkel való érintettsége a releváns szempont és nem a közéleti szereplői státusz. Másrésztől pedig az Alaptörvény hetedik módosításának eredményei indikálták mind a Mavétv. kodifikálását, mind a Ptk. 2:44. §-nak módosítását, ami viszont a személyiségi jogok csökkentett védelmét mondja ki a közügyek vitáinak tekintetében.⁸⁴

A Ptk. a személyiségi jogok általános védelme körében a nevesített személyiségi jogok között exemplifikatív módon említi meg a magánélethez való jogot, többek között a becsület és a jóhírnév, a magántitok, a névviselés, valamint a képmás és a hangfelvétel védelme *mellett*, ne pedig azok közül kiemelve.⁸⁵ Az Alaptörvény pedig úgy fogalmaz, hogy „mindenkinek joga van ahhoz, hogy magán- és családi életét, otthonát, kapcsolattartását és jó hírnevét tiszteletben tartsák”. Mindebből az következik, hogy az említett jogok nem a magánélethez való jog részét képezik, hanem azzal egy szinten álló szuverén jogok, melyek megsértéséből nem fakad közvetett módon a magánélethez való jog megsértése is. Mindezek alapján nem értek egyet azzal az állásponttal, miszerint a Mavétv.-ben ezek a magánélethez való jog egyes kiemelt területeit alkotják, ezáltal e jog nevesített újra szabályozása egyértelművé teszi, illetve megerősíti a Ptk. személyiségi jogi szabályozásának tartalmát.⁸⁶

⁸² Mavétv. 7. § (2) bek.

⁸³ Koltay (2019/3) i. m. 65.

⁸⁴ Uo.

⁸⁵ Ptk. 2:43. §.

⁸⁶ Arany-Tóth Mariann: A magánélet védelméhez való jog újraszabályozásának hatása a munka-viszonyban a magánélet védelméről szóló törvény alapján. *Munkajog*, 2019/2. 40.

3. Összegzés

A közéleti szereplők személyiség jogi védelmének kereteit a tanulmányban bemutatottak alapján a Ptk. vonatkozó rendelkezései (kiváltképp a 2:44. §) és a Mavétv. határozzák meg. Mint láthatjuk a szabályozási háttér korántsem koherens és egyértelmű, a Ptk. és a Mavétv. több aspektusból is ellentmond egymásnak, valamint az sem magától értetődő, hogy melyik törvényt kell a másikkal összhangban értelmezni.

A Mavétv. tulajdonképpen megismétli az Alaptörvény és a Ptk. releváns rendelkezéseit, mintegy szükségtelenül nyomatékosítva azokat, mindezt úgy, hogy többször is ellentmondásba kerül a Ptk.-val vagy éppen önnönmagával. Ezáltal ahelyett, hogy tisztázná a határokat és támpontot nyújtana a jogértelmezéshez, csak tovább komplikálja az így sem kristálytisztá értelmezési rendszert. Márpedig ahhoz, hogy elvárható legyen az emberektől a normaadekvát magatartás, olyan normatív jogi szabályozás szükséges, amely kellőképpen egyértelmű és értelmezhető ahhoz, hogy a norma címzettjei megfelelően interpretálhassák, így magatartásukat és cselekedeteiket a vonatkozó rendelkezéshez tudják igazítani.

A közéleti szereplők esetében a jogalkalmazói gyakorlat a magánélet sérthetlensége terén más irányt képvisel azáltal, hogy ítélezési gyakorlatában a közszereplők magán- és családi életét annak közügyet érintettsége esetén a közügyek szabad megvitatása érdekében korlátozhatónak tekinti. A közéleti szereplők tekintetében a jogalkalmazói gyakorlat a magánélet sérthetlensége körében eltérő megközelítést képvisel azáltal, hogy a közszereplők magán- és családi életét – amennyiben az közügyet érint – a közügyek szabad megvitatása érdekében korlátozhatónak tekinti.⁸⁷

Fontos szem előtt tartani, hogy a bíróságoknak a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban kell, hogy értelmezzék, ennél fogva az interpretáció során azt kell feltételezni, hogy az a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgál.

⁸⁷ Ld. a Kúria Pfv.IV.20.613/2021/4. számú ítélete.

A STARTUPVÁLLALKOZÁSOK JOGI MEGHATÁROZÁSÁNAK ÚJ IRÁNYAI

Deák Ferenc

1. Bevezetés

Az innováció napjainkban a gazdasági növekedés és a technológiai szuverenitás megkerülhetetlen oszlopa. A startupvállalkozások működését és versenyképességét alapvetően meghatározza az a jogi és szabályozási környezet, amely vagy katalizátorként segíti a skálázódást, vagy hátráltatja a fejlődésüket.

Az Európai Unió (EU) a 2025-ös Startup és Scaleup stratégiájában¹ azt a célt tűzte ki, hogy „Európát a világon a globális technológiai vállalatok indítására és növekedésére legalkalmasabb helyé tegye”.² A stratégiában kapott helyet egy innovációbarát szabályozási környezet előmozdítása, a 28. rezsim koncepciója, kifejezetten az EU Inc. kezdeményezésre³ adott válaszként. Egy ilyen rendszer kialakításának kiindulópontja a jogi keretek meghatározása: ehhez pedig elkerülhetetlen az a kérdéskör, hogy a jog képes-e definíciót alkotni a startupvállalkozásokra. Szakmai képviselők széles körben hangoztatják,⁴ hogy egységes fogalomalkotás nélkül a kontinentális jog – természetéből adódóan – csak félmegoldásokkal szolgálhat. Az EU Inc. és a mögötte álló piaci

---

¹ European Commission: Commission Staff Working Document Accompanying the Document Communication from the Commission to the European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. The EU Startup And Scaleup Strategy, SWD(2025) 138 final. Brussels, 2025. 05. 28. <https://tinyurl.com/32z9ky77>

² European Commission: Questions and answers on the EU Startup and Scaleup Strategy. Brussels, 2025. 05. 28. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_25_1351

³ A kezdeményezés elérhetősége: <https://www.eu-inc.org/>

⁴ Ezt szorgalmazza például a legnagyobb európai startup szövetség, a France Digitale, de az utóbbi időben sokat idézett Draghi jelentés, valamint a EU Versenyképességi Iránytűje is felveti az egységes meghatározás szükségét. Ld. Lazar Radic – Dirk Auer: *A Europe Fit for the Age of Startups: Rhetoric and Reality in the EU's Digital Package*. ICLE White Paper, 2025. <https://tinyurl.com/ybe5t8ru>

konszenzus⁵ azonban kifejezetten elveti a definiálás lehetőségét: a kereteknek való megfelelés lassíthatja az üzleti folyamatokat, elemi bürokratikus akadályt képezve, ami kihathat a vállalkozási kedvre is. Ez szakmai vita ma aktuálisabb, mint bármikor: az EU lépéskényszerben van a globális viszonyok átalakulása miatt, és gazdasági értelemben az innovációra, startupokra építeni kitörési pontot jelenthet. De hogyan lehet képes a kontinens egy minden szempontnak megfelelő keretet felrajzolni?

Jelen tanulmány célja feltérképezni, hogy az utóbbi időben miképp alakult a startupvállalkozások⁶ meghatározása a jogi szférában, ezáltal pedig irányt mutatni a jövőnek.

Ehhez elsőként a jelenleg uralkodó szakirodalmi és jogi – az uniós jogalkotásra figyelemmel – forrásokat vesszük górcső alá, majd foglalkozunk a nemzetközi trendfordulókkal is.

2. A startupvállalkozások jelene

A modern startup-kultúra kialakulása évszázados technológiai, politikai és pénzügyi evolúció csúcspontja. Nem a hétköznapi értelemben vett vállalkozásokról, hanem egy különálló gazdasági modellről van szó, ami egy új ötletre, extrém kockázatvállalásra és nagy tőkeigényre épül. Ennek alapján azt is mondhatjuk, az első startupper lényegében Kolumbusz Kristóf volt⁷.

A startupok bölcsőjének a kaliforniai Szilícium-völgyet tekinthetjük. Sikerének egyik fontos forrása – sok más mellett – volt a *California Business and Professions Code*: ez a jogszabály kimondta, hogy minden olyan szerződés, amely bárkit korlátoz abban, hogy törvényes szakmát, üzletet vagy kereskedelmet folytasson, semmis. Ennek köszönhetően Kaliforniában a bíróságok nem érvényesítették a munkavállalói versenytilalmi kikötéseket, ami lehetővé tette a tehetséges szakemberek számára, hogy kilépjenek munkahelyükről és

⁵ Andreas Klinger: You can just do things – Creating a pan-European legal entity, the right way. *GitHub*, 2025. 06. 27. <https://klinger.io/posts/eu-inc>

⁶ Jól jelzi a definíciók zavarosságát, hogy pusztán a szó helyesírásában is többféleképpen találkozhatunk: a startup és start-up szavak egyaránt használatosak. A címadásban a 'startupvállalkozás' kifejezéssel a startupok üzleti tevékenységére és gazdasági társaság jellegére utalunk.

⁷ Kolumbusz expedíciója Indiába meglehetősen újszerű és rendkívül kockázatos vállalásnak bizonyult az adott korban. Az ehhez szükséges pénzügyi forrásokat pedig a spanyol királyi udvartól szerezte, akiknek végül jócskán megtérült ez a befektetés. Ld. bővebben: Fabrizio Tubertini: Christopher Columbus was a startupper! *LinkedIn Articles*, 2019. 10. 16. <https://www.linkedin.com/pulse/christopher-columbus-startupper-fabrizio-tubertini/>

azonnal új vállalkozást alapítsanak – gyakran a korábbi munkáltatók versenytársaként. Ez a környezet a világon egyedülálló versenyhelyzetet teremtett, ami a startupvállalkozások hajnalán kulcsfontosságú volt. A startup kifejezést az 1980-as évek óta használják tömegesen, de Magyarországon csak 2008-ban jelent meg használata a 'Startup Underground' eseményen⁸ – mára pedig kiépült egy hazai, szerteágazó ökoszisztéma⁹ is.

Áttekintve az üzleti élet, a szakirodalom és a jogszabályi szintű startup definíciókat, egy dolog mindenképp kijelenthető: rendkívül sokféle megközelítéssel lehet találkozni.¹⁰ A következőkben a forrásokban egységesen megjelenő szempontrendszer¹¹ mentén vizsgáljuk meg a jellemzőket.

2.1. Sajátos finanszírozási igények

A startupok azért rendelkeznek sajátos finanszírozási igényekkel, mert működésük elején nem számíthatnak jelentős bevételre, és nem is hitelképesek a hagyományos bankoknál: ezért szorúlnak rá a kockázati tőkére. Ez az a pénzügyi tőke, amit életszakaszuk elején levő, nagy potenciállal és nagy kockázattal rendelkező vállalatoknak szoktak nyújtani magánszemélyek vagy intézmények.¹²

Glavanits részletesen foglalkozott a kockázati tőkét érintő jogi problémák bemutatásával és egy jogi központi meghatározást is kínál magára a tevékenységre:

„Kifejezetten erre a célra alapított kockázati tőke-társaságok által megvalósított ügylet, amely során a kockázati tőketársaság nagy növekedési potenciállal rendelkező gazdasági társaságban

⁸ Kézai Petra Kinga: Startup mint társadalmi vállalkozás Magyarországon. *Civil Szemle*, 2020/4. 159–160.

⁹ Az ökoszisztéma szereplőiről a Nemzeti Innovációs Ügynökség által nemrég elkészített oldalon lehet tájékozódni: <https://startup.niu.hu/ecosystem>

¹⁰ Ld. Siniša Pekevski: What is a startup? *Management Studies*, Vol. 13., No. 2, 76. (Mar.-Apr. 2025) <https://doi.org/10.17265/2328-2185/2025.02.002>

¹¹ Ennek kialakítása a Nemzeti Innovációs Hivatal (ma: Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal) eredetileg 8 pontos listájához igazodik, ami a következő: a sajátos finanszírozási igények és problémák, nagy növekedési potenciál és bizonytalanság, korai életszakasz, kis méret, cél a globális piacra lépés, innovativitás, speciális szellemiség és speciális ágazatban működés, vagy egyéb jellemzők. A startupvállalkozások jogi keretezésével részletesen foglalkozó Stipkovits számára is ezek jelentették a kiindulópontot.

¹² HOLD Lexikon: Kockázati tőke. <https://hold.hu/lexikon/kockazati-toke-befektetes-fogalma-angolul/> Ld. továbbá: Jáki Erika (szerk.): *Kockázati tőke*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2021.

való tulajdonszerzést követően részesedését előre meghatározott feltételek mellett meghatározott idő elteltével értékesít.”¹³

Más szerzők is utalnak a finanszírozásra mint a startup fogalom kulcselemére. Damodaran elemzése alapján a startupok nagy növekedési potenciállal, a korai fejlődési szakaszban erős tőkeigénnyel valamint alacsony túlélési rátával rendelkező vállalkozások.¹⁴ Környei szerint pedig egy olyan induló vállalkozás, amely „[...] működéséhez szükséges anyagi forrásokat és eszközöket túlnyomórészt harmadik személyektől szerzi.”¹⁵ Jogforrási szinten a sajátos finanszírozási igények megjelennek az általános csoportmentességi rendeletben (ÁCSR)¹⁶ átfogó meghatározásaiban is a rendelet lényege, hogy bizonyos állami támogatási kategóriákat a belső piaccal összeegyeztethetőnek nyilvánít, és ezen feltételek teljesülése esetén mentesíti azokat az Európai Bizottság (Bizottság) felé történő előzetes bejelentési kötelezettség alól. Az ÁCSR a mikro-, a kis- és a középvállalkozásoknak nyújtandó támogatások jogcíme alatt írja körül az innovatív vállalkozás,¹⁷ induló vállalkozások¹⁸ és a támogatható vállalkozás¹⁹ fogalmát is.

2.2. Nagy növekedési potenciál, nagyfokú bizonytalansággal, cél a globális piac

Egy startup esetében nem az éves árbevétel a döntő, hanem a fejlődés dinamikája. Az különbözteti meg egy kis- és középvállalattól, hogy képes ugrásszerűen növelni a bevételeit anélkül, hogy a költségei ugyanilyen mértékben emelkednének, például azzal, ha a felhasználók száma rövid idő alatt sokszorosára nő. Az ilyen termékek és szolgáltatások a digitalizáció korában gyakran építenek

¹³ Glavanits Judit: A kockázati tőke jogi fogalmának meghatározása. *Jog – állam – Politika*, 2012/1. 109–123.

¹⁴ Aswath Damodaran: *Valuing young, startup and growth companies: Estimation issues and valuation challenges*. New York, Stern School of Business, 2009.

¹⁵ Környei Máttyás: A startupvállalkozás jogi meghatározása. *Academia.edu*, 2014. szeptember 18. 8. <https://tinyurl.com/2cs2wupv>

¹⁶ A Bizottság 651/2014/EU rendelete a Szerződés 107. és 108. cikke alkalmazásában bizonyos támogatási kategóriáknak a belső piaccal összeegyeztethetővé nyilvánításáról EGT-vonatkozású szöveg (általános csoportmentességi rendelet, ÁCSR). HL L 187., 2014.6.26, 1–78.

¹⁷ ÁCSR. 2. cikk 80.

¹⁸ ÁCSR 22. cikk (2).

¹⁹ ÁCSR. 21. cikk (5) a)–c).

a hálózati hatások²⁰ kiaknázására: minél többen használják, annál értékesebb lesz. Ehhez hozzátartozik, hogy egy startup olyasmit próbál megvalósítani, amire nincs még precedens. Ez az innovatív szemlélet velejárója, viszont ezért egyszerűen kell kezelni több faktorú bizonytalanságot: a piaci (tényleg fizetni fognak érte?), technológiai (egyáltalán létrehozható?), és az üzleti (mi lesz, ha elfogy a pénz?) bizonytalanságokat. A nagy növekedési potenciál elméleti szinten sem valósulhat meg, ha nem a globális piacra lépés a cél.

Mindhárom fogalmi elem nehezen megragadható, ezért nehezen ültethető át jogszabályi szintre. Pedig azt lehet látni, hogy a jogszabályokon kívüli források a nagy növekedési potenciálban jelennek meg a legtöbbször: Glavanits említett fogalmában például csak ez jelenik meg, mint „nagy növekedési potenciállal rendelkező gazdasági társaság”. Ries definíciója alapján: „emberi intézmény, amelynek célja új termék vagy szolgáltatás létrehozása szélsőségesen bizonytalan feltételek között”.²¹ Graham szerint²² pedig egyenesen csak az a növekedési tényező játszik szerepet: nem számít az alapítás, a technológia vagy a finanszírozási források, csak a potenciálisan nagy növekedés lehetősége.

2.3. Innováció

Ami talán a leginkább megadja a startupvállalkozások karakterét, az az innovatív szemlélet, az innovációs képesség. A kifejezést több módon lehet megközeleltíteni: Schumpeter, a teremtő rombolás elmélet kidolgozója szerint az innováció nem más, mint meglévő dolgok új kombinációja.²³ Egy másik definíció szerint „felfedezése, fejlesztése és piacosítása egy új és fejlett terméknek vagy folyamatnak.”²⁴ Ezekből kitűnik, hogy az innováció aktív tevékenységet feltételez és az ötlet önmagában nem elég: társadalmilag vagy gazdaságilag használhatónak kell lennie. Fontos az újszerűség, vagyis korábban még nem létező (akár

²⁰ Manapság ez a hatás teljesen átalakítja a piacok dinamikáját ld. Kondrát Flóra: A digitális platformok definiálási és szabályozási kérdései – A Digital Markets Act megoldási megközelítései. *Versenytükör*, 2021/2. 8.

²¹ Eric Ries: *The Lean Startup – How today's entrepreneurs use continuous innovation to create radically successful business*. New York, Crown Publishing Group, 2011. 34.

²² Paul Graham: Startup = growth. *paulgraham.com*, 2012. 09. <https://paulgraham.com/growth.html>

²³ Ld. Joseph A. Schumpeter: *Business Cycles*. Porcupine Press, 1989.

²⁴ Michael A. Carrier: *Innovation for the 21st Century Harnessing the power of Intellectual Property and Antitrust Law*. New York, Oxford University Press, New York, 2009. 19.

diszruptív²⁵) megoldás fejlesztése. A startupvállalkozásokkal összhangban is néven lehet nevezni az innovációt: Barta és Pitlik úgy fogalmazzák, mint „egy olyan innovatív vagy innovatívnak gondolt, főleg szellemi terméket fejlesztő társaság, amely a jövő kellően részletes ismerete hiányában kockázatot vállal a tulajdonosok és a befektetők kárára, gyors és nagy profit elérése érdekében”²⁶.

A szakirodalmon túl azonban a jogi megközelítés kifejezetten nehéz feladat. A legtöbb országnak – és az EU-nak is – a negyedik Oslo kézikönyv meghatározása jelenti a kiindulási pontot²⁷:

„Az innováció egy új vagy továbbfejlesztett termék vagy folyamat (vagy ezek kombinációja), amely jelentősen eltér az egység korábbi termékeitől vagy folyamataitól, és amelyet a potenciális felhasználók számára elérhetővé tettek (termék) vagy az egység használatba vett (folyamat).”²⁸

Stipkovits elemzésében arra a következtetésre jut²⁹, hogy a startupvállalkozások jelenleg egyfajta innovatív kkv-ként kezelhetők, és a jogszabályoknak a nagy növekedési potenciál³⁰ és az innovativitás fogalmát kellene jobban megragadnia. Utóbbi esetében azonban felmerül a kérdés: ha (fogalmi) keretek közé szorítják az innovációt, pont az esszenciáját érné kár, vagyis az, hogy képes kitörni a meglévő keretekből. A startupvállalkozásoknál, mint az innováció elsődleges hordozóinál ugyanez a „kitörés-effektus”³¹ érvényesül: ha sikerülne konkrét

²⁵ Az innováció által létrejött, az addigi piaci viszonyokat felforgató technológia, amely kiszorítja a piacról a régi szereplőket, vagy legalábbis megborítja az addigi erőssorrendet. Ld. Forbes Startup Kisokos. <https://forbes.hu/extra/startup-szotar/diszruptivitas/>

²⁶ Barta Gergő – Pitlik László: Startup felvásárlások multikulturális hátterének elemzése, avagy mesterséges intelligencia alapú ellenőrzőszámítás diszkriminancia-elemzéshez. *Magyar Internetes Agrárinformatikai Újság*, 2017/20. 2.

²⁷ Magyarországon ehhez igazodva a 2014. évi LXXVI. törvény innováció fogalma megkülönböztet termék- és üzleti folyamat innovációt.

²⁸ Oslo Manual 2018: Guidelines for Collecting, Reporting and Using Data on Innovation. 4th Edition. The Measurement of Scientific, Technological and Innovation Activities. Paris–Luxembourg, OECD–Eurostat, 2018. 20. <https://doi.org/10.1787/9789264304604-en>

²⁹ Kiemelendő, hogy Stipkovits a fogalmi elemek szintézisével foglalkozott a különböző jogforrásokban: jelen esetben a jogforrások csak annak érzékeltetésére szolgálnak, hogy egyáltalán megjelennek ezek a fogalmi elemek. Táblázatos összehasonlításokért ld. Stipkovits i. m. 103.

³⁰ A nagy növekedési potenciál megragadásához a nemzetközi kereskedelmi tevékenység elvárását javasolta. Álláspontom szerint ennek beemelése mindenképp indokolt a definíciós kísérletekbe, hiszen kellően objektíven lehetne vele kifejezni a skálázódás követelményét. Ld. Stipkovits i. m. 116.

³¹ A kifejezés hasonló a Schumpeter által használt teremtő rombolás elnevezéshez. Ld. 25. lj.

jogi keretet vázolni, a startupvállalkozások megtalálnák az utat kilépni belőle, ha az vezetne a hatékonyság és a siker útjára. Egy ilyen helyzet előidézése pedig biztosan nem lehet a jogrendszer célja.

2.4. Korai életszakasz és kis méret

A startupok általában az ötlet fázisában (*pre-seed*) vagy a prototípus fázisában (*seed*) vannak: ilyenkor még nem a profit maximalizálása a cél, hanem a hipotézisek tesztelése és a piacra lépés. Ez azt is jelent, hogy mind a csapat létszámában, mind az infrastruktúrában kis méretűek. A jogforrásokban legtöbbször olyan kritériumokat találunk, amik erre a két kitételre vonatkoznak: ez abból a szempontból érthető, hogy így egy objektív skálán lehet startupnak minősíteni a vállalkozásokat.

Ez a minta a mikro-, kis- és középvállalkozásoktól (kkv) ered, amelyek uniós szinten vannak szabályozva: 250-nél kevesebb személyt foglalkoztató vállalkozások, amelyek éves árbevétele nem haladja meg az 50 millió EUR-t, és/vagy az éves mérlegfőösszegük értéke nem haladja meg a 43 millió EUR-t.³² Ehhez igazodik az európai kockázatitőke-alapokról szóló EuVECA-rendelet minősített portfólióvállalkozás³³ fogalma is.³⁴

A kis méret és a korai életszakasz, mint fogalmi elemek a szakirodalomban is megjelennek, különösen Fogarassy és Bakosné Böröcz munkájában: a startupok „öt évnél fiatalabbak, önálló, független vállalkozásként működnek, jellemzően

³² ÁCSR 1. melléklet 2. cikk (1). A kkv típuson belül a kisvállalkozás annak meghatározása szerint olyan vállalkozás, amely 50-nél kevesebb személyt foglalkoztat, és amelynek éves árbevétele és/vagy éves mérlegfőösszegének értéke nem haladja meg a 10 millió EUR-t, illetve a mikrovállalkozás annak meghatározása szerint olyan vállalkozás, amely 10-nél kevesebb személyt foglalkoztat, és amelynek éves árbevétele és/vagy éves mérlegfőösszegének értéke nem haladja meg a 2 millió EUR-t. Ld. ÁCSR 1. melléklet 2. cikk (2)–(3).

³³ Az Európai Parlament és a Tanács 345/2013/EU rendelete az európai kockázatitőke-alapokról (EuVECA). HL L 115., 2013.4.25, 1–17. 3. cikk d).

³⁴ Hazai jogforrások közül is erre találunk precedenst: a korai fázisú vállalkozások és a korai fázisú vállalkozásokat támogató vállalkozások nyilvántartásba vétel iránti eljárásának részletes szabályairól szóló 331/2017. (XI. 9.) Kormányrendelet 2. § szerepel a szintén méret és életszakasz alapú definíció: három naptári éven belül alapítottak, éves nettó árbevétele nem haladja meg a 100 millió forintot, foglalkoztatottak átlagos állományi létszáma legalább két, legfeljebb húsz fő. A kollektív befektetési formákról és kezelőikről, valamint egyes pénzügyi tárgyú törvények módosításáról szóló 2014. évi XVI. törvény pedig áttételesen, a kockázatitőke-alap definíciójában szerepeltet hasonló meghatározást: ennek alapján a tőkealapok pénzügy nagy részét a „vállalati fejlődés kezdeti szakaszában lévő vállalkozásokba fektetik”.

250 alkalmazottnál kisebb létszámmal [...]”³⁵ Diana szerint pedig a startupok újonnan alapított, innovatív vállalatokként definiálhatók, amelyek működési ideje legfeljebb 2 év, és legfeljebb 10 alkalmazottal rendelkeznek.³⁶

2.5. Speciális szellemiség és/vagy speciális ágazatban működés

Wil Schroter szerint: „a startup az alapító álmának megtestesülése, koncepciótól a valóságig vezető utat jelenti. Ez az egyik olyan ritka alkalom, amikor valami, ami csak álom, valósággá válhat, és nem csak magad számára, hanem az egész világ számára.”³⁷ Ez jól mutatja azt a sajátos alapítói életérzést, amit gyakran a küldetéstudatos ambíció, a kudarcok gyors elfogadása és az extrém munkabírás jellemez. Bár bármely iparágban születhet ilyen vállalkozás, leggyakrabban a magas hozzáadott értékű szektorokban (szoftver, biotechnológia, ma a mesterséges intelligencia stb.) jelennek meg, ahol a szoftveres vagy tudományos megoldások gyorsan terjeszthetők. Jogforrási szinten a speciális szellemiség értelemszerűen nem tud megjelenni, de a speciális ágazatra vonatkozóan találunk szabályozási instrumentumot: a CDSM–irányelv³⁸ könnyített feltételeket határoz meg azon online tartalommegosztó szolgáltatók számára, amelyek szolgáltatásai kevesebb mint három éve elérhetők a nyilvánosság számára, és éves forgalmuk nem éri el a 10 millió eurót. A CDSM–irányelv tehát egy konkrét ágazat szempontjából közelített és biztosított egyszerűbb operációt a startup jellegű vállalkozásoknak.

2.6. Egyéb lehetséges jellemzők

Egy definíciós kísérletnél mindig lehet találni olyan jellemzőket, amik egyediek és ritkán jelentkeznek, mégis érdemes górcső alá venni őket. Bhargava és

³⁵ Fogarassy Csaba – Bakosné Böröcz Mária: *Tiszta fejlesztések inkubációjának jó gyakorlata politikai döntéshozók részére a megfelelő startup környezet kialakításához. A zöld vállalkozások inkubációjának legjobb gyakorlata Európában*. Budapest, Szent István Egyetemi Kiadó Nonprofit Kft., 2016. 20.

³⁶ Anamaria Diana: Characteristics of Startups and Their Founders. *Journal of Emerging Trends in Marketing and Management*, Vol. 23., N. 2. (2017) 451.

³⁷ Ld. <https://www.startups.com/articles/what-is-a-startup-company>

³⁸ Az Európai Parlament és Tanács által kiadott a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról szóló 2019/790 irányelv (CDSM–irányelv) HL L 130., 2019.5.17., 92–125., 17. cikk (6).

Herman a startupok kapcsán úgy fogalmaz, hogy „[...] az alapítók kialakítanak egy exit stratégiát, aminek az eredménye vagy a cég eladása vagy nyilvános tőzsdei kibocsátás.”³⁹ Az exit jellemzően a startup építés célja, hiszen ekkor lehet nagy nyereséget realizálni: az alapítók és a befektető a befektetési szerződésekben többször ki is kötik az exit-orientált cégépítést⁴⁰.

Blank és Dorf a startupvállalkozást az alábbiak szerint definiálta: „egy ideiglenes intézmény, amely egy skálázható, megismételhető és nyereséges üzleti modellt keres”.⁴¹ A megismételhetőség a vállalkozás által nyújtott termék könnyű másolhatóságát jelenti, ami a skálázódás egyik fontos eleme: gondoljunk csak a szoftverek előfizetési modelljeire. Hasonlóképp figyelemfelkeltő elem az ideiglenesség: ugyanis egy vállalkozás nem maradhat örökre a startup státuszban. Ez oldja fel – legalábbis a jogrendszer szempontjából ez képes feloldani – azt a paradox helyzetet, hogy a startupvállalkozások lényegében olyan állapotot szeretnének elérni, amikor már nem is startupok (mint a Facebook, Airbnb stb.). Vélhetően ebből a kiindulási pontból születtek azon tanulmányok is⁴², amelyek a termékek életciklusához igazították a fogalomalkotási kísérleteket: a terméknek az életciklus középső szakaszában (vagyis már használatban kell lennie és a vállalkozásnak növekedést kell mutatnia bevételeiben) kell lennie. Ezt megelőzőleg csak *pre-startup* fázisról lehet szó, amely vállalkozások viszont nem tudnak életképesek maradni a piacon.⁴³

Az exit-orientáltság, megismételhető modell és az ideiglenesség olyan jellemzők, amelyeket a jogi környezetbe nehezen tudnánk beépíteni: ahhoz azonban, hogy a jogalkotó megértse ezeknek a vállalkozásoknak a működését, figyelemmel kell lenni minden jellegzetességre.

³⁹ Rajat Bhargava – Will Herman: *The startup is a playbook*. Carson City, (Nevada), Lioncrest Publishing, 2018. 3.

⁴⁰ Egy befektetési és szindikátusi szerződés alapján: „A Felek célja a növekvő cégérték elérése és egy Exit Esemény bekövetkezése, amelynek során realizálni tudják a Társaságban meglévő részesedésük értékét a legmagasabb hozamot biztosító módon.”

⁴¹ Steve Blank – Bob Dorf: *The startup owner's manual: The Step-by-Step Guide for building a great company*. Pescadero, K & S Ranch Inc., 2012. 18.

⁴² Bernardo Reisdorfer-Leite – Michele Marcos de Oliveira – Marcelo Rudek – Anderson Luis Szejka – Osiris Canciglieri Junior: Startup Definition Proposal Using Product Lifecycle Management. In: Felix Nyffenegger – Abdelaziz Bouras – Louis Rivest – José Ríos: *Product Lifecycle Management Enabling Smart X*. IFIP Advances in Information and Communication Technology, 2010. 10. 426–435. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-62807-9_34

⁴³ Uo. 430.

3. A startupvállalkozások jövője?

3.1. A digitális jogszabálysomag⁴⁴

A globális léptékben zajló technológiai folyamatok természetesen a jogi környezetre is hatással vannak, különösen az Európai Unióban. Radic és Auer tanulmánya kiemeli, hogy az EU digitális regulációjában miért is fontosak azok a vállalkozások, amelyek „kis méretűek, korai életszakaszban vannak, innovatívak és növekedési potenciállal rendelkeznek a digitális piacokon”⁴⁵. Ebből az egyik ok a bevezetőben említett politikai akarat és a megkérdőjelezhetetlen gazdasági jelentőség. Másrészt, több elemzés is született arról, hogy a szabályozás képes negatívan befolyásolni ezeket a vállalkozásokat és közvetve az innovációt. Harmadrészt, már most vannak arra utaló jelek, hogy az uniós szabályozás már mai formájában is gátja a startupok tevékenységének.⁴⁶

A négy nagy EU digitális jogszabály (DMA, DSA, Data Act, AI Act) eltérő mértékben és megközelítéssel kezeli a startupokat. A DMA⁴⁷ fő célja a kapuőr⁴⁸ vállalkozások keretek közé szorítása és a piacok nyitottá tétele. A rendelet startup szempontból legvitatottabb pontja a 14. cikk: ebben arra kötelezi a kapuőröknek minősített, sokszor valóságos technológiai óriás⁴⁹ vállalkozásokat, hogy a még tervben lévő összefonódásról is tájékoztassák az Európai Bizottságot. Bár a cél a gyilkos felvásárlások⁵⁰ megakadályozása, ez sokkal inkább veszélyezteti a

⁴⁴ Kai Zenner – J. Scott Marcus – Kamil Sekut: A Dataset on EU Legislation for the Digital World. *Bruegel*, 2023. 11. 16. <https://www.bruegel.org/dataset/dataset-eu-legislation-digital-world>

⁴⁵ A szerzőpáros kifejezetten a digitális piacokon működő vállalkozásokról ír, mint amelyre vonatkoznak az utóbbi években napvilágot látott jogszabályok. Fontos kiemelni, hogy nem minden startup működik a digitális térben, ám az utóbbi időben zajló erőteljes szabályozási hullám, illetve a skálázódáshoz szükséges digitális jelenlét összefüggésében egyre kevesebben maradnak ezeken kívül.

⁴⁶ Radic–Auer i. m. 5.

⁴⁷ Az Európai Parlament és a Tanács 2022/1925 rendelete a digitális ágazat vonatkozásában a versengő és tisztességes piacokról, valamint az (EU) 2019/1937 és az (EU) 2020/1828 irányelv módosításáról (digitális piacokról szóló jogszabály, DMA). OJ L 265, 2022.10.12. 1–66. o.

⁴⁸ DMA 3. cikk.

⁴⁹ A fogalomhoz ld. Tóth András: A technológiai óriások piaci megregulálásának versenyjogi mozgatói és aspektusai különös tekintettel a Digital Markets Act javaslatra. *Versenytükör*, 2021/1. 39.

⁵⁰ A gyilkos felvásárlások egy lehetséges meghatározása: „A gyilkos felvásárlások tehát olyan dinamikus piacokon fordulhatnak elő, ahol az innovációnak fontos szerepe van, többször például a gyógyszeriparban és a technológiai szektorban. Az erőfölényben lévő piaci szereplő célja megtartani pozícióját, amit ebben a versenykörnyezetben úgy érhet el, ha minél korábban iktatja ki a potenciális versenytársat. Ezért jellemzően magába olvaszt, vagy irányítást szerez

startupok egyik legfőbb kilépési (vagyis exit) stratégiáját. Mivel sok startup kifejezetten azzal a céllal jön létre, hogy utóbb felvásárolják, ezen lehetőség korlátozása visszavetheti a kockázati tőkebevonást és a startupok alapítási kedvét. A DSA⁵¹ esetében a fő fókusz azon van, hogy megvédje a kisebb szereplőket az aránytalan megfelelési terhektől: ezért a jogszabály mentesíti a mikro- és kisvállalkozásokat bizonyos kötelezettségek alól. Elismerve a gyakori és rendkívül gyors növekedést, a DSA egy 12 hónapos 'türelmi időt' biztosít: ha a növekedés révén elveszítik a mikro- vagy kisvállalkozási státuszt, még egy évig élvezhetik a mentességeket.⁵² A Data Act⁵³ is felismeri, hogy a startupok nehezen férnek hozzá az adatokhoz, és védi őket a nagyvállalatokkal szemben: a mikro- és kisvállalkozások által gyártott vagy tervezett hálózatba kapcsolt eszközökre nem vonatkoznak az adatmegosztási kötelezettségek. Itt is érvényesül az előbbi 12 hónapos türelmi idő, ha a cég középvállalkozássá növi ki magát.⁵⁴ Mindhárom esetben azt láthatjuk, hogy ezek a jogszabályok csak a kkv státusszal összefüggésben képesek érzékelni a startupokat.

A rendkívüli verseny, ami az utóbbi időben a mesterséges intelligenciát övezi, a jogalkotó figyelmét sem kerülte el az AI Act⁵⁵ megalkotásakor. A rendelet a fentiekhez képest is nagy figyelmet fordít és többször utal az induló, innovatív vállalkozásokra. A szabályozás logikája szerint a startupok olyan sajátos kkv-k, amelyek kiemelt figyelmet és támogatást igényelnek az innováció ösztönzése érdekében.⁵⁶ Külön előírásként vezeti be például a szabályozói tesztkörnye-

---

egy nála jelentősen kisebb méretű vállalkozásban, amit követően a felvásárolt termék nem jelenik meg a felvásárló versenytársaként az érintett piacokon. Ez koncentrációhoz vezet, ami visszaélésekre adhat okot, ezért versenyjogi ellenőrzés szükséges: ezek az ügyek a legtöbb esetben azonban – az egyik fél kis mérete miatt – az árbevételi küszöbértékek alatt maradnak, így »láthatatlanok« a versenyhatóságok számára.” Deák Ferenc: Versenygyilkosok? Az európai unió fúziókontroll kihívásai a „killer acquisitions” tükrében. *Versenytükör*, 2025/1. 20.

⁵¹ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/1925 rendelete a digitális ágazat vonatkozásában a versengő és tisztességes piacokról, valamint az (EU) 2019/1937 és az (EU) 2020/1828 irányelv módosításáról (digitális piacokról szóló jogszabály) OJ L 277, 2022.10.27. 1–102.

⁵² Uo. 57. preambulumban.

⁵³ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2023/2854 rendelete a méltányos adathozzáférésre és -felhasználásra vonatkozó harmonizált szabályokról, valamint az (EU) 2017/2394 rendelet és az (EU) 2020/1828 irányelv módosításáról (adatrendelet, Data Act). OJ L, 2023/2854, 2023.12.22.

⁵⁴ Data Act 41. preambulumban.

⁵⁵ Az Európai Parlament és a Tanács 2024/1689 rendelete a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok megállapításáról, valamint a 300/2008/EK, a 167/2013/EU, a 168/2013/EU, az (EU) 2018/858, az (EU) 2018/1139 és az (EU) 2019/2144 rendelet, továbbá a 2014/90/EU, az (EU) 2016/797 és az (EU) 2020/1828 irányelv módosításáról (a mesterséges intelligenciáról szóló rendelet, AI Act) OJ L, 2024/1689, 2024.07.12.

⁵⁶ Uo. 8. preambulumban.

zeteket⁵⁷, amelyek lehetővé tehetik a mesterséges intelligencia megoldások piacosítását:

„Céljuk, hogy a mesterséges intelligencia rendszerek szolgáltatói vagy leendő szolgáltatói szabályozói felügyelet mellett, korlátozott ideig egy tesztkörnyezetre vonatkozó tervet követve innovatív mesterséges intelligencia rendszert fejlesszenek ki, tanítsanak be, validáljanak és teszteljenek akár valós körülmények között.”⁵⁸

Az AI Act példája azt mutatja, hogy a digitális környezetben egyre nagyobb szükség van a startupok speciális jellemzőinek figyelembevételére, jogforrási szinten is. Ezzel együtt az AI Act sem lép arra az útra, hogy uniós szintű definíciót alkosson.

3.2. Nemzetközi trendek

A következőkben három ország példáján keresztül vizsgáljuk meg, milyen irányt vettek a nemzeti szabályok az elmúlt néhány évben (vagy mindössze hónapban). Spanyolország például európai országgént úttörőként hozott létre átfogó törvényi keretet, külön dedikált definícióval: a spanyol parlament 2022. december 1-jén fogadta el a startup-ökoszisztéma ösztönzéséről szóló jogszabályt.⁵⁹ A spanyol jogi definíció értelmében startupnak azok a vállalkozások minősülnek, amelyek működési ideje nem haladja meg az öt évet: kivételt képeznek a biotechnológiai, energetikai és ipari szektorok képviselői, ahol ez a korlát hét évre tolódik ki. Alapvető elvárás a technológiai bázis és az innovatív jelleg, továbbá az, hogy a társaság ne legyen jelen a tőzsdén, és ne fizessen osztalékot a tulajdonosoknak. A jogalkotó strukturális és gazdasági szempontokat is rögzített: a szervezetnek megfelelő belső felépítéssel kell rendelkeznie, és olyan piaci részben kell tevékenykednie, amely korábban nem létezett. További kritérium, hogy a vállalkozás növelje más szektorok hatékonyságát és fenntarthatóságát, valamint aktívan járuljon hozzá a külföldi tőke és szaktudás

⁵⁷ Uo. 143. preambulum.

⁵⁸ Firniksz Judit: Útkeresés a bizonytalanságban: szabályozási homokozók a vállalati mindennapokban. *Jogászvilág*, 2024. 11. 06. <https://tinyurl.com/u343p45n>

⁵⁹ Elérhető: <https://one.gob.es/en/startups-law>

beáramlásához. Végezetül a nemzeti gazdasági érdekek védelmében a törvény előírja, hogy a startup székhelyének, valamint munkavállalói többségének Spanyolország területén kell lennie. Ebben a rendszerben a startup státuszt a National Innovation Company (ENISA) által végzett hitelesítési folyamat előzi meg: ez egy hét pilléren nyugvó szempontrendszer, ami a technológián túl, a menedzsment képességein át a piaci skálázhatóságig több mindent vizsgál.⁶⁰

Portugáliában szintén az utóbbi időben hoztak létre egy kapcsolódó jogi keretet: a 2023. májusában hatályba lépett 21/2023. számú törvény konkrét kritériumokat rögzít az e kategóriába sorolt vállalkozások számára. A hivatalos startup státusz megszerzéséhez a társaságoknak előzetes bejelentést kell tenniük a Startup Portugal szervezeténél, egyablakos ügyintézési rendszeren keresztül. A folyamat végén egy három évig érvényes tanúsítványt szerezhetnek erről. A besoroláshoz több tételes feltételnek is meg kell felelni: a vállalkozás tíz évnél rövidebb ideje működjön, munkavállalóinak száma ne érje el a 250 főt, éves bevétele nem haladja meg az 50 millió eurót. A törvény hangsúlyozza a függetlenséget is: a startup nem jöhet létre nagyvállalat átalakulásával vagy kiválásával, és nagyvállalat nem rendelkezhet benne közvetlen vagy közvetett többségi részesedéssel. Ezen felül a vállalkozásnak Portugáliában kell rendelkeznie székhellyel vagy telephellyel, vagy legalább 25 munkavállalót kell foglalkoztatnia az ország területén és igazolni kell az innovációs és növekedési potenciált is.⁶¹

Európán kívüli országként egészen friss reformot az indiai kormány hajtott végre, 2026 februárjában. A módosítások egyik legfontosabb újítása, hogy bevezették a mélytechnológiai (*deep-tech*) vállalkozások speciális kategóriáját.⁶² A hatályos szabályozás értelmében egy gazdasági egység akkor minősül startupnak, ha a bejegyzésétől számítva legfeljebb 10 év telt el és éves árbevétele egyetlen pénzügyi évben sem haladta meg a 200 millió rúpiát. Ez a státusz nem nyerhető el már létező üzleti tevékenység felosztása vagy rekonstrukciója útján, elvárás a folyamatos innováció, a termékek vagy szolgáltatások minőségi javítása és a jelentős mértékű munkahelyteremtési potenciál igazolása. A mélytechnológiai startup kategóriába azok az entitások tartoznak, amelyek tevékenysége tudományos vagy mérnöki áttöréseken alapul, magas kutatás-fejlesztési ráfordítással operálnak és számottevő szellemi tulajdont hoznak létre.

⁶⁰ Madeleine Cadwell: Spain Startup Law for Foreign Founders: Benefits and Requirements. *Lexidy*, 2025. 07. 23. <https://www.lexidy.com/blog/spain-startup-law/>

⁶¹ Ez történhet az innovatív üzleti modell vagy termékinálat elismerésével, legalább egy sikeres finanszírozási körrel, vagy a Banco Português de Fomento befektetésével. Pekevski i. m. 74–75.

⁶² Ld. <https://www.startupindia.gov.in/content/dam/invest-india/Templates/public/198117.pdf>

Elismerve a szektor tőkeintenzitását és a hosszabb megtérülési ciklusokat, a jogalkotó az új módosítások során ezen cégek esetében a startup státusz időtartamát 20 évre terjesztette ki, az árbevételi korlátot pedig 300 millió rúpiára emelte. Ez a differenciált szabályozás biztosítja a szükséges rugalmasságot a technológiai élvonalat képviselő vállalkozások számára.⁶³

A három megközelítésből azt a következtetés lehet levonni, hogy az egyes országok az utóbbi időben határozottan a definícióalkotás mellett tették le a voksukat. Fontos látni, hogy a startup definíció megalkotására nem a jogdogmatika miatt, hanem a gazdasági ösztönzők eléréséhez volt szükségük: ez teszi lehetővé az állam számára, hogy oda irányítson különféle kedvezményeket, ahol a legnagyobb a növekedési potenciál, és ezzel erősítse az innovációs ökoszisztémát. A kedvezményezési rendszerek részletes ismertetése túlfeszíti a tanulmány kereteit, de a leggyakoribb ösztönzők az adókedvezmények vagy a munkavállalók mobilitását segítő egyedi vízumok.

4. Összefoglaló következtetések

A tanulmány célja az volt, hogy pillanatképet mutasson a startupvállalkozások jogi definiálásának helyzetéről, a legújabb fejlemények alapján. Jelenleg az uniós jog több helyen képes érzékelni a szakirodalomban is fellelhető mozaikokat. A digitális térre vonatkozó jogszabályokból kitűnik, hogy egyre nagyobb az igény a startupok beemelésére a jogi környezetbe. A nemzetközi trendekből pedig az is látszik, hogy a nemzeti jogrendszerek a részletes fogalomalkotás és szigorú megállapítási eljárások felé fordultak.

2026 márciusában a Bizottság nyilvánosságra hozta⁶⁴ a bevezetőben említett EU Inc. szabályozási javaslatát, a 28. rezsim koncepciójának egyik sarokkövét. A javaslatot a startupvállalkozások érdekében hangolta, leginkább társasági jogi harmonizációban: gyorsított, teljesen digitális cégalapítással, rugalmas tőkekövetelményekkel és egyszerűsített fizetéseképtelenségi és végelszámolási eljárásokkal. A javaslaton túl a Bizottság megfogalmazott egy ajánlást⁶⁵ is

⁶³ Economic Times: India resets startup definition to include deep tech companies, cooperative societies. 2026. 02. 06. <https://tinyurl.com/2yxwa8r7>

⁶⁴ European Commission: Commission presents proposal for EU Inc. - unlocking the full potential of the Single Market for Europe's entrepreneurs. Brussels, 2026. 03. 18. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_26_614

⁶⁵ European Commission: Commission Recommendation on the definition of innovative enterprises, innovative startups and innovative scaleups. Brussels, 2026. 03. 18. <https://tinyurl.com/ykaf2avh>

az innovatív vállalkozások, az innovatív startupvállalkozások és a *scale up* (vagyis startupból erős növekedési pályára állt) vállalkozások fogalmáról. Általánosságban elmondható, hogy ezeknek a definícióknak a használata ugyanazokhoz a problémákhoz⁶⁶ vezet, amiket a kritikusok hangoztatnak. Fontos azonban kiemelni, hogy az ajánlások nem bírnak kötelező erővel, ezért megállapítható, hogy az EU továbbra is tartózkodik egy olyan rendszerszintű szabályozási reformtól, ami igazán használhatóvá tenné ezeket a meghatározásokat.

Egy koherens startup keretezés tehát hatalmas integrációs lépést jelentene az EU-ban. Emiatt pedig úgy tűnik, a sajátos jogrendszerben rejlő akadályok és a startupvállalkozások karaktere miatt,⁶⁷ inkább más megoldásokra lesz szükség, mintsem fogalmi kereteket kikényszeríteni. Ezzel ugyanis egy újabb olyan helyzet jöhet létre, ami több problémát vet fel, mint amit megold. Így a „hogyan alkossunk definíciót” helyett helyesebb kérdésnek tűnik, hogy Európának (gazdasági problémáinak megoldásaként) ma valóban egy startup definícióra van szüksége?

⁶⁶ Az ajánlás innovatív vállalkozásnak olyan egységet tekint, amely gazdasági tevékenységet folytat, és teljesíti az alábbi feltételek legalább egyikét: az elmúlt három év legalább egyikében a kutatás-fejlesztési költségei elérték az összes működési költség legalább 10%-át, vagy a teljes nettó árbevétel legalább 5%-át, vagy pedig az elmúlt három évben olyan új vagy jelentősen javított termékeket, szolgáltatásokat vagy folyamatokat fejlesztett (vagy fejleszt éppen), amelyek hordozzák a technológiai vagy ipari kudarc kockázatát. Innovatív startupoknak olyan innovatív vállalkozást tekint, amely autonóm (nem függ más nagyvállalatoktól), kevesebb mint 100 főt foglalkoztat, éves árbevétele vagy mérlegfőösszege nem haladja meg a 10 millió eurót, a bejegyzése óta pedig kevesebb mint 10 év telt el. Innovatív *scale up*-nak pedig olyan innovatív vállalkozást, amely autonóm, éves árbevétele vagy mérlegfőösszege meghaladja a 10 millió eurót, az elmúlt két évben az alkalmazotti létszám vagy az árbevétel átlagos éves növekedése meghaladta a 20%-ot és kevesebb mint 750 főt foglalkoztat vagy nincs jegyezve a tőzsdén.

Az objektíven meghatározható küszöbértékekkel kapcsolatban adódik a kérdés, hogy például egy vállalkozás 18%-os növekedéssel vagy 9,8 millió euróval már eleshet a *scale up* státuszról, pedig nagy valószínűséggel az. Adminisztratív nehézséget és idővesztést okozhat az is, ha egy régóta (10 évnél régebbi) meglévő céget szeretnének az alapítók innovációval újjáéleszteni, hiszen ekkor új céget kellene alapítani a státuszért. Továbbá a döntés arról, hogy egy szolgáltatás hordozza a technológiai vagy ipari kudarc kockázatát, mindig valamennyire szubjektív marad.

⁶⁷ A kitörés-effektus miatt szükségszerűen kilépnek a keretektől. Ld.: 33. lj.

A WHISTLEBLOWING IRÁNYELV HARMONIZÁCIÓJA A MAGYAR MUNKAJOGBAN

Szentes Levente Máté

1. Bevezető

Az angolszász kultúrában ismert *whistleblowing*¹ az utóbbi években kiemelt figyelmet kapott az Európai Unióban (EU), amelynek köszönhetően 2019. október 23-án létrejött a 2019/1937 európai parlamenti és tanácsi irányelv (Whistleblowing irányelv vagy Irányelv).² Az Irányelv megalkotásával egy új munkajogi minimumszabályt fektetett le az EU, amelynek az elsődleges szándéka, hogy hatékony védelmet biztosítson azok számára, akik jelentős társadalmi érdekeket sértő visszaélésekről tesznek bejelentést, ezzel elősegítve ezen jogsértések felderítését, kivizsgálását és szankcionálását.

A whistleblowing egy olyan többrétegű intézmény, amely nem csak a közérdekvédelmet, az átláthatóságot és az elszámoltathatóságot segíti elő, de a gazdasági hatékonyságot is növeli, mivel felfed olyan korrupciós cselekményeket, amelyek ártanak egy vállalatnak vagy egy államnak.³

Ahogy arra a címben is utalni kívánok, a kutatásomban annak járok utána, hogy a Whistleblowing irányelvben deklarált szabályok és célok miként való-

¹ Előjáróban megjegyzem, hogy a hazai „visszaélés-bejelentési rendszer” és „visszaélést bejelentő”, vagy „közérdekű bejelentő” fogalmak helyett a tanulmány során leginkább a *whistleblowing*, illetve a *whistleblower* szavakat használom, mivel a szakirodalom is ezeket használja. A szöveg könnyebb megértése végett a magyar szabályozással kapcsolatos fejezetben szinonimaként használom őket. Ld. Kun Attila: A visszaélés-bejelentő rendszerek munkajogi vonatkozásai – különös tekintettel az új uniós „Whistleblowing irányelvre” és annak hazai átültetésére. In: Pál Lajos – Petrovics Zoltán szerk.: *Visegrád 20.0: A XX. Magyar Munkajogi Konferencia szerkesztett előadásai*. Budapest, Wolters Kluwer, 2023. 348.

² Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/1937 irányelve (2019. október 23.) az uniós jog megsértését bejelentő személyek védelméről, HL L 305, 2019. 11. 26., 17–56. o.

³ Kun Attila: A whistleblowerek védelme – különös tekintettel a munkajogi aspektusokra. *Pécsi Munkajogi Közlemények*, 2011/II. 113.

sultak meg a hazai munkajogban, azon belül is az implementálás során létrejött közérdekű bejelentésekről, valamint a visszaélések bejelentésével összefüggő szabályokról szóló 2023. évi XXV. törvényben⁴ (Panasztörvény).

2. A whistleblowing fogalma az uniós szabályozás tükrében

A whistleblowerek – vagyis az ún. bejelentők – megítélése kettős. Egyesek szerint, személyi és szakmai áldozatot hoznak amiatt, hogy nyilvánosságra hozzák a szabályszegéseket, ami becsülendő, mások szerint csak olyan emberekről van szó, akiket a gőg vezet és rosszindulatúak.⁵

A kutatás során, az Európai Unió által bevezetett whistleblowing definíciókat vettem alapul, amelyek szerint háromfajta bejelentést különböztetünk meg.⁶ A külső bejelentő az, aki a felelős hatóságnál – vagyis az állam által működtetett külső bejelentési rendszeren keresztül – egy olyan jogsértésre hívja fel a figyelmet, amely egy adott közösséget vagy az egész társadalmat érinti. Kritériumként fogalmazza meg az Irányelv 10. cikke, hogy a bejelentő akkor tehet bejelentést a külső bejelentési csatornán, ha az a társadalom nagy részét érinti, valamint a bejelentő személye nem esik a nyilvánosságra hozatal kategóriája alá.⁷

Ezzel szemben, a belső bejelentő kategóriájába azok a személyek tartoznak, akik a vállalat belső bejelentési rendszerét használva, a vállalattal szerződéses viszonyban kívánnak állni (vagyis a tárgyalásos folyamatok megkezdődtek), állnak vagy álltak, és a szerződésük valamilyen típusú munkavégzésre vagy szolgáltatásra irányul.⁸

A harmadik bejelentő speciális, mivel egy továbbfejlesztett külső csatornát használ, melyet nyilvánosságra hozatalnak nevezünk. Ahogyan arra a nevéből is lehet következtetni, a bejelentő ilyenkor mindenki számára nyilvánosságra hozza az olyan jogsértő információt, amelynek – hasonlóan a külső bejelentéshez – a közérdeket kell veszélyeztetnie.⁹ A két bejelentési típus közötti legnagyobb

⁴ A közérdekű bejelentésekről, valamint a visszaélések bejelentésével összefüggő szabályokról szóló 2023. évi XXV. törvény.

⁵ Tim Barnett.: A Preliminary Investigation of the Relationship between Selected Organizational Characteristics and External Whistleblowing by Employees. *Journal of Business Ethics*, Vol. 11. (1992) 949–959.

⁶ Kun (2023) i. m. 351.

⁷ Irányelv 10. cikk.

⁸ Irányelv 5. cikk 4. pont; Irányelv 7. cikk.

⁹ Irányelv 15. cikk.

különbség a bejelentő személyi körülményeiben rejlik, hiszen a nyilvánosságra hozatal akkor lehet védendő, ha a bejelenteni kívánt ügy specialitásából adódóan nincs reális esély arra, hogy külső bejelentés útján érdemben orvoslást kapjon.

3. A Whistleblowing irányelv

A Whistleblowing irányelv átültetése koránt sem zajlott zökkenőmentesen az Európai Unióban. A 2019-es pandémiás és a 2022-es geopolitikai helyzet megnehezítette a tagállamok jogalkotói folyamatainak gördülékenységét.¹⁰

A Whistleblowing irányelv részletes kifejtése kulcsfontosságú a tanulmány szempontjából. Azért van erre szükség, mivel a hazai implementálás elemzése megvalósíthatatlan anélkül, hogy tudjuk mire kötelezi a tagállamokat az uniós jogalkotás.

3.1. Az Irányelv hatálya

A Whistleblowing irányelv külön rendelkezik a tárgyi hatályról, amely a védett jogok sokszínűségét prezentálja, illetve a személyi hatályról, ami a védendő bejelentő személyét írja körül.

3.1.1. Tárgyi hatály

Az Irányelv a bejelentők védelmét a leginkább indokolt és szükséges területeken vezeti be. Jóllehet a tárgyi hatály jelenleg taxatív, indokolt esetben a jövőben tovább bővíthető.¹¹ Az Irányelv felhatalmazást ad a tagállamoknak, hogy nemzeti szinten kibővítsék a tárgyi hatályt.

Az Irányelv javaslati fázisában heves diskurzus alakult ki a védett jogterületek meghatározása során. A vitának az adott okot, hogy többen sérelmezték

¹⁰ Júliusi kötelezettségszegési eljárási csomag: főbb határozatok. Európai Bizottság, 2022. 07. 15. – https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/inf_22_3768; Protection of Whistleblowers – Recommendation CM/Rec(2014)7 and explanatory memorandum. Council of Europe, October 2014. <https://rm.coe.int/16807096c7>; Kun (2023) i. m. 351.

¹¹ Irányelv 106. preambulumrendelet.

azt, hogy egy erősen munkajogi kötődésű Irányelv nem foglalkozik az uniós szociális-, munka-, illetve munkavédelmi jog kérdéseivel.¹²

A következő táblázatba összegyűjtöttem az Irányelv 2. cikkében szereplő védett jogterületeket:

Az Irányelv mellékletében felsorolt jogi aktusok		Az Európai Unió működéséről szóló szerződés (EUMSZ) 325. cikkében lévő jogi aktusok	Az EUMSZ 26. cikkének (2) bekezdése szerinti jogi aktusok
• Pénzügyi szolgáltatások, termékek és piacok, valamint a pénzügyi és a terrorizmusfinanszírozás megelőzése;	• A magánélet és a személyes adatok védelme, valamint a hálózati és információs rendszerek biztonsága;	• Az Európai Unió és a tagállamok küzdelme a csalás és az Unió pénzügyi érdekeit sértő jogellenes tevékenységei ellen;	• Áruk szabad mozgása;
• Élelmiszer- és takarmánybiztonság, valamint állategészségügy és állatjólét;	• Termékbiztonság termékmegfelelőség;	• A tagállamok összehangolják tevékenységeiket az Unió pénzügyi érdekeinek védelme érdekében;	• Személyek szabad mozgása;
• Közlekedésbiztonság;	• Sugárvédelem és nukleáris biztonság;	• 2988/95/EK, Euratom tanácsi rendelet;	• Szolgáltatások szabad mozgása;
• Közegészségügy;	• Fogyasztóvédelem;	• 883/2013/EU, Euratom európai parlamenti és tanácsi rendelet.	• Tőke szabad mozgása;
• Környezetvédelem;	• Közbeszerzés.		

Forrás: saját szerkesztés.

Az első kategória az érintett jogsértések jelentős részét lefedi, magában foglalva az alapjául szolgáló uniós jogi aktusok végrehajtási intézkedéseit is.¹³ A második kategória az EUMSZ 325. cikkébe ütköző, az Unió pénzügyi érdekeit sértő csalások elleni hatékony, közös fellépést rögzíti.¹⁴ A harmadik csoport a belső piac működését érinti, ahol a bejelentési rendszer célja a biztonságosabb áruk és szolgáltatások garantálása.

Az Irányelv azt is meghatározza, hogy mire nem terjed ki tárgyi hatály. Ebben a körben találjuk például a minősített adatok védelmét, az ügyvédi vagy az orvosi titoktartási kötelezettséget.¹⁵

3.1.2. Személyi hatály

Az Irányelv 4. cikke egy átfogó személyi hatályt rögzít. Az (1) bekezdésben egy általános szabályt igyekszik felállítani, amely meghatározza a whistleblowing személyi hatályának alapját: „Ezt az irányelvet minden olyan, a magánszektor-

¹² Ambrus István: Új európai uniós irányelv és hazai kormányrendelet a compliance szolgáltatásban. *Közjogi Szemle*, 2020/1. 46–51.; Kun (2023) i. m. 352.; Javaslat: az Európai Parlament és a Tanács irányelve az uniós jog megsértését bejelentő személyek védelméről. COM(2018) 218 final – 2018/0106(COD). <https://tinyurl.com/54d3dxzr>

¹³ Irányelv 19. preambulumbanrendelkezés; Ambrus (2020) i. m. 46.

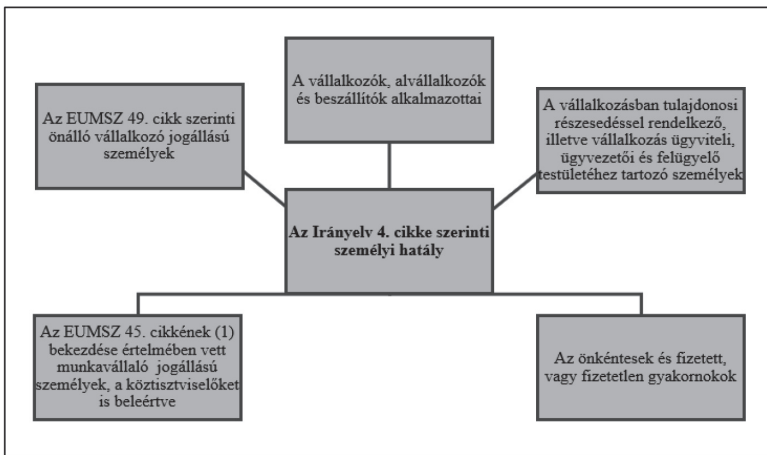
¹⁴ EUMSZ 325. cikk (1)–(5) bekezdés; EUMSZ 26. cikk (2) bekezdés; Irányelv 16. preambulumbanrendelkezés.

¹⁵ Irányelv 26. preambulumbanrendelkezés.

ban vagy a közszférában dolgozó bejelentő személyre alkalmazni kell, akinek munkavégzéssel összefüggésben jutott tudomására a jogsértésre vonatkozó információ”.¹⁶

A fogalom egyes elemeit vizsgálva az Irányelv a *bejelentő személy* alatt egy olyan természetes személyt, aki kizárólag a munkavégzésével összefüggésben jut hozzá a bejelenteni kívánt információhoz,¹⁷ míg a *jogsértésre vonatkozó információ* olyan tényleges vagy potenciális jogsértésről szerzett információ, ami megvalósult, vagy valószínűsíthető, hogy megvalósul, továbbá amit a bejelentő a munkája során, vagy jogsértés leleplezésére tett kísérlet folyamán szerzett meg.¹⁸ Az Irányelv szerint a *jogsértés* egy olyan cselekvés vagy mulasztás, ami vagy jogellenes és a tárgyi hatály alá tartozó uniós joggal kapcsolatos, vagy megghiúsítja az említett uniós jogi aktusban foglalt, illetve ezen uniós területeken alkalmazandó szabályok jogi szabályozás által elérni kívánt célt vagy hatást.

Az Irányelv 32. preambulumbekendése a rosszhiszemű (*male fide*) és visszaélészerű bejelentések elkerülése érdekében megköveteli, hogy a bejelentő alapos okkal feltételezze a jogsértés valóságtartalmát. Ezzel szemben a jóhiszemű (*bona fide*) tévedés nem fosztja meg őt a védelemtől, ahogyan a bejelentés személyes indítéka sem vizsgálható.¹⁹ A 4. cikk (1) bekezdésben szereplő exemplifikatív felsorolása alapján a következők tartoznak a személyi hatály alá:²⁰

Forrás: saját szerkesztés.

¹⁶ Irányelv 4. cikk (1) bekezdés.

¹⁷ Irányelv 5. cikk 7. pont; Irányelv 5. cikk 9. pont.

¹⁸ Irányelv 5. cikk 2. pont.

¹⁹ Irányelv 32. preambulumbekendése.

²⁰ EUMSZ 45. cikk (1) bekezdés; Irányelv 4. cikk (1) bekezdés.

Az Irányelv 4. cikk (2) és (3) bekezdése elősegíti, hogy az a személy is lehessen whistleblower, aki már nem, vagy még nem alkalmazott.²¹ Annyi feltételt szab a két bekezdés, hogy az első esetben a munkaviszony fennállása alatt szerzett információ, míg a második esetben a szerződéskötést megelőző tárgyalás során realizált jogsértés lehet csak a bejelentés alapja.²²

Nem minden esetben vonatkozik a bejelentők védelme a bejelentést tevőre. A bejelentő akkor jogosult a védelemre, ha: a) alapos oka van feltételezni, hogy a bejelentett információ a bejelentés időpontjában valós, és a tárgyi hatály alá esik, továbbá b) a bejelentése belső bejelentésnek, külső bejelentésnek, vagy nyilvánosságra hozatalnak minősül. Szintén védelemben részesül az, aki anonim módon hozott nyilvánosságra jogsértő információt, de később kiderül a személyazonossága és emiatt megtorlás áldozatává válik.²³

3.2. Bejelentési módok

Ahogy az már említettem, három bejelentési módot ismer az európai szabályozás: belső bejelentés, külső bejelentés és nyilvánosságra hozatal. Az Irányelv egyfajta hierarchiát állít fel a bejelentési módok között, mivel elsődlegesen azt várja el, hogy bejelentők a belső fórumot használják, ezt követően a független külső csatornát, ahol egy állam által kijelölt szerv jár el az ügyekben, és csak ezeket követően használják az ultima ratio jellegű nyilvánosságra hozatalt.²⁴

A belső és külső bejelentést elvi szinten összeköti az Irányelv ötödik fejezete, amely olyan rendelkezéseket fogantat, amelyek mindkettőre kiterjednek. Ide tartozik a titoktartási kötelezettség, a személyes adatok kezelése és a bejelentések nyilvántartása.²⁵

²¹ Ambrus (2020) i. m. 46.

²² Irányelv 4. cikk (2)–(3) bekezdés.

²³ Irányelv 6. cikk (1) bekezdés; Irányelv 6. cikk (3) bekezdés.

²⁴ Kun Attila: Közérdekű bejelentés és compliance: az új uniós „Whistleblowing irányelv” munkajogi implikációjáról. In: Peres Zsuzsanna – Bathó Gábor (szerk.): *Ünnepi tanulmányok a 80 éves Máthé Gábor tiszteletére: Labor est etiam ipse voluptas*. Budapest, Ludovika, 2021. 699–708.

²⁵ Irányelv 16. 17. és 18. cikke.

3.2.1. Belső bejelentés

Definíciót tekintve a belső bejelentés egy jogsértésre vonatkozó információ szóbeli vagy írásbeli közlése, egy magán- vagy közszférában működő jogalanyon belül.²⁶

A 7. cikk azt fogantatosítja, hogy a tagállamok olyan szabályozási környezetet hozzanak létre, ami motiválja a bejelentőket arra, hogy elsőként a belső bejelentési fórumot használják. A 8. cikk gondosan bemutatja, hogy kiknek kell létrehozni a belső bejelentési csatornát, mind a magán-, mind pedig a közszektorban. Az Irányelv 50 foglalkoztatottnál húzza meg a magánszektor számára a képzeletbeli határt, amelyet követően kötelezi a jogalanyt, hogy saját bejelentési rendszert létesítsen.²⁷ A szervezetnek gondosan ki kell jelölnie egy olyan személyt, belső szervezetet, vagy külső harmadik félt, aki vagy amely felügyeli a bejelentési csatorna megfelelő és zavartalan működését.²⁸

Az Irányelv nem rendelkezik a küszöbérték számításáról, így annak a meghatározását a tagállamokra bízta. A francia törvényalkotást dicséri, hogy a belső bejelentési csatornák esetében rendelkezik ilyen számítással. Franciaországban a foglalkoztatónak akkor kötelező belső bejelentési csatornát felállítania, ha a foglalkoztatottak száma két, egymást követő pénzügyi év végén eléri az 50 főt.²⁹

A közszférát tekintve az Irányelv szabályozása kiterjed valamennyi közszektorban működő jogalanyra, illetve ezen jogalanyok tulajdonában vagy irányítása alatt álló szervre.³⁰

A belső bejelentésre vonatkozó eljárási szabályokat a 9. cikkben találjuk, ahol hét kritériumot állított fel az EU.³¹ A whistleblowing rendszerek alapvető követelménye a személyes adatok szigorú védelme, valamint a bejelentő 7 napon belüli tájékoztatása a tervezett vagy megtett intézkedésekről.³²

A bejelentővel való kapcsolattartást és az eljárás nyomon követését egy kijelölt, pártatlan személy vagy szerv végzi. Ennek keretében feladatuk a bejelentés megalapozottságának érdemi vizsgálata, valamint szükség esetén a feltárt jogsértés orvoslása.³³

²⁶ Irányelv 5. cikk 4. pont.

²⁷ Irányelv 8. cikk (5) bekezdés.

²⁸ Irányelv 8. cikk (5) bekezdés.

²⁹ <https://tinyurl.com/m6awjzc6>

³⁰ Irányelv 8. cikk (9) bekezdés.

³¹ Irányelv 9. cikk (1) bekezdés a)–g) pontok.

³² Irányelv 5. cikk 13. pont.

³³ Irányelv 5. cikk 12. pont.

A kritériumok között nevesítésre került az is, hogy észszerű időn belül, de legkésőbb a visszajelzéstől számított három hónapon belül kapjon választ a bejelentő a bejelentéséről, valamint, amennyiben az adott válasszal nincs megelégedve, tájékoztatni kell arról, milyen esetekben fordulhat külső bejelentési csatornát működtető hatósághoz vagy adott esetben a megfelelő uniós intézethez.

Az anonim bejelentések kötelező befogadásának és nyomon követésének szabályozását az uniós jog tagállami hatáskörben hagyja.³⁴ Bár a névtelen bejelentést egyik nemzeti jogrendszer sem tiltja, a végrehajtási gyakorlat megosztott: egyes államok a szigorú anonimitás garanciáira helyezik a hangsúlyt, míg mások kifejezetten a névvel vállalt bejelentések megtételére ösztönöznek.

3.2.2. Külső bejelentés

Külső bejelentésre két esetben kerülhet sor: a) a belső bejelentési csatornát kimerítette a bejelentő, vagy b) közvetlenül a külső bejelentési csatornához fordult.³⁵ A külső bejelentésnek azt nevezzük, amikor a jogsértésre vonatkozó információt a bejelentő az illetékes hatóságokkal közli.³⁶ Az illetékes hatóság olyan nemzeti hatóság, amely a bejelentések fogadására, illetve nyomon követésére köteles.³⁷ A bejelentő akkor fordulhat közvetlenül a külső csatornához, ha megtorlás közvetlen veszélye fenyegeti, továbbá, ha a jogsértés kivizsgálását egy külső hatóság nagyobb hatékonysággal képes ellátni. Ilyen például, ha a belső bejelentést magának a jogsértőnek kell megtenni.³⁸

A belső rendszerek logikáját követő, nemzeti szintű külső bejelentési csatornák működtetésére a tagállamok független és autonóm hatóságot kötelesek kijelölni. Ezen szerv feladata a bejelentések befogadása, a kellő gondossággal lefolytatott nyomon követés, a bejelentő három hónapon belüli érdemi tájékoztatása, valamint indokolt esetben a releváns információk továbbítása az illetékes uniós intézmények felé.³⁹

³⁴ Irányelv 6. cikk (2) bekezdés; Ambrus (2020) i. m. 47–48.

³⁵ Ambrus (2020) i. m. 47–48.

³⁶ Irányelv 5. cikk 5. pont.

³⁷ Irányelv 5. cikk 14. pont.

³⁸ Irányelv 5. cikk 14. pont.

³⁹ Irányelv 61. és 62. preambulumbekzdése.

Az Irányelv nem határozza meg a külső bejelentéseket kezelő hatóságok kötelező struktúráját. Magyarország például centralizált modellt alkalmaz, ahol minden bejelentést az Alapvető Jogok Biztosa fogad és oszt szét az illetékes szervezetnek. Ezzel szemben Hollandia decentralizált rendszert működtet, így a bejelentést a témája alapján közvetlenül az érintett, jogszabályban kijelölt szakhatósághoz kell benyújtani.⁴⁰

A tagállamnak lehetősége van ejteni a bejelentett ügyet, ha úgy ítéli meg, hogy a bejelentett jogsértés egyértelműen enyhe mértékű, ez viszont nem jelenti azt, hogy a bejelentő ne részesülne a bejelentők védelmét szolgáló intézkedésekben. A tagállam azokkal az ismétlődő ügyekkel sem köteles foglalkozni, amelyek nem tartalmaznak érdemileg új, a jogsértésre vonatkozó információt.⁴¹

A külső bejelentési csatornának olyannak kell lennie, amely biztosítja az információk biztonságos kezelését, illetve tartós tárolását a későbbi vizsgálatok lefolytatása érdekében.⁴² A bejelentő számára biztosítani kell mind az írásbeli, mind pedig a szóbeli bejelentés lehetőségét. A szóbeli bejelentés esetén telefonos vagy hangrögzítő rendszerek is rendelkezésre kell, hogy álljanak.⁴³

Érdekesség a külső bejelentés esetében, hogy a bejelentések kezeléséért felelős személy speciális képzést kell kapjon a kezelés módjáról, ellenben a magánszektormal, ahol nem találunk ehhez hasonló rendelkezést.⁴⁴

Az Irányelv 13. cikke arra kötelezi a tagállamokat, hogy világosan és könnyen hozzáférhető módon tegyék elérhetővé az emberek számára, hogy melyek a védelemre jogosultságnak a feltételei, milyen jogorvoslati lehetőségeik vannak, melyek a hatóság kapcsolattartási adatai, milyen segítség áll rendelkezésükre a bejelentés megtétel során, illetve azt követően.⁴⁵ Erre azért van szükség, mivel a lehetséges bejelentőknek meg kell teremteni azt a légkört és információs halmazt, amiben és amivel megfelelően képesek lesznek a jövőben bejelentéseiket megtenni.⁴⁶

⁴⁰ What stage has the legislature reached in implementing the Whistleblowing Directive? If not already implemented, when is it expected or planned that the required legislation will be passed? *Bird&Bird*, én. <https://tinyurl.com/2k7sm6tv>

⁴¹ Irányelv 11. cikk (3) és (4) bekezdése.

⁴² Irányelv 12. cikk (1) bekezdés, b) pont.

⁴³ Irányelv 12. cikk (2) bekezdés.

⁴⁴ Irányelv 12. cikk (5) bekezdés.

⁴⁵ Irányelv 13. cikk.

⁴⁶ Irányelv 89. preambulumban rendelkezés.

3.2.3. Nyilvánosságra hozatal

A fogalmát tekintve a nyilvánosságra hozatal nem más, mint a jogsértésre vonatkozó információ nyilvános hozzáférhetővé tétele.⁴⁷

A véleménynyilvánítás szabadságának tükrében a preambulumban is olvashatunk a jogsértés nyilvánosságra hozásáról. Kiemeli az Irányelv, hogy védelemben kell részesüljenek azok, akik valamilyen jogsértéséről szerzett információt a nyilvánosságnak például közvetlenül, online térben vagy közösségi médiában, vagy médiának, választott tisztségviselőknek, civil társadalmi szervezeteknek, szakszervezeteknek, továbbá szakmai és üzleti szervezeteknek hozzáférést biztosít az információhoz.⁴⁸ Megjegyzendő, hogy a szakszervezet esetében akként valósulhat meg, ha valaki a szakszervezet tagjai előtt hozza nyilvánosságra az információt, mivel ellenkező esetben inkább tekintendő a szakszervezet számára segítőnek, mint nyilvánosságra hozás útján való bejelentőnek.⁴⁹

Nem részesül védelemben az a személy, aki közvetlenül a sajtó számára fedi fel az információkat.⁵⁰ Ezzel kívánja megelőzni az uniós jogalkotás azt, hogy nyereség-szerzés céljából senki ne használja az Irányelvben biztosított védelmet.

3.3. Védelmi intézkedések

Az Irányelv VI. fejezete magában foglalja mindazon védelmi funkciókat, amelyek a megtorlás elleni védelemhez szolgálnak, illetve a védelemhez kapcsolódó támogató intézkedéseket biztosítja, továbbá rendelkezik az ezekhez fűzhető szankciókról és a jogorvoslati lehetőségekről.

Az Irányelv értelmében megtorlásnak számít minden olyan közvetlen vagy közvetett cselekmény, illetve mulasztás, amely bejelentés bármely módját követően, a bejelentő munkavégzésével összefüggésben történik, és indokolatlan hátrányt okoz vagy okozhat a bejelentő személynek.⁵¹

⁴⁷ Irányelv 5. cikk 6. pont.

⁴⁸ Irányelv 45. preambulumbanrendelkezés.

⁴⁹ Vigjilencia Abazi: The European Union Whistleblower Directive: A „Game Changer” for Whistleblowing Protection? *Industrial Law Journal*, Vol. 49., N. 4. (2020). 645–646.

⁵⁰ Irányelv 15. cikk (2) bekezdés.

⁵¹ Irányelv 5. cikk 11. pont.

Az Irányelv 19. cikke szerinti hátrányos intézkedés lehet:		
<ul style="list-style-type: none"> károkozás, amely magában foglalja a személy jóhírnevének különösen a közösségi médiában történő megsértését vagy a pénzügyi veszteséget, beleértve az üzleti lehetőség elvesztését és a bevételkiesést is 	<ul style="list-style-type: none"> ágazatra vagy iparágra kiterjedő informális vagy hivatalos megállapodás alapján feketelistára helyezés, amely miatt előfordulhat, hogy az adott személy a jövőben nem fog munkahelyet találni az ágazatban vagy az iparágban 	<ul style="list-style-type: none"> határozott idejű munkaszerződés határozatlan idejű munkaszerződéssé való átalakításának elmulasztása, amennyiben a munkavállaló jogszerű elvárása az volt, hogy határozatlan idejű munkaviszonyt ajánlanak fel neki
<ul style="list-style-type: none"> bármely fegyelmi intézkedés, megrovás vagy egyéb büntetés kiszabása, beleértve a pénzbüntetést is 	<ul style="list-style-type: none"> munkaköri feladatok átruházása, a munkavégzés helyének megváltoztatása, bércsökkentés, a munkaidő megváltoztatása 	<ul style="list-style-type: none"> egy határozott idejű munkaszerződés megújításának elmulasztása vagy annak idő előtti megszüntetése
<ul style="list-style-type: none"> felfüggesztés, leépítés, felmondás vagy ezekkel egyenértékű intézkedések 	<ul style="list-style-type: none"> hátrányos megkülönböztetés, hátrányos vagy tisztességtelen bánásmód 	<ul style="list-style-type: none"> áru- vagy szolgáltatási szerződés idő előtti megszüntetése vagy felmondása
<ul style="list-style-type: none"> lefokozás vagy az előléptetés megtagadása 	<ul style="list-style-type: none"> negatív teljesítményértékelés vagy munkareferencia 	<ul style="list-style-type: none"> kényszerítés, megfélemlítés, zaklatás vagy kiközösítés
<ul style="list-style-type: none"> engedély visszavonása 	<ul style="list-style-type: none"> pszichiatríai vagy orvosi beutalások 	<ul style="list-style-type: none"> képzés megtagadása

Forrás: Irányelv 19. cikk.

A táblázatból jól látható, hogy az Irányelv elsősorban munkajogi védelmet igyekszik biztosítani a bejelentők számára.⁵² A tagállamoknak nehézségeket okozott – többek között hazánkban is –, hogy az Irányelvben vannak olyan hátrányos intézkedések, amelyek nehezen értelmezhetőek a különböző jogrendszerekben.

A tagállamoknak díjmentes és a nyilvánosság számára egyszerűen elérhető tanácsadást kell biztosítani, amelyben az eljárásokról, jogorvoslatokról, valamint a megtorlás elleni védelemről átfogó és független tájékoztatást adnak.⁵³

A megtorlással szembeni védelem rendszerében két alapelv emelendő ki. Egyrészt a bejelentőt nem illeti meg mentesség az információ megszerzésével elkövetett bűncselekmények, illetve a bejelentéssel ok-okozati összefüggésben nem álló cselekmények jogi felelőssége alól.⁵⁴ Másrészt az Irányelv bevezeti a bizonyítási teher megfordulását: megdönthető jogvédelemként rögzíti, hogy a bejelentőt ért hátrányos intézkedés a bejelentés miatti megtorlás következménye.⁵⁵

Végezetül a szankciórendszer is kiemelendő, amely a bejelentőkre és az érintettekre egyaránt kiterjed. Az Irányelv hatékony, arányos és visszatartó erejű jogkövetkezmények alkalmazását írja elő azon természetes vagy jogi személyekkel szemben, akik a bejelentést akadályozzák, a személyi hatály alá tartozókkal szemben megtorlást vagy zaklatásszerű eljárást alkalmaznak, illetve megsértik a bejelentő identitását védő titoktartási kötelezettséget.⁵⁶

⁵² Irányelv 87. preambulumbanrendelkezés.

⁵³ Irányelv 20. cikk (1) bekezdés a) pont.

⁵⁴ Irányelv 21. cikk (3)–(4) bekezdések.

⁵⁵ Kun (2023) i. m. 359.; Irányelv 21. cikk (5)–(7) bekezdések.

⁵⁶ Irányelv 23. cikk (1) bekezdés a)–d) pontok.

Szintén hasonló szankcióban kell részesüljön az a bejelentő, aki szándékosan hamis információt jelent be vagy hoz nyilvánosságra, sőt, amennyiben kárt okoz a bejelentésével azt is meg kell térítenie.⁵⁷

A szankciókkal kapcsolatban érdekes megfigyelni, hogy az Irányelv nem írja elő annak a büntetését, hogyha a foglalkoztató elmulasztja a kötelező belső bejelentési csatorna felállítását.

3.4. Az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) gyakorlata: a Guja-teszt

A whistleblowing egyfajta információközlés, így ezáltal az Emberi Jogok Európai Egyezményének (EJEE) 10. cikk 1. bekezdésének hatálya alá tartozik, amely eredményképpen a véleménynyilvánítás szabadságának védelmét élvezi.⁵⁸ A whistleblowing és a véleménynyilvánítás relációjából már számos kutatás született,⁵⁹ így ebben a fejezetben részletes ismertetés helyett a téma szempontjából releváns jogesetet fogom bemutatni.

Ahhoz, hogy megértsük, az EJEB pontosan milyen whistleblowing specifikus szempontokat vesz figyelembe egy-egy döntés során, meg kell vizsgálnunk a Guja v. Moldova ügyet,⁶⁰ melyben az EJEB kidolgozta a bejelentésekkel kapcsolatos esetekre vonatkozó szempontrendszerét. Az ügy egyik főszereplője, Guja, aki a moldovai Legfőbb Ügyészség sajtóosztályának vezetőjeként egy folyamatban lévő büntetőeljárás kapcsán dokumentumokat hozott nyilvánosságra, melyet követően elbocsátották. Az EJEB a Guja-ügyben elismerte a kiszivárogtató védelmét, és kidolgozott egy olyan hatlépcsős tesztet – a Guja-tesztet –, amely az EU jogában és a whistleblowing történetében egyaránt mérföldkőnek számít.

A teszt lépcsői az alábbiak: a) volt-e alternatív lehetősége a bejelentőnek, hogy megossza az információt b) szolgál-e közérdeket az információ nyilvánosságra

⁵⁷ Irányelv 23. cikk (2) bekezdés; Ambrus (2020) i. m. 47–48.

⁵⁸ Emberi Jogok Európai Egyezménye, ld. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_hun

⁵⁹ Ld. Guba Veronika: Ha én egyszer kinyitom a számat – a véleménynyilvánítás szabadsága és a visszaélés-bejelentés. In: Pál Lajos – Petrovics Zoltán: *Visegrád 19.0 A XIX. Magyar Munkajogi Konferencia szerkesztett előadásai*. Budapest, Wolters Kluwer, 2022.

⁶⁰ Guja v. Moldova, App no 14277/04 (ECtHR, 12 February 2008) [https://hudoc.echr.coe.int/eng/#{%22appno%22:\[%2214277/04%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng/#{%22appno%22:[%2214277/04%22]}); Dominika Bychawska-Siniarska: A véleménynyilvánítás szabadságának védelme az Emberi Jogok Európai Egyezménye alapján. Európa Tanács, 2018. 107. <https://tinyurl.com/z43myawr>

hozatala c) hiteles-e az információ d) okozott-e kárt az információ megosztása e) jóhiszeműen járt-e el a bejelentő f) arányos volt-e az alkalmazott szankció.⁶¹

A whistleblowing mint szólásszabadságjogi kérdés, kiemelten fontos szerepet játszik a demokratikus társadalmakban, az EJEB által kidolgozott Guja-teszt pedig meghatározó eszközzé vált a whistleblowing védelmének mérlegelésében. Az EJEB esetjogát tanulmányozva egyértelműen megállapítható, hogy a Guja-teszt egy világos iránymutatást nyújt a mérlegelés kereteire, és megfelelő mechanizmust teremt arra, hogy a bejelentő bizonyíthassa, hogy jogszerűen járt el a bejelentése során.

4. A Whistleblowing irányelv hazai átültetése

Hazánk azon kevés ország közé tartozik, ahol a jogfejlődés úgymond *ab initio* ismerte a whistleblowingot, hiszen az Irányelv előtt is létezett a whistleblowing intézménye, illetve 2011 óta alkotmányos szinten is rögzítésre került, hogy „Mindenkinek joga van ahhoz, hogy egyedül vagy másokkal együtt, írásban kérelemmel, panasszal vagy javaslattal forduljon bármely közhatalmat gyakorló szervhez.”⁶²

Abból a célból, hogy ne ismételjem meg az Irányelvről szóló fejezetben már ismertetett elemeket, ebben a fejezetben elsősorban arra törekedtem, hogy a Panasztörvény – a téma szempontjából – legrelevánsabb sajátosságait és garanciális aggályait tárjam fel.⁶³

4.1. Panasztörvény személyi hatálya

A Panasztörvény végső előterjesztői indokolásában (Indokolás) kifejezetten rögzítésre került, hogy az új jogszabályt nem az alapoktól alkották újra: „A Panasztv. megalkotása során fontos szabályozási elv volt, hogy az lehetőleg a már meglévő és működő jogi megoldásokból építkezzen, és azok mellé állapítson meg új jog-

⁶¹ Protecting whistle-blowers in the EU. European Parliamentary Research Service, September 2024. <https://tinyurl.com/27785zp3>

⁶² Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) XXV. cikk.

⁶³ Például a Panasztörvény szerint csak a munkavégzéssel kapcsolatos információ jelenthető, de helyesebb lenne a 'jogviszonnyal kapcsolatos' kifejezés, mivel például a pihenőidőben kizárt a munkavégzés. Ld. Horváth István: Csatornák. A visszaélések bejelentésének szabályozása –eredmények és kérdőjelek *Munkajog folyóirat*, 2023/4. 21.

intézményeket.”⁶⁴ A korábbi szabályozásból – vagyis a panaszokról és közérdekű bejelentésekről szóló 2013. évi CLXV. törvényből (Pkbt.) – olyan fontos elemeket tartottak meg a Panasztörvényben, mint a hatály vagy a panasz intézménye.

Annak érdekében, hogy az Irányelv és a Panasztörvény személyi hatálya megegyezzen egymással, a Munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény (Mt.) szerinti *munkavállaló* fogalma⁶⁵ helyett, a foglalkoztatást elősegítő szolgáltatásokról és támogatásokról, valamint a foglalkoztatás felügyeletéről szóló 2020. évi CXXXV. törvény (Foglalkoztatási törvény) szerinti *foglalkoztatott* fogalom került bevezetésre.⁶⁶ Ennek köszönhetően a Panasztörvény hatálya kiterjed az az uniós jogban ismert önfoglalkoztatottakra is, annak ellenére, hogy ők nem állnak alárendeltségi, függő viszonyban a foglalkoztatóval.⁶⁷

4.2. Külső bejelentés

A külső bejelentési csatornát hazánkban az Alapvető Jogok Biztosa és annak Hivatala (AJBH) látja el.⁶⁸ A hazai whistleblowing intézményének sajátossága, hogy két fajta külső bejelentést különböztet meg: panaszt és közérdekű bejelentést. A panasz egy kérelem, amely egyéni sérelem orvoslására szolgál, és nem tartozik más eljárás hatálya alá,⁶⁹ míg a közérdekű bejelentés olyan jogsértés kijavítására szolgál, amely a közösség vagy a társadalom érdekét szolgálja.⁷⁰ A panasz esetében kiemelendő, hogy kizárja a további eljárás lehetőségét, mivel fogalmi szinten lehetetlen olyan panaszt kérelmezni, ami más eljárás alá tartozik.⁷¹

Panasz és közérdekű bejelentés egy, az AJBH oldalán található speciális elektronikus rendszeren keresztül is megtehető.⁷² A honlapon, az ügyintézés menüpont alatt, a bejelentőnek választania kell, hogy az ügyet azonosítás nél-

⁶⁴ A panaszokról, a közérdekű bejelentésekről, valamint a visszaélések bejelentésével összefüggő szabályokról szóló 2023. évi XXV. törvény végső előterjesztői indokolása.

⁶⁵ Mt. 42. § (2) bekezdés.

⁶⁶ A foglalkoztatást elősegítő szolgáltatásokról és támogatásokról, valamint a foglalkoztatás felügyeletéről szóló 2020. évi CXXXV. törvény, 1. § d) pont.

⁶⁷ 2023. évi XXV. Indokolása; Gyulavári Tamás: *A szürke állomány: gazdaságilag függő munkavégzés a munkaviszony és az önfoglalkoztatás határán*. Budapest, Pázmány Press, 2014. 37–47.

⁶⁸ Panasztörvény 7. § (1) bekezdés.

⁶⁹ Panasztörvény 1. § (2) bekezdés.

⁷⁰ Panasztörvény 1. § (3) bekezdés.

⁷¹ Kúria Kpkf. 39.858/2020/3. [7] bekezdés.

⁷² <https://www.ajbh.hu/kozerdeku-bejelentes-benyujtasa>

kül⁷³ – vagyis anonim úton – vagy azonosítással nyújtja be. Fontos, hogy a választásától függetlenül a bejelentőnek először kötelezően igazolnia kell magát névvel és a lakcímmel,⁷⁴ majd csak ezt követően adhatja be kérvényét vagy bejelentését. A *névtelenül ügy* indítását a weboldalon található űrlap kitöltésével lehet kezdeményezni, ahol miután megadta a bejelentő az adatait, kap egy egyedi azonosítót (amivel később nyomon követheti, hogy hol tart az eljárás) és megteheti a bejelentését.⁷⁵ Ettől az azonosított bejelentés annyiban tér el, hogy a bejelentés megtétele előtt a bejelentőnek be kell lépnie az ügyfélkapu fiókjába, amivel automatikusan megtörténik az azonosítás.

A bejelentéseket ezt követően a Bejelentővédelmi, Általános Vizsgálati és Ügyviteli Főosztály fogadja. A hatékonyságát tekintve, egy évben nagyjából a beadványok 60%-a esik valójában a közérdekű bejelentés kategóriájába és ezek legtöbbször illegális személtelhelyezéssel, adózási szabályok megsértésével és fogyasztóvédelmi eljárásokkal kapcsolatosak. A kivizsgált bejelentések közel felében megalapozottak voltak és ezeket az eljáró szervek orvosolták⁷⁶ is.⁷⁷

4.3. Belső bejelentés

Belső bejelentési csatornát kell létrehoznia annak a foglalkoztatónak, aki legalább 50 személyt foglalkoztat.⁷⁸ Meglátásom szerint a foglalkoztatónál felállított visszaélés-bejelentési rendszer szabályai az Mt. szerinti munkáltatói szabályzatnak minősül, ami akkor tekinthető közzétettnek, ha a helyben szokásos és általában ismert módon teszik közzé.⁷⁹ A gyakorlatban a cégek – általában – az etikai szabályzattal összekötve vagy azzal egy helyen tárgyalják a visszaélés-bejelentési rendszerük tartalmát.⁸⁰ Ahogyan azt már említettem, a törvény által használt *foglalkoztatott* fogalma megegyezik az Irányelv személyi hatályával, így az 50 főbe bele kell számítani például a foglalkoztatóval szerződéses

⁷³ Panasztörvény 9. § (1) bekezdés.

⁷⁴ Panasztörvény 7. § (4) bekezdés.

⁷⁵ Panasztörvény 8. § (1) bekezdés.

⁷⁶ Szám szerint ez nagyjából 154 orvosolt bejelentést jelent.

⁷⁷ AJBH 2023. éves beszámolója. <https://tinyurl.com/bdfj2h7f>

⁷⁸ Panasztörvény 18. § (1) bekezdés.

⁷⁹ Kun (2023) i. m. 349.; Mt. 17. § (1)–(2) bekezdés.

⁸⁰ Például: OTP Bankcsoport, ld. <https://tinyurl.com/ycxds9pe>; 4IG Nyrt., ld. <https://tinyurl.com/5n6sf8md>

viszonyban álló vállalkozásokat, beszállítókat, vagy a tulajdonosi részesedéssel rendelkező személyeket, de még a gyakornokokat is.

A dilemma abból adódik, hogy sem a törvény rendelkezései, sem a felelős hatóság honlapja⁸¹ nem határozza meg a küszöbérték fennállásának szükséges időintervallumát. Azzal, hogy a személyi hatály ennyire tág, a foglalkoztatottak száma gyakran változhat, így elméletileg nem kizárt, hogy egy vállalat egyik nap még a törvény hatálya alá tartozzon, másik nap már nem. Azért érdekes az objektív számítás hiánya, mivel az Mt. például az üzemi tanács választása esetében használ hasonló módszert.⁸²

A foglalkoztató a belső visszaélés-bejelentési rendszer működtetésével egy – a vele munkaviszonyban álló – pártatlan személyt vagy szervet kell megbízjon.⁸³ A rendelkezéssel kapcsolatban olyan kérdések vetődnek fel, hogy milyen kritériumai vannak a pártatlanságnak, vagy például ki vizsgálja ki azt, ha a kivizsgáló tesz bejelentést.⁸⁴ Ezek a joghézagok kritikusak, mivel könnyen sérülhet a bejelentő védelme, illetve korlátozhatja a bejelentések eredményes feltárását és orvoslását.

4.4. Az anonimitás kérdése

Az Irányelv a tagállamokra hárította annak az eldöntését, hogy teret adnak-e a névtelen bejelentéstételnek vagy sem.⁸⁵ A statisztikai adatok és a tanulmányok alapján gyakran megalapozott a bejelentők megtorlástól való félelme, így az anonimitás kulcsfontosságú szerepet játszik a bejelentés hajlandóságának növelésében.⁸⁶

Hazánkban az anonim bejelentés legjelentősebb kihívása az, hogy a törvény nem deklarálja, hogy hogyan kell a névtelen bejelentések megtételére lehetőséget teremteni, illetve az ilyen esetekben eljárni,⁸⁷ így habár elméletben lehetséges az anonim bejelentés, azt nehéz megvalósítani.

Magyarországon azért vonakodnak az anonimitástól, mivel a régi idők besúgórendszerét idézi fel és emiatt tartanak attól, hogy a rosszindulatú bejelentések

⁸¹ Munkavédelem – Foglalkoztatás-felügyelet. <https://mvff.munka.hu/#/>

⁸² Horváth i. m. 17.

⁸³ Panasztörvény 19. § (1) bekezdés.

⁸⁴ Horváth i. m. 16.

⁸⁵ Irányelv 6. cikk (2) bekezdés.

⁸⁶ Dénes Erzsébet: Whistleblowing: bejelentés vagy beárulás? *Munkajog*, 2020/4. 43.

⁸⁷ Az anonim közérdekű bejelentéseken kívül.

száma nőni fog,⁸⁸ viszont legújabb kutatások azt bizonyítják, hogy az anonim rendszerek sokkal hatékonyabbak, mint azok, ahol erre nincs lehetőség.⁸⁹

Az anonimitásra való igényt mi sem bizonyítja jobban, minthogy az AJBH 2023-es éves beszámolója szerint, 518 bejelentőből 420 kérte a névtelenséget.⁹⁰

4.5. A bejelentés mellőzésének lehetősége

Mindkét bejelentési formánál egyaránt találkozunk a vizsgálat mellőzhetőségével.⁹¹ Közös bennük, hogy sem az azonosítatlan, sem az azonos tartalmú bejelentéseket nem kötelesek kivizsgálni⁹², illetve a törvény nem tartalmaz – se külső, se belső bejelentés – mellőzés esetére szóló jogorvoslati lehetőséget.⁹³ A külső bejelentés esetén egy kivételt tapasztalhatunk, mégpedig akkor, „ha a panasz vagy a közérdekű bejelentés alapjául súlyos jog- vagy érdeksérelem szolgál”, mivel ez esetben a törvény kötelezővé teszi az ügy kivizsgálását.⁹⁴

A Panasztörvény az azonos tartalmú bejelentést némiképp másként értelmezi, mint az Irányelv. Ez részben abból adódik, hogy a mellőzésre vonatkozó rendelkezéseket a Pkbt. szövegéből mentették át. Az Irányelv értelmében csak azok az azonos tartalmú bejelentések mellőzhetőek, amik „nem tartalmaznak érdemi új, jogsértésre vonatkozó információkat”.⁹⁵ Az *érdemi új információ* kritériumot a hazai szabályozás nem rögzíti, így értelmezésem szerint a legkisebb tartalmi módosítás is kötelezővé teszi a bejelentés újabb kivizsgálását.⁹⁶

⁸⁸ Kun (2011) i. m. 118–127.

⁸⁹ Barbara Culiberg – Katarina Katja Mihelic: The Evolution of Whistleblowing Studies: A Critical Review and Research Agenda. *Journal of Business Ethics*, Vol. 146, No. 4., Special Issue on the Impact of Business Ethics on Public Life, (2017) 787–803.

⁹⁰ AJBH 2023. éves beszámolója.

⁹¹ Panasztörvény 4. § és 22. § (6) bekezdés.

⁹² Panasztörvény 4. § (1) és (3) bekezdés, illetve 22. § (6) bekezdés a) és c) pont.

⁹³ Horváth i. m. 18.

⁹⁴ Panasztörvény 4. § (4) bekezdés.

⁹⁵ Irányelv 11. cikk (4) bekezdés.

⁹⁶ Mivel a törvény ezt a rendelkezést a Pkbt. (2/A. § (1) bekezdés) szövegéből örökölte át, ellenőriztem az ott található indoklást is, de ott se került részletezésre az azonos tartamú bejelentés kritériuma.

4.6. Védelem és szankciók

Ahogy azt már korábban említettem, a tagállamok jogosultak szélesebb körben meghatározni a törvényeik által előírt tárgyi hatályt. A magyar szabályozás is kibővítette azt, hiszen az Irányelvben szereplő mellékletek mellett, bármilyen – magyar jogba ütköző – jogellenes vagy ilyennek feltételezett cselekményt be lehet jelenteni.⁹⁷ Ennek ellenére a Panasztörvény 48. §-a értelmében a védelem csak akkor illeti meg a bejelentőt, ha mellékletekben szereplő uniós jogi aktusok elleni jogsértést tár fel, vagyis nem jogosult a védelemre az, aki nem az Irányelvben szereplő jogsértésekkel kapcsolatban jelent be információt.⁹⁸

A hátrányos intézkedések kodifikálása során a magyar törvény szó szerint átvette az Irányelv szövegezését, aminek az lett a negatív következménye, hogy a törvényben szereplő intézkedések nem állnak összhangban az Mt.-vel.⁹⁹ A probléma szemléltetésére röviden bemutatom a „határozott idejű foglalkoztatásra irányuló jogviszony határozatlan idejűvé átalakításának elmulasztását”.¹⁰⁰

A szankció esetében az állapítható meg, hogy a rendelkezés megfogalmazása helytelen, hiszen a hatályos Mt. nem ismeri ezt az intézményt.¹⁰¹ Az Mt. kifejezetten ellenzi a határozott idejű munkaszerződés automatikus „átalakítását” és kijelenti, hogy csak munkaszerződés módosításával lehet a munkaviszony időtartamát megváltoztatni.¹⁰²

Figyelemre méltó, hogy az Irányelv szerinti nyilvánosságra hozatalt nem külön alcímben, hanem a bejelentők védelmével együtt tárgyalja a Panasztörvény, ezen kívül viszont megegyezik a szövegezése az Irányelvével.¹⁰³

Végezetül pedig érdemes megvizsgálni, hogy hazánkban milyen következményekkel jár a visszaélés-bejelentési rendszer megfelelő működtetésének és felállításának elmulasztása, illetve miként kerültek bevezetésre az Irányelv által szorgalmazott szankciók.

A Panasztörvény előírja, hogy a belső visszaélés-bejelentési rendszer alcímben foglalt kötelezettségeket a foglalkoztatás-felügyeleti hatóság ellenőrzi a

⁹⁷ Panasztörvény 20.§ (1) bekezdés.

⁹⁸ Horváth i. m. 18.; Kun (2023) i. m. 361–362.

⁹⁹ Horváth i. m. 20.

¹⁰⁰ Panasztörvény 41. § (1) bekezdés i) pont.

¹⁰¹ Horváth i. m. 20.

¹⁰² BH2021. 51. Határozott időtartamra kötött munkaviszony esetén a munkaviszony a felek erre irányuló akaratnyilatkozata nélkül, objektív körülmények bekövetkezésével automatikusan megszűnik.

¹⁰³ Panasztörvény 46. §.

Foglalkoztatási törvény szerinti rendelkezések alapján, azzal a kitételrel, hogy bírságot és tevékenységtől történő eltiltást nem alkalmazhat,¹⁰⁴ vagyis a legsúlyosabb alkalmazható szankció a figyelmeztetés.

Az Irányelvben tárgyalt szankciók, nem a Panasztörvényben, hanem a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvényben (Szabstv.) ültette át a jogalkotó.¹⁰⁵ A Szabstv. szabálysértésnek minősíti, ha valaki hátrányos intézkedést tesz a bejelentővel szemben, illetve akadályozza vagy megkísérli megakadályozni a whistleblowert a bejelentés megtételében.¹⁰⁶

Kérdésként merült fel bennem, hogy mi történik akkor, ha a foglalkoztató a belső bejelentési csatorna késedelmes felállításával akadályozza a bejelentés megtételét. A Panasztörvény és Szabstv. szerinti rendelkezések nem mondanak ellent egymásnak, mégis érződik, hogy nehezen értelmezendő a kettő együtt, mivel míg elsősorban a legsúlyosabb szankció a figyelmeztetés, a másodiknál változatos büntetésekből részesülhet az elkövető. Ezekből adódóan további kérdésként vetődik fel, hogy lehetséges-e az, hogy a foglalkoztatás-felügyeleti hatóság két jogsértő foglalkoztató esetén az egyiket a Panasztörvény alapján figyelmeztetésben, míg a másikat a Szabstv. alapján pénzbírságban részesítse.

A visszaélés-bejelentési rendszer működtetését illetően az a meglátásom, hogy azok a foglalkoztatók, akik felállították a belső bejelentési csatornájukat, jobban tartanak az adatvédelmi incidensek¹⁰⁷ elkerülésétől, mint a foglalkoztatás-felügyeleti hatóság figyelmeztetésétől. Ez azért érthető, mivel a Panasztörvény szigorú adatkezelési kötelezettségeket ír elő és az uniós szabályozás értelmében, amennyiben a foglalkoztató ezeket megsérti – a jogsértés súlyosságától függően – akár 20 millió eurós büntetéssel¹⁰⁸ kell szembe néznie.

5. De lege ferenda javaslatok

Ahogy az az előző fejezetből is kirajzolódik, a Panasztörvény számos olyan pontatlansággal rendelkezik, amit mindenképpen módosítani kell annak érde-

¹⁰⁴ Panasztörvény 29. § (1)–(2) bekezdés.

¹⁰⁵ Kun (2023) i. m. 362.

¹⁰⁶ Szabstv. 206/A. § (1)–(2) bekezdése.

¹⁰⁷ Az Európai Parlament és a Tanács 2016. április 27-i (EU) 2016/679 Rendelete, 4. cikk, 12. pont.

¹⁰⁸ EU 2016/679 Rendelete 83. cikk.

kében, hogy a jogszabály megfelelően alkalmazható legyen a gyakorlatban, illetve teljesíteni tudja az Irányelvben kitűzött célokat.

A jogalkotót elősegítve, összeállítottam néhány olyan törvénymódosítási javaslatot, amelyek elősegítenék a törvény alkalmazhatóságát.

A legfontosabb törvénymódosítást a Panasztörvény 48. §-a – a védelemben való részesülés feltétele – igényli, ahol mindenképp szükséges kiegészíteni a rendelkezést azzal, hogy az Irányelv mellékleteiben szereplő jogi aktusokkal kapcsolatos információk mellett, minden jogellenes vagy jogellenesnek feltételezett cselekményre vagy mulasztásra, illetve az egyéb visszaélésre vonatkozó információ bejelentése is részesüljön védelemben.

Szintén törvénymódosítás keretében kellene meghatározni a küszöbérték számítását és a névtelen bejelentésre vonatkozó eljárást is.

A küszöbértékre vonatkozó rendelkezés bevezetése elsődlegesen azért lenne szükség, mivel így elkerülhető lenne a törvény hatálya alatti ingázás – vagyis, hogy egyik nap még hatálya alá tartozik a foglalkoztató, másik nap már nem – és előre tudnák a vállalkozók, hogy mikortól meddig szükséges belső bejelentési csatornát működtetniük. Másodlagosan pedig azért lenne szükség, hogy a foglalkoztatók mellett a felelős hatóság is tisztában legyen azzal, hogy mikor alkalmazhatja a lehetőségére álló szankciókat.

Az anonim bejelentési eljárások esetében, tanácsos lenne egy exemplifikatív felsorolással irányt mutatni a foglalkoztatók számára, hogy milyen anonim bejelentések fogadását biztosító módok léteznek, mint például az anonimizált zöldszám, űrlap vagy egyéb elektronikai üzenetküldő rendszer. Ezen módszerek felsorolása és rövid bemutatása által akár növelni lehetne az anonim bejelentési csatornák működtetésének hajlandóságát a vállalatok körében.

Fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy ezzel a gondolatommal nem a visszaélési-bejelentési rendszerek vagy a bejelentés mellőzésének intézményét kívánom eltörölni, inkább csak a jövőbeni lehetőségeket szeretném bemutatni.

Megítélésem szerint, a Panasztörvényben szereplő *azonos tartalmú bejelentés* kritériuma, illetve a hátrányos intézkedések megfogalmazása is pontosításra szorul. Az elsőnél azt szorgalmaznám, hogy az Irányelvnek megfelelően az azonos tartalmú bejelentéseket akkor lehessen mellőzni, ha azok a korábbi bejelentéshez képest érdemileg új, a jogsértésre vonatkozó információt nem tartalmaznak. A másodiknál arra lenne szükség, hogy a jogalkotó, az Mt. szabályaival összhangba hozza a hátrányos intézkedéseket, annak érdekében, hogy egy munkaügyi per keretében kikényszeríthetők legyenek.

Végül pedig a szankciók kérdését is tisztáznám, ámbar ez esetben nem csak a Panasztörvény szorulna módosításra. Ahogy azt korábban bemutattam, a fog-

lalkoztatókat számos kockázat érintheti a whistleblowing rendszer működtetése során. A normavilágosság jegyében célszerű lenne a Panasztörvényt érintő szankciós intézkedéseket egy helyen felsorolni, ezzel javítva az átláthatóságot és a rejtett kockázatok felmerülését.

Javasolt a Panasztörvény 29. §-ának olyan irányú kiegészítése, amely alapján a foglalkoztatás-felügyeleti hatóság hivatalból vagy kérelemre köteles vizsgálni a belső bejelentési rendszerek hiányát vagy nem megfelelő működését. Amennyiben a mulasztás a bejelentés akadályozására irányul, szabálysértési szankció alkalmazása indokolt. A tanulmányban azonosított joghézagok rendezését követően – más uniós tagállamokhoz hasonlóan – célravezető lenne a hatóságot bírságot is felruházni a törvényi előírások hatékony kikényszerítése érdekében.

A kutatást összegezve kijelenthető, hogy az EU a whistleblowing minimumszabály felállításával nagy előrelépést tett, viszont az Irányelvről szóló fejezet rámutat arra, hogy a jövőben az uniós döntéshozóknak továbbra is foglalkozniuk kell a whistleblowing intézményének tökéletesítésével.¹⁰⁹

Véleményem szerint, a Panasztörvény jelenlegi formája nem tekinthető megfelelőnek, sem az Irányelv, sem az alkalmazhatóság szempontjából, viszont optimizmusra ad okot, hogy habár valóban vannak problémái a hazai szabályozásnak, azok mégis képesek ellátni bizonyos bejelentési módokat, mivel például a közérdekű bejelentések száma évről évre nő.

Meglátásom szerint, amennyiben a jogalkotó orvosolja a Panasztörvény leg-súlyosabb problémáit, a törvény képes ez előbb említett hatékonyságot elérni, sőt akár túlszárnyalni.

¹⁰⁹ Kun (2023) i. m. 371.

ALKOTMÁNYOS ASZIMMETRIA

Az őshonos nemzeti kisebbségek és a bevándorló közösségek összehasonlító jogi elemzése Németországban

Hérics Attila István

1. Bevezetés

A Német Szövetségi Köztársaság alkotmányos keretrendszere jelenleg paradigmaváltáson megy keresztül bizonyos jelentős kérdéseket illetően. Jelen dolgozatban a bevándorlási és állampolgársági jogra, valamint a kisebbségek jogainak vizsgálatára összpontosítok.

Az állampolgársági jog modernizálásáról szóló törvény (*Gesetz zur Modernisierung des Staatsangehörigkeitsrechts; StARModG*¹) 2024. júniusi elfogadása az államalkotó nép (*Staatsvolk*) jogi meghatározásának mélyreható módosítását jelentette. A tartózkodási feltételek jelentős enyhítésével és a ketős állampolgárság elkerülésére vonatkozó bevett elv elvetésével a jogalkotó megbontotta a hagyományos kapcsolatot az etnikai származás és a politikai hovatartozás között. Ez a reform a német nemzetfogalmat a *ius sanguinis* (vérségi elv) hagyományától egy eljárásjogi, polgári felfogás felé mozdítja el.²

Ez a törvénymódosítás egy régóta fennálló 'demokratikus deficitet' orvosol, amikor is feloldja azt a tartós ellentmondást, amely a törvények hatálya alá tartozó lakosság és a döntéshozókat megválasztó állampolgárok köre között feszül.³ A reform ugyanakkor láthatóvá tett egy addig is fennálló különbséget:

¹ Staatsangehörigkeitsgesetz [Állampolgársági törvény] (StAG), 1913. július 22., legutóbb módosítva a 2025. december 22-i törvény 3. cikkével, BGBl. I, 364. sz. <https://tinyurl.com/yu63pe3u>

² Európa Tanács, A Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezmény Tanácsadó Bizottsága, Ötödik vélemény Németországról, ACFC/OP/V(2021)6. Strasbourg, Európa Tanács, 2022. 5., <https://tinyurl.com/yum8jfbv>

³ Német Szövetségi Köztársaság, A Német Szövetségi Köztársaság második jelentése az Európa Tanács nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezményének 25. cikk (2)

míg az őshonos kisebbségek státuszalapú kulturális védelemben részesülnek, a bevándorló közösségek esetében ilyen közjogi elismerés nem alakult ki. Az állam erős, státuszalapú védelmi rendszert tart fenn az elismert őshonos (*autochton*) kisebbségek (nevezetesen dánok, frízek, szorbok, szintik és romák) számára, míg a 2024-es reform megkönnyíti a politikai közösséghez való teljes jogú csatlakozást a honosítás útján, de önmagában nem teremt kollektív kulturális státuszt.⁴

A német állam ezt a védelmi rendszert nem általános kisebbségi kategóriára építi, hanem taxatív módon meghatározott, elismert *autochton* közösségekre, amelyek esetében a hivatalos megközelítés olyan feltételeket hangsúlyoz, mint a német állampolgárság, a többségi néptől eltérő nyelv, kultúra és történelem, az identitásmegőrzés igénye, a több évszázados jelenlét, valamint a hagyományos településterülethez való kötődés.⁵

A tanulmány a kulturális biztonság kettős rendszerének létrehozásával kapcsolatos elsődleges jogi kérdéseket vizsgálja. A német közjog határozottan megkülönbözteti a nemzeti kisebbségeket – mint olyan csoportokat, amelyek a többségi etnikumtól való eltérésük miatt részesülnek védelemben, és kollektív jogokra, valamint pozitív állami támogatásra (pl. választási küszöb alóli mentesség, kisebbségi iskolák stb.) jogosultak – a bevándorló közösségektől.⁶ Utóbbiakat különbözőségük ellenére az állam nem az őshonos kisebbségekével azonos státuszalapú védelemben részesíti, hanem elsősorban integrációs logika mentén kezeli; kollektív kulturális jogaik elismerése helyett a védelem súlypontja az általános egyéni jogokra helyeződik.⁷

Vizsgálódásom arra fókuszált, hogy az állampolgárság kiterjesztése a kisebbségi jogok helyettesítésére szolgál-e, vagy csupán átalakítja a kulturális befogadás hierarchiáját, az állam teljes jogú tagjaiként pozicionálva a bevándorló népességet. Figyelembe véve a lehetséges demográfiai változásokat és trendeket Németországban, ez a kérdés valószínűleg egyre nagyobb nyilvánosságot nyer

---

bekezdése alapján. Berlin, Szövetségi Belügyminisztérium, 2004. 228–229. <https://tinyurl.com/44y2m3bu>

⁴ Bundestag, Tudományos Szolgálat [*Wissenschaftliche Dienste*], Kivételes szabályozások a nemzeti kisebbségek pártjai számára a szövetségi parlamenti választásokon (I. rész), WD 3-3000-051/09. 2009. február 19. <https://tinyurl.com/393rkzn2>

⁵ Eiler Ferenc: A nemzeti kisebbségek szövetségi és tartományi szintű politikai képviselői Németországban. *Regio*, 2025/2. 160–182, különösen 160–161.

⁶ Tárnok Balázs: Régi és új kisebbségek Európában. In: Gömbös Ervin (szerk.): *A kisebbségek jövője a globalizálódó világban*. Budapest, Magyar ENSZ Társaság, 2016. 81–94., különösen 81–82.

⁷ Uo. 89.

majd a német közbeszédben. Ahogy egyre több, etnikailag sokszínű csoport vándorol be az országba, önszerveződésük szintje nőni fog, ami maga után vonja a kulturális, nemzeti, nyelvi vagy vallási identitásukon alapuló demokratikus képviselet igényét.

2. Az őshonos nemzeti kisebbségek jogállása és védelme Németországban

Németországban az őshonos kisebbségek védelmét nem egyetlen átfogó szövetségi törvény szabályozza, hanem a közjogi rendszer egyfajta alkotmányos szintéziseként valósul meg. Ez a védelmi háló szervesen fejlődött ki a szövetségi államberendezkedés, az alapvető jogok, valamint az európai – elsősorban az Európa Tanács által meghatározott – jogi normák kölcsönhatásából.

2.1. Alkotmányos alapok: Védelem az identitás leple alatt

Sok modern kartális alkotmánnyal ellentétben Németország Alaptörvénye⁸ nem tartalmaz külön, kifejezett kisebbségi jogi rendelkezést. A német alkotmányos hagyományban ez részben történeti okokra vezethető vissza: a weimari alkotmány kisebbségi rendelkezése (113. cikk) jogilag gyenge és gyakorlatilag nagyrészt hatástalan maradt, mivel végrehajtó törvény hiányában sok esetben pusztán deklaratív normának tekintették.⁹ Ehelyett az olyan kisebbségi csoportok védelme, mint a szorbok és a dánok, három konkrét alkotmányos pillér ötvözetéből származik. Az első az emberi méltóság.¹⁰ A kulturális identitás védelmét az egyén sérthetetlen méltóságának részeként kezeli a német alkotmányjogi megközelítés, ami szükségessé teszi az állam kötelezettségét, hogy tiszteletben tartsa az egyén választását, miszerint egy kisebbségi csoporthoz kíván tartozni. A második a tartalmi egyenlőség:¹¹ a német alkotmányjogi ítélkezési gyakorlat különbséget tesz a formális egyenlőség (minden egyén egységes kezelése) és a tartalmi egyenlőség (*materielle Gleichheit*) között. A

⁸ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland [Német Szövetségi Köztársaság Alaptörvénye], 1., 3., 28. cikk. <https://tinyurl.com/y33rd8sw>

⁹ Karen Schonwalder: The Constitutional Protection of Minorities in Germany: Weimar Revisited. *Seer*, 1996/1. 49–50.

¹⁰ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland (a továbbiakban: GG) 1. cikk.

¹¹ Uo. 3. cikk.

megkülönböztetett bánásmód – mint például a finanszírozási előnyök vagy a választási rendszerben kialakított kedvezmények – nem az egyenlőség megsértése, hanem – éppen fordítva – a tartalmi esélyegyenlőség elérésének alapvető stratégiája. Végül a föderális berendezkedés¹² jelentősége abban nyilvánul meg, hogy a szövetségi keretrendszer lehetővé teszi a tartományok (*Bundesländer*) számára, hogy a kulturális jogok elsődleges védelmezőiként lépjenek fel, a tartományi alkotmányaikban konkrét intézményi védelmekké alakítva át az általános szövetségi elveket.

2.2. A tartományi szintű védelem szerkezete

A kisebbségek védelmét a tartományi alkotmányok (*Landesverfassungen*) rögzítik, amelyek a kisebbségi identitás megőrzését alkotmányos államcélként (*Staatsziel*) határozzák meg. Bizonyos esetekben, például Schleswig-Holsteinben, Brandenburgban vagy Szászországban, ez alanyi jogosultságokat teremt a kisebbségi csoportok számára, kötelezve az államot a támogató infrastruktúrák fenntartására, és korlátozva a jogalkotó hatalmát azok csökkentésére, visszavonására.

2.2.1. Schleswig-Holstein mintája

Schleswig-Holstein alkotmánya biztosítja a dán kisebbség és a fríz népcsoport védelmét és támogatását.¹³ Alapvetően rögzíti a nemzetiségi hovatartozás szabad kinyilvánításának elvét (*Bekennnisfreiheit/Freiheit des nationalen Bekenntnisses*), hiszen a nemzeti kisebbséghez való tartozás szabad akarat kérdése, amely azonban nem mentesíti az egyént az általános állampolgári kötelezettségek alól.¹⁴ Ez a rendelkezés alanyi jogot keletkeztet. Megtiltja az állam számára az etnikai hovatartozás nyilvántartását vagy a hovatartozás igazolható bizonyítékának (például nyelvi jártassági vizsgák) megkövetelését. A tagság

¹² Uo. 28. cikk.

¹³ Verfassung des Landes Schleswig-Holstein [Schleswig-Holstein Tartomány Alkotmánya], 2014. december 2., legutóbb módosítva 2021. április 20., 6. cikk. <https://tinyurl.com/muazwc6n>

¹⁴ Sonja Riediger: Art. 5. In: Johannes Caspar – Wolfgang Ewer – Martin Nolte – Hans-Jochen Waack (szerk.): *Verfassung des Landes Schleswig-Holstein. Kommentar*. Kiel, 2006.

az egyéni szándék kérdése, amely védelem az etnikai osztályozás történelmi fájdmából fakad.¹⁵

2.2.2. Brandenburg és Szászország: a szorb modell

A szorb nép alkotmányos jogait a brandenburgi alkotmány (*BbgVerf*) 25. cikke¹⁶ és a szász alkotmány (*SächsVerf*) 6. cikke¹⁷ biztosítja. A német kisebbségvédelmi rendszer egyik legkidolgozottabb példáját éppen a szorbok jogi státusza jelenti, amely nem csupán alkotmányos elismerésben, hanem részletes törvényi és intézményi garanciákban is testet ölt, különösen Brandenburg és Szászország tartományi szabályozásában.¹⁸ Ezek a rendelkezések túlmutatnak az alapvető tolerancián, megkövetelve az államtól a határokon átnyúló kulturális autonómia támogatását, és meghatározva egy szorb településterületet (*Siedlungsgebiet*), ahol speciális nyelvi jogok érvényesülnek.¹⁹

A *BbgVerf* 25. cikke túlhaladja az egyszerű toleranciát azzal, hogy az „ősi településterületet” (*angestammtes Siedlungsgebiet*) jogilag védett tartományként jelöli ki.²⁰ Ez a szakasz proaktív állami elkötelezettséget ír elő a hatékony politikai részvétel (*wirksame politische Mitgestaltung*) garantálására, szemben a bevándorlókra rótt integrációs kötelezettségekkel. E szakasz 5. bekezdése kifejezetten megköveteli a szorb képviselők aktív bevonását az érdekeiket érintő jogszabályok megalkotásába, ezáltal olyan sajátos jogalkotási szerepet biztosítva számukra, amely túlmutat az integrációs tanácsok tanácsadói funkcióján.²¹ Továbbá az alkotmány biztosítja a határokon átnyúló kulturális autonómiát²², így átlépve a szövetségi tartományi határokat a kulturális közösség megszilárdítása érdekében. E jogok világosan megmutatkoznak a kötelező kétnyelvű köztéri feliratokban, valamint a szorb nyelv védelmében a közigaz-

¹⁵ Uo. 6. cikk.

¹⁶ Verfassung des Landes Brandenburg (BbgVerf), 25. cikk: „Rechte des sorbischen/wendischen Volkes und seiner Angehörigen”, <https://bravors.brandenburg.de/de/gesetze-212792#25>

¹⁷ Verfassung des Freistaates Sachsen (SächsVerf), 6. cikk: „[Sorben]” <https://tinyurl.com/yv6y557f>

¹⁸ Bakk Miklós: A németországi szorb népcsoport jogai. *Magyar Kisebbség*, 1996/3–4. 60–75.

¹⁹ Brandenburgi Állami Politikai Oktatási Központ [Brandenburgische Landeszentrale für politische Bildung], „Das sorbische Volk”, *Landeskunde Brandenburg*. Hozzáférés: 2026. február 2. <https://tinyurl.com/3t7xvr4j>

²⁰ BbgVerf, 25. cikk, 1. bekezdés.

²¹ Eiler i. m. 165–167.

²² BbgVerf. 2. bekezdés.

gatásban és az oktatásban,²³ a kisebbséget a közsféra szerves részeként, nem pedig magánjellegű kulturális entitásként határozva meg.

Ezzel párhuzamosan a szász alkotmány (*SächsVerf*) 6. cikke szolgáltatja talán a legerősebb bizonyítékot az alkotmányos aszimmetriára. E cikk 1. bekezdése kifejezetten kijelenti, hogy a szorb etnikumú állampolgárok az államalkotó nép egyenjogú részét (*gleichberechtigter Teil des Staatsvolkes*) képezik. Ez a megfogalmazás terminológia szempontból kulcsfontosságúnak tekinthető: míg a bevándorló közösségek integrálódnak a népbe (*Staatsvolk*), a szorbokat magának a szuverén entitásnak az inherens, alkotó elemeként határozzák meg. Ezt a státuszt erősíti meg a 2. bekezdés, amely területi biztosítékot vezet be, előírva, hogy az állami és önkormányzati tervezésnek meg kell őriznie a településterület sajátos német-szorb jellegét. Következésképpen a közigazgatási döntések jogilag kötelesek figyelembe venni a kisebbség 'létigényeit' (*Lebensbedürfnisse*), olyan szintű területi védelmet nyújtva a településszerkezet megőrzése tekintetében, amely a bevándorló enklávék számára nem elérhető. Továbbá a 3. bekezdés alkotmányosan érvényesíti a csoport egységét a szövetségi határokon túl is, kijelentve, hogy a határokon átnyúló együttműködés magának az államnak az érdeke.²⁴

2.2.3. *A nem területi modell: a szintik és romák védelme államszerződéseken keresztül*

A dánokkal vagy a szorbokkal ellentétben a németországi szintik és romák nem területileg meghatározott kisebbséget képviselnek, összefüggő településterület nélkül vannak jelen az országban. Ezért kisebbségi identitáselemeiknek megőrzése nem függhet olyan térbeli biztosítékoktól, mint a kétnyelvű közigazgatási övezetek. E különbség kezelésére több szövetségi tartomány – különösen Baden-Württemberg, Bréma és Schleswig-Holstein – létrehozott egy „államszerződéseknek” (*Staatsverträge*) nevezett, szerződésalapú keretrendszert a roma kisebbséggel. Ezek a közjogi megállapodások hivatalosan elismerik a kisebbség képviseletét, jellemzően a Szintik és Romák Tartományi Szövetségét, mint egyenrangú tárgyalópartnert. A 2013-as baden-württembergi szerződés például biztosítja az intézményi finanszírozást, és kötelezi az államot az roma-

²³ Uo. 3–4. bekezdés.

²⁴ *SächsVerf*, 6. cikk, 1–3. bekezdés.

ellenesség (*Antigypsyism*) egyértelmű kezelésére az oktatási és közigazgatási környezetben.²⁵

2.3. Pozitív kötelezettségek: nyelv, közigazgatás és oktatás

Az őshonos kisebbségi státusz elismerése – az Európa Tanács iránymutatásaival összhangban – aktív kötelezettségeket ró az államra, és sajátos többletjogokat biztosít e közösségeknek a többségi társadalommal szemben. Ami a nyelvhasználatot és a közigazgatást illeti, a kisebbségi nyelvek nyilvános használata hivatalosan is elfogadott az érintettek lakóhelyén. A közterületi és hivatali feliratoknak többnyelvűnek kell lenniük (például német és szorb), a hivatali ügyintézés pedig kisebbségi nyelven is történhet. Az állam emellett önálló kisebbségi oktatási hálózatokat (mint a dán iskolarendszer Schleswig-Holsteinben) vagy kétnyelvű oktatást (például a szorb ‘2plus’ iskolák) finanszíroz. Ezek az intézmények alkotmányos védelmet élveznek, hogy garantálják a kisebbségi kultúra generációkról generációra történő átörökítését.²⁶

3. Összehasonlító alaptézis: Intézményi hatalom és politikai képviselet

Egy-egy közösség állami döntéshozatalba történő integrációja túlmutat az egyéni választójogon; alapját az az intézményesített jogosítvány képezi, amely biztosítja a közösség számára kollektív akaratának érvényesítését a jogalkotási és közigazgatási keretek között. A német közjogi rendszer ezen a téren éles elvi különbséget tesz: az őshonos kisebbségek számára érdemi politikai részvételt garantal, míg a bevándorló közösségek bevonása kimerül a tanácsadói testületekben való részvételben.

²⁵ Vertrag zwischen dem Land Baden-Württemberg und dem Verband Deutscher Sinti und Roma, Landesverband Baden-Württemberg [Szerződés Baden-Württemberg tartomány és a Német Szintik és Romák Szövetsége, Baden-Württemberg Tartományi Szövetség között], (2013. november 28.) <https://tinyurl.com/4p4prbws>

²⁶ Bundestag, A Szövetségi Belügyi és Hazaügyi Bizottság (4. Bizottság) határozati javaslati és jelentése a Szövetségi Kormány törvényjavaslatához – 20/9094 nyomtatvány – Tervezet az állampolgársági jog modernizálásáról szóló törvényhez (StARModG), BT-Drucksache 20/9865 (2024. január 17.) <https://dserver.bundestag.de/btd/20/098/2009865.pdf>

3.1. Őshonos kisebbségek: a kivétel ‘kemény hatalma’

A kisebbségvédelem leghatékonyabb mechanizmusa Németországban az 5%-os választási küszöb (*Fünf-Prozent-Hürde*) alóli mentesség biztosítása meghatározott csoportok számára. E kedvezmény lényege, hogy a kisebbségi pártoknak nem az általános bejutási küszöböt kell átlépniük, hanem csupán az egy mandátum megszerzéséhez szükséges természetes küszöböt kell elérniük.²⁷ Ez a folyamat az egyes demográfiai kisebbségeket parlamenti szereplővé alakítja. E kiváltság jogalapját a szövetségi Alkotmánybíróság alapvető jelentőségű BVerfGE 4, 31 (1954) határozat teremtette meg.²⁸ A Szövetségi Alkotmánybíróság megállapította, hogy a politikai pártok esélyegyenlőségének koncepciója (GG 21. cikk) lehetővé teszi az állam számára, hogy a kisebbségi pártokat eltérően kezelje a többi ún. néppárttól. A Bíróság egy kompenzációs érvet (*Ausgleichsargument*) terjesztett elő, mely szerint mivel egy nemzeti kisebbség eredendően számbeli korlátokba ütközik, és nem tudja úgy szélesíteni szavazóbázisát, mint egy néppárt (*Volkspartei*), az 5%-os küszöb merev érvényesítése lényegében kollektív entitásként diszkriminálná a csoportot. A német megoldás ráadásul nem elszigetelt jelenség, hanem egy tágabb európai mintázat része: több olyan államban is a népképviseleti kamarában érvényesülnek kisebbségi választójogi kedvezmények, ahol a parlament kétkamarás szerkezetű, és e körben Németország is azon példák közé tartozik, ahol a kedvezményes reprezentáció az „első kamarában”, vagyis a tényleges politikai döntéshozatal központi fórumában valósul meg.²⁹ A mentesség tehát nem kiváltság, hanem a törvényhozási képviselőhez való hozzáférés ténybeli egyenlőségének biztosításához szükséges alapvető lépés.³⁰

Ezen elmélet kézzelfogható hatása Schleswig-Holsteinben figyelhető meg, ahol a dán és fríz kisebbségeket képviselő Dél-schleswigi Választópolgárok Szövetsége (*Südschleswiger Wählerverband; SSW*) a választási küszöb alóli mentessége folytán (§ 3 LWahlG) gyakran tölti be a „királycsináló” szerepét a tartományi parlamentben (*Landtag*).³¹ Ez lehetővé teszi számukra, hogy kö-

²⁷ Farkas György Tamás: A német választási rendszer kisebbségekre vonatkozó rendelkezései szövetségi és tartományi szinten. *KRE-Dit*, 2022/2. különösen 2–4.

²⁸ Bundesverfassungsgericht [BVerfG], 1954. augusztus 11-i ítélet, 2 BvK 2/54. Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts [BVerfGE] 4, 31. Online adatbázis *OpinioIuris*. <https://opinioIuris.de/entscheidung/762>

²⁹ Vö. Farkas György Tamás: *Kisebbségek és a választójog*. Budapest, Gondolat, 2024. 156–157.

³⁰ Uo. 4–6., ill. Farkas i. m. 4–6.

³¹ <https://tinyurl.com/yttauhan7>; A schleswig-holsteini tartományi gyűlés választási törvényének (WahlGSH) 3. § (1) bekezdés 2. mondata. <https://tinyurl.com/2zvsaexa>

rülbelül 3-4%-os szavazati aránnyal is bejussanak a parlamentbe. A tanácsadó csoportokkal ellentétben az SSW tényleges politikai hatalmat gyakorol: teljes szavazati joggal, a költségvetés jóváhagyásának jogával és koalíciókötési képességgel rendelkezik (pl. a 'Parti Koalíció' 2012 és 2017 között).³² Ez azt mutatja, hogy a dán közösség politikai képvisellete jól biztosított a szűkebb életterében, azaz Schleswig-Holstein tartományban. Ők nem csupán konzultációs partnerek – hanem az állami akaratképzés (*politische/staatliche Willensbildung*) nélkülözhetetlen résztvevői.³³ Az SSW emellett 2021 óta³⁴ a Bundestagban is bír egy képviselővel, aki a 2025-ös választáson is megőrizte mandátumát.³⁵

3.2. Bevándorló közösségek: a konzultáció „puha hatalma”

Az őshonos csoportokkal ellentétben a bevándorló közösségek politikai mozgásterét jelentősen korlátozza a homogenitás elmélete és a kollektív elismerés tartós hiánya. Németországban ezt a korlátot a Szövetségi Alkotmánybíróság BVerfGE 83, 37 (1990) számú, gyakran „Külföldiek választójogi ügyeként” emlegetett határozata hozta létre. Ez az ítélet jelentős alkotmányos követelményt állított fel, amely semmissé tette több tartomány (*Länder*) – köztük Hamburg és Schleswig-Holstein – azon törvényhozási törekvéseit, hogy helyi választójog révén kollektív képviselést biztosítsanak az „új kisebbségeknek”.³⁶

A Szövetségi Alkotmánybíróság kimondta, hogy a nép (*das Staatsvolk*) fogalmát, amelyből az Alaptörvény 20. cikke alapján minden államhatalom ered, kifejezetten és kizárólag a német állampolgárok közösségeként kell meghatározni. Az Alkotmánybíróság elutasította azt az állítást, miszerint a huzamosabb idejű tartózkodás vagy a társadalmi hozzájárulás helyettesítheti az állampolgárságot a demokratikus kormányzásban való részvétel legitimitásának igazolásakor. Következésképpen ez a perspektíva alapjaiban tagadta meg a döntéshozatali

³² <https://tinyurl.com/4mfwdw753>; ld. Florian Edinger: Verfassungsmäßigkeit der Befreiung des Südschleswigschen Wählerverbands (SSW) von der Fünf-Prozent-Klausel. *Zeitschrift für Parlamentsfragen*, B. 45., N. 2. (2014) 460–462.

³³ <https://tinyurl.com/3m4n4s2n>

³⁴ Bundeswahlleiterin, *Bundestagswahl 2021: Ergebnisse*. <https://tinyurl.com/4v95ybxz>; Farkas i. m. 6–7.

³⁵ Bundeswahlleiterin, *Endgültiges Ergebnis der Bundestagswahl 2025*. <https://tinyurl.com/2vwtentv>

³⁶ Luicy Pedroza: The Persistence of Debates on Voting Rights for Foreign Residents in Germany. *Bundeszentrale für politische Bildung*, 2022. november 28. <https://tinyurl.com/yymv4bm4t>

jogkör átruházását bármely, nem állampolgárok által választott képviseleti szervre.³⁷

Az ítélet nemcsak korlátozásként szolgált, hanem megvilágította a jövőbeni választójog kiterjesztésének eljárási korlátait is. A Bíróság megállapította, hogy bár a külföldi lakosok demokratikus bevonása legitim cél, a hatályos jogi keret mindössze két alkotmányos utat biztosít: az Alaptörvény alapvető módosítását 'a nép' fogalmának újradefiniálásához (amely kétharmados többséget igényel), vagy az állampolgársági törvények módosítását a lakosok honosításának megkönnyítése érdekében.³⁸

Ennek eredményeként a bevándorlók képvisellete alternatív platformokra, úgynevezett Integrációs Tanácsokba (*Integrationsräte*) terelődött, amelyeket például Észak-Rajna-Vesztfália Községi Törvénykönyvének 27. §-a hozott létre.³⁹ Bár közvetlenül választják őket, hatáskörük jogilag a 'soft power' megnyilvánulásaira korlátozódik. Ez azt jelenti, hogy funkciójuk kizárólag tanácsadói jellegű; bár hivatalos ajánlásokat tehetnek, a helyi tanácsok jogilag nem kötelesek elfogadni azokat. Továbbá e tanácsok nem rendelkeznek azzal a kifogásolási joggal (*Beanstandungsrecht*), amelyet olyan szervezetek kaptak meg, mint például a szorbok tanácsa Brandenburgban.⁴⁰ A szorbokkal ellentétben, akik ideiglenesen akadályozhatják a kulturális jogalkotást, az Integrációs Tanácsok nem rendelkeznek vétőjoggal az olyan döntésekkel szemben, amelyek negatívan érinthetik közösségüket.

A 'képviseleti rés' még a honosítás után is fennáll. Ha az 'új németek' egy 'migránspártot' kívánnak alapítani, szembe kell nézniük a szigorú 5%-os választási küszöbvel, mivel a *BVerfGE* által megfogalmazott 'kompenzációs doktrínát' szűken kell értelmezni. A német jogi keretrendszer ezt a kompenzációs mechanizmust a területen évszázadok óta élő őshonos kisebbségekre korlátozza, ezáltal kizárja a hasonló strukturális védelmet a 20. századi migráció révén létrejött közösségek esetében.

Az egyenlőtlenség strukturálisnak tekinthető: az őshonos kisebbségeket az állam (a *Staatsvolk*) alkotóelemének tekintik, és a gyarapodásukat garantáló mentességekkel ruházzák fel. A bevándorló népeiségre az integráció tárgya-

³⁷ Bundesverfassungsgericht [BVerfGE] [Szövetségi Alkotmánybíróság], BVerfGE 83, 37, 1990. október 31-i ítélet, I. szakasz, 10. pont, elérhető: <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv083037.html>.

³⁸ Pedroza i. m.

³⁹ Gemeindeordnung für das Land Nordrhein-Westfalen (GO NRW), Bekanntmachung der Neufassung vom 14.07.1994 28 / 148, § 27. <https://tinyurl.com/43cj4nzi>

⁴⁰ <https://tinyurl.com/35y4ppxn>

ként tekintenek, és asszimilációjuk elősegítése érdekében tanácsadói feladatokat jelölnek ki számukra.⁴¹ A 2024-es állampolgársági reform választójogot biztosít ugyan, de nem nyújtja a szükséges strukturális mechanizmusokat ahhoz, hogy lehetővé tegye eltérő kulturális értékeik kollektív érvényesítését. Az Alaptörvény 116. cikke szerinti „Státus-németek” (*Status-Deutsche*) megkülönböztetéséről, akik értelemszerűen formális honosítás nélkül is teljes körű politikai jogokat élveznek, ellentétben más lakos csoportokkal.⁴²

4. A 2024-es reformparadoxon – az asszimilációtól a demokratikus kongruenciáig

Az állampolgársági jog korszerűsítéséről szóló törvény (*StARModG*)⁴³ 2024. június 27-i hatálybalépése a német államalkotó népesség (*Staatsvolk*) legjelentősebb strukturális átalakulását hozta el a 2000. évi reform óta. A jogszabály alapjaiban rendezte át az állam és polgárai közötti viszonyt, hiszen az etnikai és kulturális homogenitás hagyományos paradigmájáról a politikai közösséghez tartozás elvére helyezte a hangsúlyt. A reform ugyanakkor egyfajta paradoxont is magában rejt: miközben lebontotta a honosítás adminisztratív és időbeli korlátait, ezzel párhuzamosan megemelte az állampolgárság megszerzésének „normatív küszöbét”.

4.1. A StARModG 2024: forradalmi elvi változás?

A 2024-es reform lényege a többes állampolgárság széles körű elismerése⁴⁴, ezáltal eltörölve a ’többes állampolgárság elkerülésének’ (*Vermeidung von Mehrstaatigkeit*) régóta fennálló eszméjét.⁴⁵ Történelmileg a német jog a kettős

⁴¹ Tárnok i. m. 82.

⁴² Jelena Bäumlér: Who are ‘the people’ in the German Constitution? A critique of, and contribution to, the debate about the right of foreigners to vote in multi-level democracies. *Law, Democracy & Development*, Vol. 24. (2020) 14.

⁴³ A Szövetségi Kormány Sajtó- és Információs Hivatala [Presse- und Informationsamt der Bundesregierung], „Schnellere Einbürgerungen unter strengeren Voraussetzungen” [Gyorsabb honosítások szigorúbb feltételek mellett], 2024. június 27. <https://tinyurl.com/n6y7hpvy>

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Susanne Worbs – Stefan Immerfall: Staatsangehörigkeit und Einbürgerung – ein Blick auf die aktuelle Debatte im Lichte der Forschung. *Gesellschaft, Wirtschaft, Politik*, Vol. 72., No. 2. (2023) 195., 201. <https://doi.org/10.3224/gwp.v72i2.08>

állampolgárságot a megosztott lojalitás okának és az integráció akadályának tekintette. A 2024-es jogszabály korrigálja ezt, felismerve, hogy számos állandó lakos számára az identitás sokrétű, és mind a származási országukban, mind jelenlegi németországi lakóhelyükben gyökerezik.⁴⁶

Az átmenet jogalkotói indoklása a kongruencia demokratikus elvén alapul. A demokrácia legitimitásának fenntartása érdekében jelentős átfedésnek kell lennie azok között, akikre a törvények vonatkoznak, és azok között, akik jogosultak a törvényhozók megválasztására. 2024-ben mintegy 14,1 millió külföldi születésű lakos élt Németországban, akik közül sokan évtizedek óta az országban tartózkodnak, mégis kirekesztettek voltak a politikai részvételtől. A jogszabály célja e helyzet orvoslása a szokásos honosítási idő nyolcra öt évre történő csökkentésével, illetve az ún. különleges integrációs teljesítmények – mint például a példaértékű nyelvtudás vagy legalább három évnyi civil szerepvállalás – esetén ennél is rövidebb idővel.⁴⁷

A 2024-es mikrocenzus demográfiai statisztikái rávilágítanak ezen átmenet szükségességére. Németország 82,8 milliós népességéből 25,2 millió fő rendelkezik migrációs háttérrel. Ez a csoport határozottan fiatalabb, mint a migrációs múlttal nem rendelkező demográfiai réteg. A bevándorlók kezdeti csoportjai jelenleg mintegy 16,1 millió főt tesznek ki. A 2024-es reform hiányában a német *Staatsvolk* tovább öregedne és fogyna a fiatalabb, sokszínűbb lakossághoz képest, ami olyan „demokratikus deficitet” eredményezne, amely veszélyeztethetné az állam stabilitását.⁴⁸

4.2. A posztmigráns társadalom, mint jogi keret?

A 2024-es reform az úgynevezett „posztmigráns társadalom” szociológiai fogalmának jogi megtestesülését képviseli. A posztmigráns társadalom, ahogyan azt egyes szociológusok, mint például *Naika Foroutan* megfogalmazták, olyan társadalom, amely túllépett azon a kérdésen, hogy a német nemzet bevándorlóország-e, és immár azon tanácskozik, hogyan kellene a nemzetet átstrukturálni. Ebben a szakaszban a ’német’ és a ’migráns’ besorolások

⁴⁶ Sajtó- és Információs Hivatal (Schnellere Einbürgerungen).

⁴⁷ Federal Foreign Office: Law on Nationality. 2025. november 12. [online]. Elérhető: <https://www.auswaertiges-amt.de/en/229970-229970> (letöltve: 2026. március 15.).

⁴⁸ Szövetségi Statisztikai Hivatal (Destatis) [Statistisches Bundesamt], *Migration & Integration*, hozzáférés: 2026. február 3. https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Bevoelkerung/Migration-Integration/_inhalt.html

cseppfolyóssá válnak, és kevésbé hatékonyak jogi vagy társadalmi megkülönböztetésként.⁴⁹ A vizsgált reform célja, hogy az állampolgárságot, és ezáltal a *démoszban* való tagságot tegye a hovatartozás fő kritériumává, felülírva a származást vagy a kulturális asszimilációt.

4.3. A befogadás paradoxona: az új normatív szűrés

A 2024-es reform ellentmondása lényegében az eljárási egyszerűsítés és a normatív elvárások közötti kompromisszumban rejlik. Az állam megkönnyítette a politikai jogok gyakorlásához való hozzáférést, miközben ezzel párhuzamosan fokozta a kérelmező személyes értékeinek vizsgálatát. Ez különösen nyilvánvaló az antiszemitizmusra, a nemek közötti egyenlőségre és Németország történelmi felelősségvállalására vonatkozó frissített előírásokban.

A felülvizsgált állampolgársági törvény értelmében az állampolgárságot megtagadják mindazoktól, akik a férfiak és nők egyenjogúságának semmibe vételét tanúsítják, vagy akik antiszemita, rasszista vagy egyéb emberellenes indíttatású cselekményeket követtek el. Bár ezek a normák a liberális demokratikus rend védelmét szolgálják, jelentős mértékű közigazgatási mérlegelést és szubjektív értékelést vonnak maguk után. A kérelmezőknek most el kell ismerniük Németország különleges történelmi felelősségét a nemzetiszocialista rezsim atrocitásaiért és azok következményeiért, különös tekintettel a zsidó élet védelmére. Ez pedig egy csupán pár éve Németországban élő, más kontinensről érkező számára igen furcsa identitáshelyzetet teremt⁵⁰

Ez a normatív szűrés kritikát váltott ki a tudományos szféra körében. *Tarik Tabbara* például arra figyelmeztet, hogy ezek a törvények hajlamosak az általánosító alkalmazásra és a kérelmezők megbélyegzésére. Fennáll az aggodalom, hogy ezek a rendelkezések aránytalanul érinthetik a muszlim kérelmezőket, akik fokozott ellenőrzéssel szembesülhetnek a nemi szerepekkel vagy a közéleti ügyekkel kapcsolatos nézeteik miatt.⁵¹ A változás új akadályt állít fel, amely nem a tartózkodás évein vagy a nyelvtudáson alapul, hanem az egyén kultúrájának és az állam etnikai énképének vélt kongruenciáján.

⁴⁹ Naika Foroutan: Die postmigrantische Gesellschaft. *Kurz dossiers, Bundeszentrale für politische Bildung*, 2015. április 16. <https://tinyurl.com/4chwpwm3>

⁵⁰ A StARModG 10. cikke.

⁵¹ Migrációs Tanács [Rat für Migration - RfM]. *Stellungnahme zum Entwurf eines Gesetzes zur Modernisierung des Staatsangehörigkeitsrechts (StARModG)*. 2023. július. Hozzáférés: 2026. február 3. <https://tinyurl.com/4abvwhar>

5. Összegzés

A németországi őshonos nemzeti kisebbségek és a bevándorló közösségek összehasonlító elemzése egy folyamatosan változó alkotmányos keretrendszer tár elénk, amelyet jelenleg egy sajátos, 'kétvágányú' szemléletmód határoz meg. A történelmi kisebbségek szilárd, státuszalapú védelmi rendszerben élnek, ezzel szemben az 'új' kisebbségekre egy közvetett elismerési mechanizmus vonatkozik.⁵² Utóbbi esetében az állam a vallásügyi jogszabályokat próbálja alkalmazni a kulturális és etnikai elismerés funkcionális pótlékeként. Mivel azonban ezek a közösségek (például a muszlim szervezetek) szervezeti felépítésük okán legtöbbször képtelenek megfelelni a hagyományos egyházak mintájára szabott elvárásoknak, ez a jogérvényesítési útvonal jórészt eredménytelen zsákutcának bizonyul.

Emellett a GG. 4. cikkére való kizárólagos támaszkodás jelentős jogi bizonytalanságot szül. A különböző kulturális gyakorlatokat ugyanis eseti alapon mérlegelik más alkotmányos érdekekkel szemben, ami éles ellentétben áll az olyan elismert közösségek – például a dán kisebbség – számára garantált kulturális biztonsággal.

Az elemzés rámutat, hogy az állampolgársági jog 2024-es reformja és az állampolgárok körének kiterjesztése elkerülhetlenné teszi a kulturális identitás jogi értelmezésének párhuzamos megújítását. Az újonnan meghatározott, többnemzetiségű államnemzet (*Staatsvolk*) és a merev kulturális jogrend közötti feszültség nem oldható fel egyszerűen egyéni diszkriminációellenes törvényekkel. Az alkotmányos keretrendszernek vélhetően el kellene mozdulnia a többségi szemléletű semlegességtől egy valóban pluralista megközelítés felé. Ez magában foglalná a kiterjesztését egy egységes identitásjoggá, amely szavatolná, hogy a kirekesztés nélküli különbözőség elve ne csak a történelmi csoportokra, hanem a modern állam minden alkotóelemére és lakosára vonatkozzon.

Ugyanakkor a valóban pluralista jogrendszer megteremtésére irányuló törekvés komoly fenntarthatósági aggályokat is felvet a változó demográfiai realitások tükrében. Ez a folyamat potenciális kockázatot jelent a Szövetségi Köztársaság sajátos alkotmányos identitására nézve. A sokszínű bevándorló közösségek gyors növekedése próbára teszi az állam normatív alapjait, és jelzi,

⁵² Everhard Holtmann: Dürfen die das, wo sie doch Dänen sind? Über den Umgang mit Macht und Minderheiten in Deutschland. *Zeitschrift für Parlamentsfragen*, Vol. 36., N. 3. (2005) 616–618.

hogy egy túl széles körű identitásjog akaratlanul is kikezdheti a nemzeti összetartozás kohéziós erejét.

A történelmi államnemzet helyzetének és az újonnan érkezett csoportok igényeinek összehangolása során a jogrendszer veszélyeztetheti a többségi társadalom kulturális integritását – amely egyébként a nemzetállam legfontosabb stabilizáló tényezője. Ebből adódóan egy meghatározó vezető kultúra (*Leitkultur*) hiánya a politikai közösséget puszta igazgatási egységgé fokozhatja le. Egy ilyen állam hajlamosabb a töredezettségre, és elveszítheti azt a történelmi folytonosságot, amely a szuverenitás gyakorlásához és megéléséhez elengedhetetlen.

AZ ALKOTMÁNYJOGI PANASZ: ALAPJOGVÉDELMI ESZKÖZ VAGY JOGORVOSLAT?

Rigó Zsombor Márton

1. Bevezető gondolatok

Magyarországon az Alaptörvény hatályba lépése óta az alkotmányjogi panasz az Alkotmánybíróság jellegadó hatásköre. Tanulmányom célja az alkotmányjogi panasszal kapcsolatos alapvető jellegzetességek összefoglalásán, valamint az Alaptörvény, illetve az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény (továbbiakban: Abtv.) 27. §-a szerinti valódi alkotmányjogi panasszal kapcsolatos szabályozás bemutatásán túl annak áttekintése, hogy az Alkotmánybíróság a gyakorlatában az elmúlt 14 évben miként tekintett e hatáskörére.

A bírói döntések felülvizsgálatával, az Alkotmánybíróság államszervezetben elfoglalt helyével és a panasz jogorvoslati jellege vonatkozásában felmerülő kérdésekkel kapcsolatos szakirodalmi álláspontok összegzésén kívül elemzem a testület idevágó gyakorlatát is, így egy átfogó képet kaphatunk arról, hogy az Alkotmánybíróság miként tekint a felmerülő kérdésekre.

2. Az alkotmányjogi panaszról általánosságban

2.1. Az alkotmányjogi panasz megjelenése az alkotmánybíráskodásban

Hans Kelsen az alkotmánybíráskodásról alkotott elméletében az absztrakt normakontrollt tartotta az alkotmányvédelem kizárólagos eszközének, ám az absztrakt felülvizsgálat „csak közvetetten és eshetőlegesen védi az alapjogo-

kat”¹ A második világháborút követően megerősödött az igény arra, hogy az emberi jogok védelmét ne csak a nemzetközi szervezetek, hanem az államok is biztosítsák, amivel szükségszerűen együtt járt a politikai hatalmat féken tartó alkotmánybíráskodás intézményesülése is.²

Az emberi jogi központú gondolkodás elterjedésével és az alapjogi katalógusok alkotmányos szintre emelésével az alkotmánybíráskodás jellege is megváltozott.³ Amennyiben a személyeket vagy szervezeteket, az őket megillető alapjogaikban, valamilyen vélt vagy valós sérelem ért, akkor meghatározott törvényi feltételek teljesülése esetén, jogosultak az alkotmánybírósághoz fordulni az ügyük kivizsgálása érdekében. Ezt a célt szolgáló eljárás, az alkotmányjogi panasz,⁴ amely az egyéneket megillető alapjogok védelmének egyik leghatékonyabb eszköze.⁵

Az alapjogok az embert születésétől fogva, emberi mivoltából kifolyólag megilletik, melyeket nem az állam ad, hanem azok alkotmányba foglalásával csupán elismeri, tiszteletben tartja és védelemben részesíti. Az alapjogok védelmét hivatott biztosítani az alkotmánybíróság az alkotmányjogi panaszon keresztül, amely az alapvető jogaiban sérelmet szenvedett egyén vagy szervezet által indítványozott, az alkotmánybíróság eljárásának megindítására szolgáló eszköz, valamely egyedi vagy normatív állami aktus ellen irányul, és a megtámadott aktus alkotmányellenességének megállapításához, és a panaszos jogsérelmének orvoslásához vezethet.⁶

2.2. Az alkotmányjogi panasz az Alaptörvényben

Magyarországon az Alaptörvény jelentősen átalakította és alkotmányos szintre emelte az Alkotmánybíróság hatásköreinek közel teljes listáját.⁷ Az

¹ Bodnár Eszter – Sonnevend Pál – Török Bernát: Az alkotmányjogi panasz – intézménytörténet és nemzetközi kitekintés. In: Bitskey Botond – Török Bernát (szerk.): *Az alkotmányjogi panasz kézikönyve*. Budapest, HVG ORAC, 2015. 19.

² Sólyom László: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*. Budapest, Osiris, 2001. 252.

³ Pokol Béla: *Jogelmélet*. Budapest, Századvég, 2005. 96–97.

⁴ Legény Krisztián: Az alkotmánybíráskodás modelljei. In: Tóth Judit – Legény Krisztián (szerk.): *Összehasonlító alkotmányjog*. Budapest, CompLex, 2006. 237–238.

⁵ Gerhard Dannemann: *Constitutional Complaints: The European Perspective*. Cambridge University Press, 1994. 142.

⁶ Bodnár–Sonnevend–Török i. m. 19.

⁷ Alaptörvény 24. cikk.

Alaptörvény hatálybalépésével az Alkotmánybíróság jellegadó hatásköréként az *actio popularis*-t felváltotta az alkotmányjogi panasz jogintézménye.

Az Abtv. 27. §-a szerinti 'valódi' alkotmányjogi panasz az alaptörvény-ellenes bírói döntéssel szemben nyújtható be. Az indítványozó a konkrét ügyben érintett személy vagy szervezet lehet, ha az ügy érdekében a jogorvoslatokat kimerítette, vagy jogorvoslati lehetőség nincs számára biztosítva.⁸ Ha a bírósági döntést alkotmányellenesnek véli az egyedi ügyben érintett fél, akkor a szubszidiaritás elvének megfelelően, a rendes jogorvoslati lehetőségek kimerítését követően, az Alkotmánybírósághoz fordulhat és kérelmezheti az Alaptörvény-ellenesnek vélt bírósági döntés felülvizsgálatát. Azonban ehhez nem elegendő a jogsérelem pusztá tényének megállapítása, mert annak alkotmányossági szempontból is relevánsnak kell lennie (alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdés⁹), viszont hordoz magában jogorvoslati jelleget is, ugyanis a bírói döntés megsemmisítésével megnyílik a lehetőség a jogsérelem orvoslására. Az alkotmányjogi panasz tehát nem rendes jogorvoslat, de valódi alapjogvédelmi eszköz.¹⁰

Az Alkotmánybíróság alkotmányossági szempontból felülvizsgálhatja, adott esetben megsemmisítheti a bírósági döntéseket, ennek köszönhetően a törvényhozó és a végrehajtó hatalmon kívül, a harmadik hatalmi ággal szemben is érvényesül az alkotmány szupremáciája.¹¹

Az alkotmányjogi panasz 1) jogorvoslatot biztosít az alkotmányos jogok megsértése esetén; 2) olyan külön eljáráshoz vezetnek, amely kizárólag a kérdéses aktus alkotmányosságával, és nem más jogi kérdésekkel foglalkozik; 3) a támadott jogi aktus által hátrányosan érintett személy indítványozhatja; 4) az alkotmányjogi panaszt elbíráló bíróság hatáskörrel rendelkezik arra, hogy a sértett jogait helyreállítsa.¹²

2.3. Az alkotmányjogi panasz kettős funkciója

Az alkotmányjogi panasz kettős funkcióval rendelkezik, egyszerre tölt be szubjektív jogvédelmi szerepet, miközben objektív alapjogvédelmi eszközként is szolgál. Az az egyén alapjogsérelmének orvoslására irányul, egyfajta eljárás-

⁸ Abtv. 27. § (1).

⁹ Abtv. 29. §.

¹⁰ Lenkovics Barnabás: Jogelvek és alkotmányjogi panaszok. *FORVM Acta Universitatis Szegediensis – Acta Iuvenum*, 2015/2. 86.

¹¹ Bodnár–Sonnevend–Török i. m. 22.

¹² Dannemann i. m. 142.

jogi garanciaként lehetővé teszi az egyének számára az alanyi alapjogaikban bekövetkezett sérelem reparálásának a kikényszerítését.¹³ Az alkotmányjogi panasz e rendeltetésében tetten érhető az állam objektív intézményvédelmi kötelezettségének a megjelenése, mivel elősegíti az alapjogában sérelmet szenvedett fél alapjogi jogosultságának az érvényre juttatását.¹⁴

Az alkotmányjogi panasz abban különbözik más alkotmánybírószági eljárásoktól, hogy ennek nem 'mellékterméke', hanem egyenes célja az alapjogvédelem, míg egyéb eljárásai általánosságban a jogrend integritásának védelmére hivatottak és legfeljebb közvetve biztosítanak alapjogvédelmet. Az alkotmányjogi panasz objektív alapjogvédelmi szerepe nem a konkrét ügy keretei között értelmezendő, azon túlmutatva konkretizálja, értelmezi a panaszban érintett alapjog tartalmát, ezáltal fejleszti az alkotmányjogot és az alapjogok tiszteletben tartására neveli a politikai közösséget.¹⁵ Az alkotmánybírószági határozatokban kifejtettek nem csupán a konkrét ügy kapcsán bírnak relevanciával. Pokol Béla szerint az alkotmánybírószági határozatok indokolásaiban fellelhető „igen absztrakt és így a tényleges tartalmat illetően homályt jelentő alkotmányi rendelkezéseket meghatározott irányokban konkretizálják, és egy-egy absztrakt alkotmányi előírásból konkrétabb jogokat olvasztanak ki.” Az ilyen indokolások „messze meghaladják az apropót adó konkrét ügy mikénti eldöntésének jelentőségét, és ténylegesen inkább alkotmány-kiegészítésnek lehetne nevezni ezeket”¹⁶

2.4. Az alkotmányjogi panasz befogadása/visszautasítása

Az Abtv. meghatározza az alkotmányjogi panasz indítványozására jogosultak körét, ám ez nem jelenti azt, hogy az Alkotmánybíróság minden beérkezett panasszal érdemben foglalkozik. A testület teherbíró képessége, illetve a valóban alkotmánybírószági döntéshozatalra szoruló ügyek kiszűrése céljából az alkotmányjogi panaszoknak először a befogadási eljáráson kell átesniük, ennek szabályait az Abtv. és az Alkotmánybíróság 1001/2013. (II. 27.) AB Tü. határo-

¹³ Bodnár–Sonnevend–Török i. m. 24.

¹⁴ Balogh Zsolt: Alapjogok általános rész. In: Balogh Zsolt – Schanda Balázs (szerk.): *Alkotmányjog - Alapjogok*. Budapest, Pázmány Press, 2022. 36–41.

¹⁵ Bodnár–Sonnevend–Török i. m. 24–25.

¹⁶ Pokol Béla: *Az alkotmánybíráskodás szociológiai és politológiai kérdései*. Budapest, Kairos, 2014. 4.

zata az Alkotmánybíróság ügyrendjéről (továbbiakban: Ügyrend) tartalmazza.¹⁷ A befogadás formai kritériumai a törvényben rögzített határidők megtartása és a határozott kérelem megléte, tartalmi feltétel az érintettség és a jogorvoslati lehetőségek kimerítése vagy hiánya.

Az Abtv. 29. §-a szerint az Alkotmánybíróság az alkotmányjogi panaszokat csak a bírói döntést érdemben befolyásoló alaptörvény-ellenesség vagy alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdés esetén fogadja be. E két feltételt nem választotta szét élesen a testület a befogadási eljárás során. A hivatkozott szakaszhoz kapcsolódó visszautasítási okok rendszerét nem dolgozta ki az alkotmánybíróság gyakorlata, de vannak főbb szempontok, amelyek mentén határoz a testület a panasz befogadhatóságáról: 1.) a konkrét probléma nem alkotmányossági kérdés; 2.) rendes bírói jogértelmezési kérdésről van szó; 3.) az indítvány a tényállás felülvizsgálatára, azaz rendes jogorvoslatra irányul; 4.) az indítványozó a bizonyítékok újraértékelését és mérlegelését kéri; 5.) nem tartalmaz új alkotmányossági kérdést; 6.) az alkotmánybírósági eljárás nem érintené érdemben az indítványozó helyzetét; 7.) nyilvánvalóan alaptalan az indítvány.¹⁸ Az alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdés tartalmának inkább a negatív oldalát dolgozta ki az Alkotmánybíróság gyakorlata, tehát azt tisztázták, hogy mi nem minősül alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdésnek.¹⁹ E kérdéskör pozitív oldalának megválaszolása igen nehéz, mivel az Alkotmánybíróság gyakorlatából nem derül ki melyek azok az ügyek, amelyeket biztosan befogad a testület.²⁰ Az Alkotmánybíróságnem fogadja be: 1.) a felhasznált bizonyítási eszközök kiválasztását vagy mellőzését; 2.) a tényállás megállapítását; 3.) a bizonyítékok bíróság általi értékelését; 4.) az alkalmazandó jogszabályok kiválasztását vitató beadványokat.²¹

Az Alkotmányon alapuló alkotmánybírósági gyakorlat megszorítóan értelmezte az alkotmányban biztosított jog sérelmét. Jó példa erre a jogállamiság

¹⁷ Bitskey Botond – Köblös Adél – Rajos Krisztina: Az alkotmányjogi panasz eljárás általános szabályai. In: Bitskey Botond – Török Bernát (szerk.): *Az alkotmányjogi panasz kézikönyve*. Budapest, HVG-ORAC, 2015. 60.

¹⁸ Bitskey Botond – Fröhlich Johanna – Gárdos-Orosz Fruzsina – Rajos Krisztina: Az egyes alkotmányjogi panasz eljárások különös szabályai. In: Bitskey–Török (szerk.) i. m. 143–145.

¹⁹ Uo. 212.

²⁰ Cservák Csaba: Az alkotmányjogi panasz mint jogorvoslat. In: Udvary Sándor (szerk.): *70 Studia in honorem Imre Szabó*. Budapest. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2021. 73.

²¹ Tóth J. Zoltán: A „valódi” alkotmányjogi panasz használatba vétele: az Abtv. 27. §-a szerinti panasz első két éve az Alkotmánybíróság gyakorlatában. *Jogtudományi Közöny*, 2014/5. 231.

sérelmére való hivatkozás,²² ugyanis ez esetben az Alkotmánybíróság csak a kellő felkészülési idő hiányára vagy a hátrányos visszamenőleges hatályú jogalkotás elvének megsértésére alapozott indítványokat fogad be.²³ Amennyiben az alkotmánybíráskodás során az egyéni jogvédelemre helyeződik a hangsúly, indokolt az indítványozói kör szélesítése. Ez fordítva is igaz, ha az absztrakt normakontroll a jellegadó hatáskör, akkor jobban lehet ragaszkodni ahhoz, hogy csak az alkotmányban biztosított jogok sérelmére hivatkozással lehessen alkotmányjogi panaszt benyújtani.²⁴ Egyes álláspontok szerint az absztrakt normakontroll indítványozói körének lényeges szűkítése esetén, az alapjogvédelem hatékonysága szempontjából az alkotmányjogi panasz eljárás lehetőségeit kiterjesztően kell értelmezni, azaz a jogsérelmet tágan kell értelmezni ahhoz, hogy az alapjogvédelmi funkció valóban hatékonyan tudjon érvényesülni.²⁵ A kiterjesztő hatáskörértelmezés azonban magában hordozza azt is, hogy az Alkotmánybíróság egyfajta 'szuperbírássá' válhat.²⁶

3. Az Alkotmánybíróság szerepe az igazságszolgáltatási rendszerben

3.1. Az Alkotmánybíróság bírósági jellege

Az alkotmányjogi panasz következtében Alkotmánybíróság tevékenysége távolabb került a politikai szférától (törvényhozói és végrehajtói hatalom jogi aktusainak felülvizsgálata), ezáltal a jogalkotás helyett a jogalkalmazás alkotmányos kontrolljára helyeződött át a hangsúly.²⁷ Egyes nézetek szerint ennek következtében „az Alkotmánybíróság a rendes bírósági szervezetrendszer része lett, és ezzel a korábbi négyszintű bírósági rendszer ötödik, legfelsőbb fokára

²² 3268/2012. (X. 4.) AB végzés, Indokolás [14].

²³ Csink Lóránt – Fröhlich Johanna: Mire lehet alkotmányjogi panaszt alapítani? A jogvédelem alapjául szolgáló alaptörvény-ellenesség és az Alaptörvényben biztosított jog fogalma. In: Gárdos-Orosz Fruzsina (szerk.) *Normativitás és empiria: A rendes bíróságok és az alkotmánybíróság kapcsolata az alapjog-érvényesítésben, 2012–2016*. Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Jogtudományi Intézet, 2020. 43–47.

²⁴ Csink–Fröhlich i. m. 2.

²⁵ Uo. 21.

²⁶ Cservák (2021) i. m. 71.

²⁷ Gárdos-Orosz Fruzsina: Alkotmánybíróság 2010–2015. In: Jakab András – Gajduscheck György (szerk.): *A magyar jogrendszer állapota*. Budapest, MTA JTI, 2016. 451.

lépett, mivel az egyedi ügyben hozott határozatot érdemben is felülbíráhatja.”²⁸ Más megközelítésből nézve pedig „az Alkotmánybíróság – következetes gyakorlata szerint – nem tekinthető a bírósági szervezetrendszer egyik felülbírálati fórumának.”²⁹ Schanda Balázs álláspontja szerint a „hatásköri változások nyomán az Alkotmánybíróság bírósággá vált, anélkül, hogy a bírósági szervezeti rendszer részévé vált volna” és az Alkotmánybíróságot tényleges jogorvoslati fórumnak tekinti.³⁰ Az alkotmányjogi panasz jogorvoslati jellegének bizonyosságát erősíti, hogy az Emberi Jogok Európai Bírósága elismerte hatékony jogorvoslatként és a panasz kimerítését a bírósághoz fordulás előfeltételévé tette.³¹

Az Alkotmánybíróság bírósági jellege mellett szól, hogy a jogalkalmazás alkotmányossága szempontjából a testület a rendes bíróságok fellebbviteli fórumává vált, mivel megvizsgálja, hogy a bírói döntés megfelel-e az Alaptörvénynek. Az Alkotmánybíróság határozata objektív jogrendvédelmi funkciója miatt az egyedi ügyön túlmutatva formálja jogalkalmazói gyakorlatot és az *erga omnes* hatályából kifolyólag a jogrendet is, így jogalakító szerepét tekinthetjük úgy is, hogy a törvényhozás és a bírászkodás között helyezkedik el.³² Emellett érdemes figyelembe venni azt is, hogy az alapjogi igényét érvényesítő indítványozó minden esetben olyan jogvédelemért megy az Alkotmánybírósághoz, amit a bíróságtól kellett volna megkapnia.³³ Az Alaptörvénynek megfelelő döntéshozatal minden bíróságnak feladata, az Alkotmánybíróság fellebbviteli fórumként megvizsgálja, hogy az ügyben eljáró bíró az Alaptörvénynek megfelelően döntött-e. Eljárása eredményeként azonban nem döntheti el a konkrét ügyet, csupán kasszációs jogkörrel rendelkezik, a határozatban foglalt indokolás viszont meghatározza az alkotmányos értelmezést, ezáltal befolyásolja a jogvita végleges kimenetelét, tehát érdemi hatást gyakorolhat a végleges döntésre.³⁴ A bírászkodás első lépése a tényállás megállapítása, ezt követően kell megtalálni

²⁸ Király Lilla: A tisztességes eljárás elvének érvényesülése a polgári eljárásokban. In: Tóth J. Zoltán (szerk.): *A tisztességes eljáráshoz való jog*. Budapest, Wolters Kluwer, 2021. 88.

²⁹ Czine Ágnes: Az alkotmányjogi panasz és a tisztességes eljárás egyes kérdései. In: Tóth (szerk.) i. m. 123.

³⁰ Schanda Balázs: Az alkotmánybíráskodás új szerepe az Alaptörvény első évtizedében: Kompromisszumok, identitás és jogfejlesztés. *Acta Humana*, 2021/2. 118.

³¹ Szalontay v. Hungary, App. no. 71327/13 2019., április 4-i ítélet.

³² Gárdos-Orosz (2016) i. m. 449.

³³ Vissy Beatrix: A bírói döntések alkotmánybírói felülvizsgálata mint a politikai hatalom korlátozásának eszköze? In: Gárdos-Orosz Fruzsina – Sente Zoltán (szerk.): *Jog és politika határán – Alkotmánybíráskodás Magyarországon 2010 után*. Budapest, HVG-ORAC, 2015. 361.

³⁴ Gárdos-Orosz (2016) i. m. 450.

azt a jogi normát, ami az ügyben feltárt tényekre vonatkozik, majd a megtalált jogszabályt alkalmazni kell a konkrét esetre. E folyamat végeredménye, és ezáltal a bírászkodás központi eleme a döntés. Az alkotmánybírászkodás is hasonlóan működik, csak az Alkotmánybíróság az Alaptörvény rendelkezéseit alkalmazza a konkrét ügyben.³⁵

Bragyova András az Alkotmánybíróság és a rendes bíróságok tevékenysége közötti különbségekre akképpen mutatott rá, hogy míg az előbbi alkotmányjogi panasz alapján a jogrendszernek az egyén alapjogait korlátozó, alkotmányellenes jogi normákat vizsgálja felül (szerinte ezáltal normakontrollt is végez), addig az utóbbi ezzel szemben az érvényes jog értelmezésére és alkalmazására irányul. Továbbá kiemeli, hogy a jogvitákat, tehát az érvényes jog jelentéséről szóló vitákat egyedül a bíróságok dönthetik el véglegesen.³⁶ Az Alkotmánybíróság soha nem dönti el a perbeli jogvitát, a keresetről vagy a vádról csak a bíróság dönthet véglegesen, a bírói döntés megsemmisítése csak egy újabb eljárás lehetőségét teremti meg.³⁷

Az Alkotmánybíróság közelebb került a rendes bíróságokhoz azáltal, hogy jogorvoslati fórumként egyedi ügyeket bírál felül és hoz döntéseket. A testület az Alaptörvény rendelkezéseit alkalmazza, a bíróságok döntéseiket a jogszabályokra alapítják (az ügy alapjogi vonatkozásainak figyelembevételével). A jogvitákat kizárólag a bíróságok dönthetik el véglegesen, illetve a bírósági eljárások lényegét jelentő kontradiktóriusság a testület előtti ügyekre nem jellemző, ezért álláspontom szerint az Alkotmánybíróság nem tekinthető bíróságnak.

3.2. Az Alkotmánybíróság alkotmányjogi panasszal kapcsolatos hatáskörértelmezése

Az alkotmányjogi panasz jellegadó hatáskörre válása miatt, sok múlik az Alkotmánybíróság szerepfelfogásán a tekintetben, hogy az indítványok befogadására vonatkozó szabályokat kiterjesztően vagy megszorítóan értelmezi-e. A kiterjesztő értelmezés hozzájárulhat a testület szubjektív alapjogvédelmi

³⁵ Berkes Lilla–Csink Lóránt: Az Alkotmánybíróság és a rendes bíróság kapcsolatrendszere. In: *Az Alaptörvény érvényesülése a bírói gyakorlatban III. – Alkotmányjogi panasz: az alapjog érvényesítés gyakorlata*. Budapest, HVG-ORAC, 2019. 327–328.

³⁶ Bragyova András: A bírósági ítélet alkotmányellenessége. Alkotmánybírászkodás és rendes bírászkodás az alkotmányjogi panasz vizsgálatában. In: *Az Alaptörvény érvényesülése a bírói gyakorlatban II. – Alkotmányjogi panasz: a hatáskörrel kapcsolatos kérdések*. Budapest, HVG-ORAC, 2019. 105.

³⁷ Uo. 111.

funkciójának hatékonyabb ellátásához, azonban magában hordozza azt a lehetőséget is, hogy az Alkotmánybíróság egyfajta 'szuperbírósággá' válik és jelentős mennyiségű ügyet bírál el 'negyedfokú bíróságként'. A megszorító értelmezés alapján az Alkotmánybíróság csak nagyon kevés ügyet fogadna be, ami az alkotmányjogi panasz lényegi elemére, a szubjektív alapjogvédelemre gyakorolna negatív hatást.³⁸

Az alkotmánybírói gyakorlat következetesen elutasítja ezt a fajta 'szuperbírói' szerepkört. A testület döntéseiben rendszeresen hivatkozik arra, hogy az Alkotmánybíróság „a bírói döntésben foglalt jogértelmezés Alaptörvénnyel való összhangját vizsgálja, azt, hogy a jogszabály alkalmazása során a bíróság az Alaptörvényben biztosított jogok alkotmányos tartalmát érvényre juttatta-e. Az Alkotmánybíróság nem vonhatja el az ítélkező bíróságok hatáskörét az előttük fekvő tényállás elemeinek átfogó mérlegelésére, eljárása nem vállalhat a megelőző bírói eljárás teljes felülvizsgálatává, vagyis negyedfokú jogorvoslattá.”³⁹ Az Alkotmánybíróság nem vizsgálja felül a bíróságok által megállapított tényállást, nem mérlegelheti az egyedi ügyben megállapított bírói jogértelmezés helyességét, mert az a rendes bíróságok hatáskörébe tartozik. A felülvizsgálat során az Alkotmánybíróság azt nézi, hogy a bíró felismerte-e az ügy alapjogi vonatkozásait és az érintett alapjog alkotmányos tartalmát érvényre juttatva értelmezte-e az alkalmazandó jogszabályokat.⁴⁰

Az Alkotmánybíróság gyakorlata azonban ennél valamivel árnyaltabb, ugyanis a véleménynyilvánítás szabadságával összefüggő ügyekben (becsület-sértés, rágalmozás), gyakran ténykérdésekben is döntést kell hoznia a testületnek.⁴¹ Ennek oka, hogy már a bírói eljárásban is az Alkotmánybíróság által kidolgozott mércék alapján kell eldönteni, hogy a kijelentés tényállításnak vagy véleménynek tekintendő-e. Az ilyen esetekben nehezen határolható el az alkotmányossági és a törvényességi szint között húzódó határ, mivel a törvényességi kérdésben elkövetett hiba súlyossága Alaptörvény-ellenes bírói döntéshez vezethet. A döntéshozatalban nagy szerepe van az alkotmányjognak

³⁸ Cservák (2021) i.m. 71–72.

³⁹ 3231/2012. (IX.28) Ab végzés, Indokolás [4]; 14/2019. (IV. 17.) AB határozat, Indokolás [20]; 3089/2019. (IV. 26.) AB határozat, Indokolás [23].

⁴⁰ Zakariás Kinga: A bírói döntések alkotmánybírói felülvizsgálatának terjedelme a német és magyar gyakorlatban. *Alkotmánybírói Szemle*, 2019/2. 27.

⁴¹ Cservák (2022) i. m.

is, ami nevezhető a jogágak közötti szoros összekapcsolódás vagy a közvetlen alapjogi kihatás elvének.⁴²

Egy másik döntésében a testület kifejti, hogy

„az Abtv. 27. §-ából következően nem tekinthető a bírósági szervezetrendszer egyik felülbírálati fórumának, és valójában e hatásköre is – az indítványozó Alaptörvényben biztosított jogának védelmén keresztül – az Alaptörvény védelmét biztosítja [Alaptörvény 24. cikk (1) bekezdés]. A rendes bíróságok által elkövetett vélt vagy valós jogszabálysértések ezért önmagukban nem adhatnak alapot alkotmányjogi panasz előterjesztésére. Ellenkező esetben az Alkotmánybíróság burkoltan negyedfokú bírósággá válna.”⁴³

Az Alkotmánybíróság az idézett végzésében is megerősíti, hogy nem része a bírósági szervezetrendszernek, eljárása során nem bírálhatja felül teljes mértékben a bírói döntéseket, még akkor sem, ha a bírósági eljárás során jogszabálysértést észlelne. Az alkotmányjogi panasz által biztosított hatásköre alapján a bírói döntés alkotmányossági felülvizsgálatán nem terjeszkedhet túl, olyan ügyet érdemben nem is vizsgálhat, amelyben az indítványozó pusztán jogszabálysértésre vagy jogértelmezési helytelenségre hivatkozik. A jogviták eldöntése kizárólag a rendes bíróságokra tartozik, az Alkotmánybíróság e tekintetben nem léphet a helyükbe.⁴⁴ E határozatában a testület utal arra is, hogy az egyén szubjektív alapjogain keresztül az Alaptörvény objektív védelmét is ellátja.⁴⁵

Az Alaptörvény 28. cikke a bíróságok számára alkotmányos kötelezettségként írja elő, hogy az ítélkező tevékenységük során a jogszabályokat az Alaptörvénnyel összhangban értelmezzék.⁴⁶ A bíróságnak a jogszabályok által kijelölt értelmezési kereteken belül kell azonosítaniuk az eléjük kerülő ügy alapjogi vonatkozásait, valamint a bírói döntésben alkalmazott jogszabályokat

⁴² Orbán Endre: A bírói döntések ellen benyújtott alkotmányjogi panaszok tapasztalatai. *Pázmány Law Working Papers*, 2016/20. 21–24.

⁴³ 3268/2012. (X. 4.) AB végzés, Indokolás [28].

⁴⁴ Darák Péter: Az alkotmányjogi panasz bírói szemmel. *Alkotmánybírósági Szemle*, 2012/1. 71–72.

⁴⁵ Zakariás Kinga: A bírói döntések alkotmánybírósági felülvizsgálata terjedelmének dogmatikai keretei – a jogalkalmazás közvetlen és közvetett alapjogsértésének kontrollja a német és magyar gyakorlat tükrében. *Állam-és Jogtudomány*, 2021/4. 108–109.

⁴⁶ 7/2013. (III. 1.) AB határozat, Indokolás [33]; 28/2013. (X. 9.) AB határozat, Indokolás [29]; 3/2015. (II. 2.) AB határozat, Indokolás [17].

az érintett alapjog alkotmányos tartalmára tekintettel kell értelmezniük. A bíróságoknak a jogszabályok Alaptörvénnyel való összhangját hivatalból kell vizsgálniuk, abban az esetben is, ha egyébként az összhangot vélelmezik.⁴⁷ Emellett érdemes figyelembe venni, hogy alkotmányjogi panasszal kapcsolatos eljárás során az Alkotmánybíróság konkrét bírói döntéseket semmisíthet meg.⁴⁸ A rendes és rendkívüli jogorvoslatok során eljáró fellebbviteli bíróságok gyakorlatához hasonlóan az ítélező bírának – amennyiben nem szeretnék, hogy a döntésüket az Alkotmánybíróság megsemmisítse – be kell építeniük döntésük indokolásába az ügy alapjogi vonatkozásával kapcsolatos érvelésüket, az Alkotmánybíróság gyakorlatának ismerete alapján, a testület várható döntésének szem előtt tartásával.⁴⁹ Ezáltal a bíróságok elé kerülő ügyek alapjogi vonatkozásai tekintetében a bírák jogértelmező, jogalkalmazó tevékenysége is szigorú alkotmányos kontroll alá került.⁵⁰ Az Alkotmánybíróság hatásköre és gyakorlata alapján is csak és kizárólag az ügy alapjogi vonatkozásait vizsgálhatja felül és semmisítheti meg a bírói döntéseket, a szakjogi kérdések értelmezésére és felülvizsgálatára nem rendelkezik hatáskörrel.⁵¹

4. Az alkotmányjogi panasz mint jogorvoslat

4.1. A jogorvoslathoz való jog

Az Alaptörvény XXVIII. cikkének (7) bekezdése *szerint* „Mindenkinek joga van ahhoz, hogy jogorvoslattal éljen az olyan bírósági, hatósági és más közigazgatási döntés ellen, amely a jogát vagy jogos érdekét sérti.” A jogorvoslathoz való jog lényegi tartalma az érdemi határozatok tekintetében a más szervhez, vagy ugyanazon szervezeten belüli magasabb fórumhoz fordulás lehetősége.⁵² A jogorvoslathoz való alapjog biztosítását az jelenti, ha az eljárásban a törvény garantálja az érintett számára, hogy ügyét az alapügyben eljáró szervtől különböző szerv bírálja el.⁵³

⁴⁷ Varga Zs. András: Az egyedi normakontroll iránti bírói kezdeményezések eljárásjogi feltételei. *Eljárásjogi szemle*, 2016/1. 7.

⁴⁸ Varga (2016) i. m. 5.

⁴⁹ Orbán i. m. 13–14.

⁵⁰ Darák i. m. 70.

⁵¹ 3117/2016. (VI. 21.) AB végzés, Indokolás [16].

⁵² 35/2013. (XI. 22.) AB határozat, Indokolás [16].

⁵³ 3146/2018. (V. 7.) AB határozat, Indokolás [23].

A jogorvoslathoz való jog kapcsán az Alkotmánybíróság megállapította azt is, hogy „minden jogorvoslat lényegi, immanens eleme a jogorvoslás lehetősége, vagyis a jogorvoslat fogalmilag és szubsztanciálisan tartalmazza a jogsérelem orvosolhatóságát.”⁵⁴ Tehát a jogorvoslati fórumnak le kell folytatni a jogszabályok által meghatározott eljárást és el kell végeznie a megtámadott határozat érdemi felülvizsgálatát. Az Alkotmánybíróság a jogorvoslathoz való jog immanens elemének tartja az indokolási kötelezettséget – melyet a tisztességes eljáráshoz való jogból vezetett le⁵⁵ –, mivel az érintett alapjog hatékony gyakorlására kizárólag a bíróság vagy hatóság döntését alátámasztó indokok ismeretében nyílik valódi lehetőség.⁵⁶ Az Alkotmánybíróság értelmezésében az Alaptörvény megköveteli, hogy a jogorvoslati jog nyújtotta jogvédelem hatékony legyen, vagyis ténylegesen érvényesüljön és képes legyen a döntés által okozott sérelem orvoslására.⁵⁷

4.2. Az alkotmányjogi panasz jogorvoslati jellege

2012-ben az Alkotmánybíróság megállapította, hogy az alkotmányjogi panaszt jogorvoslatnak tekinti. Ez következik egyrészt abból, hogy a törvény a jogintézményt panasznak nevezi, másrészt, hogy az egyéb jogorvoslati lehetőség kimerítése után, vagy más jogorvoslati lehetőségek hiányában, tehát végső jogorvoslatként biztosítja a jogosult számára. Az alkotmányjogi panasz intézményét ez a jogorvoslati funkció különbözteti meg az utólagos normakontrolltól.⁵⁸

Néhány évvel később a testület ennél sokkal részletesebben, árnyaltabban fogalmazott a panasz jogorvoslati jellege kapcsán: a bírói döntéssel szemben benyújtott alkotmányjogi panaszt, nem tekinti hagyományos értelemben vett jogorvoslatnak. Az Alkotmánybíróság az alkotmányjogi panasz intézményén keresztül is kizárólag az Alaptörvényt és az abban elismert jogokat oltalmazhatja, ennek megfelelően a bírói döntések felülvizsgálata során az Alaptörvényben és az elfogadott nemzetközi emberi jogi egyezményekben elismert alapjogi követelményrendszer tényleges érvényesülését garantálja.

⁵⁴ 18/2017. (VII. 18.) AB határozat, Indokolás [10]

⁵⁵ 7/2013. (III. 1.) AB határozat, Indokolás [33].

⁵⁶ Wiedemann János: A jogorvoslathoz való jog az Alkotmánybíróság gyakorlatában. *Jogelméleti Szemle*, 2019/1. 177.

⁵⁷ 3106/2023. (III. 14.) AB határozat, Indokolás [45].

⁵⁸ 3367/2012 (XII. 15.) AB határozat, Indokolás [11].

„Ennek megfelelően az Alkotmánybíróság következetes gyakorlata szerint nem vizsgálja, hogy a bírói döntés indokolásában megjelölt bizonyítékok és megjelenő érvek megalapozottak-e, a jogalkalmazó helytállóan értékelte-e ezeket a bizonyítékokat és érveket, illetve a konkrét ügyben a bírói mérlegelés eredményeként megállapított tényállás, valamint az abból levont következtetés megalapozott-e, mint ahogy azt sem vizsgálja, hogy bíróságok jogértelmezése helyesen illeszkedik-e a jogági dogmatika általánosan elfogadott szabályaihoz.”⁵⁹

Az alkotmányjogi panasz és az egyéb eljárásokban szabályozott jogorvoslatok között meghatározó különbség, hogy míg az utóbbiak tekintetében a jogorvoslati fórum előtt is kontradiktórius jellegű eljárást folytatnak le, addig az előbbi esetében hiányzik az ellenérdekű fél. Az Alkotmánybíróság nem vizsgálja felül a bírói döntés szakjogi kérdésekben hozott állásfoglalásait vagy annak megalapozottságát, nem a keresetet vagy a vádat bírálja el. Az alkotmányjogi panasz kizárólag az alapjogsérelem orvoslásának eszköze. A panasz kettős funkciójának jellegzetessége, hogy az nem csak szubjektív, hanem objektív alapjogsérelem is egyben. Az alkotmányjogi panasz célja – és ezáltal jogorvoslati jellege is – kettős: a bírói döntéssel okozott szubjektív alapjogsértés orvoslása és az alkotmányos jogrend objektív védelme. Az egyént ért alapjogsérelem közvetlen orvoslására szolgál az alaptörvény-ellenes bírói döntés megsemmisíthetősége. Az Alaptörvény objektív védelme pedig úgy valósul meg, hogy az Abtv. 28. § szerint a testület a „jogszabály Alaptörvénnyel való összhangját illető vizsgálatot is lefolytathatja.” Ez alapján az alkotmányjogi panasz megkülönböztethető a rendes bírósági eljárások során igénybe vehető jogorvoslattól és egy különleges, alkotmányos jogorvoslatnak tekinthető.⁶⁰

Varga Zs. András az alkotmányjogi panasz mint jogorvoslat sajátosságait a következőképpen foglalja össze: 1.) elsődleges alapjogvédő állami intézmények a rendes bíróságok; 2.) az alkotmányjogi panasz jogorvoslat, még ha rendkívül sajátos is; 3.) az alkotmányjogi panasz benyújtójának alanyi joga van ahhoz, hogy ügyében az Alkotmánybíróság határozzon; 4.) az Alkotmánybíróságnak az Alaptörvényen alapuló joga van ahhoz, hogy az alkotmányellenes bírósági ítéletet megsemmisítse; 5.) a jogsérelemnek ezért az Alkotmánybíróság eljárása

⁵⁹ 3056/2017. (III. 20.) AB végzés, Indokolás [19].

⁶⁰ Varga Zs. András: A tényleges alkotmányjogi panasz mint sajátos jogvédelmi eszköz In: Boros Anita (szerk.): *A közigazgatási jogvédelem és jogérvényesítés alapintézményei*. Budapest, Nemzeti Közszerkesztési Egység, 2019. 140.

folytán kell orvosolhatónak lennie, különben a panasz a jogorvoslati jellegét veszítené el, ami lényegi elem, mert ez különbözteti meg az utólagos normakontrolltól.⁶¹

4.3. A jogorvoslat hatékonysága

Az alkotmányjogi panasz jogorvoslati hatékonysága ellen szólnak az olyan esetek, amikor az indítványozó a jogvita észszerű időn belüli elbírásához való jogának sérelmét állítja, amelyről a testület megállapította, hogy az Alaptörvényben biztosított jogok körébe tartozik és alkotmányjogi panasz tárgyát képezheti.⁶² Ebben az esetben még ha igaza is van az indítványozónak, az Alkotmánybíróság lényegében tehetetlen, nincsenek meg az eszközei arra, hogy orvosolja az alapjogsérelmet. Az Alkotmánybíróság az ügy észszerű időn belüli elbírálásával összefüggésben kifejtette, hogy az Alkotmánybíróságnak nincs hatásköre arra, hogy egy adott bírósági eljárás jelentős elhúzódásából eredő következményeket enyhítse vagy orvosolja. Amennyiben az indítványban támadott határozatot megsemmisítené az a már egyébként is indokolatlanul hosszúra nyúlt eljárás további elhúzódásához vezetne, ezért nem lenne alkalmas a panaszost ért sérelem orvoslására.⁶³ Az Alkotmánybíróság megállapítása szerint erre tekintettel az eljárás elhúzódásából eredő sérelmek orvoslására elsősorban az eljáró bíróságok rendelkeznek a megfelelő jogi eszközökkel.⁶⁴

Az ilyen esetekben az Alkotmánybíróság felhívhatja az eljáró bíróság figyelmét az ügyek észszerű időn belüli elbírására vagy figyelmeztetheti az indítványozót, hogy kártérítési igényt érvényesíthet az eljáró bírósággal szemben.⁶⁵ Az eljárás elhúzódásából fakadó jogsérelmet azonban nem az Alkotmánybíróság orvosolja, ezért ebben az esetben az alkotmányjogi panasz nem tud hatékony jogorvoslatként funkcionálni.

⁶¹ Varga (2016) i. m. 6.

⁶² Czine Ágnes: *A tisztességes bírósági eljárás*. Budapest, HVG-ORAC, 2020. 187.

⁶³ 2/2017 (II. 10.) AB határozat, Indokolás [56].

⁶⁴ 4/2025. (VI. 4.) AB határozat, Indokolás [25].

⁶⁵ Czine (2020) i. m. 188.

5. Konklúzió

Az Alaptörvény szerinti alkotmányjogi panasz következtében az Alkotmánybíróság fő tevékenysége áthelyeződött a szubjektív alapjogvédelemre. Az elsőszámú alapjogvédő intézmények továbbra is a rendes bíróságok maradtak és a klasszikus jogorvoslati szerepkört is a bírói szervezetrendszer hivatott betölteni, az általuk esetlegesen elkövetett hibákat az Alkotmánybíróságnak nem feladata orvosolni. Ha a bírósági döntés nem vette figyelembe az ügy alapjogi vonatkozásait, vagy helytelenül értelmezte a felmerülő alapjogi kérdéseket, akkor az alkotmányjogi panasz alapján az Alkotmánybíróság helyreállítja az indítványozót ért alapjogsérelmet, így tehát panasz képes lehet betölteni a rendeltetése szerinti alkotmányos jogorvoslati szerepkört, ami eltér a klasszikus értelemben vett jogorvoslati jellegtől.

A jogorvoslathoz való jog részletesen kidolgozott dogmatikája szerint az alkotmányjogi panasz kétségtelenül hordoz magában egyfajta jogorvoslati jelleget, de nem tekinthető hagyományos értelemben vett jogorvoslatnak. Az Alkotmánybíróság következetesen elhatárolódik a 'szuperbírói' szerepkör betöltésétől és kizárólag az ügy alapjogi vonatkozását vizsgálja felül. Ennek köszönhetően a testület nem cseréli le az 'alkotmánybíráskodási' jellemzőit a klasszikus értelemben vett 'bírói' tevékenységre. Mindez azzal jár, hogy az alkotmányjogi panasz a 'hagyományos értelemben vett' jogorvoslattal ellentétben, egyfajta 'alkotmányos jogorvoslatnak' tekinthető.

AZ IGAZSÁGOSSÁG MINT JOGÁLLAMI RÉSZKÖVETELMÉNY DOGMATIKÁJÁRÓL

Pozsgai Péter

1. Bevezetés

Az Alaptörvénytől és a jogrendszer egészétől is elvárjuk, hogy igazságos legyen. Ugyanakkor mit jelent az, hogy igazságos? Hol függ össze a népfelség elvével és az abból fakadó legitimitáció követelményével? Ezek releváns kérdések, hiszen miképpen is lehetne követelni a jogalkotó hatalomtól egy olyan igazságosság-felfogás érvényesítését, amely mögött nincs felhatalmazás a néptől?

Az Alkotmánybíróság 1992-ben alkotmányellenesnek nyilvánította a Zétényi–Takács-fél igazságtételi törvényjavaslatot, mondván, hogy nem egyeztethető össze a jogállamiság elvével a rendszerváltozást megelőzően elkövetett, de politikai okból nem üldözött bűnelkövetők utólagos, visszamenőleges büntetőjogi felelősségre vonása, a büntethetőség elévülésére vonatkozó szabályok áttörésével.¹ A testület álláspontja szerint a jogállamiság, valamint az annak nélkülözhetetlen² elemét képező jogbiztonság elvét a jogalkotó hatalom mindenkor köteles betartani, mert „bármely politikai törekvés kizárólag az Alkotmány keretei között valósítható meg”.³ „Jogállamot nem lehet jogállam ellenében megvalósítani. A mindig részleges és szubjektív igazságosságnál a tárgyi és formális elvekre támaszkodó jogbiztonság előbbrevaló.”⁴ Az egyén felelőssége független az állami működéstől, az állam nevében eljáró hatóságok mulasztása vagy hibája nem értékelhető a bűncselekmény elkövetőjére hátrányosan.⁵

¹ Jakab András: 11/1992. (III. 5.) AB határozat – Zétényi–Takács-féle elévülési törvény. In: Gárdos-Orosz Fruzsina – Zakariás Kinga (szerk.): *Az Alkotmánybírósági gyakorlat*. Budapest, HVG-ORAC, 2021. 188.

² 9/1992. (I. 30.) AB határozat, ABH 1992, 59, 65.

³ 11/1992. (III. 5.) AB határozat, ABH 1992, 77, 81.

⁴ 11/1992. (III. 5.) AB határozat, ABH 1992, 77, 82.

⁵ Jakab i. m. 190–191.

Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a lex Zétényit már pusztán a „ha az állam politikai okból nem érvényesítette a büntető igényét” kitétel határozatlansága alkotmányellenessé teszi.⁶ Ezzel összefügg a 5/1999. (III. 31.) AB határozat is, amikor kimondja: „a jogbiztonság elvének és a törvénynek megfelelő megbüntetés alkotmányos követelményének konkurálása esetén az előbbi élvez elsőbbséget”.⁷ Meggyőződésem szerint e dokumentum is rávilágít a lex Zétényi ügyében hozott döntés és a *nullum crimen sine lege certa* büntetőjogi legalitási alevl⁸ lényegére: a nem egyértelmű üzenetet hordozó büntető rendelkezések esetén hierarchia állapítható meg az államra háruló kötelezettségek vonatkozásában. Elsősorban a jogbiztonságnak kell megfelelnie, és csak azután kerülhet sor a büntetésre. Az Alkotmánybíróság álláspontja aképpen árnyalható, hogy a jogbiztonság követelményének betartásával az állam még a jogállamiság követelményrendszerének megfelelő módon eleget tehet a büntetőjogi felelősségre vonásra irányuló kötelezettségének, a jogbiztonságot sértő módon azonban már nem – hiába lenne meg egyébként az akarata a kötelezettsége teljesítésére.

A lex Zétényi elfogadását tehát a törvényhozó úgy indokolta, hogy a kommunizmus évtizedei alatt politikai okból nem üldözött bűnelkövetők utólagos, az elévülési időre tekintet nélküli felelősségre vonása a társadalom által megkövetelt igazságosság körébe tartozik. Az Alkotmánybíróság több irányból is támadta az törvényt, azonban valamennyi érvelés magját a jogállamiság elvének megsértése, a jogbiztonság leromlása képezte. Ez fejeződik ki a szóban forgó AB határozat bemutatásának elején említett elvi tételben is: az igazságosság mindig részleges és szubjektív, a jogbiztonság hozzá képest előbbrevaló. Azt, hogy a jogállamiság e részkövetelményeinek látszólagos dogmatikai kollíziója igenis valóságos, a mai napig nem cáfolta meg a gyakorlat. Természetes, hogy egy tisztán elméletinek gondolt kérdés kevésbé kerül elő a mindennapi alkotmányjogi jogalkalmazás terén. Ugyanakkor a problémakör jelentős gyakorlati relevanciával is bír, tekintettel arra, hogy a magyar közjogi gondolkodást és a jogállamiság elvének tisztán alkotmányjogi szempontú megközelítését alapjaiban határozza meg egy erősen vitatható, ellentmondásokkal tűzdelt tétel, amely szerint a jogállamiság fogalmilag rendelkezik az egyenlő, de a jogbiztonsághoz képest mégiscsak egyenlőtlen igazságosság-elemmel. Ez utóbbi tartalmát azon-

⁶ Uo. 192–193.

⁷ 5/1999. (III. 31.) AB határozat, ABH 1999, 75, 83–84.

⁸ Nagy Ferenc: A büntetőjogi legalitás elvéről és alkotmányossági megítéléséről. *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica*, 2016/1. 486.

ban eddig még nem tárta fel egyetlen AB-határozat sem, sötétségben hagyva egy alapelvi részkövetelményt.

2. Jobbiztonság „vagy” igazságosság?

A lex Zétényi ügyében hozott alkotmánybíróági döntés nem csupán a jogállamiság fogalmi körének kialakítása szempontjából lényeges. Maga a határozat számos ponton kritizálható, e tanulmány viszont annak az igazságossághoz való viszonyulását hivatott elemezni.

Mindenekelőtt röviden érdemes visszautalni a döntés néhány elemére. Az Alkotmánybíróság ugyanis megállapítja a *nullum crimen sine lege* és a *nulla poena sine lege* elvek által áttételesen hordozott⁹ hátrányos visszamenőleges hatály tilalmát, amely jelen esetben az elévülési szabályok megváltoztatásán keresztül valósult meg. Kijelenti a jogbiztonság nélkülözhetetlenségét, a lezárt jogviszonyok érintetlenül hagyásának és a szerzett jogok védelmének követelményét. Mindemellett a jogalkotói szándékkal is kezdenie kell valamit: amint azt ugyanis a törvényjavaslat címe is mutatja, a társadalmat képviselő, demokratikusan legitimált Országgyűlés igazságtételi akarattal lépett fel. A lex Zétényi az igazságosság iránti igényt jelöli meg a bűnelkövetők felelősségre vonására irányuló jogszabály alapjául. Álláspontom szerint emellett nem szabad elfelejteni azt sem, hogy a törvény előtti egyenlőség helyreállítására irányuló szándék is érvelhető a törvényjavaslat benyújtóinak oldaláról: igazságtalan és sérti a jogegyenlőséget, ha bizonyos elkövetők felelősségre vonása pusztán az állam ideológiai vagy politikai mérlegelésétől függően marad el, míg másoké akár koncepciós úton is megtörténik (különösen sérelmes ez egy egyébként is zsarnoki, illegitim közhatalmi berendezkedésben). Végtére tehát a jogegyenlőségre törekvés szintén egy igazságossági kategória lehet és így a lex Zétényi meghozatalát indokolhatja.¹⁰

A szóban forgó határozat egy mélyen morális indokokon nyugvó törvényt érvénytelenít, az igazságosság és a jogbiztonság általa vélt konfliktusából kiindulva. A kérdés ez alapján, hogy mit tekint a testület igazságosságnak?

⁹ Békés Ádám: Büntetőpolitika és jogbiztonság. *Magyar Jog*, 2005/8. 480.

¹⁰ E megjegyzés a téma bemutatásához igen, de a tanulmány vezérfonalához már nem tartozik hozzá. Amint azt az előzőekben is írtam: a 11/1992. (III. 5.) AB határozat kifejti, hogy az állam mulasztásának következményét nem lehet az egyén rovására írni. Ily' módon az Alkotmánybíróság a jogegyenlőség utólagos orvoslására irányuló törekvésnek is megálljt parancsolt. Ld. 11/1992. (III. 5.) AB határozat, ABH 1992, 77, 88.

Milyen szempontok alapján közelíti meg vagy éppen mellőzi az igazságosság helyét a jogállam fogalmi elemei között? Merthogy a Zétényi–Takács ügyben – bármennyire is kerülni próbálja ennek látszatát – elkerülhetetlenül ítéletet kell mondania nem csupán a tárgyalta jogszabály, hanem a jogalkotói szándék helyességét illetően is.

A 11/1992. (III. 5.) AB határozat a későbbi jogfejlődés szempontjából az *erga omnes* hatály révén alapvető jelentőségű következtetést von le az igazságosság és a jogbiztonság viszonya kapcsán, azonban a megállapításának indokolásaként már nem tartalmaz részletes magyarázatot. Csupán rögzíti, hogy kettejük kapcsolata konfliktushelyzetet is eredményezhet, amelyben a mindig részleges és szubjektív igazságosságnál a formális jogbiztonság előbbrevaló. Megközelítésében „az igazságosság és az erkölcsi indokoltság lehet ugyan motívuma a büntetendőségnek, a büntetést érdemlőségnek, de a büntetés jogalapjának alkotmányosnak kell lennie”.¹¹ Az igazságosságot, mint kifejezést valóban nehéz a jogi dogmatika szabályaira ráilleszteni. Kívánjuk, hogy legyen helye a mátrixban, de a pontos behatárolásával – az alkotmányos alapelvek rendszerének kényes együttthatása miatt – már hadilábon állunk. Különösen nehéz feladat ez akkor, ha az Alkotmánybíróság már elvi tételként rögzítette: az igazságosság nekifeszülhet a jogbiztonságnak, és ilyenkor alulmarad vele szemben.

Ugyanakkor a testület már e kijelentésével önellentmondásba keveredik. Egyfelől rögzíti, hogy a jogviszonyok igazságtalan eredménye önmagában nem érv a jogbiztonsággal szemben,¹² valamint egy korábbi határozatában azt, hogy „az anyagi igazságosság jogállami követelménye a jogbiztonságot szolgáló intézményeken és garanciákon belül maradvá valósulhat meg”.¹³ Ebből deriválható, hogy az anyagi igazságosságot a jogállamiság elemének (jogállami követelménynek) tekinti. Vagyis a joguralom az Alkotmánybíróság álláspontjában is érték kategória.¹⁴

Sőt, tekintettel arra, hogy jogállamiság valamely tartalmi elemének hiánya már önmagában (a többi meglététől függetlenül) megalapozza a jogállam sérelmét, az anyagi igazságosság sérelme esetén sem beszélhetünk jogállami működésről. A jogállamiság ugyanis olyan elvek együttese, amelyek között elvileg nincs erőkülönbség. Amelyek közül az összesnek érvényesülnie kell.

¹¹ 11/1992. (III. 5.) AB határozat, ABH 1992, 77, 84.

¹² 11/1992. (III. 5.) AB határozat, ABH 1992, 77, 82.

¹³ 9/1992. (I. 30) AB határozat, ABH 1992, 59, 65.

¹⁴ Megjegyzendő, hogy e felfogás nem újkeletű. Például Kautz Gyula az 1876-ban megjelent művében a jogállamiság tartalmi elemeként definiálja az igazságosságot. Ld. Szabadfalvi József: „A jogállam a jogeszmé megvalósítását célzó intézmény”. Budapest, Gondolat, 2023. 23.

Közösen, egymást erősítve és nem pedig egymást rontva kell érvényre jutniuk. Amelyeknek nélkülözhetetlenségük révén elengedhetetlen és ekvivalens elemei az igazságosság és a jogbiztonság is. Elengedhetetlen, mert nélkülük nincs jogállamiság és ekvivalens, mert érvényesülésük elmaradásakor éppúgy nem valósul meg a jogállamiság, mint más tartalmi elemek nemléte esetén.

Megjegyzendő, hogy ilyen módon a jogbiztonság nélkülözhetetlenségének kiemelésére nincs is szükség – ez magától értetődik, hiszen – az alább kifejtett álláspontom szerint – a konfliktushelyzet az igazságosság és a jogbiztonság között pusztán látszólagos és értelmezés kérdése. Ahogy Földesi Tamás is mondja: az értékek összeütközésénél alapvető igény lenne, hogy ez ne valamilyen alárendelésével érjen véget, hanem az érdekek összeegyeztetésével.¹⁵ Az Alkotmánybíróság azonban nem ezen a véleményen volt, a testület a tartalmi elemek összefeszülését látta.

Annak ellenére tehát, hogy értékalapúvá teszi a jogállamiság elvét (mint ahogy a jogrendszer is értékalapú kell, hogy legyen), az Alkotmánybíróság burkoltan azt is sugallja, hogy a konfliktushelyzetből kifolyólag a jogállamiság egyúttal el is veszíti érték kategória jellegét. A testület azáltal, hogy még ugyanabban a határozatban, ugyanazon érvelést követve kinyilvánítja a jogbiztonság feltétlen primátusát, a joguralmat fölé helyezi az általa néhány sorral feljebb szintén jogállami követelménynek elismert igazságosságnak, átvágva azt az egyébként vitathatatlan tézist, miszerint a jogállamiság valamennyi elemének érvényesülnie kell. Különben jogállamiságról nem lehet beszélni. Ha azonban az igazságosság, mint olyan félretehető a jogbiztonsággal szemben, egy jogállami követelmény válik mellőzhetővé és ennek nem mond ellent a 10/1992. (II. 25.) AB határozat sem. Ez ugyanis rögzíti, hogy a lezárt jogviszonyok érintetlenül hagyásának követelménye alól akkor engedhető kivétel, ha azt más alkotmányos elv elkerülhetetlenné teszi és ezzel nem okoz a céljához képest aránytalan sérelmet. Lényeges azonban, hogy az Alkotmánybíróság a lex Zétényi ügyében hozott határozatában még csak nem is vizsgálja az arányosság kérdését, hanem a jogbiztonságot piedesztálra emelve az azzal – szerinte – szembe feszülő és mindig szubjektív igazságosságot, annak bizonytalansága okán, egyből alsóbbrendűvé sorolja.

Ebből két, egymástól szétartó következtetés is levonható. Egyrészt, hogy az igazságosság a testület értékítélete szerint nem vagy nem olyan alkotmányos elv, amely elkerülhetetlenné tehetné a lezárt jogviszonyokba való beavatkozást.

¹⁵ Földesi Tamás: Gondolatok a bűnmegelőzés, a büntető ítélet és az igazságosság kapcsolatáról. *Magyar Jog*, 1985/1. 27. Idézi: Varga Ádám: Igazságosság kontra igazságosság? *Iustum Aequum Salutare*, 2015/3. 137.

Hiszen az arányosság kérdésére még csak ki sem térve kijelenti, hogy jogállamot jogállam ellenében nem lehet létrehozni: a jogbiztonságnak győzedelmeskednie kell az igazságosság felett. Másrészt – részben kapcsolódva az előző gondolat-hoz – az Alkotmánybíróság arról is véleményt mond, hogy a jogbiztonság – a határozat értelmező részéből kiindulva a vele egyenrangú és – a szintén fogalmi elemnek tekintett igazságossággal szemben valójában *primus inter pares*.

A fentiek összefoglalásaként tehát rögzíthető, hogy a 11/1992. (III. 5.) AB határozat kitért az igazságosság és a jogbiztonság kapcsolatára, lehetséges konfliktushelyzetként ábrázolva azt. Ugyanakkor az Alkotmánybíróság gyakorlatából az is kitűnik, hogy a jogállamiság követelményei fogalmilag egyenlő (teljes) mértékben, közösen és egymásra hatva hivatottak érvényesülni. Nincs olyan, hogy egy szabályozás kevésbé és olyan sem, hogy inkább jogállami. Olyan van, hogy jogállam: egyik fogalmi elem sem tehető félre indokolatlanul és önkényesen.¹⁶ Vagyis a testület önellentmondásba keveredik, amikor a jogállamiság tartalmi feltételének ismeri el az anyagi igazságosságot,¹⁷ miközben azt a vele konkuráló jogbiztonság (szintén tartalmi követelmény) fölé helyezi.¹⁸ Felvetődik tehát a kérdés, hogy ezek szerint van olyan helyzet, amikor mégis el lehet engedni a jogállamiság egyik fogalmi elemének érvényesülését anélkül, hogy a jogállamiság elve nem sérülne vagy ez lehetetlen? Vagy az igazságosság nem is fogalmi elem a jogállamiság vonatkozásában? Hogyan kerülhet egymással szembe a két, ekvivalens tartalmi elem? Milyen megvalósulási formái vannak és vajon hová kell elhelyezni az igazságosságot az alkotmány rendszerében? A következő fejezetek során e kérdések megválaszolását végzem.

2.1. Értékalapúság a jogállamiság dogmatikájában

Mindenekelőtt érdemes röviden kitérni az igazságosság általános megközelíté-
seire, ami egyébként az európai kultúrkör mindhárom tartópillérének központi
kategóriája. Már Arisztotelész is sarkalatos erényként tárgyalja, többek között
az okosság, az erősség vagy a mértékletesség mellett. Kiemelt helyen van a

¹⁶ Persze kivételes esetben engedhető kivétel. Például a lezárt jogviszonyok érintetlenül hagyása is áttörhető, ha azt a jogbiztonsággal konkuráló más alkotmányos elv elkerülhetetlenné teszi, és ezzel nem okoz a céljához képest aránytalan sérelmet. Ld. 11/1992. (II. 25.) AB határozat, ABH 1992, 77, 82.

¹⁷ 9/1992. (I. 30) AB határozat, ABH 1992, 59, 65.

¹⁸ „A mindig részleges és szubjektív igazságosságnál a tárgyi és formális elvekre támaszkodó jogbiztonság előbbrevaló.” Ld. 11/1992. (III. 5.) AB határozat, ABH 1992, 77, 82.

görög kultúrában, a római jogban és a keresztény erkölcsben egyaránt.¹⁹ Az értékhierarchiában Platón, Arisztotelész vagy éppen John Rawls a csúcstra helyezik, a legfőbb értéknek tekintik. Ezzel szemben mások szerint még csak nem is érték. E szélsőséges állásponthez sorolható, de némileg különálló a jogpozitivisták megközelítést alkalmazó nézet. Hans Kelsen például ennek körében azt mondja, hogy az igazságosságot ki kell zárni a jog megalapozó elvei közül. Szerinte az igazságosság valóban érték, azonban nem alkalmazható a jogtudományban.²⁰

Az e két, egymással szöges ellentétben álló felfogás közé beékelődő köztes álláspont ugyan elismeri értékek, de nem egyetlenek. Eszerint az igazságosság egy magatartás-irányító érték, de nincs egyedül. Más értékek is vannak a társadalomban és ezek nem alkotnak teljesen koherens rendszert. Ez utóbbi nézetet vallja magáénak Földesi Tamás is, amikor megállapítja, hogy az igazságosság a jognak szintén alapvető értéke, de rajta kívül más értékek is léteznek.²¹ A problémát abban látja, hogy a jog számára értéket jelentő más kategóriák hogyan viszonyulnak az igazságossághoz.²²

Amint a jogállamiság fogalmának, úgy az igazságosság jelentéstartalmának kibontását sem végzi el sem a régi Alkotmány, sem pedig az új Alaptörvény. Ugyan a Nemzeti Hitvallás célként fogalmazza meg az igazság kiteljesítését²³, de részletes magyarázatot már nem tartalmaz. A feladat itt is az Alkotmánybíróságra maradt.²⁴ Az igazságosság olyan kategória, amit zsigerileg a jog fogalmához kapcsolunk, miközben pontos meghatározása már kihívást okoz. Valamennyi jogterületen megjelenik (nemcsak a jelen tanulmányt keretező lex Zétényi ügyében, nem pusztán a büntetőjogban). Lenkovics Barnabás szerint például az igazságosság elfelejtése a magánjogban egyenlő a trónfosztással: „a jog mintha a társuralkodóját likvidálta volna, hogy egyeduralomra tegyen szert”.²⁵ Egyszóval a joghoz szervesen kapcsolódik, attól elválaszthatatlannak látszik.

¹⁹ Lenkovics Barnabás: Az igazságosság keresése. In: Tattay Levente – Pogácsás Anett – Molnár Sarolta (szerk.): *Pro Vita et Scientia – Ünnepi kötet Jobbágyi Gábor 65. születésnapja alkalmából*. Budapest, Szent István Társulat, 2012. 182–183.

²⁰ Földesi Tamás: Gondolatok a bűnmegelőzés, a büntető ítélet és az igazságosság kapcsolatáról. In: Vigh József (szerk.): *„A társadalom védelme és a bűnözés megelőzése” Nemzetközi tudományos konferencia anyaga (Visegrád, 1984. május 15–17.)* Budapest, 1984. 65.

²¹ Uo. 65–66.

²² Uo. 68.

²³ Az Alaptörvény Nemzeti Hitvallása szerint „Valljuk, hogy a polgárnak és az államnak közös célja a jó élet, a biztonság, a rend, az igazság, a szabadság kiteljesítése.”

²⁴ Váczi Péter: Az igazságos Alkotmánybíróság. *Jog – Állam – Politika*, 2022/2. 391.

²⁵ Lenkovics i. m. 182.

Ugyanakkor miért van ennek jelentősége és mire ad ez magyarázatot? A választ a következő fejezetek tartalmazzák.

2.2. Az igazságosság radbruch-i magja

A jogbiztonság és az igazságosság látszólagos ellentétének feloldására tett kísérlet a Gustav Radbruch által megfogalmazott formula képében jelent meg hangsúlyosan. Ennek középpontjában az állt, hogy a náci rezsim alkotta igazságtalan (és eképpen jogtalan²⁶) jogszabályokat érvényesnek kell-e tekinteni tényleges hatályuk alatt, vagy már megalkotásuktól kezdve semmisnek tekintendők?²⁷ E kérdésre szolgáltatott választ a formula, amelyet a Német Demokratikus Köztársaság összeomlását követően a berlini falnál leadott halálos lövések kapcsán is alkalmaztak a bíróságok.²⁸

A pozitív jogász Radbruch a saját megközelítéséből levonja azt a következtetést, hogy a jog – azaz a pozitív jog is – nem más, mint egy olyan rend és rendelkezés, amelynek értelmét az igazságosság szolgálata jelenti.²⁹ Formulájában elismeri, hogy a jogbiztonság és az egyéni igazságosság kollízióba kerülhet egymással. Ilyen helyzetben a pozitív, írott szabályban rögzített és a közhatalom gyakorlója által érvényesített jog mindig elsőbbséget élvez, még ha a tartalma igazságtalan is.³⁰ A hibás norma is a jog részét képezi.³¹ Ugyanakkor e tétel már nem mondható el arra az esetre, ha a tételes törvénynek az igazságossággal való szembenállása már elviselhetetlen mértékűvé válik (elviselhetetlenségi formula³²). A jogtalan, illetve a hibás, de még jognak minősülő törvény közé nem lehet éles határvonalat húzni. Máshol azonban tisztán láthatjuk a különbséget. Ott ugyanis, ahol a norma szembenállása az igazságossággal olyan mértéket ölt, hogy a norma már nem is törekszik az igazságosságra (vagyis az annak magját képező igazságosságot tudatosan tagadja), akkor a norma már nem tekinthető

²⁶ Ld. alább, e fejezetben.

²⁷ Arthur Kaufmann: Die Radbruchse Formel vom gesetzlichen Unrecht und vom übergesetzlichen Recht in der Diskussion um das im Namen der DDR begangene Unrecht. *Neue Juristische Wochenschrift*, Jg. 48., Nr. 2. (1995) 81.

²⁸ Ld. uo.

²⁹ Gustav Radbruch: Gesetzliches Unrecht und übergesetzliches Recht. *Süddeutsche Juristenzeitung*, Jg. 1., Nr. 5. (1946) 107.

³⁰ Uo.

³¹ Lapsánszky András – Patyi András – Varga Zs. András: *A magyar közigazgatási jog általános tanai*. Győr, Universitas-Győr, 2024. 29.

³² Kaufmann i. m. 82.

többet jognak (tagadás formula³³). E normából hiányzik a jogi jelleg. Esetében a törvény már nem pusztán helytelen szabály, hanem egyenesen a törvény köntösébe bújt jogtalanság.

Következésképpen elmondható, hogy Radbruch megközelítésében az igazságosság követelménye nem a mindenki jogos érdekének, minden körülmény között, mindenáron történő megfelelést jelenti, hanem azt, hogy a jognak legalább törekednie kell az igazságosságra. Ez utóbbinak azonban mindig, minden körülmény között meg kell valósulnia.

2.3. Út az igazságossághoz: Hayek

Radbruch szerint tehát a jognak igazságosnak kell lennie, de mindenesetre rendelkeznie kell az igazságosság magjával. Ez a mag a jogi minőség elengedhetetlen eleme. Radbruch ugyan az egyenlőséggel azonosítja, azonban ezt nem tartom elegendőnek. Többlettartalmat kíván, hiszen a pusztá egyenlőség megvalósulása még nem jelent gátat az igazságtalanságnak (sőt, akár az elsődleges eszköze lehet).³⁴ Amely ugyanakkor igazságtalan, arról nem is feltételezhető, hogy a társadalom legitimálná, azaz a jog sem védheti (nemhogy az alkotmány).

Így inkább tartom az igazságosság magjának azt, hogy a jog legalább törekszik az igazságosságra. Ezt a törekvést tekinthetjük a jogi norma igazságossága mércéjének. A kérdés azonban nyitva marad, hogy mégis mi az igazságosság pontos jelentése? Mi az, amire kell törekednie a tételes rendelkezésnek és magának a jogrendszernek is? E dilemma megválaszolatlanul maradása különösen veszélyes, mert ha nem tudjuk pontosan behatárolni az igazságosság fogalmát, az jogbizonytalan állapotot eredményez – alkalmazhatatlanná téve a formulát.

Nem gondolom, hogy a radbruchi formula jogbizonytalansághoz vezetne. Az igazságosság – a látszattal ellentétben – számos ponton teljes egészében megfogható. Természetes, hogy mást jelent a társadalmi igazságosság az eltérő kultúrájú és fejlődésű nemzetek tagjai vagy éppen a jelen és a múlt embere számára. Például az őseMBER korában is érvényesült az ökölszabály elve: az erősebb szava volt, ami törvényként funkcionált. Mégsem mondható, hogy az adott

³³ Uo.

³⁴ Az egyenlőség is értelmezés kérdése. Például Jeffries szerint egy jogrendszer még meg tud felelni a joguralom követelményeinek azáltal, hogy ténylegesen és önkényességtől mentesen érvényesít olyan szabályokat, amelyek azonban (tartalmukban) az egyenlőséget tagadják és így rendkívül igazságtalanok. Ld. John Calvin Jeffries: *Legality, Vagueness, and the Construction of Penal Statutes*. *Virginia Law Review*, Vol. 71., No. 2. (1985) 213.

időszak a kor emberének szemszögéből igazságtalan volna: az adott igazságosságot annak korlátaival az adott társadalom felfogása, együttélési normáinak összessége határozta meg. Ez volt a társadalom összetartó ereje, az egymásra utaltságból fakadó követelmények egyik lényegi része. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy az erősebb a hatalmát ne gyakorolhatta volna visszaélészerűen (amely viszont már igazságtalannak mondható) vagy, hogy a mai szemmel nézve ne lett volna anyagi szempontból igazságtalan egy bizonyos élethelyzet szabályozásának alakulása.

Gustav Radbruch az igazságosságot kapcsolja a jogi minőséghez, míg Hayek az emberi elvárások védelmét. A jog nem jog, ha nem igazságos és akkor sem az, ha nem törekszik megfelelni az emberek elvárásainak. Nem is gondolnánk, hogy e két elvi tétel mennyire lefedi egymást. Hiszen az emberek elvárásainak védelme valójában egy igazságossági kategória. Így álláspontom szerint: ha az igazságosság mibenlétét kívánjuk megfejteni, akkor – első lépésként – fordítva, 'hátról' kell közelítenünk. Nem azt a kérdést kell feltennünk magunknak, hogy mi az igazságos, hanem azt, hogy mi az igazságtalan? Arra kell választ kapnunk, hogy hol tudjuk tetten érni a társadalom szintjén megnyilvánuló, legnyilvánvalóbb igazságtalanságot? A megoldás és az igazságosság fogalmi meghatározásához vezető lépcső első foka tehát a tartalmi legitimitációban keresendő.³⁵

2.4. A tartalmi legitimitáció

Az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdése rögzíti a jogállamiság alkotmányos alapelveit, a (3) bekezdése pedig – a demokratikus hatalomgyakorlás körében³⁶ – a népszuverenitás elvét. Ez a társadalom hatalomgyakorlásáról önmagában még nem mond sokat, ezért a (4) bekezdéssel együtt kell értelmezni: nép a hatalmát főszabály szerint választott képviselői útján, kivételesen közvetlenül gyakorolja.

Az alkotmányos demokrácia alapja, hogy a jogi normáknak nem csupán formálisan, hanem tartalmilag is legitimálva kell lenniük. Az egy egyértelmű követelmény, hogy a népszuverenitás csak a demokratikus legitimitációs láncolat

³⁵ Pozsgai Péter: Igazságos jogbiztonság vagy biztos igazságtalanság? A jog igazságossága mint jogállami követelmény. In: Békés Ádám – Kurunczi Gábor – Pogácsás Anett – Varga Ádám: „A tudomány fényénél egyre tisztábban látunk...” A Zlinszky János Szakkollégium első két éve. Budapest, Pázmány Press, 2025. 425.

³⁶ Bodnár Eszter – Pozsár-Szentmiklósy Zoltán: Alkotmány, alkotmányosság. In: Bodnár Eszter – Pozsár-Szentmiklósy Zoltán (szerk.): *Alkotmányos tanok I.* Budapest, HVG-ORAC, 2021. 23.

megléte esetén érvényesül. Vagyis csak akkor, ha a közhatalom gyakorlója (például a jogalkotó) a tisztségét a népre vissza tudja vezetni.³⁷ Ez a formális legitimáció. A jogalkotói hatalom – ilyen értelemben, álláspontom szerint mindig – származékos: az alkotmányon keresztül, a nemzetől van. A végső hatalomgyakorló a felhatalmazást adó közösség, amely azonban nem veszíti el hatalmát azzal, hogy az annak gyakorlására való lehetőséget (részben) egyes tagjaira vagy egy viszonylag különálló entitásra ruhazza át.

Ebből is következik, hogy a formális legitimáció a népszuverenitás elvének csak szükséges, de nem elégséges feltétele. Ahhoz, hogy a népfelség elve érvényre jusson, nem csupán a jogalkotó személyének kell legitimációval bírnia. Hanem az általa alkotott jognak is. A felhatalmazást nyújtó közösség csak így tudja gyakorolni a hatalmát: ha nem önkényesen, hanem az ő elvárásainak megfelelően jár el a közhatalom gyakorlója. Megjegyzendő, hogy ezért is bír kiemelt jelentőséggel a társadalmi egyeztetés (konzultáció) intézménye. A jogszabályoknak célzatosnak és alaposan előkészítettnek kell lenniük. Az előkészítés során fontos, hogy – a felhatalmazás elméletének megfelelően – az érintetteket és az érdekelteket bevonják a döntéshozatali eljárásba – a tényleges szakmai és társadalmi egyeztetés céljából.³⁸

Álláspontom szerint a tartalmi legitimáció követelményének igenlését mindkét említett jogtudós, Hayek és Radbruch is elismeri. Azáltal, hogy Hayek az elvárások védelmét tekinti a jogi minőség alapjának, az elvárásokhoz igazított (vagyis a tartalmában is legitimált) jogszabályt tekinti csak jognak. A jognak reflektálnia kell a közösség kívánalmaira, hogy ne szakadjon el a legitimációs bázisától, hogy jog maradhasson. Radbruch sem távolodik el ettől. Ő az igazságosság magját definiálja a jog elengedhetetlen feltételeként, ami nem jelenti a társadalom irányából érkező elvárások tagadását. Az tény, hogy az igazságosságot számos esetben nem tudjuk pontosan behatárolni. Viszont az is tény, hogy a felhatalmazást adó társadalom irányából érkező elvárásokkal ellentétes norma nem jog, mert nincs meg benne az igazságosság magja. A jogot – még ha közvetve is – a nép konstituálja, aminek folytán éppen az a legkirívóbb igazságtalanság, ha az ő akaratának tagadására irányul a meghozott szabály.

Tehát az alkotmányos igazságosság megértéséhez vezető első lépcsőfok Hayek és Radbruch elméletének egymásra vetítésével világlik ki. Az igazságosság, pontosabban annak a magja az emberek elvárásainak való megfelelés. Ez a jogi

³⁷ Uo.

³⁸ Drinóczi Tímea – Kocsis Miklós: Tényekre alapozott jogalkotás? In: Chronowski Nóra (szerk.): *Alkotmány és jogalkotás az EU tagállamaként. Válogatott tanulmányok*. Budapest, HVG-ORAC, 2011. 280.

minőség feltétele. Nem az egyes egyének szubjektív érdekeihez és értékeihez, hanem a társadalmi szinten, általános jelleggel megnyilvánuló elvárásokhoz kell igazodni.³⁹ Ahogy Radbruch is megfogalmazta: a helytelen norma is a jog része. A jog viszont egészében nem lehet helytelen, nem tagadhatja az igazságosságot, az emberek elvárásainak való megfelelést. Máskülönben igazságtalan és valójában nem is jog.

3. Az igazságosság tipizálása

Az igazságosságnak számos felfogása ismert, amelyek mind különböző nézetek termékeként írhatók le és akár különös kapcsolatban is állhatnak egymással. A formális és az eljárási igazságosság például érdekes kettősséget alkot, azonban nem azonos fogalmak. Míg a formális az egyenlőség szem előtt tartására, az azonos csoportokba tartozókkal való azonos bánásmódra helyezi a hangsúlyt (a 'hasonló eseteket kezeld hasonlóan' elvvel írható le), addig az eljárási inkább a jogalkalmazás igazságosságát takarja, a már létező normák igazságosságát vizsgálja. Az a központi követelménye, hogy a megalkotott szabályokat minden hatályuk alá tartozó esetben pártatlanul alkalmazzák.⁴⁰ Lényeges azonban, hogy mindkettő az egyenlőség elvén alapszik. Az eljárási igazságosság is, mivel a már meghozott szabályt alkalmazza, aminek viszont meg kell felelnie a formális igazságosságnak. Így a két fogalmat a továbbiakban a formális igazságosság, mint gyűjtőnév alatt használom, amely alatt elsősorban a formális szabály (a *lex Zétényi* kapcsán: a jogállamot előíró alkotmányos elv) érvényesülésére utalok.

Bár a jogfilozófia tudományában számos igazságosság-felfogás munkálódott ki, a jog igazságossága kapcsán azonban egyik sem alkalmazható tisztán. Az igazságosságot mint jogállamisági tartalmi követelményt nem közelíthetjük meg abból az irányból, hogy melyik álláspont a helyes. Az alkotmány igazságosság-felfogását nem szoríthatjuk pusztán egy elméletre. Viszont azt sem tartom célravezetőnek, ha az igazságosság-felfogások egyes követelményeit vegyítve egy sokadikat kreálunk. Mi garantálja ugyanis, hogy ez fogja majd jelenteni a 'megoldást'?

Mindazonáltal nem szabad szem elől téveszteni, hogy az alkotmánynak szükségképpen tartalmaznia kell az igazságosságot. Már csak azért is, mert ez a jogi minőség elengedhetetlen feltétele. Az alkotmányosság formailag a jogrend-

³⁹ Lapsánszky–Patyi–Varga i. m. 29.

⁴⁰ Szigeti Péter – Takács Péter: *A jogállamiság elmélete*. Budapest, Napvilág, 2004. 302–306.

re vonatkozó alapvető szabályok érvényesülését, tartalmilag az igazságosság követelményének, valamint a hatalomgyakorlás korlátjául rendelt szabadságjogoknak és szabadságbiztosítékoknak a szavatolását takarja.⁴¹

A korábban hatályos Alkotmányban és az Alaptörvényben is megjelenik az igazságosság, hiszen azt már az Alkotmánybíróság is elismerte jogállami követelménynek. Vagyis az alkotmánynak védenie kell. A kérdés, hogy mi alapján dönthető el: az adott társadalmi környezetben mi képezi az igazságosság tartalmát? Mely tartalom tekinthető az alkotmány által is védeni hivatott igazságosságnak és melyik az igazságosságot, mint ráaggatott elnevezést viselő, jogi jelentőséggel nem bíró megközelítésnek?

Ennek megválaszolásához – álláspontom szerint – az igazságosság jogi fogalmának újradefiniálása szükséges. Nem a pontos tartalmi elemek, hanem az igazságosságot meghatározó alanyok kiléte felől kell vizsgáldni. Egyet hátra kell lépni és távolról kell szemlélni a jog és a társadalom legitimáló akaratának szimbiózisát. A jog alapja Hayek szerint az emberi elvárások védelme. Ez a népfelég elvére pontosítva az adott társadalom, vagyis politikai közösség akaratösszességét jelenti. Ez az a halmaz, amire alapítottn vizsgálni lehet a jog igazságosságát, vagy még inkább az igazságtalanságát. Amely szabály ugyanis – a jogrendszerbeli helyét is figyelembe véve – nem egyeztethető össze a társadalmi elvárásokkal, nincs legitimálva, az igazságosnak sem mondható, hiszen a népszuverenitás érvényesülése ellen hat.

A következőkben a fentieknek megfelelően vizsgálat alá veszem az igazságosság alkotmányközpontú értelmezéséhez vezető utat. Tekintettel arra, hogy az igazságosság jogállami követelmény, azt is meg kell határozni, hogy mi tekinthető alkotmányos igazságosságnak. Vagyis olyannak, amit az alkotmány a jellegéből kifolyólag védeni hivatott.

3.1. Az igazságosság absztrakciója

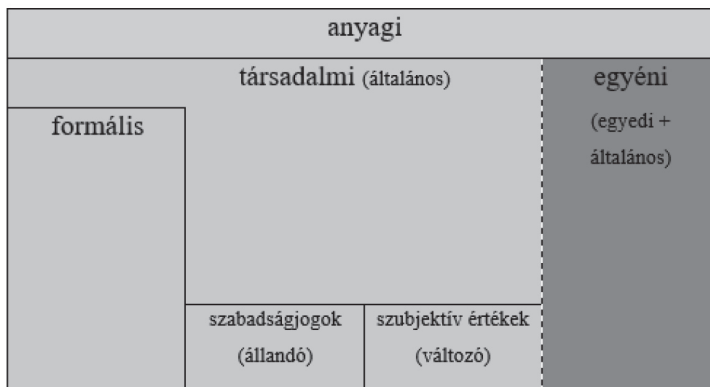
Az Alkotmánybíróság látványosan elkülöníti egymástól a formális joguralom és a materiális igazságosság fogalmát és tartalmi körét. Nem vitatom, hogy más jelentést fednek le, azonban az éles elhatárolást sem tartom célravezetőnek. Ennek két oka van. Egyrészt a szöges szembeállítást végző megközelítések azt sugallják, hogy a két típusnak nincs köze egymáshoz, miközben az eredőjük egy

⁴¹ Varga Zs. András: Jogállamiság. In: Csink Lóránt – Schanda Balázs – Varga Zs. András (szerk.): *A magyar közjog alapintézményei*. Budapest, Pázmány Press, 2020. 358.

és ugyanaz: a felhatalmazást nyújtó közösség kívánalma. Ilyen a lex Zétényi ügyében hozott 11/1992 (III. 5.) AB határozat is: a formális igazságossággal (a jogbiztonsággal) ütközteti az anyagi igazságosságot, ami szerinte a társadalom irányából érkező, utólagos igazságtétel iránti igény. Másfelől az elhatárolás azt is sugallja, hogy az igazságosság többosztatú, nem teljes egész, amit szintén tévesnek tartok. Az igazságosság megvalósulásának valamennyi formája során egy igazságosság-fogalomról van szó, attól függetlenül, hogy az éppen az egyének szintjén egyedileg, a társadalom szintjén általános jelleggel vagy egy formális szabály képében jelenik meg. Ezen igazságosságok ugyan kiolthatják egymást, de nem azért, mert ellentétben állnának egymással. Valamennyi esetben az igazságosság érvényesül vagy nem érvényesül (például, ha az egyén szubjektív igazsága nem jut érvényre, az önmagában még nem igazságtalan, mert lehet, hogy éppen ez a közösség érdeke).

Ebből következően vitatom az egyes igazságosságok 'típus'-ként vagy még inkább 'rész'-ként történő megjelölését. Álláspontom szerint a 'forma' vagy a 'vetület' kifejezések használata szerencsésebb. Amikor ugyanis az igazságosság két külön típusáról teszünk említést (úgy, hogy mellette fenntartjuk mindkettőjük egyenlő értékű voltát a jogállamiság-fogalom koncepciójában), arra teszünk utalást, hogy – valamilyen mérce alapján – mégis szétválaszthatók, akár önállóan képesek megjelenni az alkotmány rendszerében. Ezzel szemben azonban egy a gyökerük és egymásra támaszkodva képesek érvényesülni. A részbeni kivételt az igazságosság egységes felfogása alól az egyéni igazságosság mint kategória jelenti, amely egyes élethelyzetekben a többivel ellentétesen képes hatni. Mindennek áttekintéséhez az alábbi, saját tipizálást megjelenítő ábrát készítettem.

Az igazságosság

1. ábra: Az igazságosság megvalósulásairól

3.2. Az igazságosság egységessége – az anyagi igazságosság

A tárgyalt dilemma tehát a legmarkánsabban a formális és a materiális jogállamiság kapcsán jelenik meg: az igazságosságot – szokás szerint – a materiális jogállam elemének tulajdonítják, míg a formális jogállamot a jogbiztonsággal azonosítják.⁴² Ezzel azonban nem értek egyet. Ahogy az igazságosság, úgy az azt tartalmi elemként feltételező jogállamiság sem bontható szét. Ezek egységes elvek, egymást feltételezik.

Az anyagi igazságosság az egységes igazságosság fogalom kapcsán úgyis nevezhető, mint mindennek az eredője. Mindent ez keletkeztet. A fentiekben már említettem, hogy az igazságosság mibenlétének feltérképezése során egyesek az értékhierarchia csúcsára, megint mások a legaljára helyezik el ezt az elvet. Ezt a sorrendiségre alapított felfogást viszont vitathatónak tartom. Az igazságosság alkotmányos helyzetének megértéséhez elengedhetetlen annak egységként történő kezelése. Bár a gyakorlatban beszélhetünk hierarchiáról és ez valóban kézenfekvőnek tűnhet például a lex Zétényi kapcsán felmerülő igazságosság-jogbiztonság helyzet értékeléséhez, azonban az alkalmazásának elméleti alapja nincs. Hogyan is lehetne valami olyasmit más értékek fölé vagy alá kategorizálni, ami ezen értékek forrását is képezi? Értelmezés kérdése ugyanis, hogy mit tekintünk igazságosságnak. Az értékek közötti erősrendek modelljét alkalmazók általában csak az egyes egyének sajátos, egyedi szempontjai alapján leírható, szubjektív igazságosságot értik a fogalom alatt.

Amikor az anyagi igazságosságról beszélünk, valójában egy olyan eszményt teszünk értekezésünk tárgyává, amely áthatja az egész alkotmányos rendszert, ingatag határokkal bír, ugyanakkor van objektív része is és nem felismerhetetlen. Ezért különösen vitatható az Alkotmánybíróság azon megállapítása, miszerint a mindig szubjektív igazságossággal szemben a formális joguralom előbbrevaló.⁴³ Az Alkotmánybíróság úgy állítja be, mintha igazságosság állna szemben nem-igazságossággal. A testület kijelentette, hogy jogállamot jogállammal szemben nem lehet létrehozni. Ennek keretében ugyan elismerte az igazságosság elvét a jogállamiság ismérvének (éppúgy, mint a jogbiztonság elvét), azonban annak mellőzését tekintette alkotmányosnak és így jogállaminak.

Fontos azonban megjegyezni, hogy a 11/1992. (III. 5.) AB határozat már pusztán e megállapítása által több sebből vérzik. Jogállamot valóban nem lehet

⁴² Tóth Nikolett: Természetjog és büntetőjog: Gustav Radbruch munkássága. *Magyar Rendészet*, 2017/2. 14.

⁴³ 11/1992. (III. 5.) AB határozat, ABH 1992, 77, 82.

jogállammal szemben létrehozni, ez valóban fogalmi képtelenség. Ugyanakkor erre sem az Alkotmánybíróság, sem a törvényalkotó nem szorult rá a lex Zétényi elfogadásakor sem – tekintettel arra, hogy lehetetlen ilyen állapot előidézése. A jogállamiság nem hasad meg és az egyes alkotóelemei sem fordulnak egymással szembe. Nem egy testvérharcról van szó. Az igazságosság nem választható el a jobbiztonságtól. Nem típusai, hanem megvalósulási formái vannak, amik a különböző társadalmi helyzetekre és elméleti szintekre tekintettel eltérő nevekkel illelhetők. Vagyis az igazságosság a különböző élethelyzetekben, valamint a jogi szabályozás által a társadalom szerveződésének különböző szintjein jelenik meg. E megvalósulási formák kapcsolódhatnak az egyénhez (egyéni igazságosság), a társadalom általános elvárásaihoz (társadalmi igazságosság), vagy az igazságot is elérni hivatott, formalizált jogi szabályokhoz (formális igazságosság). Ez utóbbihoz tartoznak az eljárási szabályokkal kapcsolatos processzuális igazságosság kérdései is.

Az anyagi igazságosságnak való megfelelés előfeltétel, ez legitimálja a formális megvalósulást is. Az igazságosság voltaképpen egy zsinórmérték, a társadalom elvárásaiból tevődik össze. Ez a jog alapja, a jogi minőség esszenciális feltétele. A kérdés az, hogy mit tekintünk az elvárások közé tartozónak? E körben az anyagi igazságosságon belül meg kell különböztetni két alapvető jelenséget: az egyedi helyzetekben megnyilvánuló, egyéni igazságosságot és a társadalom egyes tagjainak sokszínű igazságosság-felfogásaiból összekapaszkodó, általános jellegű társadalmi igazságosságot.

3.3. Az egyedi és az általános igazságosság

Lenkovics Barnabás a törvényi és az eseti igazságosság elkülönítésen túl kijelenti, hogy a társadalmi igazságosság homályos kategória, tartalma relatív, koronként változó. Sok jogon túli elemmel is keveredik.⁴⁴ Ha a hatályos alkotmányt legitimnek fogadjuk el, akkor kijelentjük, hogy a felhatalmazást nyújtani képes társadalom (nép, nemzet⁴⁵) lefektette az együttélésének legalapvetőbb szabályait, a közhatalom gyakorlásának módját és kereteit. Az alkotmány fogalmi követelménye, hogy értékvilágot képvisel, különben nem is lehetne alkotmány.

⁴⁴ Lenkovics i. m. 186.

⁴⁵ Egy demokratikus jogállamban a hatalomgyakorlás a néptől ered. E körben a nép egyet jelent a nemzettel, amely az adott állam politikai közösségének egészét foglalja magában. Ld. Szaniszló Krisztián: Az államszervezet fogalmi csomópontjai. *Iustum Aequum Salutare*, 2017/4. 260.

Szimbolikus jelentősége is van, mivel megjeleníti az adott közösség együvé tartozását.⁴⁶ Jóllehet ez egy kikényszeríthető, normatív erővel is rendelkező deklaráció. Magas absztrakciós szintje miatt persze további értelmezés tárgyát képezi, ugyanakkor neki is meg kell fellelni az önön rendelkezésének, a jogbiztonság elvének. Másképpen szólva: „az alkotmányos legalitás követelményét sérti az, ha folyamatos vita tárgya lehet, hogy mi az Alaptörvény tartalma”.⁴⁷

A hatályos és legitim alkotmánynak elvitathatatlan szerepe van az emberi elvárások közvetítésében. Az igazságosság érvényesülésének garanciája, mint a jogforrási hierarchia csúcsa, mivel tükrözi a mögöttes felhatalmazást adó politikai közösség elvárásainak összességét. Osztva Hayek fent ismertetett álláspontját, kijelenthető, hogy az ettől eltérő jog valójában nem is jog – nem véletlen tehát, hogy az Alkotmánybíróságnak meg kell semmisítenie az alkotmányellenes jogszabályt.⁴⁸ Igazságtalan volna ugyanis, ha a hatalomgyakorlásra való lehetőségét egyfajta ’társadalmi megbízás’ keretében a néptől nyerő entitás e hatalmát ne a nép akaratával egyezően gyakorolja. Vagyis az, hogy ne a rábízott feladatot lássa el.

Az anyagi igazságosság tehát az emberek elvárásaira vezethető vissza. Nem azért, mert az igazságosság fogalmának alkotmányos értelmezéséből tisztán ez derülne ki. Hanem azért, mert az igazságtalanság irányából való közelítés egyértelműen ezt fejezi ki. Ahogy Hugo Grotius is mondja: „igazságos, vagy legalább nem igazságtalan”.⁴⁹ Arra nehezkesebben tudunk válaszolni, hogy társadalmi szempontból (főleg egy konkrét helyzetben) mi az igazságos. Az azonban egészen biztos, hogy a legitimitációt megsértő rendelkezés igazságtalan, a jogot alapjában tagadja. A közhatalom gyakorlójának nem csupán tekintetbe kell vennie, hanem a tartalmi legitimitáció követelményének megfelelően le is kell követnie a nép elvárásait. Ez adja a jogállamiság tartalmi elemét jelentő igazságosság gyökerét. Amikor a közösség az alkotmányában kifejezi a legalapvetőbb elvárásainak összességét, egyúttal megfoghatóvá is teszi az igazságosságot. Ezért is említettem fentebb, hogy noha vannak szükséges átfedések, de más-és-más jelentéssel bír az igazságosság és a jogállamiság fogalma az egyes nemzetek,

⁴⁶ Bodnár–Pozsár–Szentmiklósy i. m. 15.

⁴⁷ 45/2012. (XII. 29.) AB határozat, Indokolás [116].

⁴⁸ Alaptörvény 24. cikk (3) bekezdése. Amikor tehát az Alkotmánybíróság megsemmisíti az Alaptörvénnyel ellentétes tételes jogi rendelkezést, azzal társadalmi igazságot is szolgáltat. Kimondja, hogy az érvénytelenített szabály nem felelt meg a közösség saját maga által lefektetett, az együttélést szabályozó legalapvetőbb elveknek, azaz a közösség akaratának. Így társadalmi szempontból nem tekinthető igazságosnak.

⁴⁹ Szigeti–Takács i. m. 306.

kultúrák és történeti korok függvényében. Az igazságosság zsinórmérték, amely ilyenkor válik használhatóvá: ilyenkor töltődik meg tartalommal.

Természetesen lehetséges, hogy az Alaptörvény nem tartalmazza az összes, társadalmi konszenzus tárgyát képező elvárást. Amelyek ugyanakkor szerepelnek benne vagy kiolvashatóak belőle, azok a hatályos alkotmány legitimnek történő elfogadása esetén a népnek tulajdoníthatók. Ezek az elvárások természetesen az egyes egyének saját elképzeléseiből függenek össze és a társadalom megegyezését tükrözik.⁵⁰ Az alkotmány nem a mindenki egyéni, saját igazságosságát hivatott megjeleníteni. Ez ellent is mondana a közösségi együttélés alapvető normáinak. Ellentétes a társadalmi igazságossággal, ha az egyén az olyan saját igazságosságát kívánja érvényre juttatni, amely nem bírja a társadalom (túlnyomó) többségének támogatását. Vagyis ami nem vált társadalmi igazságossággá.

Természetesen lehet, hogy ezt az egyén az adott helyzetben máshogy értékeli. Az igazságérzet és az igazságosság fogalmak talán itt, az egyéni vagy másképpen mondva: az egyedi igazságosság kapcsán mosódnak össze a leginkább. Határozott álláspontom, hogy a jog nyelvén értelmezendő igazságosságot egységként kell felfogni, azonban ez nem jelenti azt, hogy a különböző egyének ne lehessenek más véleménnyel az adott élethelyzet megítéléséről.⁵¹ A jog egy általános igazságosságot képes és köteles szolgáltatni.

4. Konklúzió és a formális igazságosság anyagi megalapozottsága

A jog igazságosságának elemzése kapcsán elengedhetetlen a formális és az anyagi igazságosság viszonyának értékelése. A 11/1992. (III. 5.) AB határozat szembeötlő logikai ellentmondásba esik, amikor a lex Zétényi alkotmányosságának vizsgálata során a formális joguralmat a materiális igazságossággal állítja szembe.⁵² Ezzel azt mondja, hogy az alaki az anyagítól elkülöníthető. E helyütt ismét szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy az anyagi megalapozottság a formális szabályok esetén is elengedhetetlen.

⁵⁰ A fent bemutatott ábrában ezért készült szaggatott vonal a társadalmi és az egyéni igazságosság közé. Az egyéni tartalmazza a többség véleményéhez nem tartozó és a társadalmi konszenzus által már lefedett általános elemeket egyaránt (mondhatni, van „átjárás” a két csoport között).

⁵¹ Vö. Ronald Dworkin: *Law's Empire*. London, Fontana Press, 1986. 166.

⁵² Lényegében ezt teszi Bárd Károly is, amikor a tisztességes eljáráshoz való jog vizsgálata körében a materiális igazságosságot a processzuállissal szembeállítva kijelenti: ez utóbbi kivitelezhető, míg az előbbi nem garantálható. Ld. Bárd Károly: *Igazság, igazságosság és tisztességes eljárás*. *Fundamentum*, 2004/1. 48–49.

A jogbiztonság valóban a joguralom formális megvalósulását jelenti. A lezárt jogviszonyok érintetlenül hagyásának követelménye, a hátrányos visszamenőleges hatályú jogalkotás tilalma vagy éppen a normavilágosság követelménye mind a kiszámíthatóságot szolgálják – a jogalanyok közötti válogatás nélkül. Ugyanakkor miért szükséges ez? Vajon akkor is ragaszkodni kéne az előreláthatósághoz, ha a társadalom ezt nem kívánná? A válasz természetesen az, hogy nem. Az adott társadalmat jelentő politikai közösség elvárásának megfelelően kell eljárni, ez a jog hayek-i alapja. Így nem lehetne legitim az elvárhatóság sem, ha a nép nem kívánná annak érvényesülését. Bár hozzá kell tennem, hogy e példa az abszurditása folytán csupán a problémakör szemléltetésére használható, a valósággal nem egyeztethető össze. Pont az említett szabadságjogok, mint az igazságosság garanciái miatt nem feltételezhető, hogy az ember az emberi mivoltából fakadó elvekkkel, várakozásokkal ellentétes elképzeléssel legyen a közhatalom gyakorlója felé.

Nem értek egyet sem az Alkotmánybírósággal, sem például Földesi Tamással, aki kimondja: a jogbiztonságot bizonyos esetekben elébe kell helyezni az igazságosságnak.⁵³ Álláspontom szerint a jogállamiság nem kerülhet szembe az igazságossággal, a konfliktus közöttük értelmezhetetlen. Hiszen a formális joguralomnak is bírnia kell az anyagi igazságossági gyökereket. Amikor látszólag szembehelyezkedik az igazságosság és engedni kényszerül a jogbiztonságnak, akkor sem az ellentétük, hanem az egységes igazságosság-fogalom minél teljesebb érvényesülése tapasztalható. Amint Varga Ádám is említi: igazságosság kontra igazságosság.⁵⁴ Valójában ezért nincs is ellentét az igazságosság és (a szintén igazságossági kategória) jogállamiság között: mert ezek egy tőről (az anyagi igazságosságról) fakadnak és egymást feltételezik.⁵⁵ A formális jogállam, így a jogbiztonság egyben anyagi igazságossági kategória is. Nem mint az adott rendelkezés tartalma. Hanem mint az azt kimondó konkrét norma. Ez ugyanis nem jelenhetne meg az alkotmány rendszerében, ha nem lenne legitimálva. Azaz, ha nem lenne visszavezethető az emberek elvárásaira, ha nem válna a

⁵³ Sőt, e ponton éppen Radbruchból kiindulva az ő álláspontját sem osztom. Ő ugyanis – bár árnyaltabban, de szintén – lehetséges konfliktusként jellemezte az igazságosság és a jogbiztonság viszonyát. Ld. Radbruch i.m. 107.

⁵⁴ Varga i.m. 131.

⁵⁵ Egyébként már Kautz Gyula felfogásában is a „jogeszmé” nem más, mint a jog által megteremtett kiszámíthatóság, amely az igazságosság elveinek érvényre juttatásával érhető el. Vagyis a két jogállami tartalmi követelmény már nála is összefonódik, együttesen hivatott érvényesülni. Ld. Szabadfalvi i.m. 22.

zsinórmértéket jelentő társadalmi igazságosság részévé.⁵⁶ Ennek megfelelően a lex Zétényit érvénytelenítő 11/1992. (III. 5.) AB határozat helytelenül állítja szembe a jogbiztonság és az anyagi igazságosság kategóriáit – ráadásul teszi ezt anélkül, hogy rávilágítana az anyagi igazságosság szerinte pontos tartalmára.

Amikor ugyanis a jogbiztonság jut érvényre az igazságossággal szemben, az azért történhet, mert ennek az ellenkezője lenne igazságtalan. Éppen az lenne igazságtalan a társadalom felé, ha a nép kimondja az akaratát az alkotmányban (nevezetesen, hogy „legyen jogbiztonság”), amelyet a jogalkotó hatalom nem vesz figyelembe. Az anyagi igazságosság alapjára, azaz a társadalom elvárásainak összességére, mint zsinórmértékre vezethető vissza a formális joguralom is, a teljeskörű jelentésével és minden részkövetelményével együtt. Alkotmányjogi dogmatikai szempontból ez egy általános igazságossági kategória, amely – ahogy az az eddigi elemzésből is látható – fogalmilag képtelen ellentétbe kerülni az önön részét képező jogbiztonsággal.

⁵⁶ Az ábrában ezért helyeztem el a formális igazságosság fogalmát az anyagi és a társadalmi igazságosság alá.

A BÍRÓI DÖNTÉSHOZATAL TÁMOGATÓ AUTOMATIZÁLÁSA A MAGYAR IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSBAN

*Kockázatelemzés a hatékony
és következetes fejlesztés tükrében*

Ratkai Dániel

1. Kutatási téma meghatározása

A mesterséges intelligencia térnyerése eddig nem tapasztalt módon kérdőjelezi meg az ember önképének alapjait és alakítja át a társadalmak legfontosabb intézményeinek működését, amelyek közül az igazságszolgáltatás sem kivétel. Ebben a tanulmányban a mesterséges intelligencia bírói döntéshozatalban való alkalmazásnak eddigi gyakorlatát, kockázatait, korlátait és jövőbeli lehetőségeit elemezem a döntéshozatal jogi és a mesterséges intelligencia technológiai korlátait is figyelembe véve.

Különösen az utóbbi három év során exponenciálisan bővülő technológiai eszköztár és az azok alkalmazása során nyert egyre több tapasztalatunk aktuálissá teszi, hogy a bírósági kihívásokkal kapcsolatban részletesebben is foglalkozzunk az MI alkalmazásának lehetőségével.

Ezt támasztják alá az Európai Unió Bíróságának 2023-ban ebben a témában kiadott első átfogóbb elemzésének következtetései, az Igazságügyi Minisztérium által 2024-ben kezdeményezett igazságügyi reform, melynek része egy bíróságokon felhasználható MI fejlesztése is.

A tanulmány relevanciáját és aktualitását jelentősen megalapozza az Igazságügyi Minisztérium által fejlesztett MI kereső, amely a már említett igazságügyi reform egyik zászlóshajója, és amelyet 2026. március 16-án tettek hozzáférhetővé a nyilvánosság számára.¹

---

¹ Ezen a linken érhető el: <https://jog.gov.hu/>

A jelen kutatás két megközelítésbeli és két módszertani elemben tér el a korábbi tanulmányoktól, annak érdekében, hogy a tágabb kontextus feltárása mellett a nagy mértékű folyamatos innováció ellenére is időtálló eredmények kerüljenek megfogalmazásra.

Ahogy erre Scherer is rámutatott, jellemzően a tanulmányok többsége az önálló MI bírák megvalósíthatóságát mérlegelték és a ritka kivételtől eltekintve a szerzők vagy a technooptimizmus vagy a túlzott szkepszis hibájába estek.² Előbbiek a technológiai fejlődés megállíthatatlan és mindent megváltoztató voltára alapozták érvelésüket és az eddig egyre gyorsabban elért eredményeket hozták fel érvként, jellemzően kerülve a téma etikai és társadalmi dimenzióját. Míg utóbbiak az emberi mivolt megismételhetetlen felsőbbrendűségére alapozva a méltányosság vagy empátia nélkülözhetetlenségét hozták fel érvként, a technológiai háttérrel és az abban rejlő potenciálját méltatlanul elhallgatva.

A röviden ismertetett tézis és antitézis szintéziseként ez a kutatás a témát mélyebben kívánja megvizsgálni, értékelve a mesterséges intelligencia technikai aspektusait, előnyeit, kockázatait, következményeit és korlátait, valamint foglalkozva azzal az alapvető hatással, amelyet az emberi döntéshozatali folyamatokra és az abba vetett társadalmi bizalomra gyakorolhat.

Az átfogóbb megközelítés miatt érdemes az elemzés fókuszát egy technológiai és egy jogi szempont szerint tovább szűkíteni.

Előbbi alapján az MI bírósági döntéshozatalban való alkalmazásának három fokát érdemes megkülönböztetni. Első vagy egyes szerzők szerint nulladik lépés a digitalizáció. A számos kiváló és alapos kutatásnak köszönhetően ennek szerepére és fontosságára csak röviden térek ki a 2., 3. fejezetekben.

Ezt a szintet meghaladva számos jogrendszer a MI egyre inkább kifinomultabb és nagyobb fokú alkalmazásával kísérletezik.³ Az elemzésemben is az ilyen komplexebb kiegészítő, hibrid alkalmazására fókuszáltam mind a jelenlegi alkalmazásának, mind a potenciális előnyöknek és kockázatoknak bemutatásakor.

A technológia bírósági alkalmazásának végső határát a bírósági döntések mesterséges intelligencia általi önálló meghozatala jelenti. Jelenleg úgy tűnik, hogy kevés ország lenne hajlandó a bírákat mesterséges intelligenciával teljesen helyettesíteni. Bár számos tanulmány foglalkozik ezzel, a gyakorlatban megva-

² Maxi Scherer: Artificial Intelligence and Legal Decision-Making: The Wide Open? *Journal of International Arbitration*, Vol. 36., No. 5. (2019) 541. <https://doi.org/10.54648/joia2019028>

³ Albert H. Yoon: Technological Challenges Facing the Judiciary. In: David Freeman Engstrom (szerk.): *Legal Tech and the Future of Civil Justice*. Cambridge, Cambridge University Press, 2023. 349.

lósuló alkalmazása hiánya miatt és a gyorsan relevanciát veszítő megállapítások elkerülése végett a kutatásomban erre a kérdéskörre sem térek ki részletesen.

A jogi lehatárolás terén pedig a magyar igazságszolgáltatás rendszerén belül felmerült elsősorban eljárásjogi kérdéseket a polgári eljárásjog tükrében vizsgálom. Hipotézisem szerint ez az egyszerre komplex és általános keretrendszer képes leginkább biztosítani, hogy a korlátokról és kockázatokról tett megállapítások átfogóak és a jog más területén kis módosításokkal felhasználhatóak legyenek.

2. Bírói döntéshozatal

2.1. Döntéshozatal folyamata

Számos tanulmány született már, mely az automatizált közigazgatási döntéshozattal összefüggésben vizsgálta a kockázatokat és korlátokat, hiszen ez más területekhez képest nagyobb mértékben automatizálható és így automatizált is.⁴

A bírói döntéshozatal folyamatának jellemzője, hogy több eljárási építőelemet tartalmaz, lehetővé téve, hogy a bírónak elegendő tere és ideje legyen megalapozott és körülteintő döntés meghozatalára. Ez a folyamat az ügy részletes tanulmányozását, alapos mérlegelést és a különböző érvek gondos vizsgálatát feltételezi. Brkan bírónő, az Európai Unió Bíróságának bírójának álláspontja szerint ezt a 'belső' folyamatot nem lehet lerövidíteni vagy egyszerűsíteni olyan technológiákkal, amelyek meghatározóak lehetnek a végső döntésre.⁵ Ahhoz, hogy ezt az alapvetően techno pesszimista állítást elutasítsuk vagy elfogadjuk, először a döntéshozatal folyamatát kell részenként megvizsgálni.

A bírói munka erősen leegyszerűsített modellje szerint a bíró megállapítja a jogvita elbírálása szempontjából jelentős tényeket, majd azokat összeveti az irányadó jogszabályokkal, amelynek eredményeként levonja a jogkövetkezményeket. Ez az ítélkezési folyamat elméleti szinten kettő elkülöníthető tevékenységet foglal magába: egyrészt a tényállás megállapítását, másrészt annak az irányadó szabályokkal való egybevetését és az ebből származó jogkövetkez-

⁴ Cary Coglianese – David Lehr: Regulating by Robot: Administrative Decision Making in the Machine-Learning Era. *Georgetown Law Journal*, Vol. 105., No. 5. (2017) 1147.

⁵ Maja Brkan: Opinions – Artificial Intelligence and Judicial Decision-Making. *European Data Protection Law Review*, Vol. 9., No. 3. (2023) 5–6. <https://doi.org/10.21552/edpl/2023/3/5>

mények alkalmazását.⁶ Ebben az elemzésben ezt a két szintet az átláthatóság érdekében három stádiumra osztottam fel: ténymegállapítás, alkalmazandó jogszabály megállapítása és értelmezése, továbbá határozathozatal. Azonban az első két stádium álláspontom szerint szorosan összekapcsolódik, és ahogy Pokol is rámutat, az időben sem elválasztható.⁷

2.1.1. Jogilag releváns tények megállapítása

A bírának kettős szerepükben mint tény- és jogalkalmazóknak, a felek által benyújtott bizonyítékok alapján kell eldönteniük, hogy bizonyos jogilag jelentős tények megállapításra kerültek-e vagy sem. Ez tulajdonképpen egy eszköz arra, hogy az érintett felek bizonyítékai segítségével a lehető legnagyobb valóságűséggel rekonstruálják az adott ügyet megalapozó eseménysorozatot.⁸

A jogszabály alkalmazása szempontjából releváns, tehát jogkövetkezmények kiváltására alkalmas tények megállapítása közelebbről egy speciális megismerési folyamatot foglal magába, amelynek során a bíró áttételesen információt gyűjt a külvilágban végbement eseményekről és történésekről.⁹ E megismerési folyamattal szemben érvényesülő alapvető követelmény, hogy az annak során feltárt tények tudományos igényvel bizonyítható módon egyezzenek meg a valósággal.¹⁰ A törvényben meghatározott jogkövetkezmény kiváltására ugyanis csak olyan tények alkalmasak, amelyek a bíróság eljárása során bizonyítást nyertek.

Ez a fókuszált mérlegelés lényegesen eltér az MI alapvető működésétől és a prejudikáció veszélyét rejti magában.

2.1.2. Alkalmazandó jogszabályok kiválasztása és jogértelmezés

A jogi normák, fogalmak nyitott végűek és gyakran értelmezésre szorulnak. A kontinentális jogban a jogalkalmazás terén ez különösen igaz, hiszen a jogrend-

⁶ Kúria Büntető-Közigazgatási-Munkaügyi és Polgári Kollégiumai: Összefoglaló vélemény az ítéleti bizonyosság elméleti és gyakorlati kérdéseiről. Budapest, 2017. 10. <https://tinyurl.com/3jjk3mcp>

⁷ Pokol Béla: *A bírói hatalom*. Budapest, Századvég, 2003. 23.

⁸ Shaun Lim: Judicial Decision-Making and Explainable Artificial Intelligence: A Reckoning from First Principles. *Singapore Academy of Law Journal*, Vol. 33. (2021) 293–294.

⁹ Kúria i. m. 10.

¹⁰ Pokol i. m. 29–30.

szer központjában a jogszabály szövege áll, bírósági joggyakorlatot csak szűk értelemben lehet figyelembe venni. Ez az MI tanítása során jelenthet hátrányt az angolszász jogrendszerrel szemben, hiszen míg egyik esetben a törvény magas absztrakciót igénylő rövid szövegéből kell kiindulni, addig a másik esetben a nagy terjedelmű esetjog a kiindulópont. Utóbbi feldolgozásában az MI-nek az emberekkel szemben vitathatatlan előnye van.

Ezzel az állásponttal szemben fogalmaz meg kritikát Nagy, aki felhívja a figyelmet Susskind gondolataira is: „[Akik] azzal nyugtatják magukat, hogy egy gép sosem fogja tudni eléggé komplexen megérteni a jogi ügyeket, és ezáltal felelős döntések meghozatalára sem lesz képes, azok tökéletesen félreértik a mesterséges intelligencia működésének elvét.”¹¹ A rendkívül hatékony MI-k már számos esetben emelkedtek felül az emberi gondolkodáson.

Esetenként a szabályozás olyan hézagokat tartalmazhat, amelyeket csak a meglévő szabályozás teleologikus értelmezésével lehet ‘kitölteni’. Ahogy erre Brkan bírónő is rámutat, ez különösen akkor lehet lényeges kérdés az elemzés szempontjából, amikor új, korábban nem létező jogi kérdésekkel kell foglalkoznunk, hiszen itt a nyitott fogalmak értelmezésénél és a bírói mérlegelésnél nem lehetséges a különböző és hasonló esetek meglévő adatbázisán alapuló megoldás.¹²

Álláspontom szerint ilyen esetekben jelenleg nem elképzelhető, hogy a döntéseket mesterséges intelligencia hozza meg. Ennek az alkalmazási korlátnak a súlyát tovább növeli az a hipotézisem, miszerint a jövőben a gazdasági-társadalmi-technológiai változások üteme tovább gyorsul, így a jogszabályok egy része vagy jogalkotó általi folyamatos módosításra vagy folyamatos aktív jogalkalmazói (újra)értelmezésre fognak szorulni.

A ténymegállapítás és az alkalmazandó jogszabály megállapításának fentebb már bemutatott egymásra mutató kapcsolatából pedig logikusan következik, hogy a mesterséges intelligencia kiegészítő alkalmazásának már a ténymegállapításnál korlátot jelenthet a jogértelmezési képesség hiánya. Ez felvetheti azt a problémát is, hogy a megalapozott ténymegállapítás hiányában az algoritmus korlátozottan lehet csak képes a komplex és eddig nem minősített új elemeket tartalmazó esetek beazonosítására, így az emberi ellenőrzés nem nélkülözhető a ténybeli vitát tartalmazó ügyekben.

¹¹ Nagy Adrienn: A mesterséges intelligencia és a digitalizáció jelentősége és lehetséges hasznosítási területei az igazságszolgáltatásban. *Infokommunikáció és Jog*, 2020/2. E-különszám.

¹² Brkan i. m. 5.

Mindezt megerősíti Ejas és Tuula Linna 2026 januári tanulmánya. Ebben a szerzők szerint a jogi érvelés legnehezebb pontjai a helyes norma kiválasztása és a tényekre való árnyalt alkalmazása. A szerzők amellet érvelnek, hogy ezeknél az emberi kontroll teljesen nem váltható ki.¹³

Ehhez szorosan kapcsolódik a deduktív logikán alapuló jogi érvelés, mely elsajátítására a valószínűségeen alapuló *LLM*-ek fogalmilag képtelenek, igaz, korlátozottan képesek ezt a folyamatot ‘eljátszani’. Bár az elemzésben használt MI definícióból következően álláspontom szerint nem az emberi gondolkodás-mód másolása a cél és megfelelő végső eredményhez más úton is el lehet jutni, de a jogi érvelés hiánya számos egyéb kockázatot vett fel. Ezekkel röviden a 3. fejezetben foglalkozom.

2.2. Határozatok kategorizálása új szempontok szerint

Az előző alfejezetekből világosan kitűnik, hogy a bírák elsődleges munkája az információfeldolgozás; a felek információt hoznak a bíróságra, az eljárás során ezek szabályozott keretek között és a felek számára is áttátható módon feldolgozásra kerül, és végül további információ lesz az eredmény.

Ez az információfeldolgozás nem minden esetben igényel komplex vizsgálatot és egyedi körülmények mérlegelését. Az igazságszolgáltatás által kezelendő ügyeknek csak egy kis része bonyolult, ellentmondásos ügy, így Kovács komplex döntési definícióját alkalmazva; sokváltozós, összetett, nyílt, rosszul strukturált és dinamikus problémáról valószínűségi ítéletet is ritkán kell alkotni.¹⁴ Az MI alkalmazásával kapcsolatban a tanulmányok többsége ezen a téren jellemzően nem tesz különbséget, így érdemesebb ezt a kérdést ebben és a 4. fejezetben is részletesebben körül járni.

Reiling szerint a közigazgatási és polgári ügyekben az ügyek kezelésének módja elsősorban az adott ügy információinak összetettségétől és a kimenetel kiszámíthatóságának mértékétől függ.¹⁵ Más szerzők jellemzően az érdemi és

¹³ Tuula Linna – Eljas Linna: Challenges for Generative AI in Legal Reasoning. *Discover Artificial Intelligence*, Vol. 6. (2026) Art. 170. 2. fejezet. <https://doi.org/10.1007/s44163-026-00902-3>

¹⁴ Kovács András György: A bírói döntések karakterisztikája komplex problémák esetén, az ítéleti indoklás meggyőző erejének egyes kérdései. *Állam- és Jogtudomány*, 2006/2. 270–271.

¹⁵ A. D. (Dory) Reiling: Courts and Artificial Intelligence. *International Journal for Court Administration*, Vol. 11., No. 2. (2020) 2–3. <https://doi.org/10.36745/ijca.343>

a pervezető határozatok között tesznek különbséget.¹⁶ Én az MI absztrakciós képességének korlátjaira tekintettel egy új szempontrendszer figyelembevétele mellett érvelek, amely a technológia adta korlátozott lehetőségekből indul ki és nem a jogirodalom dogmatikai felosztásából. A határozatok közötti áttekintést a már említett okok miatt a magyar polgári eljárásjog tükrében vizsgáltam.

Ha a már többször említett definícióból indulunk ki, miszerint az absztrakciós képesség egy új probléma minél kevesebb információból történő megoldása, akkor ez alapján a határozatok elhatárolásánál elsődleges szempont lesz a bemeneti információk és a kimeneti opciók körülhatároltsága, másrészt pedig figyelembe kell venni az eljárás módját és a bemeneti információk ügyfelek általi vitatottságát. Itt Kerepesy Krisztián bíró úr is amellett érvelt, hogy a pervezetés során meghozott döntések elnyomó többsége sablonokból áll és jól algoritmizálható, akár leíró nyelvvel is körülírható. Ezeknél kisebb a tévedés esélye, mert kevés az az eset, ami nem követi a valószínűségeket és a felismert mintázatok is jobban kitűnnek, mivel nincs akkora variancia.

Barysë és Sarel a 2024-es tanulmányában kimutatta, hogy az MI alkalmazását az emberek általában igazságosabbnak érzik a per korai információgyűjtési szakaszaiban, mint a későbbi elemzési, választási vagy implementációs szakaszokban.¹⁷ Így érdemesebb azt segédjellegű eszközként a per perfelvételi szakaszában alkalmazni.

A Pp. által bevezetett anyagi pervezetés¹⁸ alkalmazása a perfelvételi szakban nagy részben múlik a bírói mérlegelésen. Az anyagi pervezetés pedig a jogvita kereteinek meghatározásához elengedhetetlen. Álláspontom szerint ugyanide tartozik és szintén eljárásjogi kérdés a bizonyítási teher kiosztása, amely nem minden ügycsoportban egyértelmű, például orvosi kártérítési ügyek esetén. Így a bírói mérlegelés éppen ezért hangsúlyos szerepet kap már a pervezetés során is. Ez pedig lényeges korlátja az MI alkalmazásának.

Továbbá, ahogy Gönczi András bíró úr is rámutatott, a magyar jogszabályokban számos olyan fogalom megjelenik, amelyek magas absztrakciós képességet feltételeznek, így ezek értelmezésére az MI nem lenne alkalmas. Ilyen például

¹⁶ Monika Zalnieriute – Felicity Bell: Technology and Judicial Role. In: Gabrielle Appleby – Andrew Lynch (szerk.): *The Judge, the Judiciary and the Court: Individual, Collegial and Institutional Judicial Dynamics in Australia*. Cambridge, Cambridge University Press, 2021. 121.

¹⁷ Dovilė Barysė – Roeë Sarel: Algorithms in the Court: Does It Matter Which Part of the Judicial Decision-Making Is Automated? *Artificial Intelligence and Law*, Vol. 32., No. 1. (2024) 117–146. 4.1. alfejezet. <https://doi.org/10.1007/s10506-022-09343-6>

¹⁸ 2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról (a továbbiakban: Pp.) 237. §.

a méltatlan előny, jó és rosszhiszeműség, szükségtelen zavarás, előreláthatóság, felröhatóság, közrehatás foka vagy az elvárható magatartás.

Ezeknek a fogalomnak egy része a határozatok tartalom szerinti megkülönböztetését is felveti etikai és társadalmi okokból, hiszen olyan zsinórmérték megállapítását feltételezik, melynek alapja a közös társadalmi értékek. Ezekkel kapcsolatban pedig álláspontom szerint a társadalom tagjainak kell döntenet.¹⁹

Ezen megállapításokat árnyalja Dugac és Altwicker 2025-ös kutatása, amely komplex Emberi Jogok Európai Bírósága által hozott döntéseknél tesztelte az LLM-ek képességét a jogi érvelések árnyalatainak észlelésében és komplexebb jogértelmezési feladatok elvégzésében, és amely kimutatta, hogy több jogértelmezési feladat során az MI képes elérni az emberi képesség szintjét, egyes esetekben pedig meg is tudta azt haladni.²⁰ A tanulmány konklúziója egy emberi felügyeleten és demokratikus alapelveken nyugvó hibrid MI alkalmazást tartja követendőnek.

További korlátozó szempont lehet a döntések alacsony száma és az esetleges külföldi elem is. Végül meg kell említeni, hogy a bírói tanácsoknál a döntéshozatal nemcsak a végső döntés mérlegelése és ellenőrzése, hanem több bíró közötti vita és diskurzus is, így ebben az esetben sem lenne lehetséges az MI szélesebb körű alkalmazása.²¹

A fent ismertetett szempontok szerint a 4. fejezetben a *de lege ferenda* javaslataim között írom le azokat a konkrét határozatokat, amelyeknél álláspontom szerint az MI alkalmazása a legnagyobb haszonnal és a legkisebb kockázattal járna.

3. Hatékony és következetes döntéshozatal

Legyen szó bármely jogrendszerrel, a bíróságokon belüli legtöbb technológiai projekt elsődleges célja a hatékonyság növelése, általában költség- és időmegtakarítással. Az MI potenciális előnyei itt tűnnek a legegységértelműbbnek, ezért a kockázati elemzést is ezzel érdemes kezdeni. A kiterjedt szakirodalomra tekin-

¹⁹ Ld. még részletesebben: Anastasia Nefeli Vidaki – Vagelis Papakonstantinou: Democratic Legitimacy of AI in Judicial Decision-Making. *AI & Society*, Vol. 40. (2025) 6025–6027. <https://doi.org/10.1007/s00146-025-02411-w>

²⁰ Gaspar Dugac – Tilmann Altwicker: Classifying Legal Interpretations Using Large Language Models. *Artificial Intelligence and Law Journal*, (2025) 6. fejezet. <https://doi.org/10.1007/s10506-025-09447-9>

²¹ Brkan i. m. 5–6.

tettel, az előnyöket nem fejtem ki ebben a tanulmányban annak érdekében, hogy a hangsúly a kevésbé kutatott technológiai korlátokon és kockázatokon legyen.

A bírósági innováció első foka az automatizáció, amelynél tagadhatatlan, hogy a MI által megvalósítható különböző feladatok automatizálása jelentősen növelheti a hatékonyságot és az eredményességet. Az igazságszolgáltatás területén többek között példa lehet erre a dokumentumok hivatkozásainak felismerése, a metaadatok és tárgykörök javaslata az ügyek naplózása során, valamint a meghallgatások átíratainak készítése beszédből szöveget szerkesztő algoritmusok segítségével.²² Ezekkel kapcsolatban Contini–Ontanu–Velicogna kiemeli annak jelentőségét, hogy a kimeneti oldal könnyen ellenőrizhető, így a felelősség is egyértelműen azonosítható.²³

Az automatizálás mellett elérhetővé váltak komplexebb támogatói eszközök is. Itt példaként hozhatóak a kontextust megértő keresőmotorok, a nagyméretű dokumentumok gép által javasolt összefoglalói vagy az anonimizálást végző algoritmusok.

3.1. Korlátok

A hatékonysággal kapcsolatos technológiai korlátok abból a már bemutatott fejlesztési adottságból fakadnak, hogy a generatív MI elsősorban a tanítás során megadott adatok alapján ismer fel összefüggéseket.

Emiatt Shaun álláspontja szerint a mesterséges intelligencia rendszereket ezért kifejezetten úgy kell programozni, hogy ad hoc alapon ismerjék meg az egyedi exogén szempontokat.²⁴ Ugyanis nehéz előre meghatározni, hogy szükség van-e külső információra ahhoz, hogy egy adott bizonyíték vagy jogi érvelés teljes mértékben értelmet nyerjen, vagy sem.

További kihívást jelent, hogy amikor a jogszabályok változnak, a régebbi ügyeken kiképzett mesterséges intelligencia által kimenő eredmények automatikusan legalábbis gyanússá válnak, ha nem irrelevánssá. Ahogy ezt Magyarországon is tapasztalhattuk az utóbbi 35 évben, a szakpolitikai változások időnként radikálisak és gyorsak lehetnek. Hipotézisem szerint a változás

²² Court of Justice of the European Union: *Artificial Intelligence Strategy*. 2023. 13. [a továbbiakban: AI Strategy] <https://tinyurl.com/bdzwcxk9>

²³ Francesco Contini – Elena Alina Ontanu – Marco Velicogna: AI Accountability in Judicial Proceedings: An Actor–Network Approach. *Laws*, Vol. 13., No. 6. (2024) art. 71., 5. fejezet. <https://doi.org/10.3390/laws13060071>

²⁴ Shaun i. m. 303–304.

mértéke és gyakorisága a jövőben tovább fog nőni. Ez pedig felveti azt a kérdést, hogy a korábbi adatokból kinyert információkon alapuló MI modellek hogyan kezelhetik ezeket a szakpolitikai változásokat.

Az MI tanítása mindig a múltbeli adatokon alapul, így Scherer szerint a modellek valószínűleg meg fogják tartani a korábbi esetekkel összhangban lévő múltbeli ‘konzervatív’ megközelítéseiket.²⁵ Erre jelenthet megoldást az a módszer, amivel dinamikusan adhatunk új adatokat az MI-nek kontextusként egy bemenethez, kérdéshez. Így nem kell feltétlenül újra tanítani új adatok használatakor.²⁶

A jogi ágazatban Scherer szerint a szükséges adatmennyiség a MI hatékonyságának kettős korlátozásához vezethet.²⁷ Először is, az ügyek bizonyos adataihoz való hozzáférés az ügyfelek hozzájárulásától függhet, így a döntéshez vezető érdemi tények részletes megismerése és feldolgozása is ellehetetlenülhet. Ennek a bizalmas kezelésnek alapja lehet az érintett felek jogainak vagy az alapul szolgáló ügyleteknek a védelme.

Másodszor pedig, még ha az esetadatok hozzáférhetőek is, fontos a nagy mintaméret, hiszen minél több az adat, annál pontosabb a kinyert modell. Ennek megfelelően azok a jogterületek, ahol nagyszámú döntés született egy adott témában, alkalmasabbak lesznek az MI-modellek számára, míg a *niche* területeken a jelen fejezetben bemutatott kockázatok megnőnek.

A hatékony és megbízható modellek tanítására nem csak nagy mennyiségű, de változatos adathalmaz is szükséges. A mesterséges intelligencia által vezérelt bírósági döntéshozatal esetében két változatossági szempont merül fel.

Az első kérdés a bemeneti adatokra vonatkozik, és arra, hogy az AI-alapú döntéshozatali modellek milyen mértékben igényelnek ismétlődő ténymintákat, vagy éppen ellenkezőleg, képesek lennének-e olyan témákkal foglalkozni, amelyek összetettek és nem ismétlődőek. Mindazonáltal minél több a kiugró vagy nem ismétlődő kérdés, annál több nehézséggel kell szembenéznie az AI-modelleknek.

A második szempontot Scherer fogalmazta meg még 2019-es tanulmányával a modell kimenetével kapcsolatban.²⁸ Eszerint az akkori jogi előrejelzési tanulmányok mindegyike bináris osztályozást használ kimeneti feladatként. Például,

²⁵ Scherer i. m. 557.

²⁶ A technika neve RAG: retrieval augmented generation, ld. Rui Yang: CaseGPT: A Case Reasoning Framework Based on Language Models and Retrieval-Augmented Generation. *arXiv preprint*, 2024. 9–10. <https://arxiv.org/abs/2407.07913>

²⁷ Scherer i. m. 554–555.

²⁸ Uo. 555–556.

hogy a felsőbb bíróság helyben hagyta-e az alsóbb fokú bíróság döntését, vagy történt-e jogsértés. Amint azt már az 1. és a 2. fejezetben említettem, ez felveti a kérdést, hogy ezek, vagy más hasonló modellek vajon építhetők-e komplexebb és változatosabb, nem bináris feladatokra, hiszen bár az utóbbi években a modellek hatékonysága exponenciálisan nőtt, ezen a téren korlátozottabb volt a kimutatható fejlődés. Erről részletesebben a kockázatokról szóló alfejezetben írtam.

Shaun említ egy további sok szerző által vitatott korlátozó tényezőt is, miszerint a mesterséges intelligencia jelenleg képtelen megérteni az emberi nyelv jelentését.²⁹ A jelenlegi NLP-technikák arra korlátozódnak, hogy nagy mennyiségű szöveg statisztikai elemzésével reprodukálják az emberi nyelv rendszerét, de az absztrakciós szint és az átfogóbb irányvonalak esetében sok gyakorlati probléma merült fel.³⁰

Kérdés, hogy a megértésnek ez a hiánya csak a korlátozott emberi gondolkodásmódból fakadóan tűnik korlátnak és a hatékonyság növelésével a mennyiség áttörheti-e az üvegplafonként jelenlévő emberi absztrakciós szintet vagy az MI az emberi gondolkodásmód duplikálására sosem lesz képes. Utóbbi esetben is lehetőségként megmarad, hogy másfajta racionalitással, de az emberi limitet meghaladó komplexitású problémákat tudjon megoldani.

Az emberi nyelv értelmezését meghaladó kihívás a jogi szövegek értelmezése. A jogi fogalmak ugyanis nyitottak és gyakran értelmezésre szorulnak. Ennek két módja jelenthet kihívást.

A bírói döntéshozatal nemcsak a konkrét törvények és tények megértését igényli, hanem annak az exogén kontextusnak a nagyobb mértékű megbecsülését is, amelyben a törvények születnek és az ügyek eldöntése történik. Amennyiben a bírák korábbi esetekre támaszkodnak, ez csak segítségükre van abban, hogy megmondják nekik, mi a jog, és nem kizárólag azért, hogy meghatározzák az előttük lévő ügy lehetséges ténybeli inputjainak körét. Shaun érvelése szerint a bíráknak továbbra is nagyfokú mérlegelési jogkörre van szükségük annak meghatározásához, hogy miként jellemezzék a jelen ügy előzményeit, ez pedig

²⁹ Shaun i. m. 303.

³⁰ Ld. példaként: Tomáš Zemčík: Failure of Chatbot Tay Was Evil, Ugliness and Uselessness in Its Nature or Do We Judge It Through Cognitive Shortcuts and Biases? *AI & Society*, Vol. 36., No. 1. (2021) 361–367. <https://doi.org/10.1007/s00146-020-01053-4>. A Tay esete rávilágít a mesterséges intelligencia fontos korlátjára: a 'szemét be, szemét ki' elvére, amikor a rossz adatok megrontják az eredményeket, a mesterséges intelligencia folyamatainak folyamatos felügyeletére a korrupció megelőzése érdekében, valamint arra, hogy a mesterséges intelligenciának nincs semmiféle erkölcsi irányítúje vagy útmutatása. A kérdéskör további vetületeiről az V. fejezetben írtam részletesebben.

jelentős korlátot jelent az MI-nek.³¹ Brkan tovább megy, és rámutat, hogy néha a szabályozás olyan hézagokat tartalmaz, amelyeket csak a meglévő szabályozás cél szerinti teleologikus értelmezésével lehet ‘kitölteni’.³²

A nyitott fogalmak értelmezésénél és a bírói mérlegelésnél nem lehetséges a különböző és hasonló esetek meglévő adatbázisán alapuló megoldás, amikor új, korábban nem létező jogi kérdésekkel kell foglalkoznunk. Ilyen esetekben álláspontom szerint a 2. fejezet megállapításra támaszkodva nehezen elképzelhető, hogy a döntéseket mesterséges intelligencia hozza meg. Mindezt Marcos 2025-ös tanulmánya is megerősíti, amelyben megállapítja, hogy az *LLM*-ek nem tudják alkalmazni a jogot, mert a joggal csak szintaktikai, nem szemantikai kapcsolatban állnak, és a pragmatikus jogalkalmazás a 2. fejezetben bemutatottoknak megfelelően kollektív gyakorlat.³³

3.2. Kockázatok

Az MI hatékonyságának előnyeit és korlátát bemutató képet tovább árnyalja Zalnieriute és Bell 2021-es tanulmánya, amiben amellet érvelnek, hogy az igazságszolgáltatásnak összetett kapcsolata van a hatékonyság fogalmával – az eljárások gyorsítására és költségeinek csökkentésére irányuló kötelezettségek nem mehetnek az igazságszolgáltatás elveinek rovására. Ugyanakkor a hatékonyság az egyéni igazságszolgáltatás részének is tekinthető, hiszen a későn megvalósult igazságszolgáltatás és a megtagadott igazságszolgáltatás hasonló eredménnyel jár sok esetben.³⁴ Így a bírák mérlegelési jogkörét megőrizni és az MI alkalmazását megvalósítani is csak e követelmények szem előtt tartásával érdemes.

Az igazságszolgáltatás és a hatékonyság közötti feszültséget tovább árnyalja, hogy bár a késedelem az állítólagosan okozott kárt is növelheti, ugyanakkor az eljárási méltányosság, amely az igazságszolgáltatás egyik eleme, szükségszerűen költségekkel és késedelemmel jár.

Az MI kiegészítő eszközként való alkalmazása egyes esetekben még ronthat is a döntéshozatal hatékonyságán azáltal, hogy növeli a döntéshozatal időtar-

³¹ Shaun i. m. 303.

³² Brkan i. m. 3–4.

³³ Henrique Marcos: Can large language models apply the law? *AI & Society*, Vol. 40. (2025) 3605–3606. <https://doi.org/10.1007/s00146-024-02105-9>

³⁴ Zalnieriute i. m. 147.

tamát.³⁵ Ennek bemutatására Zalnieriute és Bell az algoritmikus kockázátértékelés esetének ismertetését választotta. Ennek alkalmazása a szerzőpáros érvelése szerint meglepő módon legtöbbször nem jelent időmegtakarítást, mivel a bírónak továbbra is mérlegelnie kell az összes többi felvetett tényezőt és érvet, így valójában egy újabb tényező beemelése történt, ami csak fokozhatja a döntéshozatal komplexitását.³⁶

Más szóval a legtöbb predikciós eszköz hatékonysági hozadéka abban rejlik, hogy az ügyek kezelése átláthatóbb lesz és akár meg is akadályozhatják az ügyek bíróság elé kerülését is, nem pedig abban, hogy magát a mérlegelési folyamatot hatékonyabbá teszik.

További kockázatot rejt a már tárgyalt adottság, miszerint a gépi tanulási modellek, például a neurális hálózatok, nem rendelkeznek előre meghatározott szabályokkal. Scherer rámutat, hogy a deduktív, kauzális érvelést így egy inverz megközelítés váltja fel, mivel a gépi tanulási program ahelyett, hogy logikát használna, a megfigyelhető adatokból valószínűségeket számol.

Az ilyen mesterséges intelligenciamodelleken alapuló döntés szűk értelemben nem előre meghatározott jogi szabályokon alapulna és nem deduktív logika eredménye lenne. Az EJEB és az Amerikai Legfelső Bíróság által lefolytatott elemzések alapján ez azt jelentené, hogy a jogon kívül tények szerepe felértékelődne.³⁷ Itt pedig az MI akár olyan tényekből is levonhat következtetéseket, amelyeket a jogalkotó nem tartott relevánsnak, esetleg kifejezetten nem akart figyelembe venni.³⁸ Például a peres felek børszínét, lakóhelyét vagy vagyoni helyzetét. Az ebből eredő kockázatokkal a következő fejezetben foglalkoztam bővebben.

További jelentős kockázatot jelent, hogy a generatív MI algoritmusok hamis, pontatlan vagy irreleváns információkat generálnak, ami ‘hallucinációk’ néven ismert jelenségekhez vezethet. Ebben az esetben az MI algoritmusok olyan információkat találnak ki, amelyek hihetőnek hangzanak, de nem valósak, például nemlétező joggyakorlatról, tényekről vagy jogszabályokról.

³⁵ Linna–Linna i. m. 2. fejezet.

³⁶ Zalnieriute i. m. 147–148.

³⁷ Nikolaos Aletras – Dimitrios Tsarapatsanis – Daniel Preotjiuc-Pietro – Vasileios Lampos: Predicting Judicial Decisions of the European Court of Human Rights: A Natural Language Processing Perspective. *PeerJ Computer Science*, Vol. 2. (2016) e93. 10. <https://doi.org/10.7717/peerj-cs.93> ; Daniel M. Katz – Michael J. Bommarito II – Josh Blackman: A General Approach for Predicting the Behavior of the Supreme Court of the United States. *PLoS ONE*, Vol. 12., No. 4. (2017) e0174698. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0174698>

³⁸ Scherer i. m. 567.

Ez két szempontból jelent problémát. Egyrésztől több kutatás is bebizonyította, hogy az emberi kezelők hajlamosak azt feltételezni, hogy a számítógépnek igaza van, még akkor is, ha az furcsának tűnő eredményeket produkál, vagy ha lassan egy bizonyos irányba húz, hiszen a számok nem hazudnak.³⁹ Másrésztől nyilvánvaló, hogy a külső személyek nehezen tudnak elegendő információt gyűjteni bármelyik automatizált döntéshozatali folyamatról, de a technológia adottságaiból következik, hogy a hatóság számára is nehéz lehet teljes mértékben felmérni és ellenőrizni az általuk elfogadni kívánt automatizált folyamatok eredményét. Ezzel kapcsolatos kihívásokkal a 4. fejezetben foglalkoztam részletesebben.

4. Az MI magyar igazságszolgáltatásban való alkalmazása

Az 1. fejezetben említettekből kiindulva a 2. és 3. fejezetek alapján először az általános megállapításokat foglalom össze az MI magyar igazságszolgáltatásban való alkalmazásának jelenlegi helyzetéről és a látható jogtudományi és jogalkotói tendenciákról, ezután pedig a konkrét javaslataimat ismertetem.

Először is megállapítható, hogy a 2010-es évek végéig tapasztalt általános szkepticizmus a technológia jogi területeken való alkalmazásával kapcsolatban jelentősen visszaszorult, és a jogtudományi tanulmányokban is egyre korlátozottabban jelenik meg az utóbbi években. Az ezt felváltó és a jelen tanulmányban szintén kritizált techno optimizmus jellemzően a technológiai korlátokat egyáltalán, vagy csak mint ideiglenes tényezőt veszi figyelembe, amelyet az adatfeldolgozás hatékonyságának további növelésével el lehet hárítani.

Ehhez szorosan kapcsolódva a magyar jogalkotó az MI alkalmazásában egy olyan költséghatékonyan skálázható eszközt lát, amely egyaránt orvosolhatja a munkaerőhiányt és csökkentheti a feladatok elvégzésére szükséges időt. Az egyértelműen hatékonyság központú megközelítésben a korlátok és kockázatok transzparens módon nem jelennek meg.

Álláspontom szerint a már említett AI kereső, amelyet az Igazságügyi Minisztérium és a Magyar Közlönykiadó és Igazságügyi Fordítóközpont Zrt. közösen fejlesztett több éven keresztül hibásan egy olyan területen kínál megoldást, amelyen folyamatos innováció és nagymértékű verseny zajlik magyar és külföldi *LegalTech* vállalatok között, így itt időtálló és versenyképes eszközt

³⁹ Christopher Knight: Automated Decision-Making and Judicial Review. *Judicial Review*, Vol. 25., No. 1. (2020) 21–22. <https://doi.org/10.1080/10854681.2020.1732740>

biztosítani állami szektorban egy kétséges próbálkozás. Egy ilyen fejlesztés a mostaninál sokkal nagyobb mértékű digitalizáció és ezt követően belső munkafolyamatok automatizáció kell, hogy megelőzőn. Ez a lakosság számára egy kevésbé látványos és egyes alterületekre fókuszált fejlesztéssel lehetne elérni, amelyekre példákat ennek a fejezetnek a második felében mutatok be.

Ezt a hatékonyság fókuszú és elsősorban az általános közigazgatásra koncentráló megközelítést a 2025 szeptemberében publikált Magyarország Mesterséges Intelligencia Stratégiája (2025-2030) c. tanulmány is megerősítette, amely számos területre külön kitért, azonban az igazságszolgáltatás területén egyedül a bírósági alkalmazottak MI tudatos továbbképzését említette.⁴⁰

Ahogy már említettem, a fentiekkel szemben a magyar bírósági fejlesztés első nélkülözhetetlen foka az automatizáció lenne. Itt elsősorban olyan egyszerű feladatokra kell gondolni, mint a dokumentumok hivatkozásainak felismerése, a metaadatok és tárgykörök javaslata az ügyek naplózása során, valamint a meghallgatások átiratainak készítése.⁴¹

Azonban már ezen a szinten jelentkeznek a magyar igazságszolgáltatás általános digitális megtámogatottságának hiányos voltából fakadó korlátok, mind a bíróságok oldalán, mind pedig az ügyfelek oldalán. Különös kihívást jelentenek a jogi képviselő nélkül eljáró ügyfelek, ugyanis ők gyakran nincsenek olyan helyzetben, hogy digitális eszközöket használjanak a beadványaik benyújtásához. Emiatt sok a kézzel írt beadvány, melyekbe sok esetben jogszabályi hivatkozás egyáltalán nem kerül.⁴² Ezen beadványok MI általi feldolgozása elsősorban az információ hiány miatt jelenthet kihívást.⁴³

A következő lépés az MI komplexebb támogatói eszközként való alkalmazása összetettebb feladatoknál. Itt példaként hozhatóak a kontextust megértő keresőmotorok, a nagyméretű dokumentumok MI által javasolt összefoglalói, beszédleíró modellek vagy az anonimizálást végző algoritmusok.⁴⁴

Álláspontom szerint itt legfontosabb feladat a bírák, bírósági alkalmazottak és ügyfelek segítése az ügy minél hatékonyabb átlátásában. Ez megvalósulhat például a tárgyakra vagy kulcsszavakra vonatkozó automatikus javaslatok felajánlásával, a szövegben található hivatkozás felismerésével, vagy a meglévő joggyakorlat fontosabb eseteinek ajánlásával. A következőketes döntések haté-

⁴⁰ Ezen a linken érhető el: <https://tinyurl.com/4auzphc9>

⁴¹ AI Strategy i. m. 13.

⁴² A Pp. alapján nem is kötelező tartalmi elem jogi képviselő nélkül eljáró fél esetében.

⁴³ Ebben a formalizáltabb beadványok megkövetelése segíthetne ezen, ugyanakkor éppen a Pp. módosítás volt, ami ezt már csak választhatóvá tette.

⁴⁴ AI Strategy i. m. 3.

kony meghozatalát különösen segíthetné az MI, ha képes lenne automatikusan kiemelni a hivatkozásokat és a szövegeket hipertext linkekkel kiegészíteni.

Ezen a szinten még sürgetőbb kérdés lenne beszédfelismerő és azonnali beszédleíró MI alkalmazása, mivel a mai napig diktafonra diktálnak a bírák, amit később a fogalmazónak kell lejegyeznie. Ez mind a tárgyalás menetét meggyorsítaná, mind a nagymértékben leterhelt fogalmazókat részben tehermentesítené. Megjegyzem, hogy a büntető ügyszakra a folyamatosan felmondó fogalmazók hiánya miatt hatványozottan érvényesek ezek a megállapítások.

Ezt követő lépés lenne a beadott dokumentumok automatikus feldolgozása, amely automatikusan azonosíthatná a metaadatokat. Így a hivatkozások a kérdéses jogi aktus és a tárgyi besorolás szerint is csoportosítva lennének.⁴⁵ Így már képes lenne az MI arra, hogy egyes határozattípusokban készítsen végzéstervezetet.

Komplexebb ügyekben visszatérő kihívás a keresethalmazat megengedhetőségének kérdésköre.⁴⁶ A Pp. alapján nem mindig lehet egyértelműen megállapítani, hogy egyes előterjesztett kereseti kérelmek állhatnak-e egymással halmazatban, mely kérdés a keresetlevél befogadhatóságának előfeltétele. Ezen esetekben már az eljárás kezdetén a bíróságnak az eljárás szempontjából lényeges kérdésben kell állást foglalnia. Nagy segítséget jelentene, ha az MI segítségével egy kereső felületen lehetne szűrni a már beengedett keresethalmazatokra akár ügycsoportonkénti felosztásban.

A határozatok elhatárolásánál összegezve elmondhatjuk, hogy az elsődleges szempontunk a bemeneti információk és a kimeneti opciók körülhatároltsága, másrészt pedig figyelembe kell venni az eljárás módját és a bemeneti információk ügyfelek általi vitatottságát.

A meghozott döntések elnyomó többsége sablonokból áll és jól algoritmizálható, akár leíró nyelvel is körülírható. Ezeknél kisebb a tévedés esélye, mert kevés az az eset, ami nem követi a valószínűségeket és a felismert mintázatok is jobban kitűnnek, mivel nincs akkora variancia.

Több bírával egyeztetve álláspontom szerint ezeknél a határozatoknál lehetne leghatékonyabban alkalmazni az MI-t: egyszerűsített ítélet, egyes bírósági meghagyások, perfeljegyzés, végrehajtás megszüntetése/korlátozása, döntés költségmentességről, határidő hosszabbítás, szakértői kirendelés.

A legújabb másodfokú bírósági iránymutatás szerint válasziratra csak akkor kell felhívni a felet, ha lényeges kérdésben van ellentmondás a keresetlevél és

⁴⁵ AI Strategy i. m. 13.

⁴⁶ Pp. 173. §.

az ellentmondás között. Minden további esetben ki kell tűzni a tárgyalást és perfelvételi tárgyaláson rendezni a felmerült kérdéseket. Ezt a gyakorlatban az idővesztés elkerülése érdekében úgy oldják meg, hogy a bíróság a kitűzéssel egyidejűleg hívja fel válaszirat/előkészítő irat benyújtására a felet. A válasziratra felhívás körében az MI hasznos lehetne az ellentmondások kiszűrésére, rövidített anyag összeállítására. A perelőkészítésre ugyanis nagyon nagy hangsúlyt helyezett a Pp., a keresetlevél hiánypótlásnak is teljeskörűnek kell lennie, így ezek összeállítása vagy akár csak részadatok kinyerése is nagy segítség lehetne.

Ahhoz, hogy eddig eljusson a magyar igazságszolgáltatás, még számos kihívást kell megugrani. A már említett további digitalizáción kívül nagy nehézséget jelenthet az adatvédelem szempontok figyelembevétele, felelősségre vonás, a transzparencia és az állami intézmények piaci szereplőktől való autonómiájának a kérdése. Utóbbinál az MI fejlesztésének és az adatbázisok kezelésének állami vagy privát szférában történő fejlesztése a fő kérdés. Ezek a témakörök azonban önmagukban egy-egy teljes tanulmányt érdemelnek, így ebben a tanulmányban csak az ezeket megalapozó kérdésfelvetések egy részével foglalkoztam.

A SPORT KAPUŐREI

A sportszövetségek fölötti uniós jogi kontroll evolúciója

Muraközy Balázs

1. Bevezető – civil időtöltéstől a globális szórakoztatóipari termékig

„Harc az európai futball lelkéért.”¹ Ilyen szalagcímek sora lepte el az európai újságok hasábjait 2021. áprilisát követően, mikor a „piszkos” 12 csapat kifejezte csatlakozási szándékát az ún. Szuperliga-projekthez. A csapatok kiválni terveztek az európai klubfutball vérkeringéséből, hogy egy zárt ligához csatlakozzanak, ahol a szereplők dönthetnek az általuk megtermelt bevételek elosztásáról. Szurkolók tüntetéseinek sorozatát, sportszövetségek által belengetett szankciókat és Európa politikai vezetőinek megszólalásait követően a klubok nagyrésze visszakozott. Felszínre került azonban a régóta mélyben megbúvó kérdés: ki jogosult irányítani a sportokat – ki őrzi valójában a futball, vagy bármely más sport, lelkét?²

Akárhogyan is válaszoljuk meg a fenti kérdést, felmerül a kérdés, hogy milyen jogi szabályok irányadóak, és azok által biztosítható-e a tisztességes verseny a *pályán kívül is*, a sportszektor szereplői között?

Az, hogy a sportklubok szeparatizmusa a sportszövetségek létének és sportirányítás struktúrájának ilyen fokú megkérdőjelezéséhez legélesebben a futballban vezetett, nem meglepő. Talán ez az a sportág, ahol az elmúlt pár évtized gazdasági folyamatai a leglátványosabban vezettek oda, hogy megkérdőjelezésre kerülhet a sport alapvető fogalma is: továbbra is tekinthető ez a civil időtöltésből kiinduló, általában helyi közösségek közötti versengésért

¹ A battle for the soul of European football. *Financial Times*, 2024. április 19.

² Jan Zglinski: Who Owns Football? The Future of Sports Governance and Regulation after European Superleague. *LSE Legal Studies Working Paper*, No. 9/2024.

való *játéknak*,³ vagy immár a sport sokkal inkább egy *termék*, amely globálisan küzd a fogyasztók – monetizálható – figyelméért?

Az Európai Bizottság (a továbbiakban: Bizottság) 2018-as felmérései alapján az Európai Unió GDP-jének 2,12%-át tette ki a sportágazat, amellyel megelőzte a számítógépes programozás és tanácsadás iparágát.⁴ Ez kiválóan példázza, hogy amennyire közösségi esemény és ünnep a sport, legalább annyira lényeges a sportban rejlő gazdasági potenciál kiaknázása is. Emiatt a közelmúltban egyre inkább előtérbe került a sport szabályozása és irányítása területén szinte teljhatalmú sportági szövetségek szerepének átgondolása.

Adott egy, a régmúltban gyökerező sportszövetségi struktúra, amely sokáig szinte teljes immunitást igyekezett elérni a „rendes” állami jogi kontrollal szemben egy szinte önálló és autonóm jogrendet létrehozva, amit már-már egy államéhoz hasonlíthatunk: ezen belül hozzájuk köthető a (jog)szabályalkotás, végrehajtás, valamint annak bírósági ellenőrzése is.

Ugyanakkor a sport kommercializálódása jelentősen kiélezte ezen szervezeti felépítésbe foglalt problémákat. Vajon a klubok és a sportolók – a sport kontextusában a „köz” – érdekében járnak el a sportszövetségek, vagy túlnyomórészt a saját érdekükben, aláásva potenciális versenytársak piacra lépését?

Amint már említésre került, nem egyszerű meghatározni, mely jogrend lehet a legalkalmasabb arra, hogy keretek közé szorítsa a sportági, ezen belül a sportszabályozói autonómiát. Jelen helyzetben az EU tűnik a legmegfelelőbb szervezetnek, amely képes lehet elszámoltathatóságot biztosítva, illetve demokratikus és jogi felügyeletet képezve megfelelő ellensúlyként szolgálni a sportszövetségekkel szemben, elismerve azok autonómiáját, de egyben korlátok közé is terelve azt.⁵ Ez fakad szupranacionális voltából, és paradox módon abból, hogy nem beszélhetünk olyan sportcsapatról, amely az Európai Unió színeiben indulna egyes versenykiírásokon: így az EU-nak attól sem kell tartania, hogy az általa gyakorolt kontrollfunkció megtorláshoz vezetne a sportszövetségek részéről, például kizárás útján.⁶ Másrészt pedig fakad a rendelkezésére álló, elsősorban

³ Sárközy Tamás: A sport, mint az állami-jogi és az önszabályozás határterülete. *Állam- és Jogtudomány*, 2000/3–4. 211.

⁴ Európai Bizottság, Oktatásügyi, Ifjúsáspolitikai, Sportügyi és Kulturális Főigazgatóság: Study on the economic impact of sport through sport satellite accounts. *Az Európai Unió Kiadóhivatala*, 2018. 15.

⁵ Miguel Poiars Maduro: EU Law and Sports: A Match Made in Hell or in Heaven? In: Jeremias Adams-Prassl et al. (szerk.): *The Internal Market Ideal: Essays in Honour of Stephen Weatherill*. Oxford, Oxford University Press, 2024. 216.

⁶ Uo. 233–234.

versenyjogi eszközrendszer sajátosságaiból, valamint az uniós jogalkalmazás globális hatásából, amelyet „Brüsszel-effektusnak” nevez a jogirodalom.⁷

A felvetett problémákkal kapcsolatban nem indifferens az uniós jogalkalmazás, amit jól példáznak a 2023. decemberében, az Európai Unió Bíróságának (a továbbiakban: EUB vagy Bíróság) Nagytanácsa által hozott döntések a C-333/21. sz. ügyben (a továbbiakban: Szuperliga-ügy)⁸ a C-680/21. sz. ügyben (a továbbiakban: Royal Antwerp-ügy),⁹ és a C-124/21. P. sz. ügyben (a továbbiakban: International Skating Union- vagy ISU-ügy).¹⁰

Az ezen ügyekben lefektetett alapelvek szeizmikus változásokat hozhatnak a sportszabályzás jelenlegi felépítésébe, amely változások vizsgálata adja a jelen dolgozat aktualitását. Mindezen döntések fundamentális jelentőséggel bírnak az egész európai sportipar számára, mivel a sportági szakszövetségek működésének és szabályozási funkcióinak alapvetéseit kérdőjelezzik meg, és jeleznek minőségi váltást az uniós jogi kontroll természetében. Amint Rantos főtanácsnok jelezte a Szuperliga-ügyben adott indítványában: „az európai labdarúgás jövője azoktól a válaszoktól függ majd, amelyeket a Bíróság olyan problémákra fog adni, amelyek elsősorban a versenyjoghoz, másodlagosan az alapvető szabadságokhoz kapcsolódnak”,¹¹ és az ISU-ügyben azt emelte ki, hogy a felvetett kérdések „egzisztenciális” szempontból is nagy jelentőséggel bírnak a szövetségek számára.”¹²

⁷ Anu Bradford: *The Brussels Effect: How the European Union Rules the World*. New York, Oxford Academic, 2020.

⁸ C-333/21. sz. ügy. European Superleague Company, S.L. kontra Fédération internationale de football association (FIFA) és Unión de Federaciones Europeas de Fútbol (UEFA). [ECLI:EU:C:2023:1011].

⁹ C-680/21 sz. ügy. UL és SA Royal Antwerp Football Club kontra Union royale belge des sociétés de football association ASBL (URBSFA). [ECLI:EU:C:2023:1010].

¹⁰ C-124/21 P. sz. ügy. International Skating Union (ISU) kontra Európai Bizottság. [ECLI:EU:C:2023:1012].

¹¹ Rantos főtanácsnok indítványa a Szuperliga-ügyben, [ECLI:EU:C:2022:993] 2. pont.

¹² Rantos főtanácsnok indítványa az ISU-ügyben, [ECLI:EU:C:2022:988] 3. pont.

2. A feltételes sportautonómia uniós jogi keretei

A *lex sportiva* egy olyan autonóm magán-jogrendet alkot, amely szinte államokhoz mérhető.¹³ A Bizottság Fehér Könyvében¹⁴ megtalálhatjuk általánosságban a sportautonómia határait: eszerint a sportszervezeteknek „a jogszabályok *kellő figyelembevételével*” kell gyakorolniuk a saját sportáguk szervezésére és népszerűsítésére vonatkozó feladatukat,¹⁵ amely követelményt a sport feltételes autonómiájaként azonosít a jogirodalom,¹⁶ azaz azzal a feltétellel beszélhetünk sportautonómiáról, hogy a sportszövetségek közben betartanak bizonyos jogszabályokat. Ebben a fejezetben ezen „feltételek” kialakulása kerül vizsgálatra, amelyek kimunkálásával szabta meg az Európai Unió Bírósága (a továbbiakban: „Bíróság” vagy „EUB”) a sportautonómia pontos határvonalait az uniós jog tükrében.

2.1. A belső piaci imperatívusz, mint a beavatkozás alapja

Az Európai Unió hatásköreit a hatáskör átruházás elvének¹⁷ megfelelően gyakorolja, aminek kereteit az Európai Unió működéséről szóló szerződés¹⁸ (a továbbiakban: EUMSZ). mellett az Európai Unióról szóló szerződés¹⁹ (a továbbiakban: EUSZ) fekteti le, amely alapján „minden olyan hatáskör, amelyet a Szerződések nem ruháztak át az Unióra, a tagállamoknál marad.”²⁰ Az EUMSZ által létrehozott rendszerben beszélhetünk kizárólagos uniós hatáskörökről, a tagállamok és az EU között megosztott hatáskörökről, valamint támogató hatáskörökről. E hatáskör-kategóriák közül a sport a támogató hatáskörök közé tartozik.²¹ Az EUMSZ sporttal foglalkozó 165. cikke is *expressis verbis* kimondja, hogy e területen kizárt a jogharmonizáció.

¹³ Antoine Duval – Alexander Krüger – Johan Lindholm: *Made in Europe: Lex Sportiva as embedded Transnational Law*. In: Antoine Duval – Alexander Krüger – Johan Lindholm (szerk.): *The European Roots of Lex Sportiva*. Oxford, Bloomsbury Publishing, 2024. 1–17.

¹⁴ Fehér könyv a sportról (COM(2007) 391 végleges).

¹⁵ Uo. 1. Bevezető, 7. bekezdés.

¹⁶ Stephen Weatherill: *Principles and Practice in EU Sports Law*. Oxford, Oxford University Press, 2017. 157–175.

¹⁷ EUSZ 5. cikk, 1. bekezdés.

¹⁸ Az Európai Unió működéséről szóló szerződés, HL C 326., 2012.10.26., 47–390. o.

¹⁹ Az Európai Unióról szóló szerződés, HL C 326., 2012.10.26., 13–390. o.

²⁰ EUSZ 5. cikk, 2. bekezdés.

²¹ EUMSZ 6. cikk.

A hatásköri szabályozás ugyanakkor nem jelenti azt, hogy az uniós jog és jogalkalmazás nincs hatással a sport európai és nemzeti szabályozására. Tekintettel az EUSZ 3. cikk 3. bekezdésében deklarált céljára, „*az Unió egy belső piacot hoz létre*”, amelyben a nemzeti piacok egységes piaccá olvadnak össze a kereskedelem minden akadályának felszámolásával.²² Ezáltal nem csupán a nevesített hatáskörökön keresztül segítheti elő az EU a belső piac létrehozását, hanem valójában beavatkozhat *bármilyen* szektorba, amelyben bizonyos magatartás alááshatja a belső piac egységét.²³ Ebből következik a versenyszabályok és a piaci alapszabadságok szabályainak széles, funkcionális – és szektor-agnosztikus – alkalmazási köre: az EUB e szabályok alkalmazásán keresztül képes építeni a belső piacot, és egyben lebontani az azt hátráltató bármilyen akadályt.

Az EUB jogértelmezési gyakorlatán keresztül történő beavatkozásnak szemléletes példája a sport, különösen tekintettel az EUMSZ előtt teljességgel hiányzó szerződéses hatáskörré. Ezen a területen is megfigyelhető az a fajta negatív integráció, amely alapján az EUB bizonyos közös piac kiépítését veszélyeztető magatartásokat megtilt és ezzel segíti elő a belső piac fejlődését.²⁴

2.2. A jogi kontroll megalapozása az uniós belső piac jogának tükrében

Az EUB viszonylag hamar elejét vette azon törekvéseknek, hogy a sport teljes autonómiát élvezzen az uniós elsődleges jog alól. 1974-ben, a Walrave és Koch-ügyben került lefektetésre, hogy „a sport csak annyiban tartozik a Közösségi jog hatálya alá, amennyiben az [...] gazdasági tevékenységnek minősül.”²⁵

A Bíróság álláspontja szerint a piaci alapszabadságokat garantáló szabályok nem érvényesülnének hatékonyan, ha nem közjog hatálya alá tartozó egyesületek vagy szervezetek jogi autonómiájának gyakorlásából eredő akadályok

²² C-15/81. sz. ügy, Gaston Schul Douane Expeditie BV kontra Inspecteur der Invoerrechten en Accijnzen, Roosendaal, [ECLI:EU:C:1982:135] 33. pont.

²³ Mark A. Pollack: Creeping Competence: The Expanding Agenda of the European Community. *Journal of Public Policy*, Vol. 14., N. 2. (1994) 95–145.; és Joseph H. H. Weiler: The transformation of Europe. *Yale Law Journal*, Vol. 100., N. 8. (1991) 2403–2483.

²⁴ Robin Schütze: *European Union Law*. Oxford, Oxford University Press, 2021.

²⁵ C-36/74. sz. ügy, B. N. O. Walrave és L. J. N. Koch kontra Association Union cycliste internationale, Koninklijke Nederlandsche Wielren Unie et Federación Española Ciclismo [ECLI:EU:C:1974:140] 1. pont.

semlegesítenék a tagállamok által emelt akadályok megszüntetését,²⁶ így a *lex sportiva* magán-jellege sem változtatott a következtetésen. Ezáltal a sportszövetségek egyértelműen az uniós jog hatálya alá tartoznak, ha az általuk szabályozott sporttevékenység gazdasági tevékenységnek is minősül. Ezzel a Bíróság megnyitotta a lehetőségét annak, hogy azok fölött a Szerződések értelmezésén keresztül jogi kontrollt gyakoroljon.

Ugyanakkor, ha teljes kivételt nem is, de részlegest sikerült elérni. Az ügyben a Bíróság azt vizsgálta, hogy a nemzeti kerékpár-válogatottak összeállítása – és a vonatkozó szabályozás, miszerint ugyanazon nemzet tagjaiból kerülhetett ki a válogatott két, eltérő szerepet betöltő tagja – korlátozhatja-e az EU-n belül a munkavállalók szabad áramlását. Az EUB részleges autonómiát engedett a sportszövetségeknek: ez a *‘tisztán sportérdekű kérdés’* doktrínája, amelynek körében feltéve, hogy az ilyen szabályok korlátozottak ezen tisztán sportérdekű célra, nem sértik a Szerződés vonatkozó rendelkezését.

Ezzel némiképp eltért a Bíróság a piaci alapszabadságokkal kapcsolatos joggyakorlatától a sport esetén. A Cassis de Dijon-ügy²⁷ óta ugyanis általánosan is elfogadott a *‘kényszerítő vagy feltétlenül érvényesítendő követelmények’* köre, amelyek – az áruk szabad mozgásának joggyakorlatában – megenged olyan igazolási okokat, amik a Szerződésekben nem nevesítettek, de ugyanakkor bizonyos közérdekű célt szolgálnak, és azzal arányos az intézkedés.²⁸ Ugyanakkor ez az igazolási mód csak indirekt diszkrimináció vagy piachozzáféres korlátozása esetén hívható fel, ezzel szemben a Walrave és Koch-ügyben állampolgárok közvetlen megkülönböztetése esetén is megengedte a Bíróság, ugyanúgy a szükségesség és arányosság mércéjét megkívánva a közérdekű cél mellett. Két évvel később hasonlóan „sportérdekű célnak” fogadta el a Bíróság válogatott futballcsapatok esetében a külföldi játékosok kizárását a mérkőzés sajátos jellegére tekintettel.²⁹

Ugyanakkor egy ehhez hasonlós *summa divisio* nem feltétlen fedi le a sport-szektor valóságát, miszerint tisztán sportérdekű kérdések gazdasági hatások nélkül meglehetősen ritkák a gyakorlatban, illetve megfordítva: elképzelhető olyan alapvetően vitathatatlanul gazdasági tevékenységet érintő szabályozás, ami valójában a sport valamely sajátosságából fakadó célt szolgál. E gordiuszi csomó feloldására a későbbiekben többször is lehetősége volt a Bíróságnak.

²⁶ Walrave és Koch-ügy, 18. pont.

²⁷ C-120/78. sz. ügy, Rewe Zentral kontra Bundesmonopolverwaltung. [ECLI:EU:C:1979:42].

²⁸ Szabó Marcel – Gyeney Laura – Láncoș Petra Lea – Püskösty András (szerk.): *Az Európai Unió jogának alapjai*. Pázmány Press, 2023. 513.

²⁹ C-13/76. sz. ügy, Gaetano Doná kontra Mario Mantero. [ECLI:EU:C:1976:115] 14. pont.

2.3. A jogi kontroll gyakorlása konkrét esetekben

A fent említett két ügy után közel 20 évig nem kellett sportági szakszövetségek szabályzatainak uniós jogi kompatibilitásáról határoznia a Bíróságnak. A 90-es években azonban jelentősen felgyorsult a sportok – és kiváltképp a futball – kommercializálódása, és így az egyre inkább jelentős gazdasági potenciállal kecsegtető szektorként jelentkezett. Ez köszönhető volt jelentős mértékben a sportközvetítések terén bekövetkezett drasztikus technológiai változásoknak, amelyek lehetővé tették az élő közvetítések széles körben való elterjedését, felgyorsítva a sport globális szórakoztatóipari terméké válását.³⁰ Emellett az ezt kiaknázó kereskedelmi televíziók piacán is – piacliberalizációs folyamatoknak köszönhetően – egyre több szereplő jelentkezett, élessé téve a versenyt a sportközvetítési jogokért,³¹ ami által a sportklubok bevételei eltolódtak a helyben beszedett meccsnapi bevételektől az ezekből nyert kereskedelmi jogdíjak irányába.³²

A versenyjog területén a piaci alapszabadságokkal kapcsolatos joggyakorlatra erőteljesen hasonlító elemzési keret alapjait fektette le az EUB. A Meca Medina-ügyben³³ – a Lenz főtanácsnok által már korábban anticipált módon – a szabályzatok versenyjogi felülvizsgálatára került sor. Itt lehetősége adódott a Bíróságnak, hogy feloldja a fent említett *summa divisioból* fakadó gordiuszi csomót. A konkrét ügyben két hosszútávúszó a mai EUMSZ 101. cikke alapján kifogásolták a Bizottság, majd az Elsőfokú Bíróság (ma: Európai Unió Törvényszéke) előtt a NOB és Nemzetközi Úszósövetség doppingellenes szabályzatát, illetve annak megsértéséből fakadó tiltásukat.

A Bíróság a fellebbezést követően új alapokra helyezte a sportszabályzatok elemzési kereteit, merítve a piaci alapszabadságokkal kapcsolatosan kialakult joggyakorlatából. Versenyjogi értelemben ez úgy került kifejtésre, hogy egy adott sportszabályzat absztrakt értékelése helyett³⁴

„a rendelkezés[nek] egyedi esetben történő alkalmazásakor [...] azt az általános közeget kell figyelembe venni, amelyben

³⁰ Jean K. Chalaby: *The Format Age: Television's Entertainment Revolution*. Cambridge, Polity Press, 2015.

³¹ Katarina Pijetlovic: *EU Sports Law and Breakaway Leagues in Football*. TMC Asser Press, 2015. 3–4.

³² Ld. a Deloitte Football Money League 2021/2022-es szezonra vonatkozó kimutatását.

³³ C-419-04 P. sz. ügy, David Meca-Medina és Igor Majcen kontra az Európai Közösségek Bizottsága. [ECLI:EU:C:2006:492].

³⁴ Meca-Medina-ügy, 42. pont.

a vállalkozások szóban forgó társulása meghozta a határozatot vagy amelyben az kifejti a hatását, és különösen a célkitűzéseit kell megvizsgálni. Azt is meg kell továbbá vizsgálni, hogy a határozatból eredő versenykorlátozó hatások elválaszthatatlanul kapcsolódnak-e az említett célkitűzések eléréséhez.”³⁵

Tehát elutasításra került az absztrakt elválasztás, ami abból fakad, hogy egy szabály sportérdekű-e: a fókusz arra helyeződött át a Bíróság gyakorlatában, hogy az adott szabály milyen – versenykorlátozó – hatással vagy céllal bír az adott helyzetben, és az elválaszthatatlanul kapcsolódik-e az elfogadható – sportérdekű és jogszerű – célkitűzés eléréséhez, amely által jogszerűvé válhat a versenykorlátozás.

Az ügy a járulékos korlátozások doktrínájának sportra való kiterjesztését jelentette, aminek alapjait a Wouters-ügyben³⁶ fektette le a Bíróság, amely ügyben a holland ügyvédi kamara azon szabályozásából fakadó versenykorlátozást minősítette jogszerűnek a Bíróság, amely kikötötte a vegyes ügyvédi és könyvelői irodák létrehozásának tilalmát az igazságszolgáltatás feddhetetlenségének megfelelő garantálása érdekében.³⁷

Ezáltal a Bíróság versenyjogilag is az uniós elsődleges jog által nem nevesített alapokon találta igazolhatónak a versenykorlátozást, amennyiben a sportérdekű szabályozási célhoz arányos a korlátozás. Az EUB ezzel elismerte a sport sajátos jellegéből fakadó mozgásteret a szabályozási autonómián belül ezen igazolási alapokon keresztül, hasonlóan a belső piaci joggyakorlatához, amely elsődlegesen a Bosman-ügyben,³⁸ és azt követően került kibontásra, amely alapján elsődleges jogon kívüli érdek – itt: a sportérdek – a nyomós közérdek mintájára megalapozhatja a munkavállalók szabad áramlásának korlátozását, amennyiben az a korlátozás szükséges és arányos. Így a Bíróság mindezidáig legitim sportszabályozói célnak fogadta el a versenyegyensúly fenntartását, a hazai nevelésű játékosok szereplésének ösztönzését a piaci alapszabadságokkal kapcsolatos joggyakorlatában; míg a versenyjogi esetben a doppingvétségek

³⁵ Uo.

³⁶ C-309/99. sz. ügy, JCY Wouters, JW Savelbergh és Price Waterhouse Belastingadviseurs BV kontra Algemene Raad van de Nederlandse Orde van Advocaten. [ECLI:EU:C:2002:98].

³⁷ Wouters-ügy, 3. pont.

³⁸ C-415/93 sz. ügy. Union Royale Belge Sociétés de Football Association és mások kontra Bosman és mások. [ECLI:EU:C:1995:463].

elleni hatékony fellépést. A két jogterület funkcionális konvergenciájának elismerése a kapcsolódó jogirodalomban is megjelenik.³⁹

Amint az már bemutatásra került, a sportautonómia jogi kereteinek meghatározása sokáig konkrét sportérdekű szabályzatok felülvizsgálatára korlátozódott, miután megállapításra került az uniós jog alkalmazhatósága a gazdasági tevékenységnek minősülő sportra.

A kezdeti joggyakorlatban sportszövetségek szerkezeti felépítése kevésbé került megkérdőjelezésre. A sportszövetségek felépítésében a legnagyobb (verseny)problémát épp a bennük feszülő érdekellentét adja: egyrésztől legitím módon szabályozóként lépnek fel a sport sajátosságaiból fakadó szabályozási területeken; másrésztől viszont annak kereskedelmi hasznosításában is érdekeltek. Ez utóbbi funkció egyrészt a újraelosztás elősegítése, másrésztől pedig a megosztott vagyon megfelelő értékesítése miatt nélkülözhetetlen.⁴⁰ Ezen kettős funkcióból pedig erőteljes ösztönzők hatnak arra, hogy a szabályzó ne csupán a „köz” érdekét kövesse, amelyből a ráruházott szabályzó funkció fakad; hanem a saját önértékében lépjen fel.⁴¹ Mindez az uniós versenyjog jelenlegi tendenciáiban is megfigyelhető: a digitális ökoszisztémák „kapuőrei”, amelyek egyszerre biztosítanak platformot más vállalkozásoknak, maguk is versengenek velük olyan platformokon, amelynek szabályait önmaguk határozzák meg. Ezáltal megfigyelhető a trend, hogy *'self-preferencing'* stratégiákon keresztül a saját terméküket hozzák favorizálják.⁴² Ebből fakadóan az ehhez hasonló vállalkozásokra a diszkriminációmentesség többletkötelezettségét rója a versenyjog a torzulásmentes verseny érdekében.

E problémával először a MOTOE-ügyben foglalkozott az EUB, az erőfölénnyel való visszaélés tényállásán keresztül.⁴³ Az ügyben a görög motorkerékpárszövetség (ELPA) törvényben biztosított jogosítványainál fogva szintén ehhez hasonló kettős funkcióval bírt, és így szabályozhatta potenciális versenytársak piacralépésének feltételeit.⁴⁴ Ezáltal az ELPA olyan kapuőrként jelent meg a

³⁹ Ld. Weatherill (2017) i. m. 113.; Pijetlovic (2015) i. m. 215–235.

⁴⁰ A közös értékesítési megállapodásokkal több ízben is foglalkozott az EUB, ezek tárgyalása azonban nem tartozik szorosan a tanulmány témájához.

⁴¹ Oliver Budzinski – Arne Feddersen: Should Organizing Premier-Level European Football Be a Monopoly? And Who Should Run It? – An Economists' Perspective. *Imenau Economics Discussion Papers*, Vol. 27., No. 166., 2024. 88.

⁴² Patrice Bougette et al.: Self-Preferencing and Competitive Damages: A Focus on Exploitative Abuses. *The Antitrust Bulletin*, Vol. 67., N. 2. (2022) 190–207.

⁴³ C-49/07. sz. ügy, Motosykletistiki Omospondia Ellados NPID (MOTOE) kontra Elliniko Dimosio. [ECLI:EU:C:2008:376].

⁴⁴ MOTOE-ügy, 38. pont.

piacra potenciálisan belépni kívánó versenytársak szemében, amely annak feltételeit képes szabályozni.⁴⁵ Miután egy ilyen versenytárs (MOTOE) kérelmét hosszú időt követően sem bírálta el, az kártérítési pert indított, amely eljárásban a másodfokú bíróság fordult előzetes döntéshozatali eljárásban az EUB-hoz.

A MOTOE helyzetéből adódóan a Bíróság olyan többletkötelezettségeket állapított meg számára, amelynek alapjai az EUMSZ 106. cikkével kapcsolatos joggyakorlatban találhatóak, amely értelmében a tagállamok nem hozhatnak közzvállalkozások, valamint különleges vagy kizárólagos jogokkal felruházott vállalkozásokkal kapcsolatban az uniós versenyszabályokkal ellentétes intézkedéseket. Ezen rendelkezés nem alkalmazható önállóan, hanem mindig valamely másik szerződéses cikkel párban kell alkalmazni,⁴⁶ amint azt az EUB tette is jelen esetben az EUMSZ 102. cikkel.

Ezáltal az ELPA számára jogszabály által biztosított diszkrecionális, különböző eljárási garanciákat nélkülöző jogkör pedig nem volt összeegyeztethető a Szerződés által előírt gazdasági szereplők esélyegyenlőségét biztosító torzulásmentes versenyrendszer követelményével.⁴⁷ A Bíróság gyakorlatában önmagában az nem minősül EUMSZ 102. cikkével ellentétesnek, ha az állam által biztosított kizárólagos vagy különleges jogok által létrejön vagy megerősödik az erőfölény,⁴⁸ bizonyos körülmények teljesülése esetén azonban önmagában a biztosított jogkör jellege is lehet olyan, hogy az már önmagában erőfölénnyel való visszaélésnek minősül.⁴⁹ Az ELPÁ-nak biztosított jogok is olyan helyzetet teremtettek, amelyek Kokott főtanácsnok szavaival élve „annak konkrét megfogalmazása miatt *visszaélésre indít[ottak]*”,⁵⁰ azaz az erőfölénnyel való visszaélés konkrét megtörténte nélkül is az EUMSZ 106. cikkébe ütköztek. Ez abból fakad, hogy az ilyen helyzet ellentétes a torzulásmentes versenyrendszer követelményével, ami a gazdasági szereplők esélyegyenlőségének elérésével biztosítható, amely az esetben csak úgy lett volna elérhető, ha az ELPA engedélyezési jogköre korlátozásoknak, kötelezettségeknek és ellenőrzésnek

⁴⁵ Stephen Weatherill: *Article 82 EC and Sporting 'Conflict of Interest': The Judgment in MOTOE*. In: S. Weatherill: *European Sports Law*. Hága, T.M.C. Asser Press, 2014.

⁴⁶ Richard Whish – David Bailey: *Competition Law*. Oxford University Press, 2021. 233.

⁴⁷ MOTOE-ügy, 51. pont.

⁴⁸ Pl. C-179/90. sz. ügy, *Merci convenzionali porto di Genova SpA kontra Siderurgica Gabrielli SpA*. [ECLI:EU:C:1991:464] 16. pont.

⁴⁹ C-18/88. sz. ügy, *Régie des télégraphes et des téléphones (RTT) kontra GB-Inno-BM SA*. [ECLI:EU:C:1991:474] 23. pont.

⁵⁰ Kokott főtanácsnok indítványa a MOTOE-ügyben. [ECLI:EU:C:2008:142] 88. pont és 97–106. pontok.

alárendelt,⁵¹ hogy elkerülhető legyen a saját versenysorozat favorizálásának lehetősége.⁵²

A Bíróság ugyan olyan messzire nem ment, mint amit Kokott főtanácsnok javasolt, illetve a Bizottság korábban kötelezettségvállalások során alkalmazott,⁵³ mely szerint a hatásági-felügyeleti jogkör és a versenyszervező és értékesítő jogkör egyértelmű szétválasztása (*'unbundling'*) szükséges a verseny hatékony fenntartása érdekében, *pro analogia* hivatkozva a távközlési piacliberalizációval kapcsolatos esetjogot.⁵⁴

3. Paradigmaváltás a 'trilógia' tükrében

A IV. fejezetben részletesen bemutatott értelmezési keret az, amely elsősorban az alapját képezte a Bíróság legújabb döntéseinek is – azzal, hogy ebben az esetben nem csak szimpla alkalmazásról, hanem bizonyos aspektusokból meghaladásról is beszélhetünk, ami új „frontvonalakat” nyit a sportautonómiáért való küzdelemben, amely jelentősen a sportszövetségek „kapuőri” tevékenysége körül összpontosult.

A meglévő keretrendszeren belül is szigorítást jelentenek az EUB ítéletei, mégpedig három okból is. Egyrészt, a sportszövetségek transznacionális voltát leképezve rájuk nézve is hasonló standardokat szabott meg a Bíróság, mint egy országos szövetség esetében a kettős funkcióban rejlő érdekellentét elkerülése érdekében. Másrészt, szűkült a Meca-Medina-ügyben sportra kiterjesztett szabályozási járulékoság, mint elérhető igazolás alkalmazási köre.

3.1. Államok az államban

A konkrét ügyekben a MOTOE-ügyhöz hasonlóan a sportszövetségek, nevesül az UEFA/FIFA és az ISU előzetes engedélyezési jogköre gyakorlásának módja volt a fő jogi kérdés, tekintettel ezen szövetségek kettős funkciójára. A Szuperliga-ügyben felperesi oldalon egy potenciálisan versenyző versenykiírás szervezője állt, míg az ISU-ügyben két egyéni gyorskorcsolyázó, akik

⁵¹ MOTOE-ügy, 53. pont.

⁵² Uo., 52. pont.

⁵³ Pijetlovic (2015) i. m. 196–199.

⁵⁴ Kokott főtanácsnok indítványa a MOTOE-ügyben, 102. pont.

azt sérelmezték, hogy az ISU szabályzata karrier hosszúságú eltiltást írt elő olyan esetekre, ha a föderáció sportolói nem ISU által engedélyezett versenyen vesznek részt.

Magától értetődőnek tűnhet ugyanolyan standardok alkalmazása ez esetben is, mint az ELPA tekintetében, ugyanakkor fontos eltérés, hogy az UEFA/FIFA és az ISU esetében nem jogszabály vagy közigazgatási aktus biztosítja – különleges vagy kizárólagos jogok biztosításán keresztül – a kvázi kapuóri szerepet. Ez a szerep a transznacionális *lex sportiva* területén épp annak természetéből fakad: a világszintű homogén szabályozás biztosítása érdekében elengedhetetlen, hogy a sportszövetség szabályozói hatásköre is határokon átíveljen.⁵⁵ A jogrendszer sajátosságainak megfelelően mindez a szabályozási hatáskör kontraktuális vagy kvázi-kontraktuális viszonyok hálójából ered, és nem abból, hogy egy állam biztosítaná ezen jogokat. Ebből fakadóan pedig a Bíróság kiterjesztette joggyakorlatát olyan esetekre is, amelyekben az „erőfőlényben lévő vállalkozás önálló magatartása révén – és nem valamely tagállam által biztosított kizárólagos vagy különleges jogok következtében – kerül olyan helyzetbe, hogy megakadályozhatja a potenciálisan versengő vállalkozások belépését egy adott piacra.”⁵⁶

Ezáltal a transznacionális sportszövetségeknek is olyan versenyjogi több-letkövetelményeknek kell megfelelnie, mintha kvázi állami aktorok – vagy digitális kapuőrök – lennének: lévén egy sportszövetség „*olyan szabályozási, ellenőrzési és szankcionálási jogkörrel rendelkezik*” amellyel megszabhatja a piacon résztvevők belépési feltételeit,⁵⁷ valamint „*ökoszisztémájukon kívül jelenleg gyakorlatilag lehetetlen életképes versenyt létrehozni*”.⁵⁸

A szigorúbb követelmények is ebből fakadnak: a sportszövetségeknek biztosítania kell az esélyegyenlőséget eljárásuk során, azaz nem védhetik saját gazdasági érdeküket a saját versenykiírás favorizálásán keresztül, különben önkényes eljárásukkal a sportszövetségek a sportolóktól egy innovatívabb formátumban való versenyzés potenciális lehetőségét, míg a fogyasztóktól annak megtekintését akadályozza meg, kárt okozva a keresleti és kínálati oldalon egyaránt.⁵⁹ Ezzel a Bíróság kárelméletet is társít megállapításaihoz.

⁵⁵ Szuperliga-ügy, 143. pont.

⁵⁶ Uo. 137. pont.

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ Uo. 149. pont.

⁵⁹ ISU-ügy, 146. pont.

Bizonyos szerzők szerint ezáltal „egy szigorúbb versenyjog” alanyaivá váltak ezzel,⁶⁰ amely tiltja a saját termék – itt: versenysorozat – kedvezőbb elbánásban való részesítését.⁶¹ A többletkövetelmények mibenléte abban áll, hogy általánosan egy erőfölényes vállalkozás számára nem tiltott a saját kereskedelmi érdekeinek védelme.⁶² A versenyjogi jogsérelem akkor lett volna elkerülhető, ha a sportszövetségek olyan szabályzatok alkotnak, amelyek anyagi és eljárásjogi garanciák által biztosítva átláthatóak, objektívek, hátrányos megkülönböztéstől-mentesek és arányosak,⁶³ ezáltal kibontotta az EUB a MOTOE-ügyben előírt „korlátozásokat és kötelezettségeket”, amelyeknek az engedélyezési szabályzatoknak meg kell felelniük, annak érdekében hogy azok ne adjanak lehetőséget az önkényes eljárásra.

3.2. Sajátosság vagy hatékonyság? – paradigmaváltás a járulékos korlátozások doktrínájában

A fent bemutatottak alapján a Meca-Medina-üggyel a Bíróság elismerte a járulékos korlátozások doktrínájának alkalmazhatóságát a sport területén. A doktrína alkalmazása során amennyiben a nem gazdasági verseny megfontolásai alapján motivált cél jogszerű, a magatartás „kivételt” képezhet a 101. cikk hatálya alól, míg a 102. cikk esetében nem áll fenn az erőfölénnyel való visszaélés. Így a Bíróság megnyitotta a lehetőségét annak, hogy az EUMSZ versenyszabályaiban foglalt érdekeken kívül tágabb érdekek is megjelenhessenek egy magatartás igazolásakor.⁶⁴

A járulékos korlátozások doktrínája az EUB gyakorlatában eddig független volt attól, hogy az adott versenykorlátozás az EUMSZ 101. cikke értelmében cél vagy hatás szerinti: a korlátozás mértéke a teszt alkalmazása során az 'objektíve

⁶⁰ Pablo Ibanez Colomo: On Superleague and ISU: the expectation was justified (and EU competition law may be changing before our eyes). *Chillin' Competition Blog*, 2023. 12. 21.

⁶¹ Szuperliga-ügy, 151. pont.

⁶² C-27/76. sz. ügy, United Brands kontra Európai Közösségek Bizottsága, [ECLI:EU:C:1978:22] 189. pont.

⁶³ ISU-ügy, 131–135. pontok.

⁶⁴ Formális értelemben csak az EUMSZ 101. cikk (3) bek. esetén beszélhetünk igazolásról, de az EUMSZ 102. cikkel kapcsolatos joggyakorlat elismeri – még ha kifejezetten ritkán találja is megállapítottnak – a hatékonyság védekezést. Ld. A Bizottság közleménye – Iránymutatás az EK-Szerződés 82. cikkének az erőfölényben lévő vállalkozások versenykorlátozó visszaélő magatartására történő alkalmazásával kapcsolatos bizottsági jogérvényesítési prioritásokról. HL C 45, 24.2.2009., 7–20. o., 30.–31. bekezdések.

elválaszthatatlanság' körében merült fel, amely vizsgálat megelőzi a cél vagy hatás szerinti elhatárolást,⁶⁵ vagy a 'különösen súlyos korlátozás' megállapítását.

Ezzel szemben az EUB kizárta a doktrína alkalmazását olyan magatartásokra, amelyek „természetüknél fogva sértik az EUMSZ 102. cikket”, vagy cél szerinti korlátozásnak minősülnek az EUMSZ 101. cikk értelmében.⁶⁶ Ezáltal – az ISU-ügy elsőfokú ítéletéhez hasonlóan – megfordult a vizsgálat sorrendje: nem az vizsgálendő először, hogy az adott magatartás jogszerű célt követ-e, amelytől elválaszthatatlan a versenykorlátozás, hanem első körben az vizsgálendő, hogy a magatartás alapvetően olyan mértékű károsító hatással bír-e, amely igazolja, hogy a magatartás 'célja' éppen a verseny megakadályozása, korlátozása vagy torzítása.⁶⁷ Tekintettel arra, hogy a Bíróság gyakorlatában szűken értelmezendő a „cél szerinti” versenykorlátozás fogalma, a legtöbb esetben elvben továbbra sem kizárt a Wouters/Meca-Medina-teszt alkalmazása. Ugyanakkor jelentős fejlemény, hogy a járulékos korlátozások új elemzési keretét azóta két magán-szabályzó szervre is alkalmazta a Bíróság.⁶⁸

Mindemellett a Bíróság nem zárta ki – bár csekélynek ítélte – a lehetőségét, hogy a „klasszikus” versenyjogi eszközökkel – így a 101. cikk (3) szerinti feltételrendszerrel, vagy a „hatékonysági védekezéssel” igazolják magatartásukat a sportszövetségek.⁶⁹ Mindazonáltal az EUB által kijelölt irány egyértelmű: a Wouters/Meca-Medina-teszt elérhetőségének csökkentése arra ösztökélheti a sportszövetségeket, hogy a 101. cikk (3) bekezdés vagy hatékonysági védekezés alapján kvantitatív módon mutassák be az elért nyereségeket az adott magatartás által, ahelyett hogy pusztán hivatkoznak valamely sportérdekű célra. Ráadásul az EUB kihangsúlyozta, hogy a nyereségeknek ki kell hatnia a felhasználók valamennyi csoportjára, így „nemzeti labdarúgószövetségekre, a hivatásos vagy amatőr klubokra, a hivatásos vagy amatőr játékosokra, a fiatal játékosokra és általában a fogyasztókra, azaz a nézőkre vagy televíziónézőkre.”⁷⁰

⁶⁵ C-427/16. és C-428/16. sz. egyesített ügyek, CHEZ Elektro Bulgaria kontra Yordan Kotsev és mások. [ECLI:EU:C:2017:890] 53. pont.

⁶⁶ Szuperliga-ügy, 18. pont.

⁶⁷ Gál Gábor – Tóth András: A sporttal kapcsolatos uniós versenyjogi gyakorlat bemutatása. *Sportjog*, 2021/4. 4–5.

⁶⁸ C-128/21. sz. ügy, Lietuvos notarų rūmai és mások kontra Lietuvos Respublikos konkurencijos taryba [ECLI:EU:C:2024:49], C-438/22. sz. ügy, Em akaunt BG EOOD kontra Zastrahovatelno akcionerno druzhestvo Armeets AD [ECLI:EU:C:2024:71].

⁶⁹ Szuperliga-ügy, 189–209. pontok.

⁷⁰ Uo. 195. pont.

4. Záró gondolatok

Jelen dolgozatomban azt vizsgáltam, hogy a sport speciális területén, mint transznacionális magán-jogrend, milyen – demokratikus és jogi – kontrollfunkció betöltésére van szükség, és hogy mennyiben képes ennek megfelelni az unió belső piacának joga. Ezen keresztül így az EU beavatkozásának alkotmányos alapjait és a beavatkozás hullámait vettem górcső alá, tekintettel arra, hogy a Lisszaboni Szerződésig az Unió semmilyen Szerződéses hatáskörrel nem rendelkezett a sport területén.

Elsőként, hogy a kezdeti, sportautonómiának túlzottan kedvező hozzáállás miért illeszthető rá nehezen a kommercializálódott sport valóságára, és hogy ezt követően milyen tényezők okán vált intenzívebbé a két jogrend közötti interakció, és milyen elemzési keretet dolgozott ki az EUB, amely megfelelően képes kezelni a sportjog terepén keletkező speciális problémákat. E keretrendszer elemzésében párhuzamok vonhatóak a piaci alapszabadságokkal és a versenyszabályok alkalmazásával kapcsolatos joggyakorlat között, amint a Bíróság gyakorlatában egy olyan konvergencia figyelhető meg, amely leképezi a sportszektor sajátos közgazdaságtani és társadalmi megfontolásait. Ezáltal a piaci alapszabadságok joggyakorlata által inspirált versenyjog kvázi 'alkotmányjogias' szerepet öltött a kvázi 'állami' szereplők fölött: egyes szabályzatok felülvizsgálatakor versenyjogon kívüli célkitűzéseket jogszerűnek elismerve, egy lényegében szükségességi-arányossági teszten keresztül vizsgálta a sportszövetségek uniós jognak való megfelelését.

A *lex sportiva* és az uniós belső piaci jog közötti interakció második hullámában már erőteljesebben a *lex sportiva* alapjait elsősorban a sportszövetségek kettős funkcióján, megkérdőjelezve fejtett ki jogi kontrollt az EUB. Felismerve a globális sportszövetségek jelentőségét, a Bíróság alkalmazta rájuk a szigorúbb „közjogi versenyjog” szabályait merítve az EUMSZ 106. cikkel kapcsolatos gyakorlatából.⁷¹

Összességében elmondható, hogy az EU-ban – és európai, nem EU-tagállam országokban is, mint Anglia⁷² – a sportszövetségek elszámoltathatósága ezen fejleményeknek köszönhetően jelentősen megnövekedett, amit jelez a jelen

⁷¹ Giorgio Monti: EU Competition Law after the Grand Chamber's December 2023 Sports Trilogy: European Superleague, International Skating Union and Royal Antwerp FC. *TILEC Discussion Paper*, 2024. 14.

⁷² Ld. pl. a Manchester City és az angol bajnokság között nemrég lezárult választottbíróági eljárás. <https://www.premierleague.com/news/4144828>

sorok írásakor is folyamatban lévő⁷³ vagy épp lezárt ügyek száma és sajtóvisszhangja. A közelmúltban lezárt – fent elemzett keretrendszert átigazolási szabályzatokra alkalmazó – Diarra-ügy⁷⁴ utóhatása kiválóan mutatja az uniós jog globális jelentőségét, miután a FIFA szabályzatai átdolgozásáig felfüggesztette az összes az alapján zajló peres eljárását.

Mindez mutatja egyrészt, hogy az uniós versenyjog jelenlegi keretrendszerébe megfelelően beilleszthetőek akár olyan nem-gazdasági érdekek is, amelyek a sportot jellemzik, és így az megfelelő, ellensúlyt tud képezni egy egyébként olyan piacon, amelyen természetes monopóliumok kialakulása a jellemző; másrészt pedig azt is, más Szerződéses rendelkezések⁷⁵ a meglévő értelmezési keretbe történő beemelése nélkül és ezáltal a versenyszabályok alkalmazási fragmentációnak elkerülésével is hatékony eszköz tud maradni a – belső piaci joggyakorlat által is inspirált – uniós versenyjog, mint kvázi-államok kvázi-alkotmányjoga.

⁷³ A labdarúgó játékoszakszervezet által benyújtott panasz a Bizottságnál a meccsnaptár túlterhelésére hivatkozva a német versenyhatóság által indított versenyfelügyeleti eljárás a Bundesliga ún. 50+1%-os szabálya iránt.

⁷⁴ C-650/22. sz. ügy, *Fédération internationale de football association (FIFA) kontra BZ*. Az ügyben a Bíróság a FIFA átigazolási szabályzatának egyes rendelkezéseit találta uniós versenyjogba ütközőnek.

⁷⁵ EUMSZ 165. cikk.

AZ ELŐZETES DÖNTÉSHOZATALI ELJÁRÁS MINT RENDKÍVÜLI PERORVOSLATI JOG

Rebek Réka

1. Bevezetés

Az uniós jog hatékony érvényesülése a tagállami rendkívüli perorvoslati kereken belül egyre hangsúlyosabb téma és jogértelmezési kérdések is könnyen felmerülnek. Az előzetes döntéshozatali eljárás mint rendkívüli perorvoslati ok helyzete a Kúria Jogegységi Panasz Tanácsa Jpe.II.60.027/2021/8. számú határozata (a továbbiakban: JPE határozat) nyomán vizsgálható meg a leglátványosabban. Ebben az ügyben a Kúria a bíróságokra általánosan kötelező jogértelmezésként kimondta: „Az EUB előzetes döntéshozatali eljárásban hozott határozatára hivatkozással perújításnak nincs helye.”¹

A kérdés uniós jogi szempontból azért aktuális, mert az egyenértékűség és a tényleges érvényesülés elve miatt a magyar jogalkotó uniós jogi értelemben nem rendelkezik korlátlan szabadsággal a rendkívüli perorvoslatok formájának meghatározására az előzetes döntéshozatali eljárással kapcsolatosan akkor, ha egyébként más, lényegileg hasonló jellemzőkkel bíró esetekben egy meghatározott forma és tartalom szerinti rendkívüli perorvoslatot tesz lehetővé. A Kúria ezzel szemben a JPE határozat meghozatala során kizárólag a hazai jogszabályi környezetet vette alapul, figyelmen kívül hagyva a kérdés uniós jogi vonatkozásait.

A Kúria JPE határozata alapján alkalmazott magyar jogértelmezés – amely kizárja az Európai Unió Bíróságának előzetes döntéshozatali eljárásban hozott előzetes döntésre alapított perújítási lehetőséget - nem felel meg minden tekintetben az uniós követelményeknek, mivel azt az egyenértékűség és tényleges érvényesülés elve nélkül alakították azt ki.

---

¹ Kúria Jpe.II.60.027/2021/8. számú határozata, Indokolás [60].

2. A tényleges érvényesülés és az egyenértékűség elvei az uniós jogban

Az Európai Unió Bírósága (a továbbiakban: EUB) egyik klasszikus megállapítása szerint az egyes keresetekre vonatkozó eljárési módok „a tagállamok eljárési autonómiájának elve alapján minden egyes tagállam belső jogrendjébe tartoznak, azzal a feltétellel azonban, hogy azok nem lehetnek kedvezőtlenebbek, mint a hasonló jellegű belső esetekre vonatkozók (az egyenértékűség elve), és nem tehetik gyakorlatilag lehetetlenné vagy rendkívül nehézé az uniós jogrend által biztosított jogok gyakorlását (a tényleges érvényesülés elve).”² Ezek az elvek alapvetően kiegészítik a közvetett hatály elvét,³ melynek célja, hogy a tagállami jogot mindenkor az uniós jogból fakadó követelményeknek megfelelően, az uniós jog hatékony érvényesülése (*effet utile*) elvét szem előtt tartó módon kell értelmezni.⁴

2.1. Előzmények és fejlődés

1976-ig az Európai Gazdasági Közösség (Európai Unió)⁵ intézményei a közösségi (uniós) jogszabályok tagállami eljárásjogban történő érvényesítésébe csak nagyon kivételes esetekben avatkozott be, ezt a hatáskört kis korlátozásokkal, de meghagyta a nemzeti jogalkalmazóknak (tagállamok eljárési autonómiájának elve). Az áttörést a Rewe⁶ és a Comet⁷ ügyek hozták, melyekben már korlátot szabott az EUB a tagállamok eljárési autonómiájának, és megalkotta az egyenértékűség és a tényleges érvényesülés elvét, a lojális együttműködés elvére hivatkozással.⁸ Az uniós jog közvetlen hatályából eredően mindenkit

² C-41/11. sz. ügy, Inter-Environnement Wallonie, 2012. február 28-i ítélet, [ECLI:EU:C:2012:103] 45. pont.

³ C-14/83. sz. ügy, von Colson és Kamann, 1984. április 10-i ítélet, [ECLI:EU:C:1984:153] 28. pont.

⁴ Az elvekről ld. Koen Lenaerts: National remedies for private parties in the light of the EU law principles of equivalence and effectiveness. *The Irish Jurist*, Vol. 46. (2011) 13–37.

⁵ A könnyebb követhetőség érdekében az Európai Unió Maastrichti Szerződésével történő létrejöttét megelőző időszakra is az Európai Unió, illetőleg uniós jog kifejezéseket használom, az Európai (Gazdasági) Közösség és a közösségi jog szinonimájaként.

⁶ C-33/76. sz. ügy, Rewe, 1976. december 16-i ítélet, [ECLI:EU:C:1976:188].

⁷ C-45/76. sz. ügy, Comet, 1976. december 16-i ítélet, [ECLI:EU:C:1976:191].

⁸ Az Európai Unióról szóló Szerződés (a továbbiakban: EUSZ) 4. cikk (3) bekezdése.

megillet a bírói védelem joga,⁹ a tagállamoknak pedig kötelezettségük, hogy segítsék az Uniót feladatai teljesítésében. Amennyiben az uniós jogból eredő valamely igény érvényesítése a tagállam valamelyik intézményének hatáskörébe tartozik, úgy a tagállamnak kell biztosítania és felelősséget vállalnia azért, hogy az intézmény minden esetben az uniós elvek alkalmazását szem előtt tartva jár el.¹⁰

Ebből az elvből fejlődött ki aztán később a tényleges érvényesülés feltétele, mely a (rendkívüli) perorvoslatok esetében is megfelelően irányadó. Az EUB nem kívánja meg a tagállamoktól, hogy új, a jogrendszerükbe nem illő perorvoslati lehetőségeket alakítsanak ki, azonban kiemeli annak fontosságát, hogy az uniós jogból fakadó elvek bármely tagállamban mindenféle hátrány nélkül érvényesülni tudjanak az egyébként is létező perorvoslati lehetőségek keretei között.¹¹

2.2. Tényleges érvényesülés elve

A tényleges érvényesülés elvének¹² lényege, hogy a tagállami szabályok és eljárások nem nehezíthetik el és nem tehetik gyakorlatilag lehetetlenné az uniós jogon alapuló igények érvényesítését.¹³ Az elv szorosan összekapcsolódik a közvetett hatály elvével, mely hagyományos értelemben a tagállami jog uniós jog fényében történő értelmezését követeli meg, azzal, hogy annak azonban abszolút (tartalmi jellegű) korlátja az értelmezés *contra legem* jellege.¹⁴ Amennyiben a tagállami (eljárás)jog valamely szabálya nem szól az uniós joggal kapcsolatos igények érvényesítéséről, úgy a közvetett hatály elvének megfelelő alkalmazásával a tagállami eljárásjog rendelkezéseit 'ki lehet terjeszteni' az uniós jog által érintett területekre is. Abban az esetben azonban, ha a tagállami eljárásjog szabályai kifejezetten kizárják az uniós jog alapján történő igényérvényesítés lehetőségét, a közvetett hatály elve önmagában már nem nyújthat segítséget, az

⁹ Budavári Krisztina – Muzsalyi Róbert: A tagállamok eljárási autonómiájának korlátai: az egyenértékűség és a tényleges érvényesülés alkalmazása. *Kúriai Döntések*, 2015/9. 996.

¹⁰ Gombos Katalin: Tagállami eljárási autonómia – az elv korlátokkal és kérdőjelekkel. *Európai Tükör*, 2019/3. 41.

¹¹ Muzsalyi Róbert: *Az egyenértékűség és a tényleges érvényesülés elve az Európai Unió jogában*. PhD értekezés. Budapest, 2020. 14.

¹² C-33/76. sz. ügy, Rewe, 5. pont.

¹³ Gombos i. m. 39.

¹⁴ C-282/10. sz. ügy, Dominguez, 2012. január 24-i ítélet, [ECLI:EU:C:2012:33] 25. pont.

uniós jogból pedig konkrét eljárási követelmények nem fakadnak (így pedig a közvetlen hatály,¹⁵ illetőleg közvetlen alkalmazandóság elvei¹⁶ sem hívhatóak fel). Azáltal azonban, hogy az uniós jog alapján történő igényérvényesítés lehetőségét kifejezetten kizáró tagállami szabály ellentétesnek bizonyul az uniós jogból fakadó követelményekkel, az uniós jog elsőbbségének elve¹⁷ alapján az uniós jog érvényesülését kifejezetten kizáró tagállami jogszabály félretehető, és ezt követően pedig (immáron tiltó tagállami szabály hiányában) a tényleges érvényesülés és egyenértékűség elvei adott esetben megfelelően alkalmazhatóak lehetnek.

A tagállamok feladata az uniós jogból fakadó követelmények rendelkezések érvényesíthetőségének garantálása, illetve a hatékony bírói védelem biztosítása.¹⁸ Ez olyan szintű elsőbbséget élvez minden esetben, hogy a fentiek szerint elvezethet akár egy olyan helyzethez is, hogy a tagállami bíróságnak félre kell tennie a belső eljárási szabályokat.¹⁹ Ám ennél többet az EUB sem követel meg, így sem az EUB gyakorlata, sem pedig az uniós jog nem ír elő egységes igényérvényesítési mintát az Európai Unión belül a tagállami jogrendszerek szintjére, egy ilyen intézkedés ugyanis a tagállami eljárásjogi szabályok harmonizációját követelné meg, ami már csak azért sem tűnik lehetségesnek, mert még az Egyesült Királyság kilépését követően is van olyan tagállam (Írország), amelynek a jogrendszere alapvetően a *common law* szabályain alapul.²⁰ Éppen ezért a tényleges érvényesülés elve és az egyenértékűség elve mindig a tagállami jogszabályi keretek között érvényesül. A tagállami bíróság saját hatáskörébe tartozik ugyanakkor (szükség esetén akár előzetes döntéshozatali eljárás kezdeményezésével), hogy mikor ítél meg úgy egy helyzetet, hogy a tényleges érvényesülés követelményének szem előtt tartásával szükséges eltekinteni egy tagállami eljárásjogi szabálytól. Ennek a problémának a feloldására gyakran

¹⁵ Császár Mátyás: Az irányelvek (közvetlen) hatálya és az alkalmazandó jog. *Iustum Aequum Salutare*, 2014/2. 37.

¹⁶ Az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés (a továbbiakban: EUMSZ) 288. cikk, Alaptörvény Q) cikk (3) bekezdés.

¹⁷ Az elv jelentőségéről ld. pl. Clara Raucheggel: Four functions of the principle of primacy in the post-Lisbon case law of the European Court of Justice. In: Katja S. Ziegler et al. (szerk.): *Research Handbook on General Principles in EU Law*. Cheltenham, Edward Elgar, 2022. 157–172.

¹⁸ EUSZ 4. cikk (3) bekezdés.

¹⁹ Blutman László: Az Alkotmánybíróság határozata arról, hogy egyes uniós jogi aktusok végrehajtása mellőzhető-e az Alaptörvényre tekintettel. *Jogesetek Magyarázata*, 2022/1. 7.

²⁰ Kelemen Katalin: A common law jogrendszerek. In: Jakab András – Fekete Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. 2018. [5]. <https://ijoten.hu/uploads/a-common-law-jogrendszerek.pdf>

alkalmazandó a *procedural of reason*²¹ szabály, melynek keretében egyedileg kell megvizsgálni a tagállami jogszabályt, és ennek fényében egyedileg kerül meghatározásra, hogy az sérti-e a tényleges érvényesülés elvét. Ennek a módszernek az alkalmazása közben, minden esetben komplex módon kell vizsgálni az ügyet.²²

2.3. Egyenértékűség elve

Az egyenértékűség elvének célja annak biztosítása, hogy az uniós normák érvényre jutása ugyanolyan tartalommal valósulhasson meg, mintha egy tisztán belső jogi igényérvényesítésre kerülne sor. Az elv lényege, hogy amennyiben a peres fél az uniós jogon alapuló jogainak védelme érdekében részt vesz egy eljárásban, úgy a rá vonatkozó szabályok ne legyenek kedvezőtlenebbek, mint egy hasonló belső helyzeten alapuló eljárás esetén.²³ Ez a szempont a kezdeti időkből alapvetően a diszkrimináció tilalmával függött össze, napjainkban azonban már egy ahhoz képest önállósult elvként érvényesül. Az elv érvényesítését az EUB legtöbb esetben az előterjesztő bíróság feladatai közé sorolja.

Az EUB irányadó gyakorlata szerint ennek menete a következő. (i) Elsőként azt kell megvizsgálni, hogy az uniós jogon alapuló igényérvényesítés számottevően hasonlít-e valamely tagállami jogon alapuló igényérvényesítéshez. A hasonlóság vizsgálata egy rendkívül összetett elemzést igényel, kitérve az eljárás megítélése szempontjából valamennyi releváns elemre.²⁴ (ii) Amennyiben a hasonlóság megállapítható, úgy a következő lépés a kedvezőtlenesség vizsgálata. Ennél a lépésnél nem elegendő csupán annak a ténynek a megállapítása, hogy a rendelkezés hátrányosabb következményekkel jár, azt is szükséges megvizsgálni, hogy egyrészt ennek a hátránynak mi a jogi természete és jelentősége, másrészt ez az eltérés más egyéb szempontok alapján nem jelent-e éppen előnyt.²⁵ Amennyiben valamely más jogi vonatkozásban a szabály alkalmazásával kedvezőbb helyzetbe kerül a fél, úgy nem hívható fel az egyenértékűség elve alapján a jogsértés, mivel az egyéb előnyök a sérelmezett helyzet megszüntetése esetén elvesznének.

²¹ Gombos i. m. 40.

²² Budavári–Muzsalyi i. m. 998.

²³ Gombos i. m. 35.

²⁴ Budavári–Muzsalyi i. m. 997.

²⁵ Uo.

Amennyiben a tagállami bíróság megállapítja a tényleges érvényesülés és az egyenértékűség elvének sérelmét, úgy egy eljárásjogi szabály esetén a tagállami bíróság aligha juthat más következtetésre, mint hogy a kérdéses tagállami jogszabályt az uniós jog hatékony érvényesülésének biztosítását képező akadályként kell kezelnie, ekként pedig az elsőbbség elvének megfelelően félre kell tennie.²⁶

2.4. A tényleges érvényesülés és az egyenértékűség elvének viszonya a tagállamok eljárási autonómiájához

Anyagi jogi kérdésekben (vagy olyan eljárásjogi kérdésekben, amelyek valamely irányelv rendelkezésein alapulnak) az egyes tagállamok által követett jogi megoldások között megfigyelhetők hasonlóságok. Azokban az eljárási kérdésekben, melyeket az uniós jog nem harmonizált, a tagállamok szabályozási autonómiája lényegében megmaradt. Ezek a területek alapvetően kívül esnek az EU hatáskörein (vagy ha mégis fennáll valamilyen uniós hatáskör, az leginkább támogató, összehangoló, kiegészítő jellegű hatáskör lehet²⁷). Azáltal, hogy ezekben az eljárásokban az igényérvényesítés színtere döntően a nemzeti jog (és a tagállami bíróság) szintje, uniós jogi szempontból talán célszerűnek tűnhet a szabályozás harmonizációja, azonban a tagállamok oldaláról nézve ez már egyrészt szükségtelen, másrészt az EU hatáskörein is kívül esik. Az esetlegesen felmerülő jogértelmezési kérdések megválaszolására pedig az EUB-nak van lehetősége, például előzetes döntéshozatali eljárás keretében.

A két elvet vizsgálva általánosságban az jelenthető ki, hogy az egyenértékűség elve tulajdonképpen anyagi jogi szabályok terén jelentős, míg a tényleges érvényesülés leginkább eljárásjogi kérdésekkel összefüggésben merül fel. Az uniós joggal kapcsolatban a probléma a jogvédelem terén jelentkezik. Az EU nagy teret enged a tagállamoknak, hogy saját belső jogi kereteik között folytassák le az egyes (peres) eljárásokat. Az EUB szerepe ugyanakkor azonban arra alkalmas lehet, hogy kismértékű korrekciókkal, 'kiigazításokkal' a megfelelő irányba terelje az eltérő tagállami eljárásjogi szabályok értelmezését

²⁶ C-106/77. sz. ügy, Simmenthal, 1978. március 9-i ítélet, [ECLI:EU:C:1978:49] 21. pont.

²⁷ Kiss Barnabás Sándor: Tagállami és uniós hatáskörök elhatárolása az állami támogatásokra vonatkozó komplex gazdasági értékelésekben: a nyilvánvaló mérlegelési hibák tesztjei. *Európai Jog*, 2021/1. 20. Ld. az EUMSZ 6. cikkét is.

és alkalmazását. A tagállamok ezen mozgásterét szokás a tagállamok eljárási autonómiájaként említeni.²⁸

Az EUB gyakorlata eljárási autonómiaként csupán két kifejezett területet említ, és nem használja a fogalmat kiterjesztően. Az egyik terület a hatáskörrel rendelkező bíróságok kijelölése (ebben az esetben vitathatatlan a tagállam kizárólagos hatásköre), a másik terület pedig az, hogy meghatározza a keresetek benyújtására és elbírálására vonatkozó eljárási szabályokat az uniós jogon alapuló igények érvényesítése érdekében.²⁹ A továbbiakban ezt szeretném összevetni az egyenértékűség és a tényleges érvényesülés elvével, azt vizsgálva, hogy mennyiben korlátlan a tagállamok szabályozási mozgástere.

Általában kijelenthető, hogy egy luxemburgi bírósági döntés (értve ez alatt mindenekelőtt az előzetes döntéshozatali eljárást) következményeképp előfordulhat, hogy a tagállami szabályok mellőzésre kerülnek, vagy eljárásjogi értelemben véve más folytatása lesz a pernek, mint amire alapvetően a belső eljárási szabályok önmagukban következtetni engednek.³⁰ A tagállami eljárási autonómia éppen ezért nem jelent egyben teljes eljárási szabadságot, hanem az egyes tagállamok jogalkotása az uniós jogból fakadó követelmények alapján (részben) meghatározott.

Összességében azt mondhatjuk, hogy a tagállami autonómia és az egyenértékűség és tényleges érvényesülés elve bizonyos értelemben ugyanannak az éremnek a két oldalát jelenti, és ezen elvek együttesen jelölik ki a tagállamok, illetőleg az EU joga mozgásterét az uniós jog hatékony érvényesülésének (*effet utile*) biztosítását célzó eljárásjogi szabályok kialakítása és gyakorlati működése szempontjából. Sem a tagállamok szabályozási autonómiája, sem az uniós jog tagállami jogba történő beavatkozási lehetőségei nem korlátlanok: alapvetően a tagállami jogalkotó jelölheti ki a vonatkozó eljárásjogi kereteket, melyeket az uniós jog (ideértve mindenekelőtt az EUB jogfejlesztő tevékenységét) csak a feltétlenül szükséges mértékben korrigálhat.

3. A perújítás és a felülvizsgálat szabályozása a magyar jogban

Kúria JPE határozatának alapján kifejezetten a rendkívüli perorvoslatok körébe tartozó perújítással és felülvizsgálattal összefüggésben vizsgálom az

²⁸ Budavári–Muzsalyi i. m. 996.

²⁹ Muzsalyi (2020) i. m. 165.

³⁰ Gombos i. m. 40.

egyenértékűség és tényleges érvényesülés elve, illetőleg a tagállami autonómia elve érvényesülését. A rendkívüli perorvoslatok lényege, hogy az egyébként már jogerőssé váló bírói döntések jogerejét valamely okból kivételesen mégis át lehet törni. Tekintettel arra, hogy a JPE határozatnak is abban a kérdésben kellett állást foglalnia, hogy az előzetes döntést perújítási vagy felülvizsgálati oknak tekinti-e, ezért az alábbiakban kizárólag ezen két rendkívüli perorvoslat főbb jellemzőit vetem össze, kifejezetten az előzetes döntéshozatali eljárás sajátosságai szempontjából.

3.1. Perújítás

A perújítás lényege, hogy amennyiben a per jogerős befejezését követően kerül elő egy, az ügy mikénti eldöntése szempontjából nagy jelentőséggel bíró új tény, akkor az meghatározott feltételek teljesülése esetén indokolhatja az ítélet jogerejének áttörését.

A perújítási okok körét részben eltérően határozta meg az 1952. évi III. törvény a polgári perrendtartásról (a továbbiakban: régi Pp.) és a 2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról (a továbbiakban: Pp.) kapcsolatban. Ez egy nem fellebbviteli jellegű perorvoslat jogerős ítéletek és ítélet hatályú határozatokkal szemben. Minden esetben arról van szó, hogy az ügy tekintetében felmerül egy olyan tény vagy el nem bírált határozat, ami az alapügyet ténykérdéseiben megváltoztatja és így esetlegesen szükség lesz újratárgyalásra, hogy az ügyet minden lényeges körülmény tudatában vegye figyelembe a bíróság. A perújítási okok rendszerében az új Pp. legfontosabb változtatása a korábban hatályos szabályozáshoz képest, hogy perújítási okként nevesítette, ha a fél az Emberi Jogok Európai Egyezményében (a továbbiakban: EJEE) és annak kiegészítő jegyzőkönyvében meghatározott jog megsértését megállapító saját ügyében hozott ítéletére hivatkozik, továbbá a jogerős ítélet ugyanezen a jogsértésen alapul, és az Emberi Jogok Európai Bíróságától (a továbbiakban: EJEB) nem kapott elégtételt.³¹ Az új Pp. megalkotását megelőzően felmerült annak a lehetősége is, hogy az EUB előzetes döntéshozatali eljárásban hozott döntése is perújítási okként kerüljön nevesítésre. Az új Polgári perrendtartás 2015-ben elfogadott koncepciója még akként fogalmazott, hogy vizsgálni szükséges azt, hogy „a perújításra vonatkozó előírások között lehetőséget kell-e adni arra, hogy az EUB előzetes döntéshozatali eljárásban meghozott ítélete

³¹ Pp. 393. § c) pont. A régi Pp. 260. §-a ezt az esetet még nem nevesítette perújítási okként.

alapján a felek a lezárt jogvitájukat újratárgyalhassák a hazai bíróság előtt.³² A koncepció egyértelművé tette, hogy alapvetően a kifejtett témával kapcsolatos kérdésről van szó, melyet az EUB esetjoga a közigazgatási eljárásjog területén rögzített: „a közigazgatási hatóságok kötelesek új eljárást lefolytatni és új határozatot hozni olyan ügyekben, ahol az első határozat már a bírói szakot is megjárva jogerőssé vált (és az eljáró bíróság nem kért az eljárása során előzetes döntést), erről a határozatról azonban utóbb kiderül, hogy az alkalmazandó közösségi jogi norma olyan értelmezésén alapszik, amely ellentétes az utóbb, más által kezdeményezett ügyben az érintett közösségi normával kapcsolatban hozott Európai Unió Bíróságán született előzetes döntéssel, feltéve, hogy a tagállami eljárásjog megengedi az ügy újratárgyalását, és az érintett fél ezt nyomban kezdeményezi, mielőtt tudomást szerez az EUB utóbb hozott előzetes döntéséről.”³³ Ez a lehetőség végül a Pp. elfogadott szövegébe nem került be.³⁴ Ennek fő oka az volt, hogy az EUB csak jogkérdésben határoz, jogkérdésben pedig soha sincs helye perújításnak. A perújítás tekintetében döntő jelentőségű szempont ugyanis a nóvum, azaz egy olyan új tény, ami alkalmas arra, hogy megváltoztassa az alapper tényállását és ekként az ügy eldöntését.³⁵ A Pp. szabályai alapján a perújításra a jogalkotó relatíve hosszú időt biztosított: a már az alapper idején is ismert tények esetén az ítélet közlésétől hat hónapot, az utóbb megismert tények esetén pedig a tudomásszerzéstől számított hat hónapot. A perújítás olyan kérdésre kell, hogy vonatkozzon, ami minden esetben az alapper előkérdése volt, vagy kellett volna lennie.

Általában is igaz, hogy a perújítási lehetőség benyújtására sokkal tágabb határidő áll rendelkezésre, mint a felülvizsgálat esetén. Alapvetően, ha olyan tényről van szó, ami az alapper idején is ismert volt, úgy az ítélet jogerőre emelkedésétől számított hat hónapos határidő áll rendelkezésre, míg a később megismert tények esetén a tudomásszerzéstől számít a hat hónapos határidő.³⁶ A Pp. az ítélet jogerőre emelkedésétől számított 5 év letelte után (az EJEB döntésére történő hivatkozás kivételével) már nem ad lehetőséget a perújításra.³⁷ A

³² A Polgári Perrendtartás Koncepciója. A Kormány 2015. január 14. napján megtartott ülésén elfogadott koncepció, 82.

³³ Uo.

³⁴ Muzsalyi Róbert: Van-e lehetőség a perújításra az Európai Unió Bírósága előzetes döntéshozatali eljárásában hozott határozatára hivatkozással? *Magyar Jog*, 2019/10. 2.

³⁵ Uo. 10.

³⁶ Pp. 395. § (1) bekezdés.

³⁷ Pp. 395. § (3) bekezdés.

közigazgatási perrendtartás alapvetően a Pp. perújításra vonatkozó szabályait rendeli alkalmazni.³⁸

A perújítás a büntetőeljárásban komplexebb kérdés, mint a polgári perekben, mivel gyakran nyomozást is maga után von egy újabb bizonyíték előkerülése, ráadásul a terhelt elítélése és a büntetett előlethez fűződő joghátrányok reparálása eltérő határidő-számítást is indokolnak, mint ha az új tényt a terhelt terhére kellene értékelni. Amennyiben a terhelt kedvezőbb helyzetbe kerülne a perújítás elbírálásával, úgy a perújítás határidőhöz nem kötött, a terhelt terhére azonban perújításra csak a terhelt életében és az elévülési időn belül van lehetőség.³⁹ Önmagában az a tény, hogy a büntetőeljárásban eltérő feltételekkel, illetőleg eltérő határidőkkel kerülhet sor perújításra, uniós jogi nézőpontból teljesen elfogadható, tekintettel a büntetőeljárás és a polgári per alapvető jellemzőinek eltérésére (ideértve mindenekelőtt a peres felek, illetőleg a terhelt jogi helyzetét).

A perújítási okok (jelen vizsgálódás szempontjából releváns) rendszerét az alábbi táblázat szemlélteti.

	Pp.	Kp.	Be.
Perújítás oka	nóvum, ténykérdés	a Pp. szabályai szerint	olyan új bizonyíték ami hatással lehet az alaptényállásra
Határidő	6 hónap a tudomás-szerzéstől, max. 5 év (kivéve EJEK)	a Pp. szabályai szerint	terhelt javára: nincs Terhelt terhére: elévülési időn belül (a terhelt életében)
AB határozat	perújítási ok	a Pp. szabályai szerint	nem perújítási ok
EJEK döntés	perújítási ok	a Pp. szabályai szerint	nem perújítási ok
EUB döntés (saját ügyben)	nem perújítási ok	a Pp. szabályai szerint (nem perújítási ok)	nem perújítási ok

forrás: saját szerkesztés

3.2. Felülvizsgálat

A felülvizsgálat célja a jogerős ítéletben elkövetett anyagi jogi vagy eljárásjogi hibák orvoslása. Célja, hogy a jogkérdést, amivel kapcsolatban hibás értelmezés vagy alkalmazás merült fel, minél hamarabb javítani lehessen. Bármilyen olyan jogséttel szemben fel lehet hívni, amiben tévesen alkalmaztak vagy figyelmen kívül hagytak egy-egy jogszabályt. Általában igaz az, hogy miután

³⁸ A közigazgatási perrendtartásról szóló 2017. évi I. törvény 122. §-a.

³⁹ A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény 638. § (2) bekezdése.

a jogalkalmazási hibák magában a jogerős ítéletben szerepelnek, a féltől (és különösen a jogi képviselőjétől) elvárható, hogy a nyilvánvaló, az ügy érdemére kiható vagy azt jelentősen befolyásoló jogi hibákat azonnal észrevegye, és ezért a felülvizsgálat határideje a polgári peres eljárásokban hagyományosan rövid. Tekintettel arra, hogy a felülvizsgálat célja a jogalkalmazási hibák orvoslása, a jogbiztonság elvét figyelembe véve aggályos lenne, ha számottevően több idő állna rendelkezésre a felülvizsgálat megindítására, hiszen az ellenérdekű fél alappal bízhat a támadott bírói döntés jogerejében. A jogerős áttörése éppen ezért csak nagyon indokolt és különleges esetekben lehetséges, a felülvizsgálat pedig nem valósítja meg ezeket a feltételeket.⁴⁰ A felülvizsgálat esetén megállapított 45 napos határidő⁴¹ jellegét tekintve alapvetően a fellebbezéshez hasonlítható, hiszen a feleknek a fellebbezés előterjesztésére is csak rövid (általában 15 napos) határidő áll rendelkezésükre. Azáltal pedig, hogy a Pp. kifejezetten nevesíti a felülvizsgálat engedélyezésének okai között az előzetes döntéshozatali eljárás kezdeményezésének szükségességét,⁴² akár mellett is lehet érvelni, hogy a magyar jogalkotó egyértelműen meghatározta azt a kérdést, hogy az EUB előzetes döntése jogi természetét tekintve felülvizsgálatra (és nem pedig perújításra) ad okot. Ezt az értelmezést támasztja alá az is, hogy a Polgári perrendtartás koncepciójából végül nem került áttemelésre a Pp. tételes jogi szabályai közé az előzetes döntés, mint perújítási ok esete. Az előzetes döntés jogi természetéből az következik, hogy az EUB által meghatározott jogértelmezés általában nézve is kötelezővé válik valamennyi tagállami bíróságra, ekként egyfajta *erga omnes* hatállyal bír, hasonlóan például ahhoz az esethez, amikor a magyar Alkotmánybíróság alkotmányos követelményt mond ki valamely jogszabály alkalmazásával összefüggésben.⁴³ Mégis, kézenfekvő azzal érvelni, hogy amennyiben az előzetes döntéshozatali eljárás kezdeményezése jogkérdés miatt indokolt, akkor az előzetes döntés tartalmi értelemben jogkérdést dönt el – ekként pedig felülvizsgálati oknak tekinthető, akár saját ügyben, akár más ügyben született előzetes döntésre próbál egy fél hivatkozni.

⁴⁰ Csillám Katalin: A 2016. évi CXXX. törvényben szabályozott perorvoslatok a gyakorló bíró szemével, *Közjegyzők Közlönye*, 2017/1. 5.

⁴¹ Érdekes megemlíteni, hogy a régi Pp. 272. § (1) bekezdése még 60 napos határidő biztosított a felülvizsgálatra, melyet az új Pp. jelentősen, 25 százalékkal lerövidített, ezzel is közelebb hozva a jogintézményt a fellebbezéshez. Ld. a régi Pp. 272. § (1) bekezdését, illetőleg a Pp. 412. § (1) bekezdését.

⁴² Pp. 409. § (2) bekezdés c) pont.

⁴³ Érdekes azonban megemlíteni, hogy a JPE határozat kifejezetten vitatja azt, hogy az előzetes döntésnek ilyen kötelező ereje lenne. Ld. a JPE határozat, Indokolás [47].

Ez a látszólag egyértelmű megoldás ugyanakkor a magyar jogi környezetben valódi gyakorlati problémaként jelentkezik.

Érdemes ezúttal is összevetni a Pp. szabályait a Be. és a Kp. szabályaival is. Szemben a Pp.-vel, a Be. még áttételesen sem nevesíti a felülvizsgálat körében az előzetes döntést, ellenben kifejezetten felülvizsgálati okként jelöli meg az Alkotmánybíróság és az EJEB (egészen pontosan a nemzetközi szerződéssel létrehozott emberi jogi szerv) határozatát.⁴⁴ A felülvizsgálati indítvány a terhelt terhére a jogerős ügydöntő határozat közlésétől számított 6 hónapon belül terjeszthető elő, a terhelt javára előterjesztett felülvizsgálati indítványnak ezzel szemben nincs határideje.⁴⁵ A büntetőeljárás egyik alapvető sajátossága a polgári perekhez képest éppen az, hogy a büntetőeljárás az állam büntető igényének egy magánszeméllyel szembeni érvényesítéséről szól, ezzel szemben a polgári perben két mellérendelt magánfél jogvitáját kell a bíróságnak eldöntenie – mely sajátosság már önmagában is indokolja a terhelt javára, illetőleg terhére történő felülvizsgálati indítvány előterjesztésének különböző határidejét.

A Kp.-ban a felülvizsgálat megindítására a jogerős határozat közlésétől számított harminc nap áll rendelkezésre.⁴⁶ A Kp. szabályai alapján a félnek meg kell jelölnie a felülvizsgálati kérelem befogadásának okát (azonban a fél által megjelölt befogadhatósági okhoz a Kúria nincs kötve), mely okok között szerepel (hasonlóan a Pp. szabályaihoz) az EUB előzetes döntéshozatali eljárása kezdeményezésének szükségessége is.⁴⁷ A Kp. szabályai alapján a sikeres alkotmányjogi panaszt követően a Kúria határozza meg az alkotmányjogi panasz orvoslása eljárési eszközét.⁴⁸

A felülvizsgálati okok (jelen vizsgálódás tárgya szempontjából releváns) rendszerét az alábbi táblázat szemlélteti.

⁴⁴ Be. 648. § c) pont.

⁴⁵ Be. 652. § (3) és (4) bekezdései.

⁴⁶ Kp. 117. § (1) bekezdés.

⁴⁷ Kp. 118. § (1) bekezdés a) pont ac) alpont.

⁴⁸ Kp. 123. §.

	Pp.	Kp.	Be.
Felülvizsgálat oka	jogkérdések	a Pp. szabályai szerint	jogsértő ítéletek
Határidő	a jogerős határozat közlésétől számított 45 nap	a jogerős határozat közlésétől számított 30 nap	a terhelt terhére a jogerős ügydöntő határozat közlésétől számított 6 hónap; a terhelt javára korlátlan
AB határozat	nem felülvizsgálati ok	a Pp. szabályai szerint	felülvizsgálati ok
EJEB döntés	nem felülvizsgálati ok	a Pp. szabályai szerint	felülvizsgálati ok
EUB döntés (saját ügyben)	felülvizsgálati ok lehet	a Pp. szabályai szerint (felülvizsgálati ok lehet)	felülvizsgálati ok lehet

forrás: saját szerkesztés

3.3. Az előzetes döntéshozatali eljárás és a rendkívüli perorvoslatok konfliktusa

Az uniós jog oldaláról (sem a tényleges érvényesülés, sem az egyenértékűség elve szempontjából) nincs annak jelentősége, hogy egy más ügyben született előzetes döntésre történő hivatkozást a tagállami jogalkotó a felülvizsgálat vagy a perújítás körében tesz-e lehetővé. Valódi gyakorlati problémát a magyarországi jogalkalmazásban is a két rendkívüli perorvoslati eljárás szignifikánsan eltérő határideje jelent, mely alapesetben a már kifejtettek szerint indokolt lehet a két jogintézmény eltérő jellege miatt. A gyakorlatban azonban az előzetes döntésre történő hivatkozás felülvizsgálati okként történő meghatározása (annak rendkívül szűk, polgári perben 45 napos, közigazgatási perben 30 napos határideje miatt) lényegében kizárja annak a lehetőségét, hogy egy peres fél a saját egyedi ügyében egy másik ügyben időközben, a saját ügyében születő jogerős ítéletet követően meghozott előzetes döntésre hivatkozhatson felülvizsgálati okként. Ennek oka véleményem szerint az, hogy a jogalkotó nem általában az előzetes döntések rendkívüli jogorvoslati okként történő szabályozását alkotta meg, hanem csupán azt az esetet, amikor a rendkívüli jogorvoslati okra hivatkozó fél saját ügyében kerül sor előzetes döntéshozatali eljárásra, míg a más ügyben született előzetes döntés rendkívüli jogorvoslati okként történő meghatározását a jogalkotó valójában nem végezte el. Mégis, logikus amellet érvelni, hogy ugyanaz a jogintézmény (az előzetes döntéshozatali eljárás) minden esetben ugyanarra a rendkívüli perorvoslati okra vezet. Ez az állítás ugyanakkor nem szükségképpen igaz: az Alkotmánybíróság eljárásában például egy JPE határozat az alkotmányjogi panasz benyújtójának saját ügyében az Abtv. 27. §-a

szerint (bírói döntés elleni) alkotmányjogi panasz tárgya lehet, míg ha a JPE határozat nem az indítványozó egyedi ügyében született meg, hanem azt az indítványozó ügyére alkalmazta a bíróság, akkor a JPE határozat jogi természetét tekintve a bíróságra nézve kötelező jogszabálynak tekinthető, és az Abtv. 26. § (1) bekezdése szerinti alkotmányjogi panasszal támadható, az Abtv. 37. § (2) bekezdéséből következően.

Mivel az uniós jog nem követel meg pontos jogorvoslati módszert az uniós jogon alapuló kérdések felülvizsgálatára és a tagállamoknak teret enged a saját szabályaik alkalmazására, ezáltal nem eleve ellentétes az uniós jogból fakadó követelményekkel az előzetes döntések felülvizsgálatként történő felhívhatósága. Abban az esetben, ha a tagállami jog más hasonló esetekben is csak egészen kivételesen teszi lehetővé a jogerő áttörését, nem ellentétes az egyenértékűség és a tényleges érvényesülés elveivel, ha az előzetes döntéshozatali eljárásban született döntések esetében ugyanezt a kivételes helyzetet tartja fenn a tagállami jogalkotó. Abban az esetben azonban, ha a tagállami jog más hasonló esetekben [ideértve mindenekelőtt az Alkotmánybíróság és az EJEB döntései nyomán előálló helyzetet] szélesebb körben teszi lehetővé a jogerő áttörését, a tagállami autonómia elvének már véleményem szerint meg kell hajolnia az egyenértékűség és a tényleges érvényesülés elvei előtt.

Hogy az előzetes döntéshozatali eljárás hogyan és mennyiben lehet alapja egy rendkívüli perorvoslati eljárásnak, azt a *Hochtief* ügyeinek példája mutatja.⁴⁹ Az első *Hochtief* ügyben⁵⁰ irányadó tényállások szerint az alapperben a bíróságok rosszul értelmezték az uniós jogot, elmulasztották az előzetes döntéshozatali eljárás kezdeményezését, így a felperes *Hochtief* végül az uniós jog megsértésével lett pervesztes. Egy újabb, ugyancsak a *Hochtief* által indított, hasonló tárgyú ügyben⁵¹ már sor került előzetes döntés kérésére, és így utóbb az is egyértelművé vált, hogy az első ügyben az eljáró bíróságok tévesen értelmezték az uniós jogot. A *Hochtief* a második ügyben megszületett előzetes döntés nyomán rendkívüli perorvoslati eljárást kívánt kezdeményezni, ám a felülvizsgálatra rendelkezésre álló 45 napos határidő ekkorra értelemszerűen már régen eltelt. A *Hochtief* ezért perújítási kérelmet terjesztett elő, el nem bírált bírósági határozatra,⁵² mint perújítási okra hivatkozva. A Kúria előbb ennek nyomán végzéssel lehetségesnek tartotta a perújítást, ugyanis úgy ítélte meg,

⁴⁹ Kúria Pfv.III.21.211/2020/6. számú végzése.

⁵⁰ A Kúria Jpe.II.60.027/2021/8. számú határozata.

⁵¹ C-218/11. sz. ügy, *Hochtief*, 2012. október 18-i ítélet, [ECLI:EU:C:2012:643].

⁵² Régi Pp. 260. § (1) bekezdés a) pont.

hogy a perújítási okként nevesített 'el nem bíralt határozat' körében egy előzetes döntés is értelmezhető,⁵³ majd a JPE határozat végül elvi élel eldöntötte azt a kérdést, hogy egy előzetes döntés nem perújítási, hanem felülvizsgálati oknak tekinthető.⁵⁴

Álláspontom szerint a Kúria jogi érvelése önmagában véve helytálló, és egyet lehet érteni azzal a megközelítéssel, mely az előzetes döntéshozatali eljárásban született luxemburgi bírósági döntést (azt önmagában vizsgálva) felülvizsgálati okként határozza meg. A gyakorlati problémát az jelenti, hogy egyrészt az egyenértékűség és a tényleges érvényesülés elve szempontjából nem önmagában (hanem például az EJEB döntéseivel és az Alkotmánybíróság határozataival összevetve) kell vizsgálni az előzetes döntések eljárásjogi értelemben vett jogi természetét, másrészt pedig a perújítás és a felülvizsgálat közötti rendkívül eltérő határidők szignifikánsan megnehezítik az előzetes döntésekre hivatkozással történő rendkívüli perorvoslatokat.

4. Konklúzió

A fentiekben kifejtettek alapján megállapítható, hogy az uniós jog nem határoz meg a tagállamok számára egy kötelezően alkalmazandó rendkívüli perorvoslati lehetőséget, az EUB előzetes döntéshozatali eljárás eredményeképp született előzetes döntések tekintetében. A tagállamok eljárási autonómiája miatt, elsősorban az egyenértékűség és a tényleges érvényesülés elve alkalmas arra, hogy az uniós jognak tagállami környezetben is érvényt tudjon szerezni, tehát azonos feltételekkel kerüljön alkalmazásra, mint a tagállami jogszabályok a magyar jogrendszerben. A lényegi problémát a rendkívüli perorvoslatok érvényesítésre nyitva álló jelentősen eltérő határidő adja. Az EUB előzetes döntésére alapított felülvizsgálat esetén ugyanis rövidebb határidő áll rendelkezésre, mint az Alkotmánybíróság vagy az EJEB hasonló jogi természetű döntéseire alapított rendkívüli perorvoslatok esetén.

Mindezen körülményekre tekintettel megállapítható, hogy az EUB előzetes döntéseinek a magyar eljárásjogi rendszerben való érvényesülése kiemelt figyelmet igényel a jövőben, az uniós jog tagállami jogrendszerben való érvényesülésének biztosítása érdekében.

⁵³ Kúria Pfv.III.21.211/2020/6. számú végzése.

⁵⁴ A Kúria Jpe.II.60.027/2021/8. számú határozata, Indokolás [60].

A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA KETTŐS ARCA: FEJLŐDÉS ÉS FENYEGETÉS A KIBERTÉRBEN

Szegecs Attila

*„Minden ember két univerzumba születik:
a fizikai valóságba és a kibervilágba.”¹*

1. Bevezetés

Manapság egyre gyakrabban használjuk és halljuk a kibertér kifejezést. De tudjuk-e pontosan, hogy mit is jelent ez a kifejezés? Szinonimaként használhatjuk-e az online tér, illetve a virtuális tér kifejezésekkel? Összességében a ‘virtuális’ és a ‘kiber’ kifejezések a nemzetközi jogban, szakirodalomban elkülönül e két szóhasználat, de lényegileg nem fedezhető fel különbség.² A ‘kiber’ kifejezést cselekvésnek, navigálásnak fordítják. Ez tehát valamilyen aktív tevékenységet, mozgást feltételez, amelyet térben saját magunk irányítva végezhetünk. A ‘virtuális’ szó jelentés pedig látszólagos, elképzelt. „[...] a térnek azt a tulajdonságát jelenti, hogy a teret kialakító elemek fizikailag, tehát konkrét földrajzi térben nem megfoghatóak.”³ E két szó alkalmazása során tartalmilag különbség nem érzékelhető, ugyanis mindkettő ugyanarra a dologra vonatkozik, csak a térnek más jellemét ragadja meg. Így ezen kifejtettekre vonatkozóan jelen dolgozatomban szinonimaként használom a ‘kiber’, a ‘virtuális’ és az ‘online’ kifejezéseket.

A kiberbiztonság kifejezés definiálására nincs egyetemes meghatározás. Talán úgy tudnánk meghatározni, hogy „a kiberbiztonság azokra a tevékeny-

¹ Marcel Danesi: *A csók története*. Budapest, Typotex, 2019. 168.

² Mészáros Rezső: *Zárójelentés (49442 tsz. OTKA). A kibertér világa*. 2. https://real.mtak.hu/2391/1/49442_ZJ1.pdf

³ Uo.

ségekre utal, amelyek a kiberfenyegetésekkel érintett hálózati és információs rendszerek, felhasználók és más személyek védelméhez szükségesek.”⁴

A közösségi médiát, az üzenetküldő szolgáltatásokat és az alkalmazásokat manapság egyre gyakrabban használják kommunikációra, munkára, szocializálódásra vagy információszerzésre. Ezeket a viselkedésbeli változásokat a bűnözők is átvették (ilyen technológiákon alapuló kiberbűncselekmények például a személyazonosság-lopás vagy az adathalászat terjedése), Ezen körülmények között a büntető igazságszolgáltatás szereplői alkalmazkodnak a kommunikációs és információs technológiák fejlődéséhez, követve a bűnözők módszereinek fejlődését.⁵

Vajon az AI fejlődése milyen új típusú kibertámadási módszereket eredményezhet? Milyen módon jeleink meg az AI a kiberbűnözés eszközeként és milyen kockázatokat hordoz a kiberbiztonság szempontjából? A tanulmány ezen kérdések vizsgálata, különös tekintettel az AI-alapú kibertámadási modellekre, a DDoS-támadásokra, valamint az IoT-eszközök elterjedésével összefüggő biztonsági kockázatokra.

2. A mesterséges intelligencia (AI) előnyei és hátrányai

„Az [AI] intelligens viselkedésre utaló rendszereket takar, amelyek konkrét célok eléréséhez elemzik a környezetüket és – bizonyos mértékű autonómiával – intézkedéseket hajtanak végre. Az [AI]-t napi szinten használjuk, például kéretlen elektronikus levelek kiszűréséhez vagy a digitális asszisztenssel folytatott beszélgetéshez.”⁶

Az AI használatának számos előnyét tudjuk felsorakoztatni egymás mellé. Előnyök közé tartozik, hogy a nap 24 órájában a rendelkezésünkre áll (például az online ügyfélszolgálati chatrobotok). Egy embernek, hogy produktív tudjon maradni, kellenek szünetek, kellenek szabadnapok, míg az AI-nak erre nincs

⁴ *Kiberbiztonság az Európai Unióban és tagállamaiban. Ellenőrzési kompendium.* Az EU Legfőbb Ellenőrző intézményeinek Kapcsolattartó Bizottsága, 2020. 10. <https://tinyurl.com/yey4vu38>

⁵ Chloé Brière: EU Criminal Procedural Law onto the Global Stage: The e-Evidence Proposals and Their Interaction with International Developments. *European Papers*, Vol. 6., No. 1. (2021) 494. <https://tinyurl.com/y6b8wju5>

⁶ Bekecs Andrea: A mesterséges intelligencia fogalma, története. *Jegyző és közigazgatás*, 2024/5. 23.

szüksége. Ebből következően, az AI használata csökkenteni tudja az ember által okozott hibák számát, erre 'csak' a megfelelő programozás szükséges. Egy, a mai modern világban elképzelhetetlen lenne, hogy egy autógyárban ne dolgozzanak robotok, melyek a megfelelő programozás után ugyanazt a mozdulatsort képesek végrehajtani. További előnyként említendő, hogy segítséget vagy tanácsot tudunk kérni, érzelemmentesen tud egy dönteni, míg ugye az embert el tudják ragadni az érzelmei.⁷

Az érzelemmentes döntések azonban hátrányként is jelentkezhetnek, ugyanis az emberek közötti kapcsolatot egyszerűen nem lehet gépekkel helyettesíteni. Hátrányként jelentkezhet, hogy egyes szakterületek, munkaterületek végzését teljes mértékben a robotok veszik át, ezzel a munkanélküliség is megnövekedhet. Természetesen meg kell említenem a dolgozat témájából kifolyólag is, hogy AI használatával számos bűncselekmény áldozatai lehetünk, ha nem vagyunk elég körültekintőek.

3. Az AI és a kiberbiztonság kapcsolódása

Az AI és a kiberbiztonság szorosan összefonódott az évek során, hiszen az AI hozzájárult a hatékony védekezési rendszerek kialakításához, valamint támogatta az elemzők munkáját a folyamatosan változó globális fenyegetettségi környezetben. Az AI első generációja szabályalapú rendszerekre épült, amelyek az emberi operátorok által előre meghatározott szabályok alapján figyelték a hálózati forgalmat és a felhasználói tevékenységeket. Ezek a rendszerek ugyan képesek voltak riasztásokat generálni, de számos korláttal rendelkeztek.⁸

Az AI második hulláma, amely a 20. század végén vált elterjedtté, a gépi tanulás fejlődésének köszönhetően jelentős előrelépést hozott a kiberbiztonságban. Ez az új megközelítés lehetővé tette, hogy az AI saját maga állítsa be a szabályok határértékeit, csökkentve az emberi beavatkozás szükségességét. A gépi tanulás mellett a *deep learning* algoritmusok integrációja is tovább növelte az AI hatékonyságát a fenyegetések felismerésében és kezelésében.⁹

⁷ Ismerje meg a mesterséges intelligencia előnyeit és hátrányait. *Probesto.com* <https://tinyurl.com/5n7u7hk8>

⁸ Valter Krisztián – Vadász Gábor: A mesterséges intelligencia szerepe a kiberbiztonságban: hogyan észleljük és előzzük meg a támadásokat? *BDO Magyarország*, 2024. április 15. <https://tinyurl.com/ysaykp9v>

⁹ Uo.

A jelenlegi, harmadik generációs AI új szintre emelte a kiberbiztonságot. A harmadik generációs AI képes automatizálni az ismétlődő feladatokat, csökkenteni az emberi hibákat, és prediktív analitikát alkalmazva segíti a fenyegetések korai felismerését, továbbá lehetővé teszi a kiberbiztonsági csapatok számára, hogy gyorsan reagáljanak a támadások elhárítására.¹⁰

4. AI használatával elkövethető egyes negatív megítélésű cselekmények

Az AI a sok új lehetősége mellett jelentős számú kihívásokat is teremtett a kiberbiztonság tekintetében. Ide sorolhatóak az ezen pont alatt tárgyalandó esetek is – például a deepfake. Azonban adatvédelmi szempontból is jelentős kihívásokkal kell szembenéznünk, ugyanis egy AI rendszer által kezelt óriási adatmennyiség esetleges kiszivárgása komoly kockázatokat hordoz maga után – gondoljunk csak az egészségügyi vagy a pénzügyi adatokra. Ez pedig adatvédelmi incidensekhez vezethet, amely veszélyeztetheti az emberek magánéletét, valamint társadalmi és gazdasági károkat is okozhatnak. Az AI rendszert kártékony programoknak a fejlesztésében is alkalmazzák, melyből következik, hogy újfajta veszélyek megjelenését hordozza magával.

4.1. Adathalászat

A mai, harmadik generációs AI esetében már nem nagyon tudjuk megkülönböztetni egy ember, vagy egy gép által írt adathalász emailt vagy üzenetet. Az adathalászat évről évre növekvő tendenciát mutató cselekmény. Egy 2023-es információ alapján a bejelentett adathalász tartalmak 2021-hez képest 2022 végéig 61%-kal nőttek meg.¹¹ Az AI-val egyszerűen, nagyon gyorsan lehet egy adathalász emailt megírni, ugyanis különböző utasítások alapján írja meg azt, valamint bármely más nyelvre le is tudja fordítani, valamint a hackerek több megfogalmazásban lévő emailt hozhatnak létre az AI segítségével, hiszen korlátlanul a rendelkezésükre áll.

---

¹⁰ Uo.

¹¹ Bob Violino: Phishing attacks are increasing and getting more sophisticated. Here's how to avoid them. *CNBC Cyber Report*, 2023. január 7. <https://tinyurl.com/842d2f89>

Az Amerikai Egyesült Államokban 2024-ben messze kiemelkedően az adathalászat volt a leggyakoribb típusa a kibertámadások közül. Ez számokkal leírva azt jelenti, hogy az adathalászat közel kétszázezer, míg a második helyen álló cselekmény nagyságrendileg kilencvenezer bejelentett elkövetést jelent.¹²

Álláspontom szerint ez a szám nem fog csökkenni mindaddig, amíg az internet felhasználók zöme nem tudatosan használja az egyes platformokat, és amíg a legtöbb esetben igaznak vélnék, amit az interneten találnak. Ezt az emberi hiszékenységet a támadók, hackerek előszeretettel használják ki.

4.2. Deepfake technológiák alkalmazása

Szalay Klára megfogalmazása szerint „a deepfake olyan digitális manipuláció, amellyel kép- illetve hangfelvétel tartalmakat állítanak elő a mesterséges intelligenciát alkalmazó technológia segítségével a valóságtól eltérő tartalommal és valamely szándékolt hatás elérése érdekében.”¹³ Ezen jelenség terjedése leggyorsabban az egyes közösségi platformokon valósul meg. Gondoljunk csak bele, hogy manapság mikor megnyitjuk a Meta alkalmazását, találkozni fogunk AI által generált képpel, amelynek a felhasználóközösség egy része elhiszi a valódiságát. Maga a „deepfake-jelenség 2017-ben indult hódító útjára a Reddit fórumon, ahol az egyik felhasználó egy pornósztárnő arcát egy híres színésznőével helyettesítette.”¹⁴

A deepfake technológiát jelenleg elsősorban pornográf tartalmak előállítására használják, amelyeket a készítők különböző nyílt és darkwebes platformokon kereskednek. Deepfake áldozatául bárki válhat, azonban leggyakrabban ismert, celeb személyekre nézve jelent veszélyeket.¹⁵

*Egy 2022-es esetről egy hacker csoport az egyik legnagyobb kriptovaluta (Binance) tőzsdéjének főigazgatójáról – Patrick Hillmanról – készített deepfake felvételt. Ezzel a deepfake felvétellel több, Binance ügyfelet tévesztettek meg.*¹⁶ 2022 márciusában egy videó jelent meg, amelyen Volodimir Zelenszkij ukrán

¹² Most commonly reported cybercrime categories in the United States in 2024, by number of individuals affected. *Statista.com* <https://tinyurl.com/57vn9dx7>

¹³ Szalay Klára: Deepfake, azaz mélyhamisítás: technológia és jog. *Infojegyzet*, 2024/20. 1.

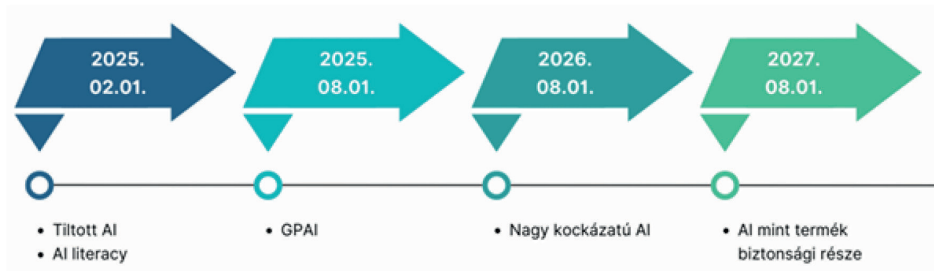
¹⁴ Egyéni és társadalmi kockázata is van a deepfake-nek. Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság, 2023. január 13. <https://tinyurl.com/3vw2mx3x>

¹⁵ Mekkora fenyegetést jelentenek valójában a deepfake-ek? CTI jelentés. Nemzetbiztonsági Szakszolgálat – Nemzeti Kibervédelmi Intézet, 2022. 13. <https://tinyurl.com/mtuxca2u>

¹⁶ Uo. 15.

elnök beszédet mond. A felvétel gyorsan elterjedt az ukrán és orosz közösségi médiában, azonban a zavaros képsorokon Zelenszkij szokatlan arckifejezéssel arra szólítja fel az ukrán katonákat, hogy tegyék le a fegyvert. Ez a videó elérhető, látható, azonban mégis deepfake technológiával készült.¹⁷

Az EU első, átfogó mesterséges intelligenciára vonatkozó rendelete, az AI Act [Regulation (EU) 2024/1689] 2024. július 12. napján jelent meg, és 2024. augusztus 1. napján lépett hatályba. Ezt követően, lépcsőzetesen válik teljesen alkalmazandóvá az uniós és a nemzetközi jogrendszerekben az alábbiak szerint:

A CMS Hungary és a FinTechZone szerkesztése¹⁸

Alapvetően tehát, a hatályba lépéstől számított 6 hónapon belül első körben azokra a kérdésekre kellett választ találni a mesterséges intelligenciát alkalmazó vagy szolgáltató cégeknek, hogy mely rendszerük minősül az AI Act hatálya alá tartozónak; ha a hatályba tartozik a rendszerük, akkor tiltott rendszernek minősül-e; és amennyiben tiltott AI kategóriába esik, akkor azt a rendszert 2025. február 1. napjáig meg kellett szüntetni. Tiltott AI-nak az minősül, amely alapvető jogokat sért.¹⁹

Ezt követően a hatályba lépéstől 1 éven belül kellett megvizsgálni, hogy az általános célú AI rendszerek szolgáltató által fejlesztett GPAI rendszerszintű kockázatot jelent-e. 2026. augusztus 1. napjától pedig a teljes AI Act alkalmazandó lesz, a nagy kockázatú AI rendszerek alkalmazóinak is eddig az időpontig biztosítani kell a jogszabályoknak történő teljes megfelelést.²⁰

¹⁷ Gosztonyi Gergely – Lendvai Gergely: Deepfake és dezinformáció. Mit tehet a jog a mélyhamisítással készített álhírek ellen? *Médiakutató*, 2024/1. 43.

¹⁸ Horváth Katalin: Megérkezett az EU AI rendelete: kinek, mit és meddig kell teljesítenie? *Finetechzone*, 2024. 07. 30. <https://tinyurl.com/e2ny2abu>

¹⁹ Uo.

²⁰ Uo.

4.3. Botnetek

A Botnet „egy fertőzött informatikai eszközökből álló hálózat, amelyet a botnet gazdája többféle károkozásra is alkalmazhat.”²¹ A fertőzött munkaadások főként kéretlen levelek kiküldésére, szolgáltatásmegtagadási támadások indítására, valamint szenszitiv adatok, például banki információk eltulajdonítására használhatók.

A támadónak először hozzáférést kell szereznie az áldozat eszközehez, amit számos módon megvalósíthat. Az egyik gyakori módszer az ún. *exploit* kitekkel történő fertőzés, amely során a támadó egy weboldal sérülékenységét kihasználva automatikusan telepíti a káros kódot (botot) a weboldalt meglátogatók eszközeire. Egy másik elterjedt technika a rosszindulatú programokat tartalmazó kéretlen e-mailek használata. Bár a célpontok hagyományosan asztali számítógépek, egyre gyakrabban kerülnek célkeresztbe IP-kamerák, mobiltelefonok és routerek is.²²

Védekezni úgy tudunk, hogy rendszeresen frissítjük szoftvereinket, tűzfalat vagy egyéb vírusvédelmi szoftvert telepítünk, valamint biztonságtudatos magatartást tanúsítunk az internet használata során.²³

Mint látható, számos módon kiszolgáltatathatjuk úgy az adatainkat, hogy nem tudunk róla, figyelmetlenek voltunk. Gyakran mondják, hogy egy adott platformra történő regisztrálás ingyenes, azonban valójában a regisztrációkor „fizetünk”, még hozzá a személyes adataink megadásával. Fokozott figyelmet kell szentelni, hogy kinek, hol, milyen körülmények között adjuk meg adatainkat, az internet felhasználókban éppen ezért a digitális tudatosságot kell növelni.

5. Az AI használata a pénzügy, valamint a kiberbiztonság területén

Az AI alkalmazása napjainkban számos olyan területen jelenik meg, ahol a nagy mennyiségű adat feldolgozása, a gyors reagálás és a biztonsági kockázatok kezelése kiemelt jelentőséggel bír. A fejlett adatfeldolgozási és elemzési képességek lehetővé teszik, hogy az AI-alapú rendszerek hatékonyan támo-

²¹ Robothálózat (Botnet). Nemzeti Kibervédelmi Intézet, 2020. március 9. <https://nki.gov.hu/it-biztonsag/tudastar/robothalozat-botnet-2/>

²² Uo.

²³ Uo.

gassák a biztonsági folyamatokat, különösen azokban az ágazatokban, ahol nagymennyiségű érzékeny adat kezelése történik.

5.1. Pénzügyi szektor

Az AI használata a pénzügyi, illetve a kibervédelmi szektorban meglehetősen előnyös támogatási lehetőséget nyújt. A csalások elleni küzdelem – amely az elmúlt időszakban meglehetősen elszaporodottnak mondható -, az adatvédelem és a kibertámadások megelőzése is olyan területnek mondható, amelyeknél az AI, valamint az automatizált rendszerek segítséget biztosíthatnak.²⁴ Ahogyan Bagó Péter fogalmaz „a kiberbiztonság az egyik legfontosabb kihívás az információs technológia korában, amely különösen fontos a pénzügyi szektorban, ahol a biztonság kulcsfontosságú az ügyfelek és az intézmények számára egyaránt.”²⁵

Vannak olyan ajánlottan követendő szabályok a pénzügyi szektorban., mint például a kétlépcsős azonosítás alkalmazása, a megfelelő, azaz az erős jelszó alkalmazása, vírusvédelmi szoftverek alkalmazása és még lehetne sorolni. Az AI meglehetősen sok területen képes segíteni a pénzügyi szektoron. Megemlítendő e körben a jelentéskészítés (az AI képes elemzéseket készíteni, amelyek a kiberbiztonsági csapatokat támogatja a rendszerek sebezhetőségeinek megértésében vagy ezen területek azonosításában), adathalászat észlelése, gyorsabb válaszreakció, vagy esetleg az automatizált válaszok (lehetőség van automatizált válaszok létrehozására, amelyek reagálnak egy biztonsági fenyegetésre).²⁶

Az elmúlt években több elemző beszámol arról, hogy az AI egyre több teret kap a kiberbiztonságban – így a pénzügyi szektorban is. Sok intézmény most már az AI használatával végzi el a rendszereik védelmének az erősítését. A fejlődő gépi intelligencia egyszerre nagy mennyiségű adatot képes elemezni, így képes észrevenni az esetlegesen felmerülő problémákat, amelyek a kiberfenyegetésekre utalhatnak. Természetesen ezen rendszerek napjainkban folyamatosan fejlődnek, tanulnak az újonnan megjelenő fenyegetésekből, és így hatékonyabbá válnak a támadások felismerésében. Továbbá valós idejű információkat biztosítanak a fenyegetésekről, amely lehetővé teszi a pénzügyi intézetek számára a gyors reagálási lehetőséget. Automatizálásra is kiválóan

²⁴ Bagó Péter: Kiberbiztonság és a mesterséges intelligencia kapcsolata. *Gazdaság és pénzügy*, 2023/2. 196.

²⁵ Uo.

²⁶ Uo. 196–198.

alkalmazhatóak, így a rutinszerűvé vált feladatok elvégzésével a szakembereket tehermentesíti, így több idő jut az emberi szakértelmet igénylő, összetettebb problémák megoldására. Azonban felmerülnek aggodalmak is az AI használatával, elsősorban a megbízhatóságával. Mivel az AI olyan adatokkal képes „dolgozni”, amelyeket korábban az emberek vittek fel a rendszerbe, ezért ezen adatoknak a helyessége (mert az adatok változhatnak), védettsége nagyfokú felelősségvállalást kíván meg. Összességében tehát elmondható, hogy számos előnyt nyújt a pénzügyi szektorban az AI alkalmazása, azonban ehhez adatvédelmi, valamint felelősségbiztosítási intézkedéseket kíván meg.²⁷

5.2. Kiberbiztonság területe

Tagadhatatlan, hogy a kiberbiztonság területén az AI használata értékes eszköz lett, ugyanis segíthet jelezni, megelőzni, valamint beazonosítani egy adott fenyegetést.²⁸ Az AI különösen előnyös olyan környezetben, ahol nagy mennyiségű adat folyamatos elemzésére van szükség, valamint ahol gyors reagálás kulcsfontosságú a kockázatok kezelésében. Az AI egyik legjelentősebb alkalmazási területe a csalások felderítése. Ezen rendszerek képesek mintázatokat és kapcsolódási pontokat azonosítani az adathalmazok között, amelyek egy emberi elemzés során könnyen rejtve maradhatnak. Ennek folyamán az AI hozzájárulhat a csalási kísérletek gyorsabb felismeréséhez és a pénzügyi visszaélések megelőzéséhez. Hasonlóan fontos szerepet játszik az AI a támadások detektálásában is. Az AI-alapú rendszerek rendkívül nagy adatállományt képesek elemezni és ezáltal különbséget tudnak tenni a normál, ismétlődő tevékenységek és az attól eltérő, gyanús tevékenységek között. Amennyiben ilyen eltérést észlel, a rendszer képes riasztást generálni, amely lehetővé teszi a gyors reagálást a potenciális fenyegetésekre.

A felhasználók biztonságos azonosítása szintén egyre inkább AI-alapú megoldásokra épül. A fejlett biometrikus technológiák alkalmazása lehetővé teszi a felhasználók megbízhatóbb azonosítását, ezáltal növelve az informatikai rendszerek biztonságát.

Végül az AI a nem kívánt üzenetek (ún. spam üzenetek) kiszűrésében is fontos szerepet kap, hiszen a tanuló algoritmusok képesek felismerni a spam üzenetek

²⁷ Bagó i. m. 199–200.

²⁸ Kollár Csaba: A mesterséges intelligencia megjelenése a biztonságtudományban. In: Tibor János Karlovitz (szerk.): *What will our Future be Like?* Großpetersdorf, Sozial und Wirtschafts Forschungsgruppe, 2023. 249. <https://tinyurl.com/bdfe5apf>

jellegetes mintázatait és ennek alapján kiszűrni a potenciálisan veszélyes vagy nem kívánt tartalmakat.²⁹

6. A DeepLocker, valamint a rajintelligencia mint kibertámadási modell

Az AI fejlődésével a kibertámadások módszerei is jelentős átalakuláson mennek keresztül. Az AI ugyanis nem csupán a védelmi rendszerek hatékonyságának növelésre használható fel, hanem a támadási technikák fejlesztésében is egyre nagyobb szerepet kap. Ennek következtében olyan új típusú kibertámadási megoldások jelennek meg, amelyek képesek rejtve maradni a hagyományos védelmi mechanizmusok előtt, valamint a környezeti feltételekhez alkalmazkodva, célzott módon aktiválódni. Az AI által támogatott támadási modellek így új kihívásokat jelentenek a kiberbiztonság számára, mivel működésük gyakran nehezen felismerhető és nehezen jelezhető előre.

6.1. DeepLocker

Az IBM Research által fejlesztett DeepLocker egy új generációs, AI-alapú *malware*, amely több nyílt forráskódú AI-modellt kombinál ismert rosszindulatú technikákkal. A malware jelentése valamilyen rosszindulatú számítógépes program. András Tibor szerint ez az AI-alapú kibertámadási eszköz az úgynevezett kiterő támadások új, erősen célzott fajtáját implementálja.³⁰ Ezek a kiterő technikák olyan módszerek, eljárások, amelyeket a számítógépes támadások alkalmaznak a rosszindulatú tevékenységek leplezésére.³¹

A DeepLocker különlegessége abban rejlik, hogy a cél azonosításhoz olyan eseményindítókat (*triggert*) használ, mint például az arcfelismerés, hangfelismerés, vagy esetleg helymeghatározás alapján is aktiválódhat. A DeepLocker rejtve marad ezen tevékenységek közben, továbbá még hatékonyabban is tud működni, mivel több millió rendszert tud megfertőzni úgy, hogy azt valaki észrevenné. A kártékony tevékenység azonban csak abban az esetben aktiválódik,

²⁹ Uo. 249–250.

³⁰ Fehér András Tibor – Négyesi Imre: Mesterségesintelligencia-alapú kibertámadási modellek. *Műszaki Katonai Közlöny*, 2021/3. 75. https://real.mtak.hu/131737/1/05_Fehér-Négyesi_73-87_MKK_2021_3.pdf [a továbbiakban: Fehér–Négyesi (2021a)]

³¹ Uo.

ha a vírus – például arcfelismerés vagy hangfelismerés segítségével – azonosítja a megtámadni kívánt személyt³²

A DeepLocker-nek három összetevője van, amivel el tudja fedni magát:

- a) az első réteg azt rejti el, hogy magát a támadást mi váltja ki (arcfelismerés, helymeghatározás stb.), így ennek a réteg feladata az, hogy a célnak a típusát elrejtse;
- b) a második rétegnek a feladata a konkrét célnak az elrejtése (tehát például, hogy ki pontosan a támadásnak a célja, vagy hol következzen be);
- c) a harmadik réteg pedig a történést fogja elrejtetni, akkor, ha a támadás bekövetkezik. Ennek a réteg feladata tehát annak az álcázása, hogy maga a támadás hogyan hajtódik végre.³³

A DeepLockerben ezt a három rétegű elrejtést az AI modell végzi. Csak akkor fogja a triggerrel előállítani, amikor a szükséges körülmények fennállnak. Továbbá olyan sokféle módot használhat magának a cél azonosításához, hogy nagyjából lehetetlen kitalálni az AI modell ismeretében is, hogy mi a pontos kiváltási körülmény: az arc, egy adott hely vagy rendszerinformáció, vagy esetleg több kiváltási körülmény együttes fennállása.³⁴

6.2. A rajintelligencia

A rajintelligencia alapvető jellemzője, hogy nem egyetlen központi rendszerből vagy egységből épül fel, hanem egymással együttműködő, önállóan működni képes entitásokból áll. Ezek az entítások kollektív módon képesek reagálni a környezeti kihívásokra és együtt hatékonyabban alkalmazkodnak a változó feltételekhez, mint külön-külön működve.³⁵ A számítástechnikai modelleknek is ugyanez a célja – tehát hogy egymást segíteni tudják. A raj hatékonysága abban rejlik, hogy nem számít, melyik entitás éri el a célt; ha valamelyik sikerrel jár, az az egész közösség eredményének tekinthető.³⁶ Az ilyen rendszerek kialakításához gyakran szolgálnak inspirációként a társas rovarok – például a hangyák, méhek, darazsak – kollektív viselkedési mintái, valamint más állatközösségek,

³² Mesterséges intelligencia támadhatja gépeinket. *Infovilág*, 2018. <https://infovilag.hu/mesterseges-intelligencia-tamadhatja-gepeinket/>

³³ Fehér–Négyesi (2021a) i. m. 76.

³⁴ Uo. 77.

³⁵ Uo. 78.

³⁶ Uo.

például a madarak vagy a halak együttműködése. A társas rovarok kolóniái már hosszú ideje a kutatások középpontjában állnak, ugyanakkor még ma sem teljesen ismert, hogy milyen alapelvek irányítják működésüket.³⁷

Amikor ezt a raji modellt, elvet az online térben alkalmazzák, olyan víruskódok jönnek létre, amelyek képesek alkalmazkodni a környezetükhöz. A vírusraj egyes elemei megosztják egymással az akadályozó tényezőkre vonatkozó információkat, a szükséges módosításokat pedig maga az AI hajtja végre. Továbbá képes a rajintelligencia kollektív tudását felhasználni a kártékony kódok elrejtésére is.³⁸

Így ebből megállapítható, hogy egy tömeges károkozásra hatékony tud lenni egy ilyen vírusraj, hiszen egyrészt a központi vezérlőegysége hiányzik, másodrészt a raj tanul a korábban elért sikeres és sikertelen támadásokból, harmadrészt rejtőzködésre kiválóan hasznosítható a raj alkalmazkodási tulajdonsága, és végül a raj minden tagja különböző módokon kommunikál egymással, hiszen a raj egy közösségi kommunikáció hoz létre saját maga részére.³⁹ Tehát még ha a védelmi rendszernek sikerül is észlelnie és eltávolítania néhány víruspéldányt, ez nem befolyásolja a raj egészének működését.

7. DDoS-támadások

A kiberfenyegetéssel között kiemelt jelentőséggel bírnak azok a támadási formák, amelyek az információs rendszerek működésének megbénítására irányulnak. Az ilyen típusú támadások célja rendszerint az, hogy a hálózatok vagy szolgáltatások elérhetetlenné váljanak a felhasználók számára, ami jelentős gazdasági és működési károkat eredményezhet. Az informatikai rendszerek növekvő összekapcsoltsága, valamint az internetre csatlakozó eszközök számának folyamatos emelkedése különösen kedvező környezetet teremt az ilyen támadások terjedésének.

³⁷ Petróczi Imre: *Optimális megoldáskeresés rajintelligencia módszerekkel*. Debrecen, Debreceni Egyetem, Informatikai Kar, 2010. 3.

³⁸ Fehér-Négyesi (2021a) i. m. 79.

³⁹ Uo.

7.1. DDoS meghatározása

Miközben a zsarolóvírusokkal, valamint a pénzügyi csalásokkal foglalkozó csoportok a legnagyobb fenyegetést jelentik a felhasználók számára, újabb fenyegetések is kezdenek megjelenni. Csak idő kérdése volt, hogy az Internet of Things eszközöket érintő támadások megjelenjenek, elterjedjenek. 2016-ban következett be az első jelentős támadás a Mirai megjelenésével. A Mirai egy IoT-eszközökből, például routerekből és biztonsági kamerákból álló botnet. A gyenge biztonsági intézkedések miatt ezek az eszközök könnyű célpontot jelentettek a támadók számára, akik egy akkora botnetet hoztak létre, hogy az minden idők legnagyobb DDoS-támadását hajtotta végre. A Symantec 2016 során kétszeres növekedést tapasztalt az IoT-eszközök elleni támadások számában, és a csúcsidezőszakokban egy átlagos IoT-eszközt kétpercenként támadás ért.⁴⁰

A DDoS elnevezés az angol rövidítéséből ered. DoS (mint *Denial of Service*) során a támadás csak egyetlen egy számítógéptől származik. Viszont, ha ez a támadás összetettebb, tehát több, összekapcsolt rendszert foglal magába, egyszerre több helyről indul, akkor beszélünk DDoS-ról (azaz *Distributed Denial of Service*). Ebben az esetben több, a rendszert alkotó eszközök végzik párhuzamosan az adott feladatot, melyek lehetnek akár mobileszközök, számítógépek is. Az eszközök egymástól nagyobb távolságban is lehetnek.⁴¹

A szolgáltatásmegtagadással járó támadások lényege, hogy a támadó az információs rendszerek, szolgáltatások vagy hálózatok erőforrásait olyan mértékben terheli túl, hogy azok működése jelentősen lelassul, illetve a rendszer akár teljesen elérhetetlenné is válhat és így nem képes ellátni az alapvető feladatait.⁴² Ezen szolgáltatásmegtagadással járó támadás használandó a DDoS esetében is.

A DDoS-támadás során a támadó egy hálózatot alkotó számítógépek adatsomagjait használja fel arra, hogy túlterhelje a célba vett, általa fertőzni kívánt szervert. A támadás következtében a szerver nem lesz képes az adatsomagok megfelelő fogadására és feldolgozására (a generált hatalmas forgalom miatt), ami akár a rendszer teljes leállítását is okozni tudja. Azonban már a jelentős lassulás is elegendő lehet ahhoz, hogy a rendszer működése megbénuljon, ugyanis a megnövekedett válaszidő jelentős zavarokat eredményez. Ezeknek

⁴⁰ Internet Security Threat Report. Symantec, 2017. 8. <https://docs.broadcom.com/doc/istr-22-2017-en>

⁴¹ Mezei Kitti: *A kiberbűnözés egyes büntetőjogi szabályozási kérdései*. Doktori (PhD) értekezés. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, 2019. 55. <https://tinyurl.com/5f3zm7k5>

⁴² Uo.

a számítógépeknek, amelyeket a felhasználó tudta nélkül fertőznek meg, zombinak nevezik. A másik elnevezés a korábban kifejtett botnet, amely több botnak az összekapcsolásával keletkező hálózatot jelenti. A botnet irányítóját egy személy esetén botmasternek, több személy esetén botherdernek nevezik. Ő az, ki a feladatokat kiosztja a megfertőzött eszközöknek.⁴³

A botnet fertőzések ugyanúgy jutnak el az adott felhasználó számítógépre, mint bármely más fertőzés, így hangsúlyozni szükséges, hogy a korábban felvázolt biztonsági előírások igenis fontosak a biztonságos számítástechnika alkalmazásához, hiszen bármely felhasználó eszköze zombigéppé tud válni. Már az nagyon sok veszélyt rejt magában, hogy a számítógépek az internetre csatlakoznak, továbbá a következő pontban részletesebben kifejtendő IoT eszközök megjelenésével és terjedésével meglehetősen megnövekedett a kockázat.⁴⁴

7.2. Nemzetközi rendelkezések

A kiberbűnözés elleni küzdelem egyik alapvető nemzetközi egyezménye a Budapesti Egyezmény. Ezen dokumentum büntetendővé nyilvánítja a DDoS-támadásokat. A 4. cikk a számítástechnikai adat, míg az 5. cikk a számítástechnikai rendszer megsértésével fogalmaz meg rendelkezést. Így, a 4. cikk szerint büntetendő cselekmény a „számítástechnikai adatok jogosulatlan és szándékos megkárosítása, törlése, megrongálása, megváltoztatása vagy megsemmisítése.”⁴⁵ A rendelkezés célja, hogy a digitális világban az adatok és programok ugyanolyan védelemben részesüljenek, mint a fizikai dolgok. Az 5. cikk értelmében továbbá bűncselekménynek minősül a „számítástechnikai rendszer működésének számítástechnikai adatok bevitelével, [...] megváltoztatásával vagy megsemmisítésével való, jogosulatlan és szándékos, jelentős mértékű akadályozása.”⁴⁶ A cikk kimondja, hogy az akadályozásnak jelentős mértékűnek kell lennie, ugyanakkor az, hogy mi számít jelentősnek, a szerződő felek határozzák meg. Például jelentős akadályozás lehet az olyan nagymértékű adatforgalom, amely lényegesen rontja a rendszer működőképességét – mint a DDoS-támadások esetében.

⁴³ Uo. 55–56.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ 2004. évi LXXIX. törvény az Európa Tanács Budapesten, 2001. november 23-án kelt Számítástechnikai Bűnözésről szóló Egyezményének kihirdetéséről. 4. cikk.

⁴⁶ Uo. 5. cikk.

Az Európai Parlament 2013/40/EU irányelve az információs rendszerek elleni támadásokról továbbá meghatározza és kiegészíti a Budapesti Egyezményt. Az irányelv (4) bekezdése a kritikus infrastruktúra elleni támadásokat szintén büntetendővé nyilvánít, ugyanis azokban esetleg bekövetkező működési zavar, illetőleg azok megsemmisítése a tagállamokban komoly következményekkel járna. Kritikus infrastruktúra alatt érteni kell például az erőműveket, a vízellátó rendszereket, vagy az ipari vezérlőrendszereket (például SCADA rendszerek). Így ezek különösen szigorú megítélés alá esnek. Az irányelv (5) bekezdése pedig a botnetek létrehozását, illetőleg azok használatát rendeli büntetni, ugyanis „[b]izonyított az olyan, egyre veszélyesebb, ismétlődő és átfogó támadások előfordulása, amelyeket a tagállamok szempontjából [...] gyakran kulcsfontossággal bíró információs rendszerek ellen intéznek.”⁴⁷ Az irányelv szerint az ilyen támadásokkal szembeni védekezés és a felelősök megbüntetése kiemelt fontosságú.⁴⁸ Ezen irányelv 4. és 5. cikke deklarálja, hogy legalább a súlyosabb esetekben minősüljön bűncselekménynek a rendszert érintő jogellenes beavatkozás, valamint az adatot érintő jogellenes beavatkozás.

Súlyosabban kell büntetni a cselekményt, ha a támadást bünszervezetben követik el, ha az jelentős kárt okoz, vagy ha kritikus infrastruktúra ellen irányul. Az irányelv alapján a tagállamoknak kell biztosítani a büntetési tételeket. Így a büntetési tételek a következőképpen alakulnak:

- a) a tagállamoknak kell biztosítaniuk, hogy az irányelv 3–7. cikkében megfogalmazott bűncselekmények, legalább a súlyosabb esetekben szabadságvesztéssel legyen büntetendő, és amelynek felső határa legalább két év;
- b) a tagállamoknak kell biztosítaniuk, hogy az irányelv 4–5. cikkében megfogalmazott bűncselekmények – amennyiben szándékosan követtek el és jelentős számú információs rendszert érintettek – szabadságvesztéssel legyenek büntetendők, melynek felső határa legalább három év;
- c) a tagállamoknak kell biztosítaniuk, hogy az irányelv 4–5. cikkében megfogalmazott bűncselekményeket, ha azokat bünszervezetben követték el, súlyos kárt okoztak vagy kritikus infrastruktúra részét képező információs rendszer ellen követték el, szabadságvesztéssel legyen büntetendő, melynek felső határa legalább öt év.⁴⁹

⁴⁷ Az Európai Parlament és a Tanács 2013/40/EU Irányelve (2013. augusztus 12.) az információs rendszerek elleni támadásokról és a 2005/222/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról, HL L 218., 8–14. o. (5) bekezdés.

⁴⁸ Mezei i. m. 63–64.

⁴⁹ 2013/40/EU Irányelv 9. cikk (2)–(4) bekezdés.

A jogi személyek felelőssége is szabályozott. A Budapesti Egyezmény és a 2013-as irányelv előírja, hogy ha a jogi személy érdekében, annak képviselője által, vagy annak felügyeletének hiánya miatt követnek el kiberbűncselekményt, akkor a jogi személyt is felelősségre kell vonni. Ez magában foglalhat büntetőjogi szankciókat, például pénzbüntetést vagy egyéb jogi intézkedéseket. Fontos, hogy a természetes személyek büntethetősége nem zárja ki a jogi személyek elleni eljárás lehetőségét. Az ilyen szabályozás különösen releváns a digitális korban, ahol az adatok és információk a vállalatok legértékesebb eszközeivé váltak. Az adatlopások és a rendszerek biztonsági réseinek kihasználása jelentős károkat okozhat a szervezeteknek, legyen szó üzleti titkok elvesztéséről vagy anyagi károkról.⁵⁰

8. IoT eszközök és az okosotthon

A digitális technológiák fejlődésével egyre több olyan eszköz jelenik meg a mindennapi életben, amelyek folyamatos internetkapcsolattal rendelkeznek és képesek egymással, valamint különböző hálózatokkal kommunikálni. Ezek az eszközök nem csupán az ipari vagy a gazdasági rendszerekben, hanem a hétköznapi élet számos területén is megjelentek, különösen az otthoni környezetben. Az ilyen, hálózatba kapcsolt eszközök elterjedése jelentősen átalakította a digitális infrastruktúrát, ugyanakkor új biztonsági kockázatokat is magával hozott.

8.1. Meghatározása

Az IoT az angol Internet of Things kifejezés kezdőbetűiből tevődik össze, magyarra fordítva a „dolgok internete” kifejezést használhatjuk. „Az [...] olyan internetre csatlakoztatott eszközök összessége, amelyek képesek kommunikálni más eszközökkel és hálózatokkal, de funkcionalitásuktól függően sokféle feladatra képesek.”⁵¹

Ahogy az tanulmányom elején lévő idézet is jól szemlélteti, nem lehet ma-napság élesen elválasztani a digitális és a fizikai világot, az IoT eszközöknek köszönhetően folyamatos közeledés tapasztalható ezen két világ között. „Így a

⁵⁰ Mezei i. m. 64–66.

⁵¹ IoT eszközök biztonsági kérdései – Az okosotthon. CTI jelentés. Nemzeti Kibervédelmi Intézet, 2022. 3. <https://tinyurl.com/52fkznfb>

kibertámadás már nem csupán számítógépet bénít, adatot manipulál, hanem a rosszindulatú programok megfertőzhetik okos-eszközökkel teli fizikai valóságot is [...].⁵²

Az, hogy az IoT eszközökhöz mely eszközök is tartoznak valójában, megosztott megközelítéseket szül. Egyes megközelítések alapján a mobil eszközök és a számítógépek is ebbe a körbe tartoznak, mások véleménye szerint viszont csak azon eszközök, amelyeknek van IP címe és azt nem Windows, Android, IOS vagy ehhez hasonló operációs rendszer futtatja, és amely nem tárol személyes adatokat. Korábbi adatok szerint 2021-ben több mint 20 milliárd eszköz csatlakozott az internetre.⁵³

A technológia folyamatos fejlődését nézve ez a szám a további években is növekedni fog. Minden egyes eszköz csatlakozása az internetre biztonsági kockázatot jelent, illetve jelenthet. Ugyanis „[n]em az IoT „okossága”, hanem inkább ’butasága’ veszélyes (elavult, olcsó vagy rosszul beállított elemei).⁵⁴

8.2. Okosotthon

Feltehetjük a kérdést, hogy mikor beszélhetünk okosotthonról. Legtöbb esetben akkor, amikor az otthon legnagyobb része egy hálózatra, WIFI-re felcsatlakoztatott berendezésekkel, eszközökkel van felszerelve. Ilyen népszerű berendezések az otthoni hangvezérlők, okos ajtócsengők kamerával felszerelve, okosvillanykapcsoló, okosfűtőjelző, illetve termosztát, okosizzók, okoshűtők és még lehetne sorolni.⁵⁵

Mivel az IoT eszközök száma növekvő tendenciát mutat, ezzel összefüggésben a kibervédelmi kérdés is fokozatosan nő, hiszen a hackerek, kiberbűnözők előszeretettel keresik az olyan eszközöket, amelyek nem a megfelelő biztonsággal rendelkeznek.⁵⁶ Ezáltal egy nem megfelelő biztonsági beállítás következtében a személyes adataink a kiberbűnözők kezébe kerülhet, és esetleg zsarolási áldozatai is lehetünk. Korábban már kifejtettem, hogy milyen biztonsági

⁵² Fehér András Tibor – Négyesi Imre: A mesterséges intelligencia alapú kibertámadások lehetőségei. *Studia Mundi – Económia*, 2021/5. 28. <https://journal.uni-mate.hu/index.php/stm/article/view/3256/3638> [a továbbiakban: Fehér–Négyesi (2021b)]

⁵³ Nemzeti Kibervédelmi Intézet (2022) i. m. 4.

⁵⁴ Fehér–Négyesi (2021b) i. m. 29.

⁵⁵ Nemzeti Kibervédelmi Intézet (2022) i. m. 6–8.

⁵⁶ Uo.

intézkedéseket szükséges megejteni, így itt ezen pont alatt nem térek ki rá, az ott leírtak az irányadóak.

A digitális és a fizikai valóság közeledése abban is megfigyelhető, hogy egy IoT eszközeinkhez történő illetéktelen hozzáférés esetén a magánéletünket is megismerheti a hacker, vagy kiberbűnöző:

„[h]a például reggel 8-kor a kiszemelt áldozat elmegy dolgozni, és akár manuálisan, akár automatikusan lejjebb viszi a maximális hőmérsékletet, majd délután hazaérkezéskor vagy nem sokkal még azelőtt visszaemeli azt, akkor ez egyértelmű indikátor lesz a támadó számára, hogy adott esetben mikor tud zavartalanul betörni az áldozat lakásába.”⁵⁷

Összefoglalva, az IoT eszközök tagadhatatlanul hasznosak, előszeretettel használjuk őket, kényelmeinket szolgálják, a mindennapjaink részévé váltak. Ezért elengedhetetlen, hogy oly módon használjuk ezeket az eszközöket, amelyek a lehető legnagyobb biztonságot nyújtsák számunkra, hogy a saját hasznunkra váljanak, ne pedig a kárunkra.⁵⁸

9. Összegzés

A tanulmányban bemutatott példák alapján megállapítható, hogy az AI fejlődése nem csupán technológiai előnyökkel, hanem új típusú biztonsági és jogi kihívásokat is felvet. Az AI alkalmazása a kiberbiztonság területén egyszerre jelenthet hatékony védekezési eszközt és támadási lehetőséget is. A DeepLockerhez hasonló célzott támadási modellek, a rajntelligenciára épülő kártékony rendszerek, a DDoS-támadások vagy az IoT-eszközökkel kapcsolatos sebezhetőségek mind azt mutatják, hogy a digitális infrastruktúrák sérülékenysége egyre összetettebbé válik.

A jelenlegi jogi szabályozás számos esetben képes kezelni a kiberbűnözés különböző formáit, ugyanakkor az AI alkalmazása számos új területet nyit meg a kibertámadások területén. Az AI-alapú rendszerek működése, tanulási képessége olyan sajátosságokat hordoz, amelyek a hagyományos büntetőjogi kategóriák alkalmazását bizonyos esetekben nehezíthetik. Ennek érdekében indokolt

⁵⁷ Uo. 10.

⁵⁸ Uo. 15.

lehet annak vizsgálata, hogy az AI felhasználásával elkövetett kibertámadások súlyosabban minősüljenek. Az AI alkalmazása jelentősen növelheti a támadások hatékonyságát és kiterjedtségét. Továbbá az AI-val működő rendszerek sajátosságai új kérdéseket vetnek fel a felelősség megállapítása terén, így érdemes lehet olyan jogi keretek kialakítása, amelyek kifejezetten az AI-alapú rendszerekhez kapcsolódó bűncselekmények vizsgálatát és szankcionálását segítik.

Összességében megállapítható, hogy az AI a jövőben várhatóan egyre nagyobb szerepet fog betölteni mind a kiberbiztonság, mind pedig a kibertámadások területén. Éppen ezért a technológiai fejlődéssel párhuzamosan a jogi szabályozásnak is folyamatosan alkalmazkodnia kell az új kihívásokhoz, hogy megfelelő védelmet biztosítson az információs rendszerek és a felhasználók számára.

